

ЧОРНОМОРСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ПЕТРА
МОГИЛИ

На правах рукопису

АНДРІЯШ Вікторія Іванівна

УДК 351:323:321.02

МОДЕРНІЗАЦІЯ МЕХАНІЗМІВ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ
ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

25.00.02 – механізми державного управління

Дисертація на здобуття наукового ступеня
доктора наук з державного управління

Науковий консультант
Кальниш Юрій Григорович
доктор наук з державного управління,
професор

Миколаїв-2017

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	16
1.1. Етнополітичні процеси як предмет державного регулювання і об'єкт наукового дослідження	16
1.2. Теоретичні основи дослідження процесів глобалізації	37
1.3. Теоретико-методологічне забезпечення механізмів державного регулювання етнополітичних процесів в сучасній Україні	58
РОЗДІЛ 2. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І УКРАЇНА	84
2.1. Етнополітичні процеси в країнах ЄС: політико-правова інституціоналізація	84
2.2. Державне регулювання етнополітичних процесів в країнах ЄС	107
2.3. Концептуальні моделі державного регулювання сучасних етнополітичних процесів	127
РОЗДІЛ 3. ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	149
3.1. Розвиток етнополітичних процесів в Україні в умовах глобалізації	149
3.2. Національні інтереси України та етнополітичні процеси сучасного світу	170
3.3. Глобалізація і її вплив на етнополітичні процеси в Україні	193
РОЗДІЛ 4. ДЕРЖАВНА ЕТНОПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ	217
4.1. Моніторинг етнополітичної ситуації в Україні	217
4.2. Етнополітична ситуація сучасної України в умовах глобалізації	236
4.3. Концептуальні засади сучасної державної етнополітики України	257
РОЗДІЛ 5. ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ СУЧАСНИХ МОДЕЛЕЙ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ	287
5.1. Проблеми та перспективи удосконалення державної політики щодо регулювання етнополітичних процесів в сучасній Україні	287
5.2. Субсидіарна модель етнополітики – основа етнополітичної доктрини України	308
5.3. Перспективи модернізації механізмів державного регулювання етнополітичних відносин в Україні в умовах євроінтеграції	332
ВИСНОВКИ	357
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	368
ДОДАТКИ	435

ВСТУП

Актуальність теми. На сьогодні в більшості країні, зокрема пострадянських, набувають нової актуальності етнополітичні процеси, суттєво загострюються питання, що взаємопов'язані з відродженням або збереженням національної та етнічної самосвідомості народів, посилюються процеси політизації етнічності, як наслідок, перед керівництвом таких країн постає питання щодо вибору такої в державному управлінні та регулювання моделі, яка дозволить реалізовувати ефективну політику у сфері міжетнічних і міжнаціональних взаємовідносин. Поліетнічність українського суспільства потребує ефективного державного управління, яке виступає однією із головних складових процесів державотворення, оскільки процеси консолідації української спільноти та зміцнення держави, потребують створення умов для розвитку етноспільнот та оптимального врахування їх інтересів і потреб. За таких умов актуальності набувають питання щодо виокремлення головних впливових факторів, від яких залежать особливості трансформації етноспільнот, а саме, становлення, функціонування й подальшого ефективного розвитку на території незалежної України, що призводить до необхідності здійснювати систематичні пошуки нових підходів для кращого розуміння й ефективного регулювання державою етнополітичних процесів в умовах поліетнічного суспільства, маючи на меті їхню подальшу гармонізацію та запобігання можливим деструктивним проявам.

В таких умовах механізмам державного регулювання відводиться провідна роль в процесах управління міжетнічними й міжнаціональними відносинами й належного забезпечення стабільності в країні. На окрему увагу заслуговують питання про змістовне наповнення, форми, методи й засоби формування та впровадження механізмів державного регулювання зумовлених визначенням України як демократичної, правової та соціальної

держави на конституційному рівні. Саме принципи такого підходу було взято за основу стратегії національного розвитку нашої держави, яка складає систему заходів, які спрямовані на регулювання міжетнічних і міжнаціональних взаємовідносин в країні. Головною метою стратегії є забезпечення етнічної та національної злагоди та нівелювання можливих чинників і ризиків щодо виникнення міжетнічних і міжнаціональних конфліктних ситуацій з врахуванням та створенням належних умов для подальшого розвитку як української нації, нацменшин, так і всіх українських громадян. Такі передумови подальшого формування демократичного українського суспільства на тлі посилення глобалізаційних процесів потребують ґрунтовного вивчення наявних механізмів консолідації етноспільнот для належного забезпечення стабільного подальшого розвитку держави України. Вирішення різних питань, що виникають під час та внаслідок входження представників нацменшини до іноетнічного середовища, потребують проведення ефективної діяльності органів та структур державного управління, до компетенції яких належать питання щодо регулювання сфери міжнаціональних взаємовідносин. Спроможність влади оперативно реагувати на нагальні проблеми, що виникають у сфері національних і етнічних взаємовідносин, має суттєвий вплив на запобігання та виникнення різноманітних конфліктних ситуацій.

Питання взаємозв'язку й взаємовпливу глобалізації та етнополітичних процесів перебувають у центрі уваги багатьох сучасних дослідників. В основі проведеного теоретичного й методологічного аналізу використовувалися праці таких науковців, як: В. Бакуменко [21-22], Т. Воропаєва [70-74], І. Голос [85-86], О. Картунов [179-180], Ю. Куц [231], О. Куць [232], Г. Луцишин [251-255], І. Драгана [111-112] та ін. Теоретичним засадам механізмів регулювання державою етнополітичних процесів присвячені праці таких вітчизняних вчених, як: Г. Атаманчука [16-17], Ю. Кальниша [172-174], П. Манжоли [266], О. Мельниченко [281], П. Надолішнього [304-305], І. Попової [358], М. Латиніна [238-239], І. Лопушинського [248] тощо.

Актуальні проблеми ефективності державного регулювання в глобалізаційних умовах етнополітичних процесів знайшли відображення у роботах О. Білоруса [36-37], А. Гальчинського [78], В. Демещенко [101], А. Кузьменко [225], В. Михайленко [284] та ін. Окремі аспекти етнополітичних процесів на державному й регіональному рівнях в умовах глобалізації досліджують у своїх роботах такі вчені, як: В. Алексєєнко [4], У. Бек [32-33], Ю. Косьмій [208], О. Лазор [237], Л. Лойко [247], О. Маруховська-Картунова [271-272], О. Сушинський [443] та ін. Дослідження проблем, які супроводжують та породжуються глобалізацією, зокрема етнічною, здійснюють сучасні вітчизняні й зарубіжні етнополітологи, представники різних соціально-гуманітарних наук, серед них: Е. Заграва [144], І. Кресіна [218], Л. Нагорна [128], М. Шульга [504-505] тощо ін., однак системне розуміння поняття й змісту етнічної глобалізації на сьогодні ще не сформовано, воно й досі залишається предметом подальших наукових досліджень.

Серед зарубіжних дослідників варто відмітити праці Р. Абдулатіпова [1], Ю. Бромлея [48], М. Делягіна [100], О. Кокаревої [316], Т. Маллой [454], Н. Омуралієва [316], А. Панаріна [325-327], П. Ратленда [399], Д. Сороса [428-430] та інших. Водночас, наголошуючи на вагомому вкладі вчених у розвиток наукових і теоретичних розробок певних аспектів регулювання держаю етнополітичних процесів і відповідних механізмів, актуальною є проблематика, яка взаємопов'язана з вдосконаленням механізмів державного регулювання вказаною сферою, врахування зарубіжного досвіду щодо державного регулювання вказаних процесів в сучасних умовах наростаючої глобалізації, що пояснює вибір теми й особливості структурно-логічної побудови дисертаційного дослідження.

Актуальність дослідження зазначених питань підсилюється реальністю глобалізації, яка потребує переосмислення ситуації, яка ґрунтується на необхідності досягти гармонійного та ефективного розвитку національної держави, етнічного й національного соціуму, забезпечити етнічну

ідентичність й укоріненість націй в їх реальному житті. Особливо актуально це для тих суспільств, які стали на шлях модернізації, відродження власної державності, а процеси їхнього становлення повністю пов'язані з необхідністю забезпечити та підтримувати стабільність поліетнічного соціуму за умов посилення глобалізації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дане дисертаційне дослідження здійснено в рамках науково-дослідних тем кафедри державної служби Інституту державного управління ЧНУ ім. Петра Могили «Організація державного управління в умовах становлення та розвитку політичної системи України: політико-правові, історичні та регіональні аспекти» (номер державної реєстрації – 0109U000451) і «Розвиток системи державної служби в Україні на шляху до ЄС» (номер державної реєстрації – 0109U002111). Особистий внесок автора в дослідженні за темами полягає в обґрунтуванні теоретичних засад дослідження механізмів регулювання державою етнополітичних процесів в глобалізаційних умовах, розробці пропозицій щодо вдосконалення вказаних механізмів, формуванні положень моделі взаємодії між органами державного управління, місцевого самоврядування й представниками нацменшин.

Мета і завдання дослідження. Метою дослідження є науково обґрунтувати й запропонувати практичні рекомендації щодо модернізації механізмів державного регулювання етнополітичних процесів України в глобалізаційних умовах.

Відповідно до мети, у роботі поставлено такі завдання:

- узагальнити наукові розробки проблеми у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, визначити рівень її теоретичної дослідженості;
- окреслити етнополітичні процеси як складову частину глобалізаційних процесів сучасної цивілізації;
- виявити місце і роль державного регулювання як провідної ланки формування міжетнічних відносин в глобалізаційному вимірі;

- оцінити вплив провідних тенденцій інституціоналізації сучасних етнополітичних процесів на формування державної етнополітики;
- визначити сучасні моделі державного регулювання етнополітичних процесів в зарубіжному досвіді;
- систематизувати досвід державного регулювання етнополітичних процесів в європейських країнах та оцінити можливість його використання в українських реаліях;
- охарактеризувати особливості етнонаціонального розвитку України в глобалізаційних умовах;
- розробити й науково обґрунтувати пріоритетні напрями та внести практичні рекомендації щодо модернізації з метою підвищення ефективності механізмів державного регулювання етнополітичних процесів України в умовах глобалізації.

Об’єктом дослідження є сучасні механізми державного регулювання етнополітичних процесів в умовах глобалізації.

Предметом дослідження є модернізація механізмів державного регулювання етнополітичних процесів України в умовах глобалізації.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є праці вітчизняних і зарубіжних дослідників щодо управління та регулювання етнополітичними процесами в сучасних глобалізаційних умовах. В основі методології дослідження є загальноприйнятий для вітчизняної науки, системний підхід, згідно з яким об’єкт дослідження може розглядатися як цілісне утворення в умовах сучасного політико-управлінського процесу. В якості суттєвої методологічної основи дослідження використовується суб’єктно-діяльнісний підхід.

Також під час дослідження було використано певний комплекс взаємодоповнюючих методів. Так, за допомогою:

- інституціонального методу – проведено аналіз етнополітичних процесів, на основі якого було розкрито особливості активності тих процесів,

які потребують та вимагають регулюючого впливу, встановлено взаємозв'язок наукового підходу з практикою, особливості формування та специфічність системи розвитку в етносфері державного управління;

– історико-логічного методу – досліджено генезу етнополітичних процесів як головних об'єктів управлінських рішень та напряму дій щодо етнодержавотворення, етносфери, аналізувалися специфічні риси етнополітичних процесів на регіональному рівні, досліджувалися особливості формування етноспільнот на території незалежної України, виявлялися закономірності й суперечності вказаних процесів;

– компаративного методу – вивчалися особливості перебігу етнополітичних процесів в глобалізаційних умовах;

– нормативного методу – розглядалися проблеми політико-правового регулювання сучасних етнополітичних процесів;

– герменевтичного методу – розглядалася законодавча база регулювання етнополітичними процесами в зарубіжних країнах, та можливість і необхідність їхнього впровадження в українській державі.

Крім того, в роботі були використані спеціально-наукові методи, такі як:

– метод аналогії, за допомогою якого, на основі існуючого вітчизняного й зарубіжного досвіду, було визначено основні напрями удосконалення державного регулювання етнічними та національними взаємовідносинами в поліетнічному суспільстві;

– системний аналіз, що передбачає аналіз етноспільнот в контексті сучасних владних відносин в Україні, а також оцінку варіантів можливих моделей державного регулювання;

– функціонально-структурний аналіз, за допомогою якого було виявлено особливості причинно-наслідкових взаємозв'язків під час взаємодії етнополітичних процесів, етнорозвитку та державного управління за умов глобалізаційних процесів;

– нормативно-ціннісний метод щодо аналізу наявної законодавчої бази в сфері етновідносин в Україні й міжнародних організацій використано для розробки оптимальних законодавчих норм у вказаній сфері;

– метод моделювання – використано для створення моделі взаємодії між органами державного управління й представниками нацменшин;

– метод емпіричного оцінювання – застосовано як експериментальну перевірку ефективності отриманих результатів, висновків і рекомендацій з використанням ефективного зарубіжного досвіду, з одержанням остаточних висновків.

Теоретичне дослідження було доповнено емпіричним, з використанням методів аналізу офіційних документів, контент-аналізу й анкетування. Емпірична база дисертації ґрунтується на офіційних державних, нормативних, правових актів України, міжнародних організацій, даних соціологічних опитувань, контент-аналізі ЗМІ, Інтернету.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею в галузі державного управління, у якій автором отримано нові науково обґрунтовані результати, що розкривають пріоритетні напрями, концептуальні засади та механізми формування і реалізації державної етнополітики України, які ґрунтуються на врахуванні особливостей і закономірностей глобалізаційного процесу. Дисертація є першим комплексним дослідженням механізмів державного регулювання етнополітичних процесів в Україні за умов глобалізації. Особистий внесок автора також полягає в розробці практичних рекомендацій щодо вдосконалення механізмів регулювання державою етнополітичних процесів в умовах посилення глобалізації.

Найсуттєвіші теоретичні й практичні результати дисертаційного дослідження, які містять наукову новизну, полягають у такому:

уперше:

– розроблено і науково обґрунтовано евристичну субсидіарну модель взаємодії органів державного управління й місцевого самоврядування з

громадськими організаціями нацменшин в Україні яка, на відміну від діючої та інших, описаних у вітчизняній науковій літературі, базується на договірно-правових відносинах, що в межах чинного законодавства дозволяє підвищити ефективність суспільно-корисної співпраці держави і нацменшин України. Субсидіарна складова цієї моделі виявляється в тому, що основний акцент робиться на співпраці між державними органами влади і нацменшинами в рамках єдиної структурної та функціональної системи, яка передбачає збереження за державою нормативної, координуючої та контрольної функцій. Це дозволяє ефективно розмежувати повноваження між державними рівнями влади й культурними організаціями етноспільнот, тобто локальні та регіональні етнічні проблеми вирішуватимуться на тому рівні, на якому вони виникли та розвивалися;

удосконалено:

– науково-категоріальний апарат вітчизняної теорії і практики державного управління, зокрема:

- обґрунтовано поняття «етнополітичні процеси», суть якого в тому, що це складний комплекс різнопланових явищ, які являють собою відповідь на процес розвитку етносу, що проявляється у забезпеченні його нормального функціонування й охорони від розпаду, зникнення, зміни в існуванні або статусі під впливом поширення глобалізаційних процесів;

- сформульовано поняття «державне регулювання етнополітичних процесів», як діяльність відповідних компетентних органів та посадових осіб, спрямування матеріальних, організаційних ресурсів для забезпечення етнополітичних процесів шляхом застосування певного державного владного впливу;

- обґрунтовано поняття «механізм державного регулювання етнополітичних процесів», як діяльність, що має владно-розпорядчий характер та спрямована на задоволення основних потреб нацменшин, та ґрунтується на дотриманні та виконанні Конституції й законів України;

– теоретико-методологічні та практичні аспекти використання принципу субсидіарності у взаємодії державних органів влади та інститутів громадянського суспільства, зокрема, комплекс принципів, методів, засобів необхідних для взаємодії між керуючою і керованою системами; виконання даним механізмом комплексу функцій, які становлять сутність його соціального призначення на рівні регулювання державою етнополітичних процесів в Україні;

достало подальшого розвитку:

– методичні положення щодо проведення моніторингу етнополітичної ситуації основними завданнями якого є: спостереженні за станом етнополітичної ситуації в регіоні; вивченні динаміки будь-яких змін у процесі діяльності як органів влади так і громадських організацій нацменшин; оцінці стану виконання рекомендацій, підготовлених за результатами попередніх опитувань (якщо такі проводилися).

– обґрунтування особливих завдань державного управління національними та етнічними взаємовідносинами щодо титульного етносу, саме навколо якого відбувається інтеграція інших етногруп в країні та існування якого вимагає від держави окремої уваги, а саме належної розробки та реалізації заходів, які будуть спрямовані на його адаптацію до умов розвитку поліетнічної національної держави й всіх можливих змін, які будуть викликані трансформаційними процесами в політичній, соціальній, економічній та духовній сферах суспільного життя;

– концептуальні засади реформування суспільно-політичної та державної системи країни, пов'язаних з процесом суспільної та політичної модернізації, побудовою нових владних відносин в умовах глобалізації, демократизацією всіх сфер життя суспільства, що свого часу призвели до соціетальної системної кризи, триваючої в ряді сфер суспільного життя до нинішніх днів;

– бачення ролі та значень структуроутворюючих, ієрархічно-корпоративних, регулюючих та інших «організаторських» функцій держави,

які впливають на умови перебігу етнополітичних процесів, що призводить до інституціональної динаміки суспільства в залежності від актуалізації етнополітичного фактора й затребує ідеологічного обґрунтування шляху розвитку етнополітичної системи;

– визначення напрямів глобалізаційних процесів, що передбачає: посилення взаємозалежності держав, зменшення їх суверенітету, тобто він генерує трансконтинентальні й міжрегіональні потоки, створюючи глобальну по своєму масштабу взаємозалежність, що дозволяє розглядати глобалізацію як якісно самостійну, складну систему явищ і відносин; зміну суб'єктно-об'єктної компоненти механізмів державного регулювання.

Практичне значення одержаних результатів полягає у науковому вирішенні проблем, які взаємопов'язані з вітчизняними етнополітичними процесами в умовах глобалізації. На сьогодні необхідність чіткого розуміння етнополітичних процесів, обумовлено станом міжнаціональних взаємовідносин на державному, регіональному, місцевому рівнях та впливу зовнішніх факторів і тісно взаємопов'язано з існуючими проблемами взаємовідносин між державою, громадянським суспільством і етносом, наявністю адекватної вимогам і часу етнополітики. Своєчасне попередження посилення міжетнічної напруженості, що провокується глобалізаційними процесами, є можливим тільки за наявності умов гармонійного розвитку вказаних складових.

Положення, викладені в роботі, можуть використовуватися в практичній роботі державних органів влади, місцевого самоврядування при створенні нової доктрини етнополітики, у роботі по вдосконаленню законодавства, яке регулює взаємодію держави та етноспільнот, направленої на консолідацію українського суспільства за умов наростаючої глобалізації. Отримані результати проведеного дослідження знайшли впровадження в діяльності державних органів влади, місцевого самоврядування, під час науково-прикладних досліджень, в аналітично-навчальній практиці. Зокрема, окремі положення дисертації стосовно механізмів державного регулювання

етнополітичних процесів були використані в роботі Миколаївської облдержадміністрації (довідка про впровадження № 1926/21-05-50/6-13) та Департаменту освіти, науки та молоді Миколаївської облдержадміністрації (довідка про впровадження № 2564-11/12). Результати дослідження також використовувалися у діяльності Єланецької райдержадміністрації (довідка про впровадження № 1164/04-33/13) та Єланецької селищної ради (довідка про впровадження № 2061/216) щодо поліпшення взаємодії державних органів влади, місцевого самоврядування з представниками нацменшин. Запропоновані в дослідженні теоретичні положення використані під час навчального процесу в Інституті державного управління ЧНУ ім. Петра Могили при викладанні навчальних дисциплін з підготовки фахівців державного управління (довідки про впровадження від 10.09.2012 р. та 22.03.2013 р.).

Апробація результатів дисертації. Матеріали дисертаційного дослідження були застосовані у курсі «Державне управління і місцеве самоврядування», який читається автором для магістрів державної служби, а також у процесі підготовки і розробки навчально-тематичних планів, навчальних програм, методичних рекомендацій з курсів «Державне управління», «Політологічні аспекти державного управління», «Політичні доктрини в сучасній Україні», «Публічне управління», «Планування розвитку територіальної громади» для слухачів Інституту державного управління ЧНУ ім. Петра Могили.

Основні ідеї, висновки обговорювалися на автором на практичних і семінарських заняттях, круглих столах. Окремі положення й висновки дисертації заслуховувались на засіданнях кафедри державної служби та місцевого самоврядування, регіонального розвитку та політичної аналітики Інституту державного управління, кафедри політичних наук ЧНУ ім. Петра Могили. Дисертаційні положення викладені також у наукових публікаціях.

Зміст, висновки та практичні рекомендації наукової роботи оприлюднені під час науково-практичних конференцій: «Могилянські

читання» (Миколаїв-2008-2014), Міжнародної науково-практичної конференції «Ольвійський форум» (2008-2014), Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції «Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми» (Тернопіль, 2013), Регіональної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми європейської інтеграції та євроатлантичного співробітництва України» (Дніпропетровськ, 2013), Международных научно-практических конференциях (VI и VIII) «Государственное и муниципальное управление в XXI веке: теория, методология, практика» (Новосибирск, 2013), Міжнародної науково-практичної конференції «Система міжнародних відносин, право націй на самовизначення та територіальні конфлікти в епоху глобалізації: український вимір» (Львів, 2014), Международной научно-практической конференции по философским, филологическим, юридическим, педагогическим, экономическим, психологическим, социологическим и политическим наукам (Горловка, 2014), Всеукраїнської з міжнародною участю науково-практичної заочної конференції «Наукова дискусія: теорія, практика, інновації» (Київ, 2014), Международной конференции «Объективность в науке: реальность или миф» (Донецк, 2014), Всеукраїнської науково-практичної заочної конференції «Молода наука України. Перспективи та пріоритети розвитку» (Запоріжжя, 2014), Международной научно-практической конференции «Динамика на съвременната наука» (София, 2014), Международной научно-практической конференции «Новини на научния прогрес» (София, 2014), International scientific conference «Scienceprogressin European countries: new concepts and modernsolutions, proceedings» (Stuttgart, 2013), Mezinárodní vědecko-praktická koferentsii «Aplikovanevědecke novinky-2014» (Praha, 2014).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи знайшли відображення у монографії, 25 наукових працях, опублікованих у фахових виданнях, журналах, збірниках наукових статей, матеріалах науково-

практичних конференцій і семінарів. Загальний обсяг публікацій за темою дослідження 30 друкованих аркушів.

Структура та обсяг роботи. Поставлені цілі й завдання дослідження визначили структуру роботи. Дисертаційне дослідження обсягом 452 сторінки складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Обсяг основного тексту становить 367 сторінок, список використаних джерел і літератури налічує 590 найменувань на 67 сторінках. Дисертація містить додатки на 40 сторінках.

РОЗДІЛ 1
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УМОВАХ
ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Етнополітичні процеси як предмет державного регулювання і об'єкт наукового дослідження

В умовах глобалізації, в більшості сучасних країн та в Україні зокрема, відбувається посилення етнополітичних процесів, що потребують виваженої держполітики й ефективного державного регулювання етнічної сфери в державі. Це спричиняє підвищення наукового та практичного інтересу до вивчення етнічної та управлінської сфер, їх ефективної взаємодії. Саме тому, останнє десятиріччя у вітчизняній науковій думці характеризується активним пошуком теоретичного та практичного вирішення широкого спектру проблемних питань щодо етнічної проблематики, етнічної й національної держполітики, механізмів державного регулювання, етнічними процесами в контексті багатонаціональної української спільноти.

Спроби розглядати етнічне робилися вченими ще у XIX ст., однак поняття етнічні процеси, як особливого стану складної системи, було сформульовано в XX ст. ученим М. Маром [124], який наголошував, що етнополітичні процеси є наслідком тісної взаємодії між «більш розвиненими етносами, чи між великими й розвиненими етносами та невеликими іноетнічними групами», які, внаслідок різних обставин, потрапили до їх середовища [124]. Таке тогочасне визначення етнічних процесів призводило до спрощення розуміння етносу як складної системи, яка, зважаючи на об'єктивні та суб'єктивні умови й логіку внутрішнього розвитку, була здатна до формування досить складних та різноманітних державних форм.

На сьогоднішній день загальноприйнята наукова дефініція «етнічні процеси» означає комплекс етнодемографічних, етнополітичних, етносоціальних та етнокультурних змін етноспільнот протягом їхнього існування, що проявляється в етнооб'єднувальних або етнорозмежувальних тенденціях [124; 439, с. 82; 476, с. 80]. Також у більшості випадків під «етнічними процесами» вчені розуміють ті основні компонентні зміни у системі будь-якої етноспільноти, а саме: зміни складу та способу життя, які призводять до вагомих зрушень у існуванні як складової історичного процесу та політико-управлінських відносин [124].

На сьогодні необхідність пошуку нового підходу щодо вивчення етнічних процесів, породжує появу багатьох дискусій щодо їхнього змісту та сутності й, як справедливо вказує В. Колісник, зрештою призводить до категоріальної плутанини [193, с. 24], і як, підкреслює О. Бірюкова, знижує не лише якість наукової дискусії, а й управлінських рішень у контексті етнодержавотворення [41].

Причинами цієї категоріальної плутанини, по-перше, є відсутність загальноприйнятого підходу щодо поняття і змісту таких категорій, як «етнос» й «нація» та спроба вітчизняних науковців об'єднати ці поняття; по-друге, посилення ролі етнічного чинника в сучасному світі та зростаюча політизація етнічності, що впливають на процеси державотворення та державну організацію суспільства; по-третє, відсутність наукової інтерпретації етнопроцесів та їх похідних серед вітчизняних науковців. Підтвердження цієї плутанини та спроби її вирішення, ми можемо знайти у більшості наукових праць вітчизняних дослідників [469, с. 70; 179, с. 19; 167; 73, с. 95]. Зокрема, варто згадати колективну монографію «Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність», в якій авторами проаналізовано особливості співвідношення етнічного й національного [127, с. 34].

Цікавим є дослідження В. Колесника «Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти» [193, с. 22], в якій автор висловлює позицію щодо проблеми національного (в сенсі

етнічного) самовизначення. Він наголошує на праві на самовизначення національно-етнічної спільноти, на демократичних позиціях, без тиску, визначення основних пріоритетів власного розвитку, а також організаційно-інституційних форм свого існування, тим самим заявивши про своє право на існування, про власну національну ідентичність [193, с. 22-23]; в праці також звертається увага на проблему як колективної, так й індивідуальної ідентичності. В. Колесник також досліджував динаміку розвитку і правове забезпечення громадських етнокультурних організацій України, правове врегулювання мовних відносин й інші питання сучасної етнополітики в Україні.

Актуальність більш ґрунтовного дослідження поняття «етнос» та його похідних, незважаючи на ускладнення етнічного членування людства, а точніше, саме завдяки цій причині стає все більш очевидною. Саме цей факт є причиною такої великої кількості етнічних понять, зокрема, щодо етнічного та національного буття людства та відповідних процесів. В колишніх радянських країнах поняття «етнос» використовується окремо від поняття «нації» через специфіку його сприйняття, яке пояснюється ступенем етнічної гомогенності та гетерогенності складу країн й особливостями їхньої національної політики [167].

Дана тенденція характерна й для російської наукової думки, що обурює певну когорту вітчизняних дослідників: «деякі російські вчені (які є громадянами багатонаціональної держави) прагнуть уникати використання категорії «нація» і закликають «забути про націю» оскільки вона насправді нічого не відображає і тільки ускладнює політичне життя та загострює напруженість суспільства. Заклик «забути про націю» замість розробки чіткої термінології та зрозумілих критеріїв стосовно етнічної та національної сфери людської життєдіяльності не відповідає статусу серйозного науковця й не може привести до плідних наукових результатів» [75, с. 95]. Зауважимо, що тенденція до відмови від категорії «нація» характерна не лише для російських а й для більшості зарубіжних дослідників, що обумовлено

зростанням етнічного чинника в сучасному світі та наростаючими глобалізаційними процесами, зокрема поширенням етнічної глобалізації.

Наявність такої проблеми потребує формування відповідних концептуальних систем, які виникають внаслідок існування таких вихідних понять, як етнічне та національне. В українському суспільстві ця проблема набуває особливого значення, внаслідок існуючим суспільствознавчим традиціям, офіційній ідеології та суспільним реаліям. Наявність такого підходу дає можливість стверджувати про відмінність майже всього пострадянського підходу від зарубіжного, в першу чергу, європейського. Варто наголосити на суперечливому існуванні обох вказаних понять – національного та етнічного – внаслідок чого, понятійні ряди вказаних понять використовуються як паралельні та синонімічні й навіть такі, що можуть взаємозамінювати одне одного за необхідності. Як наслідок можемо говорити не лише про тривалий перехід від одного поняття до іншого, але й про одночасне використання вказаних дефініцій. Наголосимо, що досить часто ці поняття використовуються у безпосередньо тотожних розуміннях.

Наприклад, Ю. Куц у своєму дослідженні «Етнонаціональні державотворчі процеси в Україні (управлінський аспект)», здійснює аналіз теоретичних й історичних аспектів державного управління етнодержавотворчими процесами в нашій країні, але, автор, також поєднує етнічне та національне у одному понятті [229, с. 12]. Не зважаючи на це, автором обґрунтовується зміст й особливості етнонаціональної політики як пріоритетного напрямку державного управління міжнаціональними відносинами в незалежній Україні, проаналізовано зміст й особливості сучасного перебігу етнополітичних трансформаційних процесів, необхідність управління якими пояснюється сучасним етапом державотворення [229, с. 13] (див. Додаток А).

Схожий підхід до поєднання етнічного та національного містить дисертація І. Голоса «Державний механізм етнонаціональної інтеграції суспільства», яка присвячена аналізу та впровадженню механізму

етнонаціональної інтеграції. Автором було наголошено та проаналізовано етнічну та національну складові суспільного розвитку в сучасній Україні, й сформовано методика етнонаціональної інтеграції з урахуванням параметрів порядку систем, які інтегруються, та рівня наявної колективної свідомості всіх членів суспільства на основі домінуючої соціальної приналежності [85, с. 3].

Потребують уваги й інші дослідження, зокрема, стаття М. Головатого «Етнополітологічні процеси: суть і проблеми в сучасному світі», в якій автор пише про «етнонаціональні процеси...» як про один із самих визначних факторів у розвитку сучасної цивілізації [84]. Навчальний курс «Етнонаціональний розвиток українського народу», який використовує, зокрема, такі поняття, як «етнонаціональні реалії», «етнонаціональний інтерес», «етнонаціональні процеси», «національно-етнічна самобутність», «етнонація», «етнонаціогенез» [484].

На думку деяких українських дослідників, на сьогодні, незалежна Україна, переживає не лише процес етнічного ренесансу, який у європейських країнах розпочався ще у середині ХХ ст., а й процес національного відродження [41]. З цих причин необхідність появи та вживання саме поняття «етнонаціональні процеси» є необхідною умовою для підкреслення актуальності для України не лише наявних або можливих проблем етносів, але й національно-державного будівництва [41]. На їхню думку для цього існує декілька об'єктивних причин. По-перше, явища й процеси, що взаємопов'язані з феноменом етнічності, можна характеризувати як «етнонаціональні», бо саме це поняття створює умови для виокремлення в українському суспільстві титульного етносу, нацменшин й етногруп. Вони роблять висновок, що поняття «етнонаціональні процеси» можна використовувати для аналізу та пояснення основних компонентних змін, що відбуваються у структурі та способі життя певного етносу, або між етносами, або ж між етносом та іноетнічними групами, що відбуваються внаслідок міжетнічної взаємодії та сприяють сутнісним зрушенням у його існуванні

[41]. На противагу даної точки зору автор хоче зазначити, що більшість сучасних зарубіжних дослідників є прихильниками саме політичної теорії нації, розглядаючи її здебільшого як територіально-політичне утворення. На їх думку, формування політичної нації відбувається внаслідок тісної взаємодії держави, титульного етносу та наявних нацменшин, тому для більшості визначень поняття нації, обов'язковим є наявність етнічного компонента, натомість, в моноетнічних країнах, поняття етнічної та політичної нації збігаються [240, с. 189].

По-друге, у поняття «етнонаціональні процеси в Україні» вони вкладають процес етнічного відродження як українського титульного етносу, так і корінних народів та нацменшин. Особливістю цих процесів, на їхню думку, наразі є, утвердження вищезначених груп як сталих структурних компонентів українського суспільства, їх інтеграція з тенденцією формування громадянської нації, політизацією етнічності [41]. На нашу думку, під *процесами політизації етнічності* варто розуміти процеси формування у етноспільнот політичної свідомості, необхідності мобілізуватися для досягнення власної мети, виходу на політичну арену та боротьбу за участь в процесах прийняття політичних й управлінських рішень та здійснення контролю за їх виконанням. Іншими словами, це процеси перетворення етнічної(-их) спільноти(-т) на суб'єкти історії, важливою складовою якого є масова мобілізація етноспільнот під гаслами національного відродження [509]. Тому, етнічна політика держави повинна спиратися на принцип «єдності в різноманітності», адже інтеграційні перспективи України залежать від її подальшої можливості зберегти та об'єднати, на сьогоднішній день, своє поліетнічне суспільство [251, с. 189-190].

На нашу думку можна підтримати думку деяких зарубіжних дослідників, що етнополітика повинна бути ініційована населенням та відображати саме його інтереси, натомість національна політика має бути відображенням інтересів держави в цілому [412]. За такого підходу,

етнополітика матиме більш вузький об'єкт щодо власного впливу, на відмінну від національної політики. Однак наголосимо, що етнополітика є й має залишатися невід'ємною складовою національної політики. Тому, на нашу думку, *«національна політика»* – це цілеспрямована діяльність держави щодо регулювання національних взаємовідносин, в основі якої – теорія, принципи, головні напрями, система заходів та механізмів щодо її ефективної реалізації. Натомість *«етнічна політика»* – є комплексом політичних, ідеологічних й організаційних заходів в сфері державних та міжетнічних відносин між органами державної влади та представницькими етнокультурними об'єднаннями щодо створення належних умов для збереження, розвитку і взаємозбагачення етноспільнот. Проблема термінологічного визначення базових понять етнополітики є доволі складною, тому важливим завданням науковців має стати пошук узгодженого підходу основних категорій етнополітики з врахуванням міжнародної законодавчої практики, що унеможливило б у подальшому появу різнотлумачень змісту цих категорій та зробило б більш усталеним понятійно-термінологічний апарат етнополітики.

По-третє, серед українських науковців, на сьогодні, загальноприйнятою є думка про необхідність використовувати поняття «етнонаціональні процеси» в контексті терміну «етнонаціональні відносини» [324]. Відомо, що дефініція «етнонаціональні відносини» здебільшого не використовується в європейській мовній традиції, відповідно до якої поняття «етнічне» використовується щодо культурної, релігійної, мовної та іншої самобутності осіб і груп, а «національне», зазвичай, використовують відносно громадянства та власне держави. Але, згідно думки вітчизняних науковців, в українському законодавстві та на державному рівні варто використовувати саме запропонований термін «етнонаціональні відносини», оскільки це дає змогу більш чітко визначити об'єкт відповідної держполітики та запобігти правовим колізіям з термінологією у законодавчих актах, у яких, здебільшого, дефініція «національного» вживається і стосовно етнічного, і

стосовно державно-громадянського [324]. Крім того, на їхню думку, використання саме такого поняття адекватно відбиватиме специфіку поліетнічного загалу громадян України. На думку автора цілком слушною видається теза В. Євтуха: «...жодні закони чи етнополітика держави, якою б ідеальною вона не була, не вирішать проблем етноменшин, якщо останні не будуть мобілізувати свої внутрішні ресурси...» [131, с. 78].

Зазначимо, що сьогодні набуло популярності видання різноманітних енциклопедичних видань. По-перше, за змістом цих енциклопедій маємо змогу прослідкувати як українські науковці пояснюють певні сторони етнічного та національного життя, які використовують для цього поняття. По-друге, можемо сподіватися, що саме таке енциклопедичне видання запропонує нам універсальні поняття та методи, за допомогою яких зможемо інтерпретувати те або інше явище та подію. Але, на жаль, енциклопедії не завжди дають нам таку змогу. Тому зауважимо, що наукове поняття – не є платонівським «ейдосом», вільним від впливу «земного», від зв'язків з соціумом та ін. Взагалі, історія створення дефініцій у наукових колах є складною драмою ідей, а інколи й їх творців. Використання концептуальних понять у державній та управлінській сферах має бути виваженим, оскільки такі поняття чинять суттєвий вплив на життя та розвиток соціуму [261, с. 147]. Для прикладу, наростання процесів міграції в колишніх країнах СРСР призводять до виникнення нових діаспорних та етногруп на їх територіях. Як наслідок, вирішенням проблем етнічної взаємодії доводиться займатися не лише на державному рівні, але й в масштабах окремого міста, району чи навіть мікрорайону. Особливості перебігу етнополітичних процесів та виникнення конфліктних ситуацій змушують залучатися до їхнього вирішення й представників рай адміністрацій, ба навіть дільничних міліціонерів [261, с. 148]. Саме тому, дослідникам, які займаються створенням та поясненням головних понять, ще потрібно бути пояснити всі особливості перетворення поняття «етносу», які відбуваються на рівні міністерств, серед чиновників та політиків, для того аби пристосувати й

налаштувати такі зміни для вирішення нагальних проблем [261, с. 148-149]. Адже етнічну «карту», на сьогоднішній день, охоче розігрують на державному та міждержавному рівнях, однак не завжди коректно.

Досвід останніх років дає нам можливість стверджувати про помилковість деяких радянських та зарубіжних етнополітичних доктрин, які наголошували на поступовому стиранні етнічних відмінностей та подальшому зниженні етносамосвідомості народів внаслідок посилення процесів глобалізації. Реальність засвідчує, що поширення уніфікованих тенденцій призводить до загострення етнічної самосвідомості як захисної реакції на такі процеси. Крім того, вона зростає внаслідок процесів демократизації суспільств та збільшення можливостей для вільного волевиявлення громадян. На підтвердження цього зауважимо, що деякі етнічні спільноти, яких вважали повністю асимільованими ще за часів СРСР із спорідненими народами, насправді існують та зберігають власну етнічну самобутність й особливу самосвідомість. І всі спроби «заштовхати» етнічну активність виключно у сферу традиційної культури закінчилися повним провалом.

Враховуючи представлені вище положення, в українській практиці поняття «етнополітичного процесу» розглядають як таке, що відображає процесуальні аспекти форми прояву активності етноспільнот, їх суб'єктності. Оскільки етногрупи та етноспільноті є складовими політичних систем сьогочасних суспільств, розуміння етнополітичного процесу можна окреслити, як політичний процес, в ході якого значну участь приймають та відіграють політизовані етнічні актори, маючи на меті захищати та розвивати власні цінності та інтереси [43, с. 6].

Варто зауважити, що першим, хто запропонував поняття етнополітичних процесів серед російських дослідників став Д. Драгунський. На його думку етнополітичні процеси – це процеси ефективної взаємодії груп населення, великих за кількістю представників, для кожної з них є характерною, по-перше, наявність безумовної артикулюючої етнічної

ідентичності, по-друге, наявність певних (реальних чи можливих) інститутів суверенітету. Як наслідок, будь-які вимоги, які висуваються такими групами, з самого початку набувають яскравого політичного забарвлення, а формування політичних, економічних і гуманітарних вимог містить етнічне підґрунтя, оскільки їх реалізація потребує використання механізмів етнічної мобілізації [114].

На думку вітчизняних дослідників поняття «етнополітичний процес» – є комплексом необхідних заходів з боку держави спрямованих на регулювання етнонаціональних аспектів суспільного життя [151]. Їхнім змістом є тісна взаємодія та співучасть різних суб'єктів або елементів етнічної та національної структури в ході суспільного розвитку, необхідність формування громадянського суспільства та збереження його етнічної особливості. З точки зору змістовного плану, етнополітичні взаємовідносини, які виникають між різноманітними суб'єктами етнополітичних процесів, як наголошують фахівці, характеризують взаємодію нацеліти та електорату, нацрухів, партій тощо [231, с. 11; 114].

Етнополітичний процес, на думку В. Устименка, є не що інше, як синтез двох явищ, виведених з етнічності та власне політики, кожне з яких може виступати і причиною, і наслідком. На думку автора, етнополітичні процеси варто сприймати, по-перше, як політичний аспект функціонування в Україні різних етнополітичних спільнот, по-друге, як необхідність державного регулювання такого функціонування та всіх питань, які пов'язані з питаннями існування та розвитку етнічної групи чи етносу зі сторони держави та політичних інститутів [464, с. 73-74]. На думку автора, в сучасних умовах етнічні процеси все більше залежать від політичних подій, які зачіпають практично всі сфери соціального буття (виявляються в економіці, в соціокультурній сфері, в плані міжгрупової та міжособистісної взаємодії) і тому породжують протиріччя і конфлікти в суспільстві, а це несе небезпеку для існування й розвитку українського етносу, або зміни в етносі будь-якого

його компонента: окремих елементів культури, мови, соціальної структури й т.п. [464, с. 73-74].

Етнополітичний процес має власні особливості й тому не завжди може вкладатися в класичні схеми зарубіжних дослідників, які надають перевагу «теорії обміну» та процедурі співвіднесення інтересів під час розгляду політичних процесів, оскільки цього вимагає від них сформована методологічна метафора про «економічну людину», згідно якої, суб'єктами етнополітичних процесів, в першу чергу, відстоюють ідеї щодо «не співпадаючих цінностей (а не інтересів)», які «працюють» не для формування та збереження єдиного, стабільного політичного простору [103]. На думку дослідників, саме наявність таких цінностей призводить до розколу громадянського суспільства на певні субкультурні та регіональні групи, які намагаються протиставити власну культурну чи регіональну ідентичність наявній політичній громадянськості [325, с. 176].

Перебіг етнополітичних процесів, що останнім часом в Україні стають все активнішими, свідчить про існування та посилення протиріч в українській нації етнічного та національного чинників. В певні періоди їхньої актуалізації ми можемо спостерігати зміни у їхньому балансі, наприклад, коли поруч зі сталим етнічно-мовним компонентом української ідентичності на перший план виступає територіально-політичний. Саме тому подолання в Україні вже існуючих регіональних, культурних відмінностей в менталітеті народу, спроби формування української політичної нації, без врахування національних та етнічних особливостей в різних регіонах, проходить досить болісно й з значними труднощами [251, с. 189].

Варто зауважити, що до політичної активності вдаються зовсім не всі етноси. Політичний простір України засвідчує, що політично активними (в етнічному розумінні) є регіони Закарпатської, Чернівецької областей та АР Крим. Причин такої активності є декілька: по-перше, макросоціальні (наявність затяжної системної кризи, поступове ослаблення політичної вертикалі, економічна криза); по-друге, внутрішньоетнічні (намагання

зберегти етнічну структуру, покращення якості та кількості комунікаційних зв'язків, наявний дефіцит території та особливості міжетнічних взаємовідносин і контактів); по-третє, геополітичні (присилення процесів глобалізації, регіоналізації, глокалізації) [102]. Суттєва роль в політичній активності етногруп належить територіальній проблемі, яка, за умов збереження аграрного типу розвитку групи, призводить до необхідності розвивати політичну активність населення для вирішення існуючих проблем [107, с. 5].

Етнополітичний процес – це завжди реакція на ситуацію в суспільстві. Тому *етнополітичні процеси* можна визначити, як складний комплекс різнопланових явищ, які являють собою відповідь на процес розвитку етносу, що полягає у забезпеченні його нормального функціонування й охорони від розпаду, зникнення, зміни в існуванні або статусі з поширенням глобалізаційних процесів. Відповідно до складності явищ, які відбуваються під час етнопроцесів, вони взаємодіють, а в деяких випадках, доповнюють існуючі політично-управлінські та національні процеси.

Наголосимо, що інтерпретування сутності етнополітичного процесу багато в чому залежить саме від теоретико-методологічної позиції того чи іншого дослідника. Дослідники, які наголошують на онтологічній природі етносу, етнополітичні процеси пояснюють не виходячи за рамки теоретичної парадигми соціально-економічного детермінізму або «теорії конфліктів». Такий підхід дає можливість сприймати етноси як самостійні суб'єкти політики, яким притаманна наявність власних інтересів, пов'язаних з соціально-демографічними й та етнокультурними процесами свого відтворення. Відомою концепцією онтологічного підходу вважається концепція «внутрішнього колоніалізму», яка була запропонована М. Гектором [103]. Відповідно до положень цієї концепції політичну участь етносу пояснює нерівномірність темпів індустріалізації в поліетнічних країнах, яка призводить до появи різних рівнів соціального та економічного розвитку існуючих етногруп. Варто зауважити, що за таких обставин,

формується етнічно домінуюча група, яка намагається досягти власного стабільного та монопольного положення в державі на всіх існуючих рівнях. За таких умов виникає культурний розподіл праці – т.зв. етнокультурна стратифікація – в рамках якої, наявні етнокультурні відмінності, починають поєднуватися з професійно-класовими.

На сьогодні, посиленні потоки мігрантів, здебільшого з півдня на північ, стимулюють появу й поширення зазначених явищ практично по всій території Європи і США (поширення в'єтнамської вуличної торгівлі, виникнення італійських піцерій, китайських ресторанів у Нью-Йорку; відкриття польських сосисочних у Стокгольмі; поширення негритянських перукарень у Лондоні). Протягом останніх років, поширення таких явищ, перетворилося на окремий об'єкт дослідження та сформувало появу нового, особливого сектору політичної активності та різноманітних державних програм (програма підтримки «кольорового» бізнесу в Англії тощо) [6, с. 107]. Варто наголосити, що ще за Радянського Союзу, в економічній диференціації радянських етносів були створені та набули поширення такі форми, які практично унеможливають проводити прямі аналогії з іншими зарубіжними державами. Специфічність процесів розподілу відповідних ніш між представниками різних етногруп, в нашій державі, обумовлені тим, що мова йде не лише про іммігрантів, але й про етногрупи, які на території нашої країни мають власну історичну «базову» територію. Для прикладу, у США, Англії та Франції «етнічне» підприємництво або бізнес вже вбудовані в існуючу систему економічних взаємовідносин цих держав й вже сформувалися як невід'ємний елемент цієї системи [103]. Натомість, в нашій країні, відбувається подальше поширення етноукладів на території інших етногруп. Як наслідок, такі процеси сприймаються виключно як експансія та призводять до негативної реакції. Етногрупи починають усвідомлювати економічну нерівність як явище колективного етнічного та національного пригноблення, а в деяких випадках необхідним джерелом етномобілізації [103].

Варто наголосити, що концепція «внутрішнього колоніалізму» виділяє декілька причин політизації етнічності, а саме: наявність соціальної та економічної нерівності серед етногруп, яка, однак, виникла з об'єктивних причин – поширення процесів модернізації; сприйняття та усвідомлення представниками етногруп соціальної й економічної нерівності як прояву та продовження історичної нерівності; формування та поширення ідей етнонаціоналізму внаслідок реакції на політику центральної влади [103].

На нашу думку, більш ґрунтовне дослідження етнополітичних процесів, як взаємодії етнічності та політики, надає конструктивістський підхід. Саме за допомогою цього підходу маємо можливість розкрити та проаналізувати вплив регулятивного чи управлінського аспектів в ході реалізації етнополітики. Наголосимо, що існування та формування етногруп та спільнот передбачає можливість їхньої подальшої самоорганізації, яка може набувати політичної форми, оскільки політика, в цілому, відіграє досить важливу роль в процесі становлення та розвитку етнічності. На думку У. Альтерматт етноспільнота може перетворитися на націю лише за умови наявності системи політичних взаємовідносин, натомість як етнічність має бути представлена певними етнополітичними та етнокультурними характерними рисами [47, с. 5].

Серед представників конструктивізму найбільш поширеним підходом, щодо аналізу етнополітичних процесів виступає парадигма постмодерну, головна думка якої – необхідність забезпечити сучасному суспільству автономію політичної сфери від економічно-соціальної. За такого підходу політика характеризується як замкнута на саму себе, як необхідне виробництво окремих подій політичного характеру, спрямованих на відтворення власне політики, а не для належного забезпечення та ефективної реалізації інтересів чи цінностей певної великої суспільної групи в соціально-економічній сфері. За таких умов, сформовані етноеліти, які намагаються мобілізувати на політичну участь представників власної етногрупи, керуються не інтересами забезпечення етнічного цілого, а виключно

вузькогруповими: отримати доступ до влади, зайняти вищі державні посади, чинити вплив та тиск. За відсутності розвиненої структури політико-державних інституцій, процес формування політеліт проходить на «трайбовій» основі та виступає передумовою для процесів «приватизції» політичної й державної влади для представників окремого клану [103].

Згідно підходу парадигми постмодерну етнолідери організують етнополітичні процеси, виключно в інструменталістських цілях, для досягнення певної мети, а саме: отримати можливість тиску або лобювання власних інтересів; здійснювати політичний шантаж тощо. Можливість мобілізації етної групи є своєрідним капіталом, який використовують і етноеліти й політики, для ефективної політичної гри та активної в ній участі. Як наслідок етнічність розуміють як «форму соціальної організації культурних відмінностей» в процесі її становлення головна роль належить політиці «етнічного підприємництва» [103]. А етномобілізація є процесами трансформації етнічності з виключно культурно-психологічного явища на суто політичну силу, яка забезпечить стабілізацію або проведення необхідних змін для нівелювання нерівностей етної групи [103].

Схожі теоретичні підходи використовують під час досліджень й російські науковці. Зокрема, прихильниками онтологічної природи етносу є А. Андреев, Л. Хоперська та ін. Наприклад, А. Андреев визначає етнічний чинник головною складовою політичного процесу, яка призвела до розпаду СРСР, оскільки наприкінці ХХ ст. набула характерних ознак розвитку «історії народів» [6, с. 108]. Дослідник наголошує, що вся різноманітність процесів на сьогодні, як-то: демонтаж партоткратичної держави, плебісцитарної демократії, економічні реформи та формування нових соціальних верств, зумовлені тим, що на території Радянського Союзу 80-х рр. відбулася етнічна революція, яка, на думку автора, є складним процесом вторинного розігрівання етногенезу, зміною соціальної, економічної, культурної моделей, яка призводить до формування та відтворення етної групи та спільнот [6, с. 108]. Зауважимо, що поняття етнічної революції надає

пострадянській історії певного інтегрального значення, пояснює її парадоксальні особливості та об'єднує їх в одне ціле. На думку А. Андрєєва головна причина розпаду Радянського Союзу – це порушення встановленої рівноваги в системі міжетнічних взаємовідносин [103].

Заслуговує на увагу й концепція етнічної суб'єктності, яка була розроблена Л. Хоперською. На думку автора, етнічна самобутність є здатністю етносу, як єдиного цілого, вдаватися та підтримувати діалог з іноетнічним оточенням, а основу етнічної суб'єктності складають самоорганізація та самоврядування, тобто обов'язкова наявність відповідних общинно-родових інститутів та необхідних механізмів їх функціонування [103].

Деякого іншого підходу дотримуються інші російські дослідники, а саме: В. Тишкова, А. Здравомислова, А. Панаріна та інші [103]. Вказані науковці, розглядаючи особливості формування етнополітичних процесів на пострадянському просторі, наголошують, що причиною їх появи та розвитку став розпад існуючої соціальної та політичної структури. Наприклад, А. Здравомислов, досліджуючи етнічні конфлікти, наголошує, що процеси суверенізації повинні пояснюватися не національними інтересами, а процесами формування нової еліти та її боротьби за перерозподіл існуючого впливу на основі формування нової символіки [153, с. 164].

Таку позицію поділяють і деякі дагестанські дослідники, які наголошують на тому, що формування політичної еліти відбувається без врахування етнічного чинника [187, с. 34]. Вони наголошують, що етнічна характеристика є не чим іншим, як зовнішньою формою, якою наділяють об'єднання, що створюються на підставі економічного інтересу, бізнесу тощо. Провівши аналіз вказаного типу зв'язків у Дагестані, Е. Кісрієв висунув оригінальну концепцію етнопартій, які виступають суб'єктами етнополітичних процесів. Зокрема ним було наголошено, що наявним клановим та родинним зв'язкам характерні всі ознаки західноєвропейських

партій: наявність корпоративного інтересу, відповідна організаційна структура, соціальна та фінансова підтримка [187, с. 34].

Прихильникам інструменталістського підходу щодо етносу характерна дещо проміжна позиція щодо визначення суб'єкта етнополітичних процесів: більшість із них намагається поєднати онтологічні характеристики етносу та методологію постмодерну. Серед таких дослідників варто назвати Г. Денисову, Л. Дробіжеву, З. Сикевич та інші [102]. Зокрема, на думку Л. Дробіжевої, проведення історичного аналізу та використання матеріалів етносоціологічних досліджень дають можливість стверджувати, що лідери можуть мобілізувати значну масу людей лише за умови наявності необхідних передумов, а саме: усвідомлення групою певних інтересів, які пропагують їхні лідери. В іншому випадку лідери залишаються самотніми й без належної підтримки [115, с. 9].

Отже, вибір тієї або іншої концепції впливає на стратегію та тактику управління етнополітичними процесами, обумовлює особливості політичного та правового регулювання. На нашу думку, для ґрунтовного дослідження етнополітичних процесів, як взаємозв'язку етнічності й політики, найбільш вдалим є використання конструктивістського підходу, оскільки саме він дозволяє розкрити особливості впливу регулятивного чи управлінського аспекту на розвиток та впровадження етнополітики. Наголосимо, що лише сама наявність етногруп та спільнот передбачає їхню самоорганізацію, яка, в подальшому, може набути й політичної форми. Тому, політика становить важливу складову у формуванні етнічності, її розвитку на шляху до нації.

Наукова література не містить ґрунтовної класифікації етнополітичних процесів, але, оскільки вони є, певним чином, одним із видів політичних процесів, можемо вважати, що класифікація етнополітичних процесів має багато спільного з класифікацією політичних процесів. Отже, якщо політичні процеси можуть бути демократичні та не демократичні, стабільні та

нестабільні, у вигляді конфліктів чи криз, такі ж види існують і у класифікації етнополітичних процесів [43, с. 11].

Російська дослідниця М. Фадеїчева, стверджує, що залежно від того, яка теоретична основа національної та етнічної політики, можливі два варіанти розгортання політичного процесу відносно націй і етносів [468].

Перший – толерантний, заснований на розумінні етносу як певної кількості людей, які мають природно-культурні риси схожості в зовнішньому вигляді, мові, об'єднані сучасним і спільним (на певній загальній території) існуванням або розділені в часі (минулі покоління) і в просторі (розпорошені або розділені народи). Умовами подібності виступає внутрішня (соматичні риси при всьому різноманітті їх проявів) і зовнішня (територія, ландшафт, клімат) природа.

Другий варіант – інтолерантності, властивий суспільству подолання, суспільству загальної неприязні. Це конфліктогенний сценарій, що призводить до руйнування держав і етноциду. Зокрема, у світі нині існує більше 200-т держав, які можуть претендувати на незалежність або ж стати, в подальшому, ймовірним джерелом міжетнічних конфліктів, схожі процеси відбуваються навіть у донедавна «тихій» Західній Європі [503]. Досвід свідчить, що такі збройні конфлікти призводять до появи нових держав та країн. Однією із останніх таких новостворених держав є Східний Тимор, яким було отримано незалежність від Індонезії. На початку ХХІ ст. світ нараховував близько 30 збройних конфліктів, які були спрямовані або на отримання незалежності, або намагалися зберегти територіальну цілісність держави [503]. Крім того, існує близько 100 національних і визвольних рухів серед численних груп населення, які за сприятливих обставин можуть перетворитися на збройні конфлікти, які будуть спрямовані на отримання незалежності. До таких груп належать каталонці в Іспанії, фламандці та валлонці у Бельгії, угорці в колишній Югославії, шотландці у Великобританії [503]. На сьогодні, такої загрози уникають за допомогою політичних та управлінських методів, наданням таким рухам більшої автономії та

політичного впливу. Однак, варто наголосити, що четверта частина таких рухів, з часом, все одно обирають шлях збройної боротьби [503].

На сьогодні особливості політичного та правового регулювання етнополітичних процесів викликані процесами стабілізації, інституціоналізації й демократії. Певна складність перебігу етнополітичних процесів пов'язана з особливостями існування сучасної етнічної картини та політичної карти світу. Як наслідок, формуються різноманітні моделі взаємодії викликані реальними історичними та політичними діями, що формують різноманітні підходи щодо розуміння етносів-націй та націй-держав, їх взаємного розвитку, який обумовлений особливостями існування певних народів в певних державах. Тому, навіть сприйняття політичної влади, обумовлено не лише певними географічними особливостями, але й етнопсихологічними умовами існування та розвитку етногрупи. Крім того, етнокультурне забарвлення мають навіть питання землекористування. Для прикладу, в Росії ХІХ ст., частка общинного землеволодіння становила 90 %, натомість Грузія, Фінляндія, Литви такою формою землеволодіння взагалі не користувалися. Іншим прикладом є особливості свідомості західних та східних країн. Серед громадян країн заходу поширеною є індивідуалістична свідомість, яка сприяє формуванню моделі демократичного суспільства, тоді як громадяни східних країн віддають перевагу колективістській свідомості, яка сприяє формуванню монархічних, авторитарних режимів. Як наслідок, виникають та набирають поширення різноманітні теорії «перспективних» та «неперспективних» націй-етносів. Деякі з таких ідей є популярними й по сьогодні, зокрема, теорія «уніфікації» різноманітних товариств, поширення та повного панування «універсальних цінностей» та відмова людей від націй-етносів.

Наголосимо, що ідеї уніфікації, в результаті, призводять до диктату волі та культури певного етносу або етногрупи над іншими. Для прикладу, саме таким чином вдалося встановити панування фашистів у Німеччині. В деяких моноетнічних країнах проживали представники унікальних етносів,

однак, вони або були насильно асимільовані або знищені. На сьогодні такі вказані методи формування нації-держави є неприпустимими.

Тому сьогодні нацменшини добре усвідомлюють той факт, що ефективне вирішення проблем, які постають перед ними, напряду залежить від того факту, як активно представники нацменшини представленні та приймають участь в діяльності органів держави різних рівнів та держави в цілому. Досить часто саме необхідність представництва в органах державної влади спонукає нацменшини до посилення процесів політичної мобілізації. Аналіз показує, що нацменшини, які стають на шлях політичного становлення, намагаються визначити свої політичні інтереси, що знаходить відображення, у спробах отримати більше доступу та впливу на державну політику, через створення власної політичної партії, політичної еліти, мас-медіа та ін., такі сценарії політичного становлення є прийнятною, а в деяких випадках, і оптимальною формою політичного життя нацменшини. Однак, як саме це все відбуватиметься в Україні ще не відомо.

Більшість дослідників, зважаючи на сьогоднішню ситуацію, «прогнозують зростання ролі етнічного фактору», як одного із дієвих засобів політичної боротьби нацменшин, і пов'язують політизацію етнічності «з погіршенням матеріального становища меншин», і, як наслідок, «зростання напруги у міжнаціональних відносинах», що, в свою чергу, «вказує на загострення етнополітичних проблем залежно від глобалізаційних тенденцій та модернізаційних інновацій», а також від впливів минулого, тобто так званих «посткомуністичного традиціоналізму» і «номенклатурного націоналізму» [150].

Поряд з цим особливий вплив на сьогоднішні процеси та поведінку етноспільнот мають, по-перше, соціально-економічні чинники; по-друге, посилення впливу територіальної дезінтеграції на прояви сепаратизму та автономізму; по-третє, поступовий перехід від латентного стану міжетнічного протистояння до відкритого конфлікту та його ескалації [150].

Таким чином, проаналізувавши етнополітичні процеси можемо зробити наступні висновки:

як предмет державного регулювання етнополітичні процеси:

по-перше, є джерелом конструктивного державотворення, прогресу, оновлення суспільства на демократичних засадах і його культурного піднесення;

по-друге, етнополітичні процеси завжди є реакцією на ситуацію в суспільстві та державі, вони являють собою відповідь на процес розвитку етносу, що полягає у забезпеченні його нормального функціонування й охорони від розпаду, зникнення, зміни в існуванні або статусі під впливом поширення глобалізаційних процесів;

по-третє, все різноманіття та особливості сучасних етнополітичних процесів у тому що до них залучаються такі структури, як політичні партії, етнічні організації і т. д.; по-четверте формування та реалізації державного управління й регулювання у галузі міжетнічних відносин зумовлено саме розвитком етноструктур та їх інститутів.

як об'єкт наукового дослідження етнополітичні процеси:

по-перше, сприяють значному поштовху до розробки теоретичних проблем етнополітики, стимулюють об'єктивне наукове осмислення етнічних явищ та подій етнічного характеру, складають та удосконалюють терміни та поняття, які використовували і якими користуються вітчизняні й зарубіжні науковці;

по-друге, вивчення й використання українського й зарубіжного досвіду перебігу етнополітичних процесів має вагомий вплив на подальший розвиток теорій про етноси, нації та народи, й допомагає виявляти сучасні аспекти етнічної проблематики та сприяє появі нових наукових напрямів дослідження етнополітики і етнополітичних процесів;

по-третє, вивчення сьогоднішніх етнополітичних процесів на пострадянському просторі, й в Україні зокрема, наголошують на потребі вивчення та окреслення сутності існуючих і пошуку нових напрямів

дослідження та розробки ефективних практичних пропозицій щодо подолання конфліктності нашого поліетнічного суспільства;

по-четверте, вивчення етнополітичних процесів і державної етнополітики спирається на два аспекти: перший пов'язаний з політичним функціонуванням етнопільнот, їх участі у політичному житті суспільства, а другий з намаганням держави безпосередньо чи опосередковано регулювати етнічні процеси (міжетнічні стосунки) через державну політику.

1.2. Теоретичні основи вивчення процесів глобалізації

Особливістю глобалізації є наявність великої кількості різноманітних за своєю суттю процесів, які, всі разом, у взаємозв'язку, відіграють важливу роль та мають суттєвий вплив на розвиток цивілізації людства в цілому, та етнічну сферу зокрема. Зауважимо, що весь розвиток людства – є фактичною історією виникнення й зникнення етносів і народів. Таким чином набувають актуальності проблеми глобалізації й її етнічного аспекту. Ці проблеми є важливими й для сучасної України, оскільки вони взаємопов'язані з необхідністю збереження етнічної і національної самоідентичності українського народу. Етноприналежність й ідентифікація в сучасному вітчизняному суспільстві набувають політичного та державного сенсу, оскільки створюють певні умови для загострення ситуації та взаємовідносин між етногрупами, які в умовах демократичного суспільства набувають вагомий суспільний потенціал.

Процеси глобалізації – є не лише головною тенденцією розвитку сучасного світу, але й новою системою міжнародних відносин, формування якої продовжується в сучасному світі. Тому для дослідження глобалізаційних процесів необхідно створити наукову базу, яка повинна буде враховувати: по-перше, історичні форми та межі глобалізації; по-друге систему понять, що

характеризуватимуть проблеми глобалізації; по-третє – типологія сучасного процесу глобалізації; по-четверте, теоретико-методологічні підходи, за допомогою яких обґрунтовуватимуться процеси глобалізації, їх позитивні й негативні наслідки.

Перші практичні ознаки глобалізації з'являються у зовнішній політиці Голландії, Англії та Іспанії в період Нового часу. Поступово хвиля глобалізаційних процесів поширюється на країни Західної Європи, а з часом охопили країни Північної і частково Південної Америки. В 50-80-х рр. ХХ ст., глобалізаційні процеси поширилися на країни Азії й Африки та у 80-х рр. фактично «накривають» посттоталітарні країни [179, с. 171]. Наголосимо, що глобалізаційні процеси, у своєму розвитку, пройшли три основні етапи: по-перше, це епоха становлення індустріальної цивілізації; по-друге, епоха становлення імперіалізму; по-третє, епоха краху колоніальної системи імперіалізму та формування нової основи для постіндустріального суспільства (див. Додаток Б).

Основною проблемою щодо визначення історичної межі та часового характеру глобалізаційних процесів є проблема дефінітивно-методологічного плану, яка має на меті вирішення низки проблемних питань, зокрема: як співвідносяться поняття глобалізації та інтернаціоналізації, інтеграції; які можливі форми та результати глобальних трансформацій; що саме, на сьогоднішній день, необхідно розуміти та пояснювати поняттям глобалізація.

Наявність проблем питань сприяє формуванню багатьох різноманітних підходів, щодо особливостей та ролі у сучасному світі, та сприяють встановленню певних часових меж та орієнтирів глобалізації. Узагальнивши всю різноманітність існуючих підходів, можна виокремити чотири загальноприйняті концепції, які характеризують історичні межі глобалізації (рис. 1.1) [175].

Історичні форми й етапи процесів глобалізації, як глобального явища, дають можливість стверджувати, що сучасний стан глобалізації – є закономірним результатом історичного розвитку та головною тенденцією

сучасного розвитку, на основі якої формується зовсім нова система міжнародних політичних, економічних, культурних відносин [175].

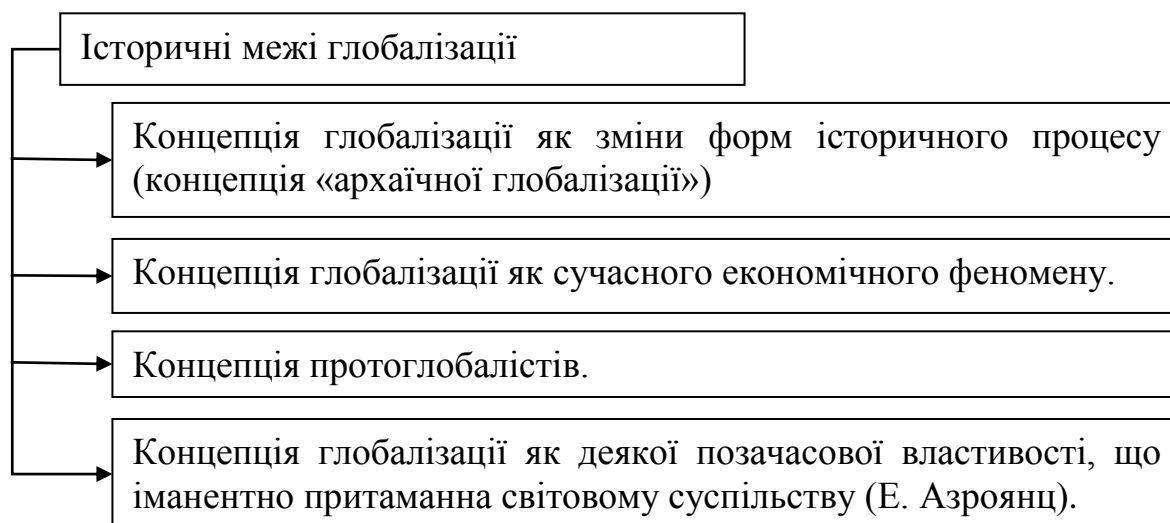

Рис. 1.1. Історичні межі та форми глобалізації

Проблеми глобалізації наприкінці 80-х – на початку 90-х рр. перетворюються на одну із самих «модних» та досліджуваних проблем у методологічному плані. Зауважимо, що саме поняття «глобалізація» починають використовувати англійські та французькі дослідники ще наприкінці 60-х рр. ХХ ст. Однак, введення його до наукового обігу відбувається лише у 80-х рр. ХХ ст., завдячуючи або ж праці американського соціолога Дж. Макліна або статті економіста Т. Левітта, які цією дефініцією позначили феномен злиття ринків окремих продуктів, які було вироблено великими багатонаціональними корпораціями. Для прикладу, на початок 90-х рр. ХХ ст., у США було видано більше 30 книг, які містили в своїй назві поняття «глобалізація», а на кінець 90-х рр. таких робіт було вже більше 400 [546, р. 194].

На сьогодні існує дуже велика кількість визначень щодо глобалізації та її процесів [179, с. 170]. Здебільшого, під глобалізаційними процесами розуміють процеси поширення капіталізму вільного ринку по країнах світу, для якого характерним є наявність власних економічних правил, які ґрунтуються на відкритті, дерегуляції та приватизації національної

економіки, сприяючи підвищенню її конкурентоспроможності та покращенню привабливості задля іноземного капіталу [325, с. 156]. Саме з такої точки зору пояснює глобалізаційні процеси М. Делягін, наголошуючи, що вони є процесами подальшого становлення єдиного, загальносвітового фінансово-економічного простору, який спирається на зовсім нові, в першу чергу, комп'ютерні технології [100, с. 12].

Така популярність та одночасно складність процесів глобалізації призвели до формування різноманітних підходів щодо розуміння та суті глобалізаційних процесів. Наприклад, Н. Косолапов вважає, що глобалізація є якісно самостійною, складною системою явищ і відносин, яка цілісна у власній системності, однак є внутрішньо суперечливою [207, с. 70], й саме тому, незважаючи на всі спроби знайти оптимальне пояснення змісту глобалізації, вона так і залишається методологічно суперечливою, спираючись на складний семантичний зміст. Науковець К. Омає в книзі «Світ без кордонів» додав терміну більш широкий зміст, стверджуючи, що нова ера глобалізації призвела до підкорення всіх процесів ринковим вимогам, а держава-нація втрачає позицію основного діючого суб'єкта на світовій економічній арені [284, с. 10].

Однак, за останній час з'явилися дослідження, які наголошують, що глобалізація не є виключно економічним явищем, оскільки вона чинить суттєвий вплив і на інші сфери суспільного життя – політичну, соціальну, культурну, етнічну та інші [161, с. 184; 218, с. 102; 325, с. 43]. Наприклад, ідеологи глобалізаційних процесів Р. Кобден та Дж. Брайт, наголошують на тезі про те, що поширення вільної торгівлі, внаслідок посилення процесів глобалізації, призведе до всесвітнього економічного зростання, яке буде ґрунтуватися на взаємозалежності, внаслідок чого народам доведеться забути про розбрат та конфлікти [326, с. 34-35]. На користь цього говорить і Т. Фрідман, який наголошує, що глобалізація набирає обертів неприборканої інтеграції ринку, нації-держави і технології [325, с. 156].

На думку ж С. Хантінгтона, існуючу світову еліту об'єднує віра в збереження індивідуалізму, ринкової економіки, політичної демократії, тобто цінності, які є загальноприйнятними для представників західної цивілізації. Дослідник наголошує, що представники Давосу вже поширили власний контроль майже на всі міжнародні інститути, чинять суттєвий вплив на світові уряди, володіють значною частиною світового економічного та військового потенціалу [555, р. 67]. Тому, вони не в змозі, або не мають жодного бажання, очолювати процеси зближення держав, які об'єднанні спільною мовою, релігією, традиціями, історією, навіть для самозахисту при виникненні загрози поглинання. На думку дослідника, формування нового світу змушує народи та держави повертатися до власних «кореневих» основ для самозбереження. Протилежну думку висловлює Ф. Фукуяма, який наголошує на «кінці історії», оскільки відбувається тотальна експансія неолібералізму, який спрямований на крах національних бар'єрів внаслідок формування єдиного, інтегрованого світового ринку [539, р. 78].

Окрему увагу варто приділити підходу, який був запропонований американським дослідником П. Ратлендом, яким у 2001 р., під час виступу на конференції в Лондонському університеті, було поставлено під сумнів існування необхідності сприймати процеси глобалізації як процеси глобального рівня [399, с. 17]. На підтвердження своєї думки, автор наголошував, що глобалізація суттєво вплинула лише на деякі сфери, в першу чергу на світову інформаційну мережу, банківську фінансову сферу, діяльність ТНК, які в геополітичному плані обмежені територіями найбільш розвинених на сьогодні країн [399, с. 17]. Автором заперечується думка, що глобалізація призведе до розмивання нацкордонів, які не витримають натиску процесів глобалізації та призведуть до відмирання національної держави. Навпаки, П. Ратленд наголошує, що саме завдячуючи процесам глобалізації ми можемо спостерігати за активізацією, а не «затуханням» національних тенденцій в сучасному світі [399, с. 17].

Доречно навести положення ще однієї концепції, яка була запропонована Б. Баді. Згідно її положень існує три основні виміри феномену глобалізації як глобального явища: 1) глобалізація – процес, який розвивається вже не одне століття; 2) глобалізація сприяє гомогенності світу, формуванню єдиних принципів та цінностей для життя, поширює прагнення до універсалізації у всьому; 3) глобалізація стимулює зростаючу взаємозалежність, наслідком якої стане підрив, руйнування національного й державного суверенітету [532, р. 54]. На нашу думку, автором було зроблено вдалу спробу окреслити сутність та явища глобалізації.

Працюючи над розкриттям змісту глобалізаційних процесів, Б. Бутрос-Галі, доводить існування декількох видів глобалізації (інформаційна, епідеміологічна, економічна та фінансова) та вказав на їх особливості, що призвело до формування власного базового концепту глобалізації. Крім того автором було виділено три головні дискурси та ракурси глобалізації, які лягли в основу предметизації її процесів: по-перше, соціально-економічний та економічна глобалізація, яка сприяє інтеграції на рівні ринку, нації, держави й технології; по-друге, соціально-політичний та політична глобалізація, яка стимулює створення загальносвітового демократичного уряду та формує глобальне громадянське суспільство; по-третє, соціокультурний та культурна глобалізація, яка наголошує на існуючих проблемах мультикультуралізму та міжкультурних зв'язках [552, р. 41].

Досить цікавою щодо змісту та ролі глобалізації, є позиція французького дослідника Ж.-К. Ле Дюжі, на основі якої дослідник запропонував три напрями щодо розуміння процесів глобалізації:

1. Ліберальний напрям, відповідно до якого можемо розглядати глобалізацію з точки зору об'єктивного процесу та важливого феномену, оскільки саме вона створює сприятливі умови для підвищення соціальної й економічної активності в сучасному світі. Автор наголошує на особливій ролі глобалізації щодо розвитку та посилення конкурентної боротьби на наднаціональних рівнях, підвищує ефективність і рентабельність.

2. Марксистський інтернаціоналізм, в основі якого лежать основні ідеї К. Маркса щодо інтернаціоналізму та особливостей формування сучасного світового робочого класу, який покликаний забезпечити фундаментальні цілі. Автор, відповідно до даного підходу, виступає за мирні переговори між представниками національних груп робочого класу та наголошує на необхідності продовжувати класову боротьбу навіть за умов формування структур наднаціонального рівня.

3. Культурологічний напрям, який характеризує глобалізаційні процеси як прояв кризових станів національної культури та взаємозв'язків між різними історичними спільнотами людей. Автор схиляється до положень концепції «схрещення культур», яка є противагою концепції щодо збереження «чистоти культури». Даний підхід свідчить, що за таких умов залишаються неврахованими об'єктивні еволюційні процеси світової культури [546, р. 23].

На окрему увагу заслуговує позиція А. Гідденса, який пропонує розглядати глобалізацію виходячи з поняття глобальність, під якою розуміється така єдність світу, в якій посилюється взаємозв'язок та взаємозалежність окремих регіонів. Таку залежність можна визначити як інтенсифікацію світових соціальних взаємовідносин, які стимулюють взаємодію навіть віддалених районів таким чином, що події місцевого значення відчувають на собі навіть вплив тих подій, які відбувалися на великій відстані й навпаки [544, р. 64]. Можемо вважати, що автор ототожнює процеси глобалізації й регіоналізації, що притаманно для представників американської глобалістики.

Такого ж підходу дотримується й М. Ватерс в своїй праці «Глобалізація», єдина відмінність якого полягає в тому що оскільки, на думку автора, глобалізація впливає на всі сфери людського життя в планетарному масштабі, необхідно виділяти її окрему складову – культурну глобалізацію. Автор наголошує, що глобалізаційні процеси виступають знаково-символічним обміном, який поширюється за межі окремих етнічних

та географічних кордонів, оскільки на сам перед є соціальним процесом, під час якого відбувається послаблення тиску географії на соціальні й культурні заходи, а люди починають відчувати зниження тиску [57, с. 100].

Підтримуючи ідеї американської школи глобалістики, відстоює свою позицію і У. Андерсон, який пропонує розуміти глобалізацію як особливу, мінливу систему систем, яка викликає політичні, культурні і навіть біологічні зміни [520, р. 210] й наголошує на відсутності будь-якої можливості уникнути впливу цього процесу. Автор наголошує, що глобалізаційні процеси практично зводять нанівець всі спроби подолати складний процес посилення взаємозв'язку й взаємозалежності між різними народами, тому глобалізація перетворюється на джерело невпинних сил, які лежать в основі формування нового єдиного світу, а люди починають все більше усвідомлювати цей факт, що свідчить про існування «першої глобальної цивілізації» [520, р. 210]. Крім того, У. Андерсон запевняє, що глобалізаційні процеси є необхідним процесом, адже виступає у ролі певної культурної системи, яка створює умови для передачі та взаємообміну набутими знаннями не лише серед поколінь, а й поміж народами [520, р. 210]. За таких умов, на думку дослідника, глобалізаційні процеси заохочують національну відкритість, головний інструмент якої – вирішити проблеми герменевтики, за допомогою яких забезпечуються різноманітні зв'язки та залежності між різними націями.

Більшість американських вчених, й не лише вони, наголошують, що глобалізація як складний глобальний процес не може мати однозначного визначення, тому є зовсім недоречним висувати до нього які-небудь вимоги. Як наголошує Р. Робертсон, процеси глобалізації не повинні характеризуватися лише як позитивні або негативні явища, оскільки вони забезпечують виключно системність існуючого світу й саме це є їх головною цінністю [406, р. 217]. Дотримується такого підходу і І. Валлернстайн, який вважає, що предметом глобалізаційних процесів повинен виступати весь світ, або його т. зв. «безшовною цілісністю», оскільки глобалізація як складний

процес є неподільним на окремі частини та сфери, тому що певні типи суспільних відносин втрачають під дією глобалізаційних процесів свою предметну особливість [56, с. 119]. Тому, на думку вченого, практично всі явища в умовах процесів глобалізації, які носять об'єктивний характер, позбавляються своєї предметності, оскільки є невід'ємною частиною цілого механізму й виступають, в такому стані, гарантом його цілісності та формуючи розуміння що глобалізація та її процеси не є повноцінними теоретичними поняттями, оскільки єдине, в чому вона може бути корисною, це як роль риторичної фігури [56, с. 120].

Науковець У. Бек взагалі вважає, що глобалізаційні процеси є об'єктивним процесом, який не тільки не несе в собі загрози для суспільства та світу, а може стати вирішенням нагальної соціальної, політичної, економічної і культурної проблеми [33, с. 124]. Натомість М. Мендельбаумом вважає, що глобалізація є стрімким бігом на 100 метрів, який весь час повторюється. На його думку, зовсім не суттєво скільки разів отримано перемогу, оскільки якщо програєш, то програєш все [533, р. 11].

Європейська ж наука глобалістики розглядає глобалізацію у тісній взаємодії та взаємозалежності з новітніми процесами інтеграції, й на думку деяких з них, глобалізація взагалі є вища форма соціальної інтеграції. На доцільності соціальної інтеграції наголошує С. Райсміт, який акцентував увагу на необхідності створити таку форму організації людського життя, яка б базувалася на почутті поваги до прав і свобод людини, передбачала культурну й релігійну строкатість, наявність соціальної справедливості, враховувала б особливі потреби окремої групи [545, р. 29]. Дослідник наголошує, що глобалізаційні процеси повинні сприяти формуванню певного типу суспільного розвитку, за якого було б можливим подолати проблеми бідності та існуючої нерівності, які посилюються в умовах збільшення кількості населення в високорозвинених країнах й вимагають від глобалізації як світового процесу вирішення цієї проблеми. На користь цього висловлюється і Р. Макнамара, стверджуючи, що глобалізація на сьогодні

повинна виконувати коригувальну функцію, тому що країни розвинутого світу потребують більших об'ємів споживання, ніж країни, які на сьогодні перебувають на початковому етапі власного розвитку [545, р. 23], що потребує коригування ustalених норм споживання таким чином, щоб нівелювати екологічну напругу та загрозу, створивши належні умови для стійкого розвитку жителів Землі.

За таких умов варто згадати тезу П. Дракера, який наголошує, що глобалізація, на сьогодні, підтримує та захищає інтереси виключно багатих, розвинених держав. На підтвердження, автор наводить принципи західного гедонізму, згідно з якими всі спроби західної спільноти спрямовані на забезпечення та збереження власної могутності за допомогою захисту власного суперспоживання [534, р. 2]. Тому сьогодні практично не викликає сумнівів щодо перетворення проблеми споживання у XXI ст. на одну із ключових, оскільки для задоволення своїх споживчих потреб в умовах глобалізації, бідні країни вимагають якщо не їхнього перерозподілу, то хоча б їхнього збільшення задля свого виживання. Але за сучасних умов це практично неможливо, тому що відбувається подальше погіршення соціально-економічної, політичної й екологічної ситуації, які є негативними і принципово різними для кожної держави.

Доречно згадати концепцію Хакім-бен-Хам-муда, який сформулював три головні теоретичні підходи до глобалізаційних процесів, які суттєво вплинули на розвиток західної європейської глобалістики:

1. Функціональний підхід, що акцентує на особливостях в розвитку периферії за умов процесів глобалізації, оскільки глобалізаційні процеси створюють передумови для посилення економічної маргіналізації й соціального регресу на периферії, наголошуючи на основній ролі національної держави в спасінні національної економіки від згубних впливів «гібридної» й «космополітичної» глобалізації.

2. Апологетичний підхід, який, по-перше, наголошує на особливій ролі глобального ринку в інноваційних процесах сучасності, по-друге,

намагається досягти максимального обмеження можливостей будь-якого впливу держави на перебіг процесів «космополітичної глобалізації».

3. Технологічний підхід, який ґрунтується на ідеї необхідності новітніх кібернетичних технологій як необхідного засобу під час вибору «гібридної глобалізації», яка надає можливість країнам периферії інтегруватися до глобальної економіки, забезпечивши при цьому збереження власної регіональної специфіки [457].

На нашу думку, запропоновані підходи Хакім-бен-Хам-муда є доречними щодо необхідності існування ліберальної глобалізації, яка формує головні принципи розвитку сучасного світу, формуючи необхідні умови для розвитку нацдержави у глобалізаційному світі.

Цікавим підходом щодо розуміння глобалізаційних процесів є підхід, який запропонував болгарський вчений В. Златев, згідно якого під час аналізу глобалізації варто розмежовувати такі поняття як глобальне та міжнародне, оскільки варто з'ясувати коли саме та з якого часу можемо говорити про поширення певних суспільних зв'язків і функцій за межами нацдержави як про феномен глобального, а не лише міжнародного характеру [413, с. 35-36].

Не можна не згадати типологію парадигм осмислення глобалізаційних процесів, створену Я. Пітерсом, яка містить три складові: гібридизацію, зіткнення цивілізацій та макдональдизацію (див. Додаток В) [577, р. 174]. На нашу думку, вказаний підхід Я. Пітерса, є цілком доречним у рамках існуючої модерністської методології розуміння суті проблем процесів глобалізації. Але сучасний етап дослідження проблем глобалізаційних процесів перейшов до постмодерністського підходу, що пов'язує глобалізацію не стільки зі змінами у економіці а культурі, а саме з посиленням ролі інноваційних факторів. Тим паче, що з 2003 р. починає формуватися новий підхід щодо розуміння глобалізаційних процесів, а саме як про усесторонній процес, що чинить вплив на всі сфери людського життя і є передумовою цивілізаційного перевороту.

Цікавими є ідеї щодо змісту та суті глобалізації сформовані в рамках російської школи. Наприклад, А. Неклеса, пропонує цікаве визначення процесам глобалізації, а саме, вона є певною химерою, на користь якої працюють головні інтелектуали людства, створюючи необхідне інформаційне середовище для ефективного координування всіх дій планетарного масштабу, а тому вона є одночасно і життєвою субстанцією й інтегральним символом ХХ ст., які поєднують економічну, всесвітню, транснаціональну інтеграцію, інформатизацію та комунікацію [311, с. 10-11].

Дослідники Н. Шматко та Ю. Качанова вважають глобалізаційні процеси формою суспільної свідомості, яка з'являється лише тоді коли люди починають сприймати себе як складову частину глобального цілого та відповідним чином сприймають універсальність нових культурних норм. Іншими словами, процеси глобалізації будучи формою суспільної свідомості викликають суттєві психологічні зміни та зміни моделі поведінки людини (людей), оскільки їм властиве тяжіння до ідентифікації себе з певною, чітко означеною локальністю, що базується на протиставленні «свої-чужі» [502, с. 94]. В такому вигляді глобалізаційний процес призводить до кризи майже всіх видів ідентичності.

На думку Г. Ділігенського, глобалізація сприяє чіткому окресленню моделі існування, тому що саме завдяки їй проходить «розмикання групових культурних меж», яке не може не вплинути на ставлення до власних умов життя та формує потреби, мотиви, ціннісні орієнтації людей [223, с. 53]. На думку, А. Панаріна, під глобалізацією варто розуміти процеси ослаблення традиційно існуючих територіальних, соціальних, культурних, державних і політичних бар'єрів та формування нової «безпротекціоністської» системи міжнародної взаємодії, взаємозалежності та взаємовпливу [325, с. 149].

Варто згадати аналіз змісту глобалізації, який було здійснено російським дослідником В. Єгоровим. Здійснений автором аналіз є досить цікавим з точки зору теоретичних і методологічних засад, оскільки розкриває основні критерії, відповідно до яких глобалізаційний процес є таким

процесом та явищем, який ґрунтується на теорії самоорганізації та супроводжується відкритістю, неочікуваністю, а незворотність таких процесів призводить до формування нового бачення світу [119, с. 31].

Аналізуючи основні підходи, які представлені у вітчизняній науці, необхідно звернути увагу на роботу С. Удовіка «Глобалізація: семіотичні підходи», в якій автор звертає особливу роль та намагається проаналізувати основну роль, значення та сприйняття процесів глобалізації українським суспільством, оскільки глобалізації відведено роль синхронізуючого фактору, на основі якого досягається узгоджена, гармонійна взаємодія всіх складових людського життя [464, с. 32]. За такого підходу, автор вкладає в поняття глобалізації основні процеси становлення й гармонізації сучасного світу, який взаємопов'язаний в одній сфері та розрізнений в іншій [464, с. 36].

Зокрема, О. Картунов у визначенні терміну «глобалізація» виділяє 4 основні підходи. По-перше, розуміння глобалізаційних процесів як процесів поглиблення взаємозв'язків між різними куточками світу. По-друге, характеризується як процес поширення технологій, культури, різноманітних постулатів, які є обов'язковими та спільними для всього людства. По-третє, процеси глобалізації сприяють виникненню різноманітних проблем та протиріч у світовому співтоваристві, зокрема, економічних, політичних, міграційних, екологічних та ін. В-четвертих, зростанню спільних ідей щодо подальшого розвитку людства, передують збільшення та посилення взаємозв'язків різних народів та країн [179, с. 170-171]. Дослідник В. Ляха, акцентує увагу «на масштабності тих змін, які охопили майже весь світ (корінь слова глобалізація – globe (куля) – є «синонімом» Земної кулі)», а з іншого боку, начебто є проявом потенціалу західної моделі розвитку, якою визначаються та уособлюються тенденції глобалізації. Загалом, ця тенденція виглядає, як активна експансія вестернізації [101].

Варто зазначити, що починаючи з 2000-х рр. вчені починають формувати новий підхід щодо поняття та змісту глобалізації. Більшість із них

намагається переосмислити власні погляди на процеси глобалізації, по-новому розглянути особливості сучасних умов розвитку світу, оскільки приходить розуміння того, що головним принципом пояснення глобалізації має бути нова теоретична база та можливі альтернативні шляхи розвитку. Як наслідок, більшість сучасних підходів щодо глобалізації направлені на розробку основної гіпотетично-образної моделі соціального світу, на основі якої, в майбутньому, можна буде створити національно-державну структуру. На думку В. Толстих, на сьогодні варто вести мову про заміну старого світового устрою на зовсім новий [453, с. 207].

Проблема глобалізації активно обговорюється і в релігійних колах [487]. Поштовхом до дій стала одна із тез послання християнських церков Європи до урядів та громадськості. В ній зазначено, що глобалізація призводить до драматичної зміни природи влади, оскільки обрані уряди та їх представники в міжнародних організаціях поступово втрачають надану їм владу на користь міжнародної бюрократії, ТНК, власникам ЗМІ та новим магнатам, які володіють глобальним фінансовим капіталом. А далі наголошується, що церква кидає виклик існуючим структурам влади для того аби вони діяли більш прозоро та відповідально. Крім того зазначається, що контроль над глобальними економічними та політичними процесами повинен належати виключно народам світу [486].

На думку представників релігійних кіл, в результаті посилення та поширення глобалізаційних процесів, суспільство поступово втрачає можливість вистояти перед деструктивними впливами глобальних процесів і виробити «імунітет» щодо негативних проявів для людства та суспільств таких явищ, не намагається колективно осмислити дані процеси й виробити чітку суспільну позицію стосовно таких питань. В православній думці процесам глобалізації надається виключно негативна характеристика, доходить навіть до ототожнення з антихристиянським процесом, який став причиною всіх можливих кризових ситуацій сучасного світу. Сама ж православна церква наголошує на власній ортодоксальності та

консервативності, які дозволяють їй не йти на жодні поступки або компроміси з глобалізацією й навіть готова перейти до рішучих дій у боротьбі з нею [421]. Зрозуміло, що документ носить рекомендаційний характер, однак сам факт бажання християнських церков залучатися до вирішення існуючих проблем породжених глобалізацією, потребує формування нових підходів щодо розуміння ролі та значення процесів глобалізації в світовому політичному просторі.

Тим часом аналіз глобалізації неможливий без їх наукової, логічно структурованої типології. В літературі існує декілька підходів до типології глобалізації сучасного етапу суспільного розвитку. Але найбільш поширеною серед науковців є точка зору, що глобалізація протікає в чотирьох формах: інформаційній, економічній, територіальній та демографічній [225].

1. Інформаційна глобалізація – є таким способом організації інформаційних процесів у світі, при якому всі народи, незважаючи на свою географічну віддаленість один від одного, використовують та приєднанні до однакових джерел культурної інформації. Цікавим щодо формування інформаційного суспільства є підхід Т. Єршової, яка вважає, що основна небезпека міститься у глобалізації виробництва та зростаючій мобільності всесвітніх корпорацій [123, с. 102]. Більшість дослідників вважають, що в результаті інтенсивності використання та поширення нової глобальної інформаційної мережі чи мереж, формуються передумови для появи нових форм культурної агресії більш розвинених по відношенню до менш розвинених країн і, як наслідок, реальною є небезпека для цілих суспільств втратити власну культурну й національну самобутність в сфері мови, поведінки та ін. [226]. Критичність такої ситуації полягає у відсутності можливості у деяких суспільств стати учасниками єдиного інформаційного суспільства, а інколи, навіть, і витіснення їх за його межі. Аналогічна проблема існує і в Україні, оскільки її роль та місце у сучасних інформаційних процесах носить виключно декларативний характер. Включення України до сучасних світових інформаційних процесів

пов'язують з офіційним делегуванням Україні домену «.ua», яке відбулося у 1992 р. Сьогодні можливість доступу до Інтернету є у всіх обласних та більшості районних центрів, активно розвиваються Інтернет-аукціони [397]. Не зважаючи на таку динаміку в Україні зберігається регіональна диспропорція щодо доступу користувачів до мережі Інтернет [397]. Такі сфери українського суспільства, як соціально-економічна та політична, не зовсім відповідають існуючим європейським стандартам. Неможливість повноцінного внутрішнього та зовнішнього розвитку суспільства, обумовлюється особливостями процесу взаємодії та взаємообміну, який ґрунтується виключно на принципах кредитування.

2. Економічна глобалізація – це процес поступового стирання кордонів задля формування єдиного глобального ринку. Для світової спільноти найбільшою тривогою є подальше посилення диспропорцій економічного та соціокультурного розвитку, тобто головною проблемою, на сьогодні, є поширення лібералізації у світовій економіці, яка створює «прірву» між розвиненими країнами та країнами «капіталістичної периферії» [17, с. 5]. Однак, глобалізація у сфері світової економіки створює й інші можливості: є приклади досить вдалого реформування економіки слаборозвинених країн внаслідок глобального поширення нових економічних механізмів. Для прикладу, у Сінгапурі, Тайвані, Південній Кореї, Чилі та деяких інших країнах за останні 20-30 рр. відбулися суттєві покращення економічного стану внаслідок залучення до процесів світової економіки [296, с. 44]. Зауважимо, що таких прикладів позитивного економічного розвитку досить мало. Натомість більшість слаборозвинених країн виявилися зовсім не готовими до економічної глобалізації. До числа таких країн, на жаль, може потрапити і Україна, зважаючи на особливості перебігу процесів економічної інтеграції в країні. Для прикладу, перша українська транснаціональна компанія «Укрнафта» була створена у 1994 р. Перше представництво цієї компанії було відкрито в м. Сана (Республіка Ємен), яке передбачало в подальшому розширення своєї діяльності у сфері нафто- та газовидобутку на

інші країни близького сходу. Сьогодні це підприємство своєю стратегічною метою визначає розширення своєї діяльності за рахунок країн СНД, Польщі та ін. Спеціалісти цієї компанії вже сьогодні користуються широким попитом у виконанні робіт з будівництва свердловин в РФ, Іраку, Індії, Пакистані, Сирії, Алжирі, Лівії, Кубі, В'єтнамі, що створює сприятливі передумови для створення виробничих підрозділів «Укрнафти» в більшості з вказаних держав. Такі ж можливості перетворення на транснаціональні корпорації, на сьогоднішній день, у таких українських компаній, як «Рошен» та «ІВК», які інвестують великі кошти в кондитерські компанії Росії. Хоча вже сьогодні їх можна назвати ТНК за формальними ознаками [396].

3. Територіальна глобалізація, на думку А. Кузьменко, є процесом посилення та росту державних і наддержавних утворень, прикладами її існування, на думку автора, можна вважати особливості сучасного стану державного будівництва й формування військових і політичних союзів; посилення процесів урбанізації; зосередження фінансових, трудових та ін. необхідних ресурсів в певному обмеженому просторі [225].

4. Демографічна глобалізація – це поступовий процес зменшення расових, національних, етнічних, культурних відмінностей між представниками різних народів або народами різних країн. Але цей процес не передбачає знищення й розчинення певних культур у світовій культурі, а поступове вбирання всього найкращого з культур інших народів для подальшого розвитку своєї власної [494].

Наведений список практично вичерпний, доповнити його можна декількома позиціями, які пропонують А. Кузьменко та інші дослідники:

1. «Ментальна» чи культурно-ідеологічна глобалізація, яка має довгу історію та становить комплексний процес, який впливає на стан національної культури, традицій, релігії, ідеології тощо. Процеси релігійної глобалізації пов'язують з виникненням перших монотеїстичних релігій [225].

2. Етнічна глобалізація, яка сьогодні відбувається у вигляді двох взаємозалежних процесів: росту загальної чисельності населення планети та

взаємної асиміляція різних етногруп. В Україні етнічна глобалізація проявляється у двох суперечливих тенденціях, по-перше, відбувається уніфікація та інтернаціоналізація населення, по-друге, глобалізація вносить у життя нашої країни елементи сучасної демократії, сприяє процесам культурного та духовного відродження, регіоналізації та прагненням до етнічної ідентифікації як представників титульної нації, так і нацменшин. На нашу думку, етнічна глобалізація є однією із форм глобалізації, яка виступає процесами зростаючої уніфікації життя етнічних груп за умов поширення загальнолюдських технологій, культури, ідей, цінностей, способу життя, поведінки та ін., які є передумовою або втрати етносами власної етнічної, культурної, національної ідентифікації, або пробудженням чи загостренням інстинкту самозбереження етносом власних етнічних особливостей серед своїх представників. Варто наголосити, що для представників українського етносу, на сьогодні, існує певна загроза втратити власну національну ідентичність, тому необхідним є вирішення нагальної проблеми, а саме, рівня етнічної самосвідомості та самоідентифікації українців. Іншими словами необхідно дотримуватися та стимулювати ототожнення кожного українця саме з представниками українського етносу.

3. Глобалізації влади, як рушійна сила, якою визначається подальший розвиток всіх без винятку аспектів глобалізаційних процесів. Однак варто загадати тезу А. Ігнатова, який наголошує на існуванні «світового уряду», який захищає та представляє інтереси обраної еліти, яка об'єднана за етнічною ознакою [87].

4. Військова глобалізація, яка виступає інтегративним процесом на ряду з глобалізацією влади та економіки.

5. Глобалізація транспорту, яка чинить суттєвий вплив на розвиток комунікаційних можливостей, однак є абсолютно самостійною, внаслідок просторового перенесення не лише інформації, але й енергії, енергоносіїв, товарів та людей [87].

6. Глобалізація політики. На нашу думку, глобалізація в політиці – є принципом, відповідно до якого організація, функціонування та розвиток сучасного світу можемо розглядати як цілісну економічну, соціокультурну та політичну суперсистему. Процеси глобалізації політики прискорюють взаємозалежність країн, зменшують їх суверенітет, генерують трансконтинентальні та міжрегіональні потоки.

Більшість дослідників зазначають великий перелік видів глобалізації, які, на їх думку, слабо забезпечені методологічно [501], серед таких вони відзначають, передусім, етнічну, військову, транспортну, демографічну, правову та ін. Варто зауважити, що великий перелік видів глобалізації призводить до проблем щодо формування цілісної методології цінностей та процесів, особливо за умов перехідного чи кризового стану [23, с. 16]. Крім того, динамічність суспільних процесів потребує відповідного подальшого вдосконалення існуючої методології державного управління в умовах глобалізаційних процесів, їхнього поширення та посилення [501]. Але домінуючим підходом щодо генези, природи ті перспектив глобалізації все ж таки залишається економічний чи ринковий підходи. З позицій вказаних підходів глобалізацію трактують як наслідок динамічного розвитку світового ринку послуг, товарів, капіталів та ін. Прихильники такої позиції пропонують розглядати глобалізацію в якості нової стадії інтернаціоналізації господарського життя для забезпечення соціального й політичного спокою серед народних мас і противників процесів глобалізації. Зауважимо, що лише певна частина західних дослідників наголошують на необхідності розуміння глобалізації, як процесів, які неминуче призведуть до знищення національних кордонів та формування нової загальносвітової ринкової економіки [501]. Однак вони не пояснюють, до яких саме соціальних наслідків призведуть такі зміни, оскільки вважають за постулат принцип, за яким, що є добрим для США, то є добрим і для інших країн [225].

В останні роки, великої популярності набирають екологічний та еколого-економічний підходи щодо визначення сутті процесів глобалізації,

оскільки більшість дослідників та політиків, причинами різкого погіршення екологічного стану нашої планети вважають саме посилення процесів глобалізації, діяльність ТНК та наявністю несправедливого розподілу екологічних ресурсів. Саме їм завдячуємо появою понять «екологічного розподілу» і «політичної екології». Прихильниками цього підходу є і В. Басюк і О. Білорус [38, с. 44], які ще до проведення глобальної Конференції ООН в Ріо (1992 р.), запропонували еколого-економічну модель, яка мала на меті обґрунтувати можливість ефективного поєднання економічних та екологічних інтересів в умовах глобалізації.

Ми поділяємо думку деяких дослідників, які пропонують використовувати для пояснення глобалізації комплексний системний підхід, завдяки чому можна аналізувати глобалізацію з точки зору економічного, геополітичного, соціального, екологічного, інформаційного, соціокультурного контексту [225]. Також об'єктами досліджень щодо глобалізаційних процесів є питання міжнародної безпеки, боротьби з тероризмом і бідністю. З'являються концепції, згідно з якими глобалізація як складне явище, є результатом поєднання в собі комунікаційної, ринкової та безпосередньої глобалізації. Варто зауважити, що такий підхід аж занадто важливу роль відводить саме комунікативній глобалізації в ході глобалізаційних процесів. Але реальність процесів розвитку глобалізації вказує, що з часом вона сама встановлює жорсткий контроль над країнами і запобігає будь-яким проявам контролю зі сторони цих країн над нею.

На сьогодні, за умов глобалізації влади, формуються наднаціональні фінансові (МВФ, Світовий банк), військові (НАТО), торгівельні (ВТО, Римський клуб) [87] та інші організації й установи, які виступають передумовою формування нового світового порядку й породжують нові питання, які ще зовсім недавно не були такими очевидними та безпосередньо не були частиною запропонованих громадянам для ознайомлення аналітичних схем. Якщо спробувати узагальнити то майже всі вони зводяться до наступного:

по-перше, глобалізація влади та територіальна глобалізація не виправдовують, але пояснюють необхідність інтервенції спрямованої на ті суверенні держави, які виступають проти глобальних змін та намагаються зберегти власну економіку та політичний устрій. Ідеологія глобалістів наголошує, що без глобального контролю на місці поваленого тоталітарного режиму будуть формуватися території «тотального беззаконня», т.зв. зони адміністративного хаосу. Такі території поглинатимуть колосальні фінансові капітали, які надаватимуться їм для становлення, а натомість будуть забезпечувати мінімальний стратегічний сировинний ресурс та незлічену кількість наркотиків, біженців і терористів. Прикладами таких територій є Косово, Албанія, Афганістан, Чечня, Палестина та Іран [87];

по-друге, наслідками процесів культурно-ідеологічної глобалізації будуть не лише поширення уніфікації культурних вподобань, але й примітивізація культури в цілому, зародження та поширення руху спрямованого на подолання такої уніфікації;

по-третє, процеси економічної глобалізації призведуть до трансформації глобального ринку з національно-державного у ринок, який буде поділено на сфери впливу глобальних фінансових груп, ТНК. Керувати таким ринком будуть виключно наднаціональні структури та інституції, які буде спеціально створено для цього [87]. На думку О. Картунова, такий вид глобалізації (автор ще називає її фінансово-економічною), спрямований на формування відповідної матеріальної бази для всіх без виключення форм глобалізації та зводить нанівець всі спроби країн спиратися на власні сили та мати власний шлях розвитку [179, с. 171].

Як наслідок, можемо стверджувати, що глобалізаційні процеси призводять до поступової зміни сучасного світу й зміни духовних параметрів цивілізації. Не зважаючи на наявні чи можливі переваги внаслідок процесів глобалізації, вони, більшою мірою, несуть небезпеку втратити культурно-національну ідентифікацію, особливо для таких країн як наша Україна, де, на сьогодні, одночасно відбуваються процеси й актуалізації національного

фактору, так і процеси поступової втрати та зниження рівня національної самосвідомості українців, оскільки країна перебуває в сильнішому багатонаціональному оточенні [482, с. 170]. Для прикладу, великий вплив чинить така національна суперменшина як росіяни, які хоча і проживають за межами їх традиційного розселення в іноетнічному середовищі, однак зберігають і власну самобутність, і мову, і культуру та інші етнічні особливості власного народу [504, с. 47].

Таким чином, варто наголосити, що наявність неоднозначних підходів, думок щодо глобалізації та процесів, які її супроводжують, потребують нагального розроблення нового теоретико-методологічного підходу щодо її вивчення та розуміння того впливу, який чинить глобалізація на політичне, етнічне, національне існування народів в цілому та українського зокрема. Глобалізаційні процеси формують глобальну за своїми масштабами взаємозалежність, яка не лише може виявитися причиною втрати культурно-національної ідентифікації, але може навіть перетворитися на головну умову самозбереження культури та етносів, якщо більшість із них усвідомить, що незворотність процесів зближення різних культур може відбуватися не лише шляхом універсалізації, а, навпаки, ґрунтуючись на саморозвиткові та самозбагаченні народів.

1.3. Теоретико-методологічне забезпечення механізмів державного регулювання етнополітичних процесів в сучасній Україні

Становлення та реалізація етнополітики України ґрунтується на застосуванні різноманітних механізмів впливу державних органів влади на національний та етнічний розвиток нашої країни, які в галузі державного управління отримали назви «механізму державного управління» й «механізму державного регулювання». Наголосимо, що в нашій країні, на

сьогодні, все ще не сформовано та не досягнуто чіткого розподілу між вказаними поняттями, що регулярно призводить до паралельного чи одночасного їхнього використання. Варто погодитися з думкою деяких фахівців, що причинами такої ситуації є, по-перше, відсутність єдиного підходу в державному управлінні щодо змісту поняття «механізм», по-друге, відсутність єдиного підходу щодо співвідношення механізмів державного управління й державного регулювання [241].

Варто зауважити, що серед більшості дослідників існують дещо різні підходи та погляди щодо терміну механізму державного управління та державного регулювання й їхнього співвідношення [18; 19; 495; 198]. На користь такої ситуації говорить і той факт, що серед дисертаційних досліджень галузі державного управління набирає актуальності науковий інтерес щодо різноманітних за своїм характером процесуально-інституційних аспектів щодо формування та реалізації державного регулювання етнічної сфери в Україні.

Цікавим у цьому плані є дисертаційне дослідження І. Попової «Механізми реалізації державної етнонаціональної політики щодо національних меншин України: регіональний аспект», в якому авторка здійснює спробу проаналізувати особливості механізмів державного регулювання щодо сфери етнонаціональних взаємовідносин в Україні з позиції державного управління та взаємозв'язку основних складових елементів в системі «держава – регіони». Крім того авторка окреслила головні загальнонаціональні пріоритети та існуючі регіональні особливості в ході реалізації етнополітики в Україні [358].

Дисертаційне дослідження Т. Сенюшкіної «Державні механізми управління етнічними конфліктами», спрямоване на формування цілісної концепції державних механізмів регулятивного впливу на розвиток та перебіг етноконфлікту, в основі якої покладено нові теоретичні, методологічні й практичні підходи [416].

Варте уваги дисертаційне дослідження А. Леонової «Державна етнокультурна політика в Україні на сучасному етапі: механізми формування і реалізації», в якому авторка здійснює ґрунтовний аналіз щодо місця та ролі етнокультурного фактору для вітчизняного суспільства на сучасному етапі його розвитку. Крім цього авторка запропонувала теоретичну модель комплексного механізму формування й реалізації державної етнокультурної політики, окреслила можливі шляхи покращення його ефективності, здійснила спробу обґрунтувати основні параметри держполітики у сфері етнокультурного розвитку [242].

Заслуговує на уваги й дисертаційне дослідження П. Надолішнього «Етнонаціональний аспект адміністративної реформи в Україні (теоретико-методологічний аналіз)», в якому автор запропонував концепцію, на основі якої створюються умови для врахування етнонаціональних особливостей під час впровадження адмінреформи в Україні та яка містить нові наукові дефініції, серед яких поняття «етнонаціонального фактору, етнонаціональної самоорганізації, етнорегіону, унітарно-децентралізованого типу державного устрою та ін.» [304].

Крім того необхідно визнати науково-методологічну цінність публікацій з питань державного регулювання різноманітних дослідницьких установ та організацій, українських аналітичних центрів. Варто, наприклад, виділити серію публікацій Центру досліджень адміністративної реформи при Національній академії державного управління при Президентіві України, Міжнародного центру перспективних досліджень, фонду «Співдружність», продуктів Програми розвитку ООН (ПРООН) в Україні [229].

Варто зазначити, що крім існуючої необхідності привести у відповідність існуючий понятійно-категоріальний апарат, необхідно звернути особливу увагу на розмежування управління та регулювання міжетнічних взаємовідносин, основних критеріїв, якими є види спрямованості та обсяги повноважень компетентного державного органу з питань національної та

етнічної політики й процесів. Серед більшості дослідників, на сьогодні, поширена думка, що їх можна звести до основних трьох видів:

1) етнополітичні процеси потребують управління зі сторони держави, оскільки це – необхідний засіб належного виконання державою власних функцій щодо ефективної реалізації основних принципів національної та етнічної політики. Головну роль відіграють організаційні функції, які реалізуються за допомогою процесів управління;

2) управління етнополітичними процесами здебільшого здійснюється методами прямого впливу суб'єктів управління на об'єкти, за наявності умов, що об'єкти управління є учасниками активної політичної діяльності та, за певних умов, можуть стати причиною або стимулом виникнення кризових ситуацій чи посилення напруги в суспільстві;

3) держава, як інститут, що організовує та упорядковує життєдіяльність всього суспільства, зобов'язана діяти з метою задоволення існуючих, реальних інтересів представників впливової верстви населення, в основі якої має перебувати особистість незважаючи на її етнічну чи національну приналежність [226].

На нашу думку можна погодитися з дослідниками, що зазначені риси управління становлять необхідні методологічні умови та основи для формування й розуміння поняття й змісту державного регулювання, його суб'єктів та об'єктів регулювання, основних методів, принципів і меж [226], в тому числі й етнополітичних процесів. Виходячи із вказаних змістовних позицій, під поняттям «державне управління етнополітичними процесами» варто розуміти особливий вид діяльності держави, який спрямований на всебічний розвиток етнічних взаємовідносин для досягнення певної встановленої мети.

Згідно етимології під поняттям «державне регулювання етнополітичних процесів» варто розуміти діяльність відповідних компетентних органів і посадових осіб та спрямування необхідних матеріальних, організаційних та ін. ресурсів для ефективного забезпечення

перебігу етнополітичних процесів шляхом використання певного державного владного впливу. За такого підходу під поняттям «механізм державного регулювання етнополітичних процесів» варто розуміти діяльність владно-розпорядчого характеру, яка спрямована на задоволення основних потреб нацменшин і здійснюється на виконання положень Конституції й законів України (рис. 1.3).

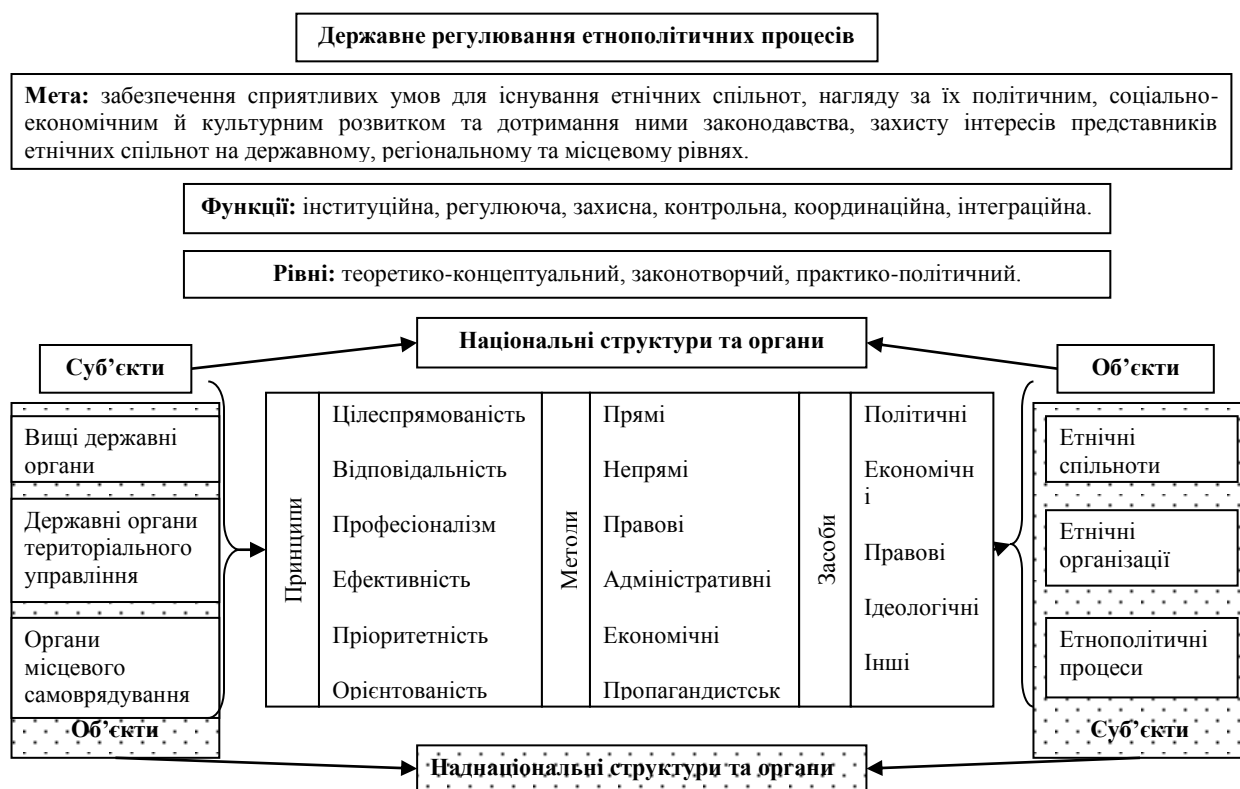

Рис. 1.3. Механізм державного регулювання етнополітичних процесів (далі – МДРЕП)

Наголосимо, що необхідний рівень державного регулювання етнополітичними процесами можливий тільки за умов ефективного функціонування його механізму. Механізм державного регулювання (далі – МДР) етнополітичними процесами складається зі складної структури, до складу якої входять: об'єкти регулювання, якими є етноспільноти та етнополітичні процеси; суб'єкти, які представлені вищими державними органами, державними органами інших рівнів, суспільно-політичними

організаціями; методи, принципи, засоби спрямовані на покращення взаємодії керуючої й керованої системи.

Варто звернути увагу на той факт, що наявність спільних рис в управлінні та регулюванні як засобів впливу, потребує уваги на тому факті, що серед більшості досліджень у сфері державного управління поширеною є теза про те, що об'єктами регулювання можуть виступати лише окремі групи або певні елементи, тобто об'єкти регулювання розглядаються здебільшого у вузькому розумінні. За такого підходу виникають певні труднощі та недоліки, оскільки розглядаючи процеси взаємозв'язку органів, що здійснюють вплив та об'єктів, на яких він спрямований та які його потребують варто використовувати більш широкий аналіз та різноманітні підходи.

На нашу думку під час розгляду суб'єктивного критерію є можливим, а в деяких випадках навіть необхідним, використання як широкого так і вузького підходів. Використання широкого підходу створює умови для розгляду держави цілісно, як інституту політичної системи суспільства, оскільки кожен об'єкт, який підпадає під дію регулюючого впливу, не здатен повністю сприймати вказаний вплив лише за допомогою окремого органу управління чи їх сукупністю.

Як наслідок, суб'єктом державного управління етнополітичних процесів є, в першу чергу, держава як форма об'єднання етноспільнот, особливо в умовах посилення глобалізаційних процесів. Суб'єктами державного регулювання етнополітичних процесів за вузького підходу необхідно сприймати систему державних органів. За такого підходу об'єктами МДР етнополітичних процесів будуть вищі державні органи, державні органи інших рівнів, суспільно-політичні організації, а об'єктами МДР виступатимуть етнічні спільноти й етнополітичні процеси. А метою функціонування МДР етнополітичних процесів, на нашу думку, є забезпечення належних і відповідних умов для існування етноспільнот, нагляд за їх політичним, соціально-економічним та культурним розвитком і

дотриманням ними норм законодавства, захист інтересів представників етноспільнот як на державному, так і на регіональному та місцевому рівнях.

Ефективне втілення в життя зазначеної мети потребує здійснення МДР етнополітичними процесами певного комплексу функцій, які становитимуть його функціональне призначення, а саме: інституційної, призначення якої у забезпеченні етноспільнот необхідних умов для створення та розвитку суспільно-політичних організацій, дорадчих та представницьких структур, вільного входження та виходу з них; регулюючої, яка передбачає регулювання етнічних та національних взаємовідносин; контрольної, яка направлена на знаходження порушень у чинному законодавстві та застосування необхідних заходів впливу щодо порушника; координаційної, щодо процесу налагодження необхідної взаємодії регулюючих органів влади та між ними та представниками етноспільнот; інтеграційної, яка направлена на сприяння входженню представників нацменшин до української спільноти.

Варто наголосити, що зважаючи на складність МДР етнополітичних процесів, більшість виділяє три основні рівні державного регулювання етнополітичними процесами.

Першим є теоретичний та концептуальний рівень, на якому відбувається формування концепції нацполітики та програми подальшого етнічного розвитку. Основна роль на цьому рівні належить науково-дослідним інститутам, вузівським науковим підрозділам, дослідницьким центрам та експертним групам.

Другий рівень є законотворчим, оскільки саме тут починається остаточний розгляд та прийняття основних законопроектів, рішень, актів і положень, згідно з якими визначаються чіткі механізми, шляхи й засоби для ефективного вирішення існуючих проблем. Головна роль на цьому рівні належить вищим органам держави. Крім того саме ці органи формують основу концепції нацполітики.

Третій рівень є практично-політичним, головна роль на якому належить органам держави регіонів й адміністративно-територіальних

одиниць. На цьому рівні відбувається втілення створених програм, які враховують особливості того чи іншого регіону [308]. Оптимальне поєднання всіх рівнів забезпечить стабільну етнополітичну ситуацію та ефективне державне регулювання в будь-якій країні.

Наголосимо, що система державного регулювання створює необхідні умови для обґрунтування тих обсягів ресурсів, на основі яких можливе вирішення конкретних завдань етнічного та національного розвитку як країни так і суспільства. Стосовно механізмів забезпечення державного регулювання етнополітичних процесів, то категорія «забезпечувати» в українській мові має декілька визначень, по-перше, як постачання чогось у необхідних об'ємах, задоволення кого-, чого-небудь у необхідних потребах, надання кому-небудь необхідних матеріальних засобів для існування, по-друге, створення належних умов для здійснення чого-небудь та гарантування чогось, по-третє, захист, охорона кого-, чого-небудь від можливих або наявних небезпек [424, с. 19]. Виходячи із вказаного під поняттям «забезпечення механізму державного регулювання етнополітичних процесів» варто розуміти реалізацію дій, що спрямовані на задоволення потреб органів державної влади, надання їм необхідних засобів щодо здійснення функцій для проведення та організації демократичного формування етнополітики в державі. Варто відмітити важливість у процесах формування МДР етнополітичними процесами певних елементів, які сприяють забезпеченню цільового впливу на об'єкти, а саме – принципів, методів, засобів та ін. Головну роль в таких процесах відіграють принципи державного регулювання у відповідній сфері, які спрямовані забезпечувати послідовність прийняття відповідних управлінських рішень, які сприяють ефективному розвитку поліетнічних спільнот.

Основними принципами державного регулювання сучасних етнополітичних процесів є: професіоналізм суб'єктів державного регулювання (відповідне кадрове забезпечення й використання професійних якостей серед представників нацменшин); ефективне використання

необхідних – економічних, природних, матеріальних, фінансових, трудових, інформаційних тощо – ресурсів (формування належного рівня економічного розвитку, відповідного рівня заробітної плати, соціального забезпечення, забезпечення доступу до влади тощо); дотримання пріоритетності щодо розв’язування нагальних проблем (відповідно до встановленої моделі етнополітики пріоритетними щодо вирішення можуть бути національні або етнічні проблеми, за деяких умов можливим є ігнорування певних проблем); взяття курсу на належне забезпечення ефективного й стабільного розвитку нацменшин й на його основі встановлення соціального благополуччя для всього суспільства (формування відповідних економічного, соціального, політичного й культурного рівнів в державі).

Важливу роль в такому процесі відіграє вибір необхідних методів державного регулювання, які мають створювати відповідні умови для органів держави щодо впливу на перебіг та розвиток етнополітичних процесів на основі формування необхідних умов їх розвитку й досягнення суспільно-політичних корисних результатів. До таких методів, на нашу думку, варто віднести прямі та непрямі методи за формою впливу. Методами прямого регулювання забезпечується відповідне регламентування гармонійного розвитку різних складових або процесів (заохочення розвитку етногрупи чи субетносу, формування та поширення принципів толерантності тощо). До основних інструментів прямих методів належать: нормативно-правові акти, положення яких регулюють основи етнічного й національного життя; перспективні плани щодо соціально-економічного й національного розвитку держави, які враховуватимуть або ігноруватимуть потреби нацменшин; цільові комплексні програми, якими передбачено задоволення основних потреб нацменшин; процес формування державного бюджету, яким передбачаються обсяги фінансування нацменшин. Методами непрямого регулювання здійснюється опосередкований вплив на політику держави в цілому. Крім того вони мають на меті створити належні умови для саморозвитку й самозбереження етногруп і нацменшин, які потрапили та

проживають в іноетнічному середовищі. Реалізація таких методів можлива за рахунок створення різноманітних моделей і напрямів етнополітики певної держави. Відповідно до способів впливу такі методи можуть бути правовими, адміністративними, економічними, пропагандистськими тощо.

Правовими методами державного регулювання встановлюються обов'язкові для всіх громадян юридичні норми поведінки у суспільстві. Такі методи та норми обов'язково повинні бути науково обґрунтовані, систематизовані й придатні до застосування всіма без виключення, оскільки передбачають формування відповідної нормативно-правової бази для забезпечення ефективного функціонування всіх без виключення сфер у суспільстві.

Адміністративними методами регулювання формується або використовується існуюча ієрархія управління національною чи етнічною сферою за допомогою обов'язкового виконання інструкцій, розпоряджень чи обов'язків, а їх головними інструментами виступають норми, стандарти, санкції тощо.

Економічними методами регулювання формуються необхідні умови для ефективного розвитку нацменшин та покращення рівня їх життя.

Пропагандистськими чи морально-етичними методами регулювання забезпечується відповідна діяльність органів держави й їх представників щодо формування та підтримування у суспільстві почуття патріотизму та національної гідності й гордості. Реалізація пропагандистських методів можлива за умови формування та підтримування позитивного іміджу для органів держави й держави в цілому.

Ефективна реалізація МДР не можлива без належного використання необхідних засобів, а саме: політичних, правових, економічних, ідеологічних тощо. Головну роль щодо регулювання етнополітичних процесів належить політичним і правовим засобам.

По-перше, політичні взаємовідносини є головним елементом керуючої системи, а питання політичного регулювання стосуються її нормативних

видів, завданням яких є відповідне забезпечення фактичних взаємовідносин і соціальних норм.

По-друге, система правового регулювання – це цілісна система регулювання різних взаємозв'язків, навіть на глобальному рівні, тому що, за рівнем своєї організаційної структури й цілісності, така система виходить за межі політичної системи й інших засобів регулювання. Особливість правових дій в тому, що вони загальновизнані та необхідні, й досить часто користуються більшою авторитетністю ніж політика, з якою пов'язують групові й індивідуальні інтереси. Крім того, правовому регулюванню притаманний більш стійкий характер, тому що вони менш залежні (на відміну від політики) від політичної кон'юнктури, політичних та економічних коливань та змін. Результати правового регулювання більш передбачувані, оскільки воно є більш формалізованим та точним, відрізняється визначеністю змісту та обов'язковим характером.

В більшості наукової літератури сьогодні використовують такі поняття, як «політичний», «економічний», «правовий» та «організаційний», але незважаючи на наявність у кожному понятті певного механізму, кожен має певні особливості, містить відповідні методи та інструменти впливу.

Зупинимось більш детально на кожному із вказаних механізмів державного регулювання.

Наголосимо, що мотиваційний механізм регулювання, на сьогодні, охоплює практично всі сфери і людської життєдіяльності, і діяльності держави, що дає можливість стверджувати, що саме такий механізм можемо вважати рушійною силою глобалізаційних процесів (рис. 1.4).

На нашу думку, подальше посилення глобалізаційних і світових процесів призводять до того, що саме мотивація є основою для реалізації потреб й інтересів кожної окремо взятої людини та спільноти в цілому.

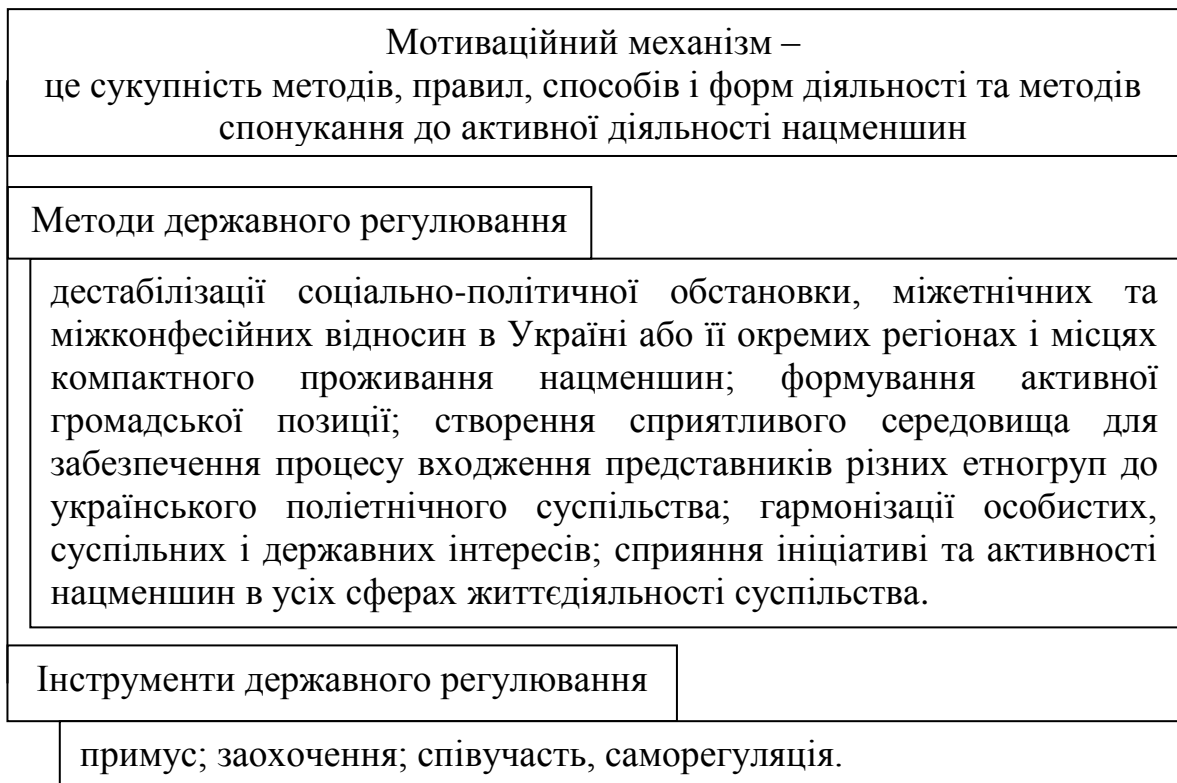

Рис.1.4. Методи та інструменти мотиваційного МДРЕП

Загальновідомо, що політика направлена на здійснення інтересів суспільства в цілому, отже, її головною передумовою є його складність. Тому важливу роль в процесі формування, реалізації держполітики відіграє політичний механізм державного регулювання (рис. 1.5). Однорідні соціальні спільноти не потребуватимуть окремої політичної системи, а за умови, що вони не повністю ізольовані, вони здійснюватимуть виключно зовнішню політику. Наявна соціальна неоднорідність створює необхідні умови для формування політичних відносин, оскільки за відсутності таких, певні складові елементи можуть перетворитися на суб'єкт владної протидії. При цьому, незважаючи на різні історичні етапи, існуючі цінності політики мають сталу форму, що обумовлено необхідністю універсальності та загально суспільності.

<p>Політичний механізм – це комплекс засобів реалізації державної політики та державного управління направлений на становлення ефективної співпраці держави та етногруп</p>	
<p>Методи державного регулювання</p>	<p>забезпечення стабільності політики і розвитку на певних етапах переходу із однієї якості в іншу; гарантування безпеки, добробуту, справедливості; забезпечення врахування потреб та інтересів різних верств населення, узгодження приватних інтересів з регіональними, національними та міжнародними; децентралізація владних повноважень державних суб'єктів; використання принципу субсидіарності.</p>
<p>Інструменти державного регулювання</p>	<p>застосування державних санкцій; державний контроль; використання силових методів, якщо інші виявилися безрезультатними; формування державних стандартів, інструкцій, програм; пропаганда; надання державних послуг.</p>

Рис. 1.5. Методи та інструменти політичного МДРЕП

Кожне з суспільств, турбувалося й турбується про безпеку, добробут та справедливість в своєму середовищі, й можемо стверджувати, що політична цінність такої системи навіть формально, але стосується безпеки, добробуту та справедливості. Забезпечення безпеки є першочерговим завданням політики, у разі його невиконання суспільство приречене на руйнацію. Адже суспільство, як форма мирного співіснування, підтримує своє існування саме завдяки спільній та ефективній концепції справедливості, яку мають та поділяють всі члени й на основі якої можливо задовольнити інтереси представників різних соціальних та суспільних груп і спільнот.

Центральними моментами в держполітиці є наявність проблем або ситуацій, які потребують безпосереднього втручання або участі органів держави. За таких умов необхідним є вирішення питання: чи повинна влада втручатися та приймати участь у вирішенні всіх наявних проблем, які

існують у суспільстві, чи деякі з них можуть вирішуватися без втручання органів влади? Ефективне функціонування державності потребує такої етнополітики, яка сприятиме визначенню політики як стратегії щодо знаходження шляхів та засобів врегулювання конфліктів та конфліктних ситуацій, які весь час виникають у людському суспільстві та можливостей примирення конфлікуючих сторін та членів спільноти. На цьому наголошував і С. Франк, який стверджував, що політика є не чим іншим, як способом лікування (гігієнічного, терапевтичного, хірургічного) суспільства або способом його виховання, створенням необхідних умов до формування таких стосунків, які будуть найбільш прийнятними для розвитку внутрішніх творчих сил суспільства [24, с. 46; 93, с. 637]. Проголошення Україною незалежності, демократизація суспільства потребували створення власної оптимальної етномоделі, пошуку нових підходів щодо вирішення проблем у сфері етновідносин, які були отримані у спадок від СРСР. Процеси формування та впровадження держполітики мають відбуватися в ході прийняття управлінських рішень, які уособлюватимуть технологічну компоненту політичної влади пов'язаної з управлінням суспільними процесами [266, с. 14-15]. З початку виникнення національної держави вагомий вплив на формування політичного процесу чинить етнічний фактор, оскільки усвідомлення народом себе саме як етнічної нації досить часто виступає основою для державотворення. За певних умов, саме етноструктура суспільства формує необхідність створення унітарної або федеративної форми державного устрою, здатна впливати на розвиток політичних партій, посилювати або нівелювати політичну напругу та конфліктогенність у суспільстві. На сьогодні більшість існуючих держав світу становлять поліетнічні держави, й саме чисельність етногруп, можливості мовної й етнічної самоідентифікації всіх її членів чинить вагомий вплив на формування внутрішньої політики держави у сферах соціального захисту, праці, освіти, культури.

Суттєвий вплив на якість політичних та управлінських процесів в будь-якій країні мають чинники, які можуть бути узагальнено визначеними як соціокультурні детермінанти, які можуть виступати ментальними рисами, традиціями, політичною культурою, політичною свідомістю суспільства, що складається з політичної психології та ідеології. Крім того, для можливостей проведення в країні політичних змін важливим є і рівень її культурної секуляризації, яка знаходить відображення у пропорціональному співвідношенні між існуючими вірування та стереотипами, раціонально-аналітичною та ірраціонально-афективною компонентою щодо сприйняттям населенням в країні тієї або іншої політичної реформи, державних заходів тощо [458]. Тобто варто погодитися, що впровадження держполітики має відбуватися шляхом застосування конкретного інструментарію, який повинен бути визначений на законодавчому рівні.

Однак, аналіз політичного процесу в Україні дає можливість стверджувати, що на сьогодні практично відсутні чіткі механізми впровадження держполітики, а дії влади, досить часто, обумовлені або існуючими поточним проблемами, що призводить до необхідності застосовувати «ручне управління» або враховувати інтереси лобістських груп [29, с. 18].

Прерогативою соціально-економічної політики уряду й держави є необхідність досягнення стійкої позитивної динаміки добробуту населення завдяки збільшенню платоспроможного попиту, підвищення заробітної плати, покращення умов праці для населення. Тому виникає необхідність у створенні ефективної системи соціальних стандартів, яка була б спроможна забезпечити високий рівень життя населення та відповідала встановленим європейським стандартам, ефективного функціонування якої покликаний забезпечувати економічний МДР (рис. 1.6). Впровадження такої системи потребує великого проміжку часу та здійснення поступових етапів щодо досягнення відповідних стандартів для кожної окремої групи населення. Зважаючи на це, в основу розрахунків соціальної допомоги необхідно

покласти існуючі соціальні стандарти, а не рівень прожиткового мінімуму як це є на сьогодні [28].

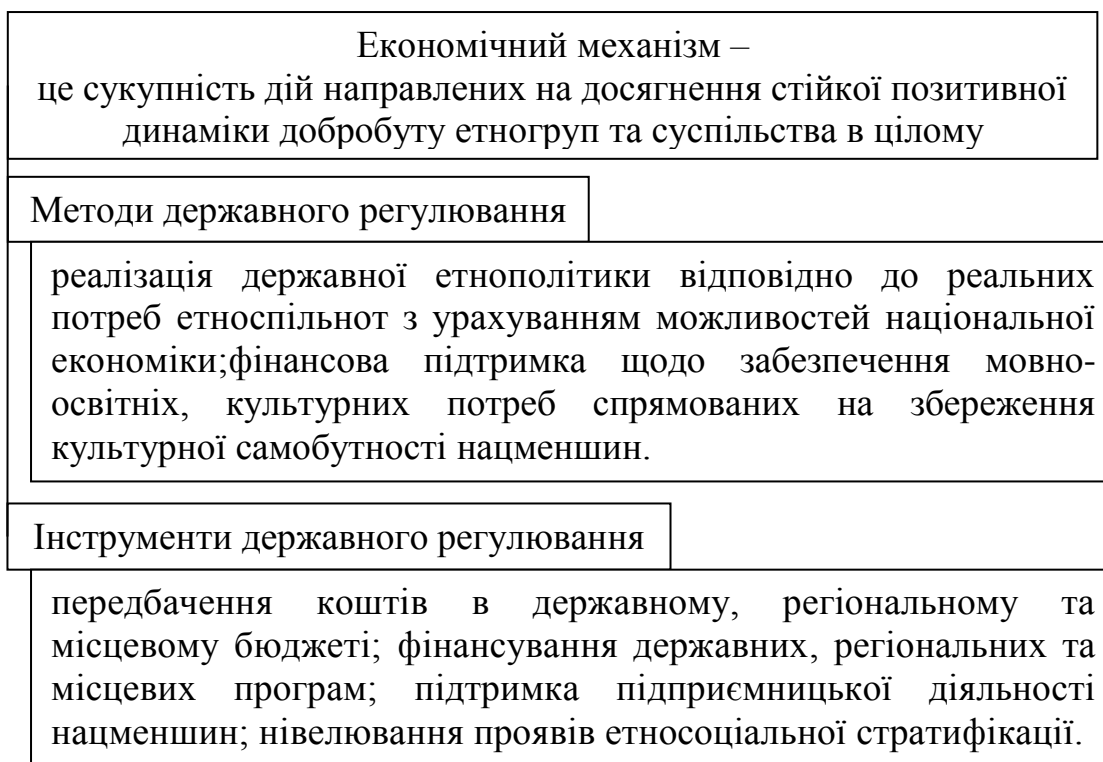

Рис. 1.6. Методи та інструменти економічного МДРЕП

В умовах посилення глобалізаційних процесів та потребою переходу до міжнародних стандартів потрібно сприяти встановленню реального прожиткового мінімуму, а для цього необхідно вдосконалювати його методику визначення, яка, в свою чергу, повинна відповідати реально існуючим соціально-економічним умовам в країні [281, с. 7].

Економічний механізм, на наш думку, надає державному регулюванню певної сфери цілеспрямованість, формальну визначеність, загальнообов'язковість, належне регулювання взаємовідносин, застосування різноманітних заходів. У більшості визначень економічного механізму акцентується увага на необхідних економічних методах щодо забезпечення економічної безпеки, що є досить актуальним та необхідним в умовах посилення глобалізаційних процесів [228, с. 34].

На думку деяких дослідників, правовий МДР – є процесом поступового перетворення норм права щодо упорядкування суспільних взаємовідносин, який здійснюється правовими засобами та формами для забезпечення наявних публічних і приватних інтересів та правопорядку [422, с. 45].

На нашу думку, саме правовий МДР (рис. 1.7), потребує прискіпливої уваги тому що, по-перше, під час формування законодавства в незалежній Україні домінуюча роль належала створенню політико-правового поля, яке повинно забезпечувати основні права представників нацменшин за практично повної відсутності вдосконаленого законодавства щодо сфери регулювання прав, свобод представників титульної автохтонної нації; по-друге, саме такий підхід ліг в основу появи численних суперечностей та неузгоджень, внаслідок яких виникли труднощі у ефективній реалізації норм національного й міжнародного права у сфері дотримання й забезпечення прав нацменшин України.

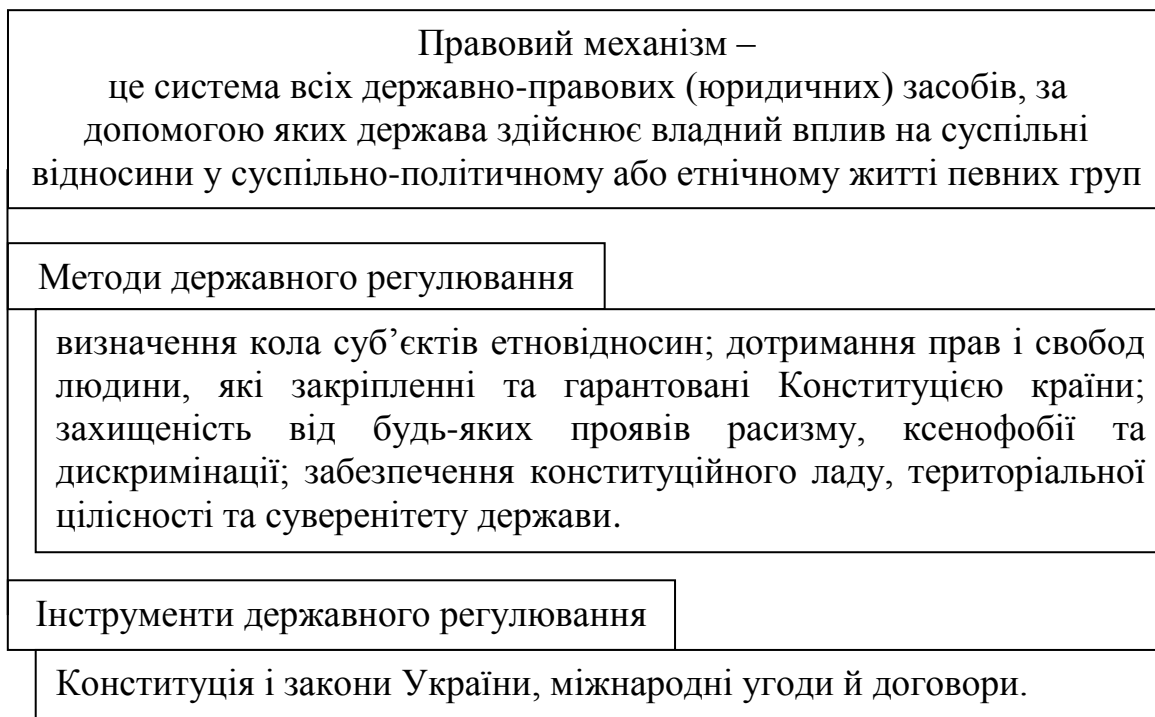

Рис. 1.7. Методи та інструменти правового МДРЕП

Міжнародну нормативно-правову базу щодо питань захисту прав етноспільнот в першу чергу складають документи (декларації, конференції),

які були прийняті ООН [142; 281; 101] та ін., крім того існує низка документів, які були прийняті ЄС (доповіді, конвенції) та інші [324].

Наявність у практиці держав Західної Європи великої кількості спеціалізованих законодавчих актів, які спрямовані на захист прав нацменшин, дає можливість нам стверджувати, що наша держава знаходиться лише на початку досить складного процесу формування необхідної нормативно-правової бази для покращення розвитку міжетнічних взаємовідносин. Однак, варто зауважити, що законодавчі акти, які регулюють питання етновідносин в нашій державі, в цілому відповідають основним європейським стандартам [408, с. 35-36]. Незважаючи на це, чинна законодавча база все ще залишається не кодифікованою, в першу чергу щодо системного та узгодженого використання основних понять, нормативно затверджених положень і порядку їхнього використання, що призводить до появи правової колізії, які мають всі шанси на подальше загострення, а, в окремих випадках, взагалі можуть перетворитися на конфліктні ситуації між представниками етнічних і регіональних спільнот, між спільнотами й державою, між рівнями регіональної та центральної влади тощо.

Загальновідомо, що світовий досвід щодо регулювання нацпроблем спрямований на використання двох основних організаційних моделей, важлива роль в яких належить організаційному механізму державного регулювання (рис. 1.8).

Перша модель є державним регулюванням питань етнорозвитку та міжнаціональних взаємовідносин і використовується, на сьогодні, більшістю країн світу, серед них: Нідерланди, Швейцарія, південна Африка та ін. В цих країнах створені спеціальні держоргани, до компетенції яких належать питання щодо вирішення проблем етногруп, врахування їхніх інтересів та створення умов для захисту їх свобод і прав. В інших країнах цієї моделі переважають моноетнічні орієнтації та жорстка регламентація специфічних прав представників нацменшин. Яскравим прикладом таких країн є Німеччина та США. Третю групу країн цієї моделі складають держави,

нацполітика яких передбачає застосування уніфікованого підходу до представників етногруп та принциповій відсутності будь-якої політики спрямованої на представників нацменшин (Японія, країни Латинської Америки) [324].

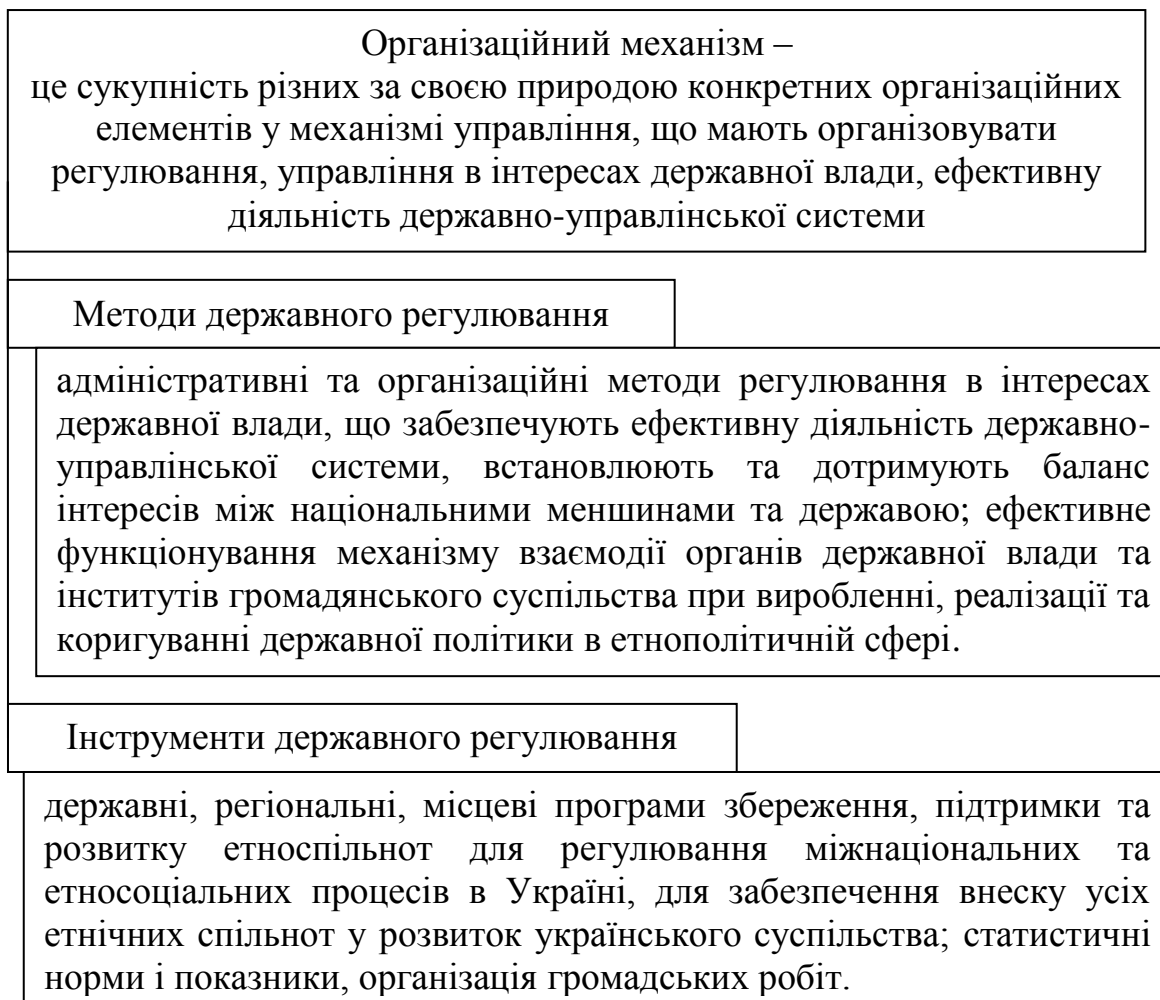

Рис. 1.8. Методи та інструменти організаційного МДРЕП

Друга модель представлена в таких країнах, як Туреччина, Фіджі. Цій моделі характерна відсутність на державному рівні ефективного системного регулювання етнопроблем та міжетнічних взаємовідносин. Етнічні проблеми можуть виникати та вирішуватися в хаотичному та спонтанному порядку, для вирішення яких навіть створюють певні суспільні інститути та проводяться обговорення [324]. За таких умов лише гострі питання знаходять шляхи свого вирішення. Однак, такі термінові заходи сприяють послабленню

напруги в суспільстві. Такий підхід. За певних умов, є досить ефективним та заохочуватиме представників етноспільнот до більш активної діяльності, створення національно-культурних центрів, підвищення рівня довіри й співпраці між представниками різних національностей та органів держави.

На нашу думку, друга модель не може ефективно функціонувати в сучасних умовах, оскільки не забезпечує повного залучення представників етноспільнот та меншин до процесів управління. Крім того, відповідно до її змісту органами держави лише ставляться запитання, а відповідати на них доводиться державі. Натомість варто створити такі умови, за яких представники етноспільнот прийматимуть безпосередню участь у вирішенні питань міжетнічної взаємодії.

Ще одним інструментом організаційного механізму є створення різних державних цільових програм, які, однак, спрямовані на забезпечення відповідного рівня необхідних засобів щодо розвитку стабільної етнополітичної ситуації в країні. Деякі науковці наголошують, що створення державних програм надасть можливість: концентрувати необхідні резерви щодо вирішення наявних проблем; поєднати всі зацікавлені сторони та їхні зусилля; сформулювати довгострокові цілі та запропонувати стратегічний план [338]. За необхідне, є об'єднання загальнонаціональних цільових програм з існуючими або запланованими регіональними й місцевими, покращення взаємодії між органами управління та місцевим самоврядуванням. Ефективність такого поєднання потребує: окреслити управлінські структури, які будуть відповідальними за ефективність взаємодії з регіональними структурами; планувати державну політику на регіональному рівні; формувати управлінські структури на регіональному та місцевому рівнях; створити ефективні комунікації з відповідними регіонами [338]. Для прикладу, Україна була учасником регіональної програми Ради Європи «Київська ініціатива для демократичного розвитку через культуру» й міжнародного проекту «Інтеркультурні міста: управління та політика щодо

різноманітних громад», в якому приймали участь громади міст Мелітополя, Одеси, Донецька, Сімферополя й Ужгорода [338].

Державні програми будуть набагато ефективнішими якщо до їх створення та реалізації будуть долучатися громадські організації та рухи, певні приватні структури, які мають у своєму арсеналі кваліфікованих працівників та належний фінансовий потенціал [338]. Прикладом може слугувати співпраця Комітету з питань прав людини, нацменшин і міжнаціональних відносин з громадськими організаціями України, яка здійснювалася у декількох напрямках: співпраця з представниками національно-культурних товариств; співробітництво з організаціями, які займаються питаннями статусу жінок та гендерної рівності; взаємодія з правозахисними організаціями [338].

Ми погоджуємося з думкою деяких авторів, що така співпраця несе в собі загрозу використання державних програм та виділених на неї коштів на користь певних вузькогрупових інтересів [338]. Варто констатувати, більшість державних програм є малоефективними та результативними. Причинами такого стану речей є: недостатність фінансування, неналежний контроль, слабка реалізація, моніторинг не на належному рівні, але зміст та завдання державного регулювання якраз у досягненні певних цілей і розв'язанні суспільних проблем [338].

Важливу роль у дослідженні механізмів регулювання відіграє методологічна позиція автора. На нашу думку, універсальним способом фіксації норм і правил щодо етнополітичних процесів виступає метод конституційного визначення.

Одночасно, порівнюючи стан та рівень системного та послідовного здійснення державного регулювання в цілому і в окремих сферах, можемо стверджувати, що у більшості випадків проблеми виникають у політичному регулюванні, оскільки політика держави в політичній сфері має здебільшого ситуативний характер, а в деяких випадках навіть може суперечити основним положенням Конституції. Проте є й позитивні сторони, зокрема це стосується

дотримання державою конституційних принципів, цінностей та норм щодо сфери забезпечення прав людини. Дійсно, в галузі прав людини практично всі напрями держполітики ґрунтуються на основних принципах Конституції. На нашу думку, саме вказаний взаємозв'язок відповідних напрямів держполітики з Конституцією надає певним нормативним і правовим актам держави в вказаній сфері не просто легальності, а й легітимності.

Отже, ефективний розвиток та функціонування державного регулювання неможливий без забезпечення його конституційними гарантіями, без яких воно матиме характер хаотичних дій, які будуть ініційовані виключно суб'єктивними мотивами окремо взятого політика чи політичної сили. Тому спроба реалізувати державну політику за межами конституційних принципів та цінностей, є однієї із основних проблем сучасного процесу формування цієї політики і є досить небезпечною для країни. Наявність такого ставлення до основного закону може в подальшому призвести до спроб маніпулювання, українська політична практика вже має такі приклади. Досить часто посилення розриву між конституційними принципами та цінностями й реальною державною політикою призводить до втрати конституцією легальності й легітимності у суспільстві.

На сьогодні науковці виділяють ще декілька методичних підходів, а саме загальносоціологічний та філософський [412, с. 49].

Загальносоціологічний підхід розглядає державне регулювання як процес необхідного впливу на існуючу суспільну систему, наголошує на необхідності приведення цієї системи у відповідність з характерними для неї процесами. Крім того допомагає у визначенні об'єкту управління, головних тенденцій подальшого розвитку керованої системи, а також встановленні суб'єктів управління та його механізмів.

Філософський підхід щодо управління, яке є процесом свідомого та цілеспрямованого регулювання, створює умови для розгляду управління нацвідносинами за окремими сферами, які є складовими частинами цього складного, за своєю природою, процесу [412, с. 49]. Соціологічний підхід, на

нашу думку, спрямований на виокремлення основних складових процесу управління, тоді як філософський намагається інтегрувати ці складові в один загальний процес.

Крім вказаних підходів варто згадати й системний підхід, який включає наступні складові: по-перше, системно-компонентну, за допомогою якої розкриваються основні складові (компоненти) системи; по-друге, системно-історичну, за допомогою якої можна визначити, коли саме та за яких обставин виникла й розвивається система; по-третє, системно-структурну, яка надає характеристику внутрішній організації системи, способам зв'язку та взаємодії між її складовими; по-четверте, системно-інтегративну, яка спрямована на виявлення факторів та джерел розвитку, зміцнення та вдосконалення як всієї системи так і окремих її складових; по-п'яте, системно-функціональну, яка окреслює основні функції системи та її компонентів; по-шосте, системно-комунікаційну, яка ілюструє просторові та тимчасові взаємозв'язки системи з іншими системами [50, с. 23].

Враховуючи особливості вказаних підходів, можемо стверджувати, за допомогою них є можливим комплексний розгляд процесу управління міжетнічними взаємовідносинами. Крім того саме вони допоможуть запобігти однобокому, односторонньому та неадекватному висвітленню таких проблем.

Таким чином, за умов посилення глобалізаційних процесів нагальні питання щодо державного регулювання нацвідносин та етнополітичних процесів посилюють інтерес науковців, як вітчизняних так і зарубіжних, щодо їхнього вивчення та прогнозування. Як наслідок, для подальшого дослідження процесів належного забезпечення механізмів державного регулювання етнополітичних процесів, необхідним є створення ґрунтовної науково-теоретичної бази, яка, на нашу думку, має бути спрямована на формування: по-перше, таких загальноприйнятих понять, як «державне управління етнополітичними процесами» й «державне регулювання етнополітичними процесами»; по-друге, механізмів державного регулювання

етнополітичних процесів, їхнього змісту, основних складових та системи понять, які характеризуватимуть вказану проблему; по-третє, теоретико-методологічних підходів щодо забезпечення механізмів державного регулювання етнополітичних процесів.

Висновки до розділу 1

Необхідність у становленні нової якості вітчизняного суспільства в умовах сучасного світу, призводить до необхідності сформувати відповідний критичний та конструктивний аналіз етнополітичних процесів, що за умов наростання глобалізаційних процесів, чинять вплив не тільки на процеси управління етнічними й національними процесами, але відіграють суттєву роль в процесі розбудови української державності, подальшої демократизації політичної системи та державного управління. Крім того, на сьогодні, існування українського етносу обумовлено певними особливостями: по-перше, все ще залишається проблематичною визначеність власного місця й відповідної ролі в сучасному культурно-цивілізаційному світі для української спільноти; по-друге, з відродженням нашої спільноти як титульного етносу за умов актуалізації іноетнічного чинника й привнесенням елементів іноетнічної традиції у сферу національного будівництва; по-третє, врахування етнічного чинника при подальшій довгостроковій розбудові української державності.

1. Дослідження проблем етнічних процесів, що відбуваються в глобалізаційному світі, зумовлені особливостями нинішньої суспільної ситуації, яка потребує ефективної дії етнічної сфери. В умовах глобалізації, особливо в Україні, спостерігається подальше зростання ролі та значення етнічного чинника в житті суспільства. Це спричиняє підвищення наукового та практичного інтересу до вивчення етнічної та політичної сфер,

розпочинаються нові та продовжуються існуючі фундаментальні дослідження з цієї проблематики в контексті державотворчих процесів в незалежній Україні та розробці теоретичних проблем етнополітики, об'єктивного наукового осмислення явищ, термінів та понять етнічного характеру, якими користувалися і користуються більшість вітчизняних і зарубіжних науковців. На сьогодні загальноприйнята наукова дефініція «етнічні процеси» означає цілий комплекс етнодемографічних, етнополітичних, етносоціальних та етнокультурних змін, що відбуваються з етнospільнотою протягом її існування, що проявляється в етнооб'єднувальних або етнорозмежувальних тенденціях. Отже, у поняття «етнічні процеси» вчені включають усі основні компонентні зміни у системі певної етнospільноти, а саме: зміни щодо складу й способу життєдіяльності певної етнospільноти або етнoгрупи та середовища навколо них, зміни відповідних взаємозв'язків (у навколишньому середовищі, у стосунках між сусідами), які призводять до суттєвих зрушень в його існуванні як складової частини людської історії, політики та управління.

2. Актуальним та нагальним є питання щодо теоретичного й методологічного обґрунтування наявних та можливих проблем, породжених наростаючими глобалізаційними процесами, оскільки глобалізація є головною тенденцією сучасного світового розвитку та основою для формування якісно нової системи міжнародних політичних й економічних взаємовідносин. Дослідження вказаних питань дозволить не тільки усвідомити масштаби впливу глобалізації на перебіг процесів збереження та подальшого розвитку державності (зокрема, національної держави), але й окреслить можливі, прийнятні шляхи для адаптації країн і держав до якісно нових реалій. На нашу думку, аналіз процесів глобалізації, їх теоретико-методологічне дослідження і обґрунтування варто проводити не лише враховуючи ситуацію, яка вже склалася в світі, але й враховуючи особливості історичного розвитку української державності. Неоднозначність підходів, думок до всіх сучасних процесів в умовах глобалізації, потребують

розроблення нових теоретико-методологічних підходів до вивчення впливу глобалізації на національне та етнічне існування народів і українського суспільства, зокрема.

3. Механізми регулювання етнополітичних процесів державою неможливо сформулювати та відповідним чином функціонувати лише за наявності саморегуляції й ситуативного втручання зі сторони держави. Особливості регулювання етнополітичних процесів державою повинні ґрунтуватися не лише на науково-методичних розробках і визначенні певних аспектів державного регулювання, але й на відповідному практичному забезпеченні. Головна роль у забезпеченні державного регулювання належить державі, особливо в ході посилення процесів глобалізації, оскільки саме держава, завдяки поєднанню регулюючих і саморегулюючих функцій, впливає на перебіг етнополітичних процесів за допомогою певних інститутів і механізмів регулювання. Таким чином, узагальнюючи доробки існуючих наукових досліджень, можна констатувати, що процеси регулювання етнополітичних процесів державою перебувають у центрі наукової уваги, яка спрямована на вивчення процесів, акторів, інститутів, інструментів, моделей державної політики, аналізу позитивних і негативних сторін існуючих підходів щодо вивчення державної політики. Щодо науки державного управління, то проблеми державного регулювання досліджуються в різних аспектах, використовуючи теорію державного управління як складову частину процесів політики.

РОЗДІЛ 2

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНОМУ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНОМУ СЕРЕДОВИЩІ: ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД І УКРАЇНА

2.1. Етнополітичні процеси в країнах ЄС: політико-правова інституціоналізація

На сьогодні особливістю демократичного процесу, який має безпосередній вплив на розвиток суспільства та його відповідних інститутів, є спонтанність та непередбачуваність. За таких умов державне управління має зафіксувати особливості демократичного процесу й знаходити відповідні можливості для здійснення управлінського впливу на його перебіг. Тому необхідно, в межах даного дослідження, здійснити аналіз процесів інституціоналізації етнополітичних взаємовідносин і процесів й виявити та проаналізувати їх основні прояви.

Поява інституціоналізму, як одного з напрямів управлінської думки, пов'язана з процесами вивчення історичного шляху розвитку суспільного устрою. Саму дефініцію «інститут» (від лат. – «institutum» – установа) [431, с. 158], розглядають як наявність основоположного елемента соціальної структури, який історично сформувався й є певною формою організації й регулювання основ суспільного життя за допомогою належного впорядкування взаємовідносин між людьми під час їх взаємодії [477, с. 215]. Поняття «інституту» використовується майже у всіх гуманітарних науках, зокрема у філософії [553], соціології [432], політології [351, с. 172], психології [432], правознавству [553], які виступають основою для науки державного управління, що пояснюється її міждисциплінарним характером.

Серед представників зарубіжних наукових шкіл поняття «інституту» використовують для того аби пояснити: 1) явища суспільного життя, які розкриваються за допомогою комплексу суспільної дії і соціальної ролі; 2) соціальні факти, які носять зовнішній примусовий характер для окремих індивідів та регулюючі норми у відносинах обміну; 3) ідеї підприємництва; 4) органічну єдність людей та ідей тощо [235; 423]. Для всіх цих підходів загальним є використання основних складових елементів, серед яких наявність ідей, символів, влади, менталітету, соціальних передумов та технологій.

Вказана варіативність розуміння поняття «інститут», зокрема представниками гуманітарних наук, створює умови до виокремлення властивих усім інститутам ознак, серед них, існування організуючої ідеї, власності, нормативно-правового характеру та процесів, які впливають на безпосереднє забезпечення універсальності соціальних інститутів [553, с. 622]. За такого підходу, інститут може розглядатися як функціональна організація, яка забезпечуватиме існування конкретної системи тотожних інститутів, які, в свою чергу, формуватимуть її змістовну основу. На думку деяких дослідників, інституціональний підхід можна вважати базовою компонентою методології державного управління, а відповідні процеси стосовно організації, регулювання основ суспільного життя та відносин можемо вважати інституціоналізацією [432, с. 67].

На сьогодні наукова література містить різноманітні аспекти розгляду проблем інституціоналізації – від досить «розмитого» поняття за змістом до ототожнення та синонімізації з процесами демократизації. Дефініцію «інституціоналізація» досить часто ототожнюють з поняттям «інституціоналізації», тому варто підтримати тезу А. Колодій, яка наголошує на спорідненості двох понять та аргументує необхідність і доцільність використовувати саме поняття «інституціоналізації». Крім того, авторка стверджує, що термін «інституціоналізація» є проявом нормативно-правового регулювання компетенції державних органів влади [195, с. 71]. Схожу

позицію, з деякими термінологічними відмінностями, займає й дослідник Г. Зеленько, яка наголошує, що під поняттям інституціоналізації варто розуміти процес встановлення й оформлення організаційно-правової структури державних органів влади, яка має забезпечувати існуючі суспільні потреби. Крім того, авторка вважає, що процеси інституціоналізації є чинними й стосовно громадянського суспільства, тому що в умовах демократії таке суспільство перетворюється на повноцінного суспільно-політичного актора й є певним видом інститутів влади [155]. З використанням такого значення поняття інституціоналізація можна погодитися лише за умов, коли мова йде про організаційно-правові процеси залучення певних елементів громадянського суспільства до деяких владних інститутів. Варто згадати, що існують й інші підходи до поняття «інституціоналізації», які пояснюють її як певний процес формування, ліквідації чи реорганізації існуючих владних інститутів та певних спільнот [443, с. 375]. В основі таких підходів є ототожнення, синонімізація таких понять як «інститут» та «інституція» [237, с. 56]. Наприклад, дослідник А. Романюк використовує поняття «інститут» не лише в державному, урядовому, партійному та бюрократичному розумінні, але й для пояснення неформальних інститутів й інститутів т. зв. «другого порядку» [410, с. 28]. Наголосимо, що на думку деяких дослідників, такі термінологічні розбіжності призводять до різноманітних підходів щодо змісту вказаних понять, підмінюючи їх або навіть замінюючи, наприклад, інституціоналізацію досить часто розглядають як процеси, що направлені на розвиток регіональної та місцевої демократії [237, с. 58].

На нашу думку під інституціоналізацією варто розуміти процеси, що спрямовані на окреслення й оформлення організаційно-правових та ін. структур, які здійснюватимуть діяльність щодо задоволення суспільних потреб чи закріплюватимуть соціальні норми, правила, статуси й ролі, об'єднуючи їх в одну систему. Наголосимо, що саме процеси організаційного

оформлення соціальних інститут можемо вважати головною складовою інституціоналізації.

Дослідник Ю. Аверьянов наголошує, що поява первинних форм інституціоналізації відбувається на рівнях громадянського самоуправління та стихійних процесів, серед яких, масові чи групові рухи, хвилювання й т.і., й лише тоді коли під час таких процесів починають виникати впорядковані дії й лідери, які їх очолюють, організують, а в подальшому формують постійні групи керівництва та починають керувати такими діями. На думку вченого, формування більш розвинутих форм інституціоналізації відбувається лише за наявності усталеної політичної системи суспільства з сформованими інститутами в політиці й наявністю інституціональної структури влади та ін. [350, с. 122]. Зауважимо, що процесам інституціоналізації характерні й певні недоліки, а саме наявність консервативності, стандартизації, де індивідуалізації, формалізації, які можуть створювати певні бар'єри для ефективного впровадження та перебігу інноваційних процесів. Крім того, при функціонуванні у суспільстві усталених інституційних форм, досить часто можуть ігноруватися нові вимоги часу [208]. Отже, основним призначенням інститутів – є налагодження відповідного співвідношення між існуючими інституційними формами й новими потребами суспільства.

Деякі способи щодо змін інституції пропонуються й теорією управління [89, с. 249] та теорією організацій, зокрема її представником К. Луїном та ін. Варто наголосити, що більшість із таких досліджень носять виключно загальний характер, не враховуючи деталі процесів інституціоналізації, ігнорують деякі види інститутів. Для прикладу, Т. Лукман і П. Бергер у своєму дослідженні «Соціальне конструювання реальності» [34, с. 34], хоча і в загальному контексті, але звертають увагу на деякі компоненти процесу інституціоналізації, наголошуючи, що вони не є етапами таких процесів. Натомість український науковець Є. Сірій, в своїх дослідженнях, здійснює аналіз етапів інституціоналізації [420, с. 52].

На сьогодні відсутній інтегративний спосіб пояснення поняття інституціоналізації, не проведено чітку диференціацію причин й етапів формування інститутів, відсутній єдиний підхід щодо змісту поняття «інститут», що створює додаткові труднощі у вирішенні вказаних питань. Зауважимо, що використання інституційного підходу сприяє новому розгляду предмету дослідження в державному управлінні та отриманню нових знань. Крім того, використання такого підходу дає можливість розглядати інститут як гнучку систему, яка має властивості змінюватися внаслідок практичних дій [235]. Такі практичні дії виступають внутрішньо осмисленою діяльністю, яка орієнтується на дії інших. Як наслідок, інститути дотримуються правил, якими регулюється практика щоденної діяльності, а також отримують поштовхи до розвитку від практики суспільного життя.

Відповідно до інституціонального підходу, суб'єктами державного управління виступають законодавчі та виконавчі органи, які, відповідно до встановлених їм повноважень, здійснюють прямий та непрямий управлінський вплив на інституціональну структуру суспільства. Відповідно до об'єктного підходу, уособленням інститутів є сукупність норм, правил, законів, інструментів, моделей поведінки, звичаїв, цінностей, санкцій, стимулів тощо. Утворюється складна ієрархія, вивчення якої необхідне для поглибленого осмислення інституціональної специфіки етнополітичних процесів в Україні.

Отже, процеси інституціоналізації носять об'єктивний характер та притаманні й етнополітичній сфері. На думку, Г. Потеряйко, в етноспільноті, як суб'єктів політики, є всі необхідні умови до прийняття участі в політичному житті й на індивідуальному так і на колективному рівнях. Крім того, етноспільноті й самі можуть формувати власні політичні інститути чи залучатися до діяльності вже створених [208]. Важливою в таких процесах є роль держави, оскільки створюючи власні інституції, до компетенції яких входять питання щодо етнополітичної сфери, держава не тільки їх регулює, а

сама перетворюється на суб'єкт вказаної сфери. Нагальним таке регулювання є за передумов загострення етнополітичної ситуації.

Зауважимо, що інституціоналізація етнополітичних процесів і взаємовідносин, для повноти та завершеності, має пройти всі відповідні етапи та зберегти їхню циклічність (рис. 2.1).

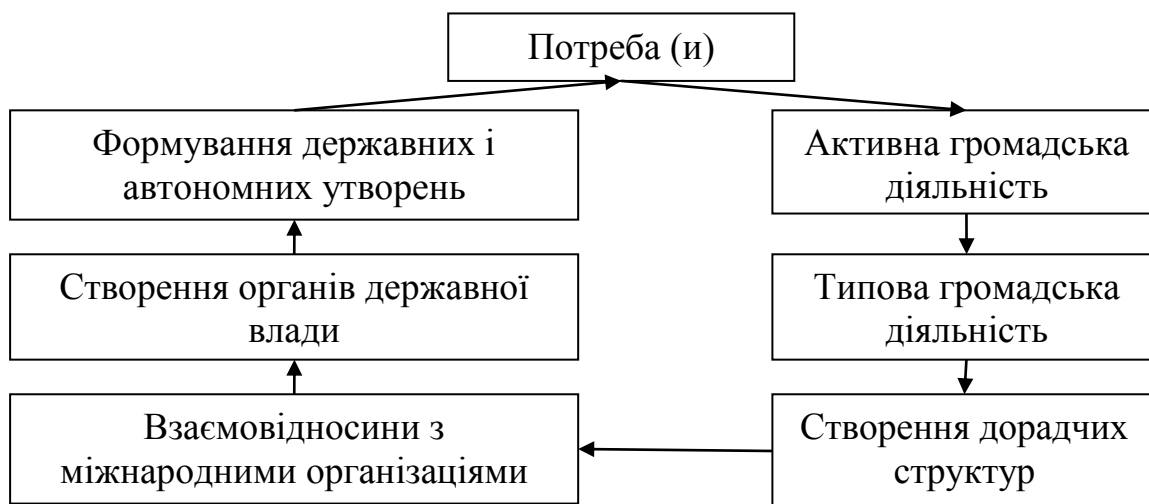

Рис. 2.1. Інституціоналізація етнополітичних процесів

Зупинимося більш детально на кожному з них.

Потреба, матеріальна або духовна, є передумовою будь-якої людської активності, в тому числі інституціоналізаційної. Варто наголосити, що в міжетнічній сфері, потреби з'являються та набувають актуальності внаслідок наявності реальної чи уявної несправедливості в процесах міжетнічних взаємовідносин. Формування уявлення про етнотнесправедливість залежить від сприйняття націнтересу та його усвідомлення. Вагомим у цьому плані є наявність соціального чинника, зокрема, подальше зростання на сьогодні конкуренції за наявні робочі місця, особливо серед престижних сфер зайнятості. Однак, саме такі престижні сфери зайнятості бувають вже зайняті представниками націменшин даної країни [309]. Як наслідок, проблеми соціальної стратифікації можуть призводити до необхідності задовольняти свої потреби як серед етноменшин, так і серед представників титульного етносу.

Сьогодні, в умовах глобалізації, в житті народів, етнічних груп поєднуються старі й нові нерівності. Зауважимо, що прояви соціальної нерівності існували завжди, тому що в суспільстві завжди існують різні групи, які мають різноманітні можливості для здійснення соціальних взаємозв'язків. Саме тому соціальна стратифікація є головним процесом соціального життя суспільства, але стосовно етнічностей вона становить додаткову загрозу, оскільки межі різних соціальних груп є досить рухомими та нестійкими, особливо під час перехідного стану суспільства, натомість етнічні кордони, за такого періоду, перетворюють на більш рельєфні та загострюють на собі увагу. На думку деяких дослідників, такі процеси пов'язані з зростанням міграційних процесів, а інших – з подальшою втратою існуючої спільної сили колективної дії в рівні ідентичності робочого класу, яка «заміщувалася» етнічною ідентичністю, Н. Глезер і Д. Моніхен наголошували на зниженні значення відносин щодо власності як домінуючого класового фактору, одночасно з визнанням етнічності найбільшим фундаментальним джерелом стратифікації [543, р. 17]. Для прикладу, в Західній Європі, для якої характерно існування більш стійких соціальних поділів, у 70-х рр. ХХ ст. набуло поширення поняття «нової етнічності», яке пов'язували з груповою соціальною, політичною поведінкою та процесами формування такими групами «нових кордонів», які були покликані забезпечити визнання їхніх інтересів представниками інших груп.

Для забезпечення стабільності в державі, запобіганню міжетнічних конфліктних ситуацій та протистоянь, необхідно створити відповідні механізми завчасного виявлення напружених ситуацій, які пов'язані з характерними для сучасного світу проявами конкурентної боротьби за кращі робочі місця, участі в процесах влади, та наявністю загроз для особистої безпеки й можливостями втратити власну культурну самобутність, що, на сьогодні, сприймається як поширення навмисної дискримінації різних етногруп. Рівень внутрішньої солідарності, яка характерна для окремих етногруп й збереження (на противагу деяким теоретичним теоріям) стійкої

етнічної ідентичності, призводять до того, що досить часто етнічні почуття починають сприйматися як небажані прояви, а збереження культурного розмаїття – як перешкоди для нововведення соціальних інновацій.

Як наслідок, проблеми соціальної стратифікації актуальні не лише для міжнародної спільноти, але й в межах окремо взятої держави. В першу чергу, мова ведеться про наявність соціальної стратифікації етногруп або т.зв. етносоціальну стратифікацію.

Дослідник Дж. Ротшильд, запропонував класифікацію етнічної стратифікації, яка представлена вертикальною ієрархією, паралельною сегментацією та «сітьовидною» змішаною моделлю. Для вертикальної ієрархії характерним є підпорядкування всіх площин суспільного життя етнічній перевазі чи субординації. Прикладом такої ієрархії автор вважає класичну систему апартеїду в ПАР [579, р. 22]. За наявності паралельної сегментації кожна етногрупа стратифікується у відповідності до існуючих соціально-економічних параметрів, крім того вона представлена політичною елітою, яка відстоює інтереси етногрупи. «Сітьовидна» змішана модель створює умови, за яких представники етногрупи можуть бути безпосередніми учасниками різних видів діяльності та виконувати різноманітні економічні функції, розраховувати на можливість та наявність необхідних умов залучення представників різних етногруп до кожного соціального класу або громадського сектору. Однак при цьому зберігається асиметричній системи суспільства [579, р. 22].

На думку деяких дослідників, наявність факту існування на території однієї держави представників етнічної більшості та меншості виключає можливість запобігти відносинам домінування і підлеглості [447, с. 131]. Для прикладу, в Західній Європі титульне населення час від часу переживає хвилювання щодо можливості втратити звичне для них соціокультурне «обличчя» власної держави. На підтвердження цього факту виступають і російські соціологи, за спостереженнями яких, проблеми адекватної, справедливої соціальної ієрархії (етнічна, кланова, територіальна тощо) та

процеси формування нової соціальної стратифікації в цілому перетворюється на головну проблему сучасного суспільства в Росії. За такої ситуації відбувається перехід Росії до нової історичної фази, сутність якої було сформульовано В. Тишковим, який наголошував, що прийде інший час – час не тільки захищати меншини, які потерпають від тиску, а й захищати більшість від радикальної та агресивної меншини [447, с. 131].

Більшість європейських держав, проголосивши себе демократичними та соціальними державами, на сьогодні витрачають велику кількість зусиль щодо нівелювання відмінностей в житті й доступі до соціальних та інших ресурсів різних груп населення. До когорти таких країн належить і Україна, але, по сьогодні повністю ліквідувати існуючу соціальну нерівність не вдалося жодній із країн. На користь цього говорить і дослідник П. Сорокін, який наголошує, що всяка спроба, яку робило людство, аби сформувати плоский профіль соціального устрою, завжди закінчувалася його відтворенням у конусоподібній формі [427, с. 331], й додає, що такі процеси, насамперед модернізація, на думку американських вчених, формують суттєву загрозу альтернативу для існуючих цінностей, стереотипів, норм, правил, які лежать в основі ідентичності етногрупи. Більше того, наявність такої загрози є можливими й для спільнот «другого» й «третього» світу та повсюдно створюють підґрунтя для політичної мобілізації та діяльності етногруп [272, с. 241].

Саме тому більшість держав зацікавлені максимально загальмовувати процес висунення вимог нацменшинами і задоволення їх потреб. Досвід висунення вимог нацменшинами дає змогу стверджувати, що цей процес містить декілька етапів: наділення особливими правами; створення представницьких структур, отримання квот в органах державної влади; надання права на самоврядування у вигляді автономії [272, с. 241]. Що стосується питання наділення особливими правами, то нацменшина практично завжди наполягає на тому, що весь час відчуває на собі будь-які прояви дискримінації з боку більшості, й тому потребує надання особливих

прав задля усунення проявів дискримінації. Свого часу з такими вимогами виступали баски в Іспанії (автор не ототожнює вимоги українських меншин з баскськими). Однак з часом баски доповнили свої вимоги й бажанням створити власну національну автономію як передумову подальшого проголошення власної незалежності та отримання низки культурно-мовних переваг, а саме: отримання освіти баскською мовою, створення видавництв, журналів, газет тощо.

Вітчизняним прикладом таких вимог можемо назвати вимоги представників кримчаків і караїмів, які акцентують увагу на необхідності закріпити за ними статус представників корінного народу. Свого часу почесним головою культурно-просвітницького товариства «Киримчахлар» Ю. Пурім наголошувалося, що вони не мають жодних політичних вимог, а лише наголошують на необхідності збереження своєї культури, звичаїв, мови та ін. для власних нащадків [121]. Такі вимоги висували свого часу кримські татари і русини. Серед інших вимог, варто згадати вимоги щодо створення, діяльності «етнічних» ЗМІ та відповідних навчальних закладів, в яких відбуватиметься вивчення та навчання мовами етногруп. Зауважимо, що хоча сфера освіти та інформаційних ресурсів не взаємопов'язані з політичними процесами, створення навчальних закладів та ЗМІ етноспільнотами або для їх потреб, створять додаткові можливості для збереження етнічної самобутності, формуватимуть відповідну політичну свідомість та моделі поведінки наступних поколінь певної етногрупи.

Визначивши власні потреби та вимоги, етноспільноти обирають свій ідеологічний напрямок, на основі та за допомогою якого намагатимуться досягти бажаних результатів. Для прикладу, поширення ідей націоналізму може бути реакцією на можливу втрату існуючого рівня автономії. Серед причин такої реакції можемо назвати: експансію у всіх її проявах; метрополію, якщо мова йде про поліетнічну державу; психологічний стан маргінальних груп, які не мають можливості чи бажання ідентифікувати себе з будь-якою вже існуючою соціальною чи національною групою, однак,

намагаються зберегти високий соціально-економічний, культурний статус, що призводить до появи дифузного націоналізму [432]. Крім того такі групи можуть у пасивній формі підтримувати ідеї націоналізму й вдаватися до активної підтримки лише за наявності стресової ситуації.

Варто наголосити, що за певних умов етноспільноти можуть вдаватися до використання більш радикальних ідей. Однак поняття націоналізму та радикалізму є різними, оскільки кожне із них залежить від існуючої політичної доцільності. Зауважимо, що націоналізм за своєю суттю не є радикальним чи нерадикальним, він напряду залежить від тих обставин, що склалися. Для прикладу, в умовах колоніального режиму, наявних утисках націнтересів, націоналізм обов'язково набиратиме радикальних рис. За інших умов, він може використовувати демократичні методи. Однак все залежить саме від того, чого саме потребують існуючі інтереси нації.

Сьогодні, сепаратизм є проявом планетарної мегатенденції сучасності, яка вже призвело до розпаду ряду держав: Радянського Союзу, Чехословаччини, Югославії, Судану, та становить загрозу для цілісності ще деяких країн [188]. На ряду з цим, існуючі в світі тенденції до інтеграції є набагато слабшими внаслідок відсутності будь-яких об'єднань декількох країн в одну державу. За прогнозами експертів у XXI ст. в так званому Старому Світі теоретично можуть виникнути більше 10 нових держав, серед яких називають: Косово, Шотландію, Уельс, Корсику, Баварію, Фландрію, Каталонію, Пн. Кіпр, Фламандію, Крим, Придністров'я [188].

Наголосимо, що причини, які стимулюють появу сепаратизму, можуть бути досить різноманітними: лінгвістичними, релігійними, економічними, які, у різному співвідношенні чинять вплив на процеси самовизначення етногруп. Нормативно-правовою основою для проявів сепаратизму слугують норми Міжнародного пакту про громадянські та політичні права [66]. В ст. 1 цього документи зазначено, що всі народи мають право на самовизначення та вільне встановлення власного політичного статусу й забезпечення економічного, соціального, культурного саморозвитку та самовизначення

[280]. На сьогодні основними джерелами сепаратистських рухів є економічні чинники, прикладом чого слугує посилення цих ідей у таких країнах як, Бельгія, Данія, Італія та ін., де спостерігається нерівномірний економічний розвиток, що, в свою чергу, призводить до бажання економічно розвинених регіонів відокремитися чи досягти більших повноважень в сфері економіки [140].

Не оминула проблема поширення сепаратистських ідей і Україну, оскільки останнім часом в державі досить часто обговорюється питання щодо розколу нашої держави на декілька частин внаслідок посилення регіональних відмінностей у суспільстві. Правда більшість таких заяв є виключно політичними, про що свідчить їх актуалізація та популярність серед населення напередодні чергового виборчого процесу. Більшість вітчизняних експертів виділяють декілька можливих «гарячих» точок в нашій державі, де наявні можливості для появи й подальшого розвитку різних сепаратистських ідей, а саме: Крим, Закарпаття, Буковина й Донбаський регіон [490]. Наголосимо, що на сьогодні, ідеї сепаратизму не набули масового характеру, однак, при нехтуванні керівними державними органами появи таких ідей та автономістських рухів, ця проблема може стати загальнодержавною [140].

Потреба та мета викликає активну діяльність. Зазвичай активна діяльність нацменшин в двох основних напрямках (рис. 2.2).

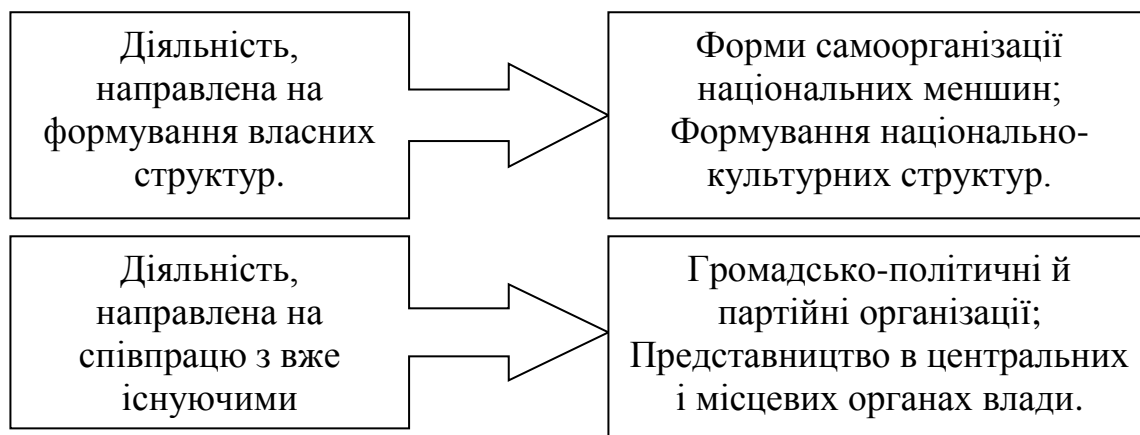

Рис. 2.2. Напрямки активної діяльності національних меншин

Серед проявів вказаної діяльності можемо виділити:

по-перше, формування первинних форм самоорганізації етноспільнот та національно-культурних структур. Основною характеристикою за таких умов виступає самоорганізація етноспільнот, оскільки специфічними її проявами є рівень внутрішньої згуртованості й «етнічна солідарність». Інституціональною формою самоорганізації спільнот можуть бути – ініціативні групи із представників етноспільнот, нелегалізовані об'єднання нацменшин, діяльність яких носить тимчасовий і локальний характер із залученням обмеженої кількості людей. Тобто самоорганізації створюються й функціонують відповідно до законів країни, на території якої вони проживають, маючи на меті вирішення певних проблем на місцевому рівні, серед яких переважають культурні, соціальні і побутові проблеми. Порівняно з самоорганізаціями спільнот оформленими організаційно можемо вважати національно-культурні товариства нацменшин, створення та функціонування яких передбачають відродження та розвиток етноспільнот з врахуванням власних культурних інтересів і потреб на рівні держави та можливості отримання різних видів допомоги. Саме в діяльності вказаних товариств знаходить своє вираження культурницький характер, адже саме елементи культури чинять вплив на перебіг процесів формування етнічних інтересів, що спонукає такі товариства налагоджувати тісну співпрацю з закладами національно-культурного та освітнього характеру [247]. У більшості європейських країн, в яких перебувають представники української громади, на законодавчому рівні закріплено їх статус як представників нацменшини, яка проживає на території відповідної держави. Таке закріплення створює умови для отримання українськими громадами державної підтримки щодо збереження власної нацсамобутності, здобувати освіту та інформацію рідною мовою тощо. В країнах, де відсутній такий статус, забезпечення власних національно-культурних потреб є справою самої громади, її бажання, організаційних можливостей та зусиль етнічних українців, що проживають на території цих країн.

по-друге, активну участь етноспільнот та їх представників у діяльності різноманітних організацій, серед яких громадські, політичні та партійні установи, які здійснюють активну діяльність та не є створеними за етнічною ознакою; представництво етноспільнот в органах влади на різних рівнях. Вираженням інституціоналізації етнополітичних взаємовідносин є створення умов для здійснення безпосередньої участі та представництва етноспільнот, оскільки за допомогою таких форм, діяльність представників етногруп має всі шанси використовувати наявні організаційні ресурси для реалізації власних інтересів. Крім того, за таких умов, представники етногрупи можуть досягти реального, суттєвого впливу на ситуацію як в окремому регіоні так і на рівні держави. Варто наголосити, що існуюча практика такої діяльності надає можливість стверджувати про можливе використання й спекулювання етнополітичними проблемами певними політичними особами під час здійснення власної політичної діяльності, які наголошують, що є представниками певної етноспільноти, але насправді не мають жодного до неї відношення або ж не отримують відповідну підтримку або повноваження представляти інтереси цієї етноспільноти. Зважаючи на це, представники етноспільнот з обережністю сприймають можливу співпрацю з деякими політичними партіями й політичну діяльність оскільки не бажають перетворюватися на учасників між партійної боротьби й можливого політичного протистояння [213, с. 368]. Крім цього, останнім часом, набирає популярності процес включення представників етноспільнот до партійних списків.

Діяльність, яка обумовлена взаємним характером, перетворюється на типову. Високий рівень згуртованості й наявність відповідних ресурсів у етноспільнот створює належні умови для формування й існування громадсько-політичних рухів і організацій на основі етнічної чи національної ознаки. Головною метою функціонування такої організації чи руху – є необхідність чи бажання забезпечити представництво інтересів етноспільнот в державних органах влади різного рівня й здобути вагомі важелі

політичного впливу. Отже, етнospільнота, для безпосередньої участі у виборчому процесі, повинна або ж створити легалізовану організацію або ж стати членом такої організації, яка за своїм статусом зможе виступати суб'єктом виборчого процесу.

За таких умов, відбувається посилення проявів політизації етнічності, що знаходить своє вираження в процесах формування та активізації діяльності політичних партій, які було створено на основі етнічно-національного чинника, в якій, на думку більшості дослідників, можемо виділити три основні етапи:

- 1) формування політичної свідомості;
- 2) посилення політичної мобілізації;
- 3) виходу на політичну арену [180, с. 13].

Створення та діяльність політичних партій за етнічно-національною ознакою може передувати та створювати належні умови для посилення конфліктних ситуацій у суспільстві та між представниками різних етногруп, які спираючись на національну ідею (наявну або видуману) за підтримки політично-партійного механізму регенерації, в подальшому, висуватимуть вимоги щодо власного самовизначення. З огляду на можливість таких дій, поява та функціонування таких партій є своєрідною перевіркою для суспільства на його демократичність, цілісність та згуртованість. Для попередження таких проявів і вимог необхідним є закріплення на законодавчому рівні механізмів щодо профілактики та запобігання таким тенденціям у вигляді певного обмеження діяльності політичних партій, діяльність яких може вплинути на суверенітет та територіальну цілісність країни, розпалювати міжетнічну, расову, релігійну ворожнечу [200].

Варто звернути особливу увагу на наявний досвід європейських країн, які вже пережили етап створення за етнічно-національною ознакою політичних партій й піднялися на вищий щабель – формування на наднаціональному рівні різноманітних міжнародних партійних коаліцій нацменшин. Причина появи вказаних коаліцій – зростання рівня

невдоволеності електорату діяльністю та політикою вже існуючих політичних партій. Зазвичай створені партійні коаліції відображають інтереси периферійних нацменшин, які географічно розташовані в певній місцевості та не зовсім задоволені діяльністю уряду країни, в якій вони проживають. Зауважимо, що в основу діяльності коаліції покладено існуючу модель соціалістичних партій, які спрямовують власну діяльність на створення різних за своїм характером міжнародних федерацій та політичних об'єднань. Крім того, питаннями фінансової підтримки діяльності таких коаліцій займається Європарламент, яким стимулюється активна діяльність європейських партій і під час виборчого процесу і по його закінченню. На ряду з цим Європарламент ініціює розширення участі європартій в процесах парламентської діяльності.

Прикладами таких партійних коаліцій у ЄС є:

1. Європейський вільний альянс, до складу якого ввійшли представники Шотландської національної партії, партій Уельсу та Каталонії. З часу свого створення 1981 р. число його членів на сьогодні зросло до більше 20 партій. На сьогоднішній день альянс представлений у Європарламенті сформованою коаліцією з «зеленими» [454].

2. Регіональна влада з законодавчими повноваженнями, або RegLeg. Спочатку цю коаліцію було створено на неофіційних засадах, для лобіювання прийняття необхідних рішень під час Міжурядової конференції Європейського Союзу у 2000 році та під час підписання Ніццької угоди. Сьогодні до її складу входять представники 20 впливових регіонів ЄС, в яких проживає значний відсоток його населення [454]. Основним напрямком діяльності коаліції є посилення впливу відповідних регіонів на політику ЄС, підвищення юридичного й політичного статусу таких регіонів майже у всіх сферах управління ЄС залежно від їхніх повноважень і компетенції.

3. Федеральний союз європейських національностей, який представляє інтереси нацменшин, які проживають як компактно так і дисперсно. Діяльність Союзу направлена на захист власних національних ідентичностей,

мови, культури та історії. Коаліція виступає з підтримкою будь-яких дій держави, які покликані узгодити інтереси нацменшин та їхню політику. Крім того, представники Федерального союзу намагаються переконати представників парламентів та урядів держав Європи в тому, що досягнення мирного розвитку континенту передбачає необхідність враховувати інтереси нацменшин та етноспільнот. Коаліція дотримується і пропагує принцип «добросусідства», в основі якого лежить мирне співіснування представників більшості та меншості на території однієї країни або регіону [454].

4. Ультраправі партії, які все частіше отримують підтримку електорату, проходять до парламенту й впливають на прийняття рішень. Яскравим прикладом такої перемоги виступають Нідерланди, де ультраправі партії не лише пройшли до парламенту, але спонукали до взаємодії традиційні консервативні політичні сили. Основа їхньої активної діяльності – висловлення протесту щодо посилення імміграції (особливо щодо мусульманської імміграції у європейські країни), багатоетнічність та мультикультуралізм, який виявився неспроможним вирішити існуючі проблеми. Все це разом, на думку прихильників цих сил, створює реальну загрозу для європейської культури та ідентичності, тому вони апелюють до латентних націоналістів, вороже ставляться до пан'європейських інституцій на кшталт Європейського Союзу і не мають часу на «м'яку» соціальну політику [454].

5. Національні рухи, які становлять не лише важливу складову, але є й показником ефективної державної діяльності в сфері етнополітичних взаємовідносин у суспільстві й державі. На думку дослідників, саме національних рух є поштовхом до загострення боротьби за владу, стимулює формування особливих міжетнічних взаємовідносин, які впливають на консолідацію або дезінтеграцію суспільства, а за сприятливих умов, можуть призвести до зникнення або появи нової держави [247]. Наголосимо, що особливості інституціональних процесів етносу й зародження національного руху залежні від існуючого статусу етногрупи, іншими словами, від місця та

ролі яку вона відіграє в суспільстві та в сформованій системі взаємовідносин [274, с. 13]. Існують такі види статусів: демографічний, культурний, правовий, соціально-психологічний та ін. Низький статус призводить до психологічної вразливості етносу, а високий, в свою чергу, сприяє формуванню першості у представників етносу. І в тому і в іншому випадку це може призводити до виникнення масових рухів, що дестабілізують суспільство, етнічних конфліктів та інше [459, с. 17]. Зважаючи на європейську практику, зауважимо, що в Україні поки що відсутні прояви формування різноманітних коаліцій. Поряд з цим, ми маємо приклади підвищення популярності, підтримки та впливу радикальних політичних сил, вибори 2010 р. та 2012 р. продемонстрували зростаючу популярність ВО «Свобода» [64]. На думку дослідників, така популярність стала своєрідним «сюрпризом виборчої кампанії», оскільки напередодні виборів українські праві сили переглянули основи української політики та етнополітики [64].

Таким чином, основними ознаками політичного об'єднання на основі національної чи етнічної ознаки мають бути: масовий характер, стихійне формування, добровільне членство, чітка організаційна структура і комплексна програма. Варто наголосити, що за певних умов рух може перетворитися на базову умову для формування та створення політичної партії чи коаліції, й навпаки, політичні партії задля розширення власного впливу на суспільство організують різноманітні політичні рухи.

Створення при державних органах влади, місцевому самоврядуванні дорадчих структур за ініціативою етноспільнот. Головною метою такої співпраці – встановлення ефективного механізму взаємодії етноспільнот з державними органами влади, офіційне визнання на всіх рівнях представницьких структур вказаних етноспільнот, і, крім цього, можливість власної реалізації інтересів своїх лідерів. Приклади такого функціонування та можливостей подальшої трансформації вказаних органів знаходимо в структурах саамського народу, який проживає переважно на території таких країн, як Норвегія, Фінляндія, Швеція та Росія.

Встановлення й розвиток етноспільнотами взаємовідносин із міжнародними та іноземними організаціями, які призводять до збільшення масштабів існуючої етнополітичної проблематики й її «виходом» на новий, міжнародний рівень. Згідно оцінки експертів, законодавча база щодо регулювання сфери міжнаціональних відносин України є однією з найбільш демократичних не лише серед новостворених держав з багатонаціональним складом населення, але й серед країн «старого світу» [467]. Варто зауважити, що міжнародні організації проводять систематичний контроль та моніторинг щодо рівня забезпечення нацменшин належними правами та можливостями. Крім того, нацменшини мають всі умови для отримання фінансової допомоги національно-культурними товариствами з боку своєї етнічної батьківщини. Поряд з цим велика увага приділяється міжнародними фондами щодо фінансування різноманітних проектів та програм етнокультурного розвитку і відродження нацменшин. Комплекс таких заходів позитивно позначився на процесі формування та діяльності єврейських, польських, німецьких, татарських, ромських національно-культурних товариств. Варто відзначити, що діяльність деяких товариств є досить активною. Зокрема, в міжнародний день рідної мови, представники деяких з них звернулися з відкритим листом на підтримку прийняття проекту закону «Про мови в Україні» до Генерального Секретаря Ради Європи, Генерального секретаря ООН, Генерального директора ЮНЕСКО, в Європейську комісію за демократію через право («Венеціанська комісія»), до Голови Європейського парламенту [467]. В листі було зазначено, що незважаючи на наявність законодавчих та міжнародних гарантій, в Україні наявні порушення щодо прав громадян використовувати рідну їм мову в усіх сферах суспільно-політичного життя. З огляду на це, в листі містилося прохання до міжнародних організацій про необхідність їхнього втручання для вирішення цієї проблеми, посилаючись на Європейську хартію регіональних мов або мов меншин, Конвенцію про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти, Загальну Декларацію прав людини

та іншими правовими актами, й тим самим запобігти подальшій дискримінації мовних і нацменшин в Україні.

Але, на жаль, досить часто, самі міжнародні правові акти призводять до появи подвійних стандартів щодо реальної оцінки можливих сепаратистських дій окремих нацменшин, оскільки містять подвійні стандарти, зокрема, право народів на самовизначення та право держави на територіальну цілісність. Цим користуються деякі впливові держави для задоволення своїх геополітичних інтересів. Яскравим прикладом є проблема іспанських та французьких басків, корсиканців, які й по сьогодні залишаються поза увагою міжнародної спільноти. Натомість, маючи власні інтереси, європейські держави досить швидко вирішили питання щодо Косово, нехтуючи існування цілої країни, адже більшість дослідників оцінили цю ситуацію як спосіб задовольнити свої інтереси на Балканах. Щодо інших регіонів, не вирішеною залишається проблема курдів у Туреччині, оскільки країна є стратегічним контрагентом НАТО на Близькому Сході. В той же час, антихусейнівська коаліція без вагань надала квазідержавність курдам Іраку, які виступили союзниками у боротьбі з режимом Саддама Хусейна [467]. Іншим прикладом, є політика Росії щодо Кавказу, яка пояснюється можливою загрозою для територіальної цілісності РФ. Представники російської еліти наголошують, що перегляд етнічної та політичної карти Кавказу є досить небезпечним і безперечно, в подальшому, призведе до конфлікту, аргументуючи це відсутністю у світової спільноти ефективних механізмів їхньої реалізації, сценаріїв вирішення таких конфліктів мирним шляхом та відсутністю необхідних санкцій щодо порушників. Тому й надалі Росія вступає у конфлікт з Грузією, підтримує Абхазію та Південну Осетію, що призводить до загострення ситуації [467]. Це лише окремі факти світової практики, але й вони дають змогу говорити про подвійні стандарти та існуюче маніпулювання міжнародними нормами.

Формування держорганів влади, до компетенції яких належатимуть питання координування та регулювання процесів в сфері етнополітики.

Створення та діяльність вказаних інститутів є головною складовою системи держорганів влади, насамперед, за умов існування поліетнічного суспільства. Діяльність вказаних органів, повинна, в першу чергу, бути спрямована на нівелювання проявів будь-яких конфліктних ситуацій або протистоянь та налагодження діалогу та взаємодії з представниками етноспільнот. Однак зауважимо, що формування держорганів не завжди є необхідною передумовою реалізації ефективної державної етнополітики, а процеси надмірної бюрократизації цієї сфери не сприяють її дієвості та покращенню. За таких умов можемо говорити про наявність особливо політизованої та інкорпорованої форми представництва етнічності в структурах державної влади. Наголосимо, що наявність такого співвідношення між держорганами влади та національним самоврядуванням може проявлятися у різних формах. Для прикладу, лише в історії розвитку України відомі три такі форми взаємного співіснування (рис. 2.3).

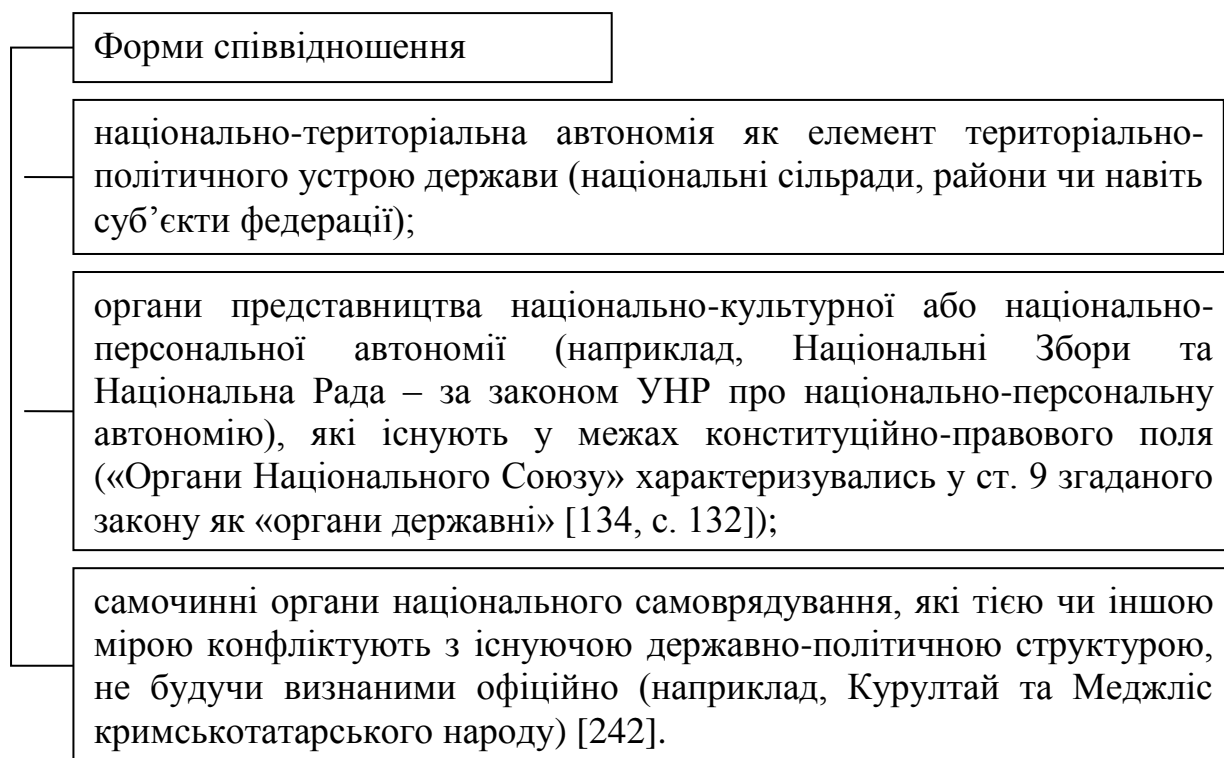

Рис. 2.3. Форми співвідношення національного самоврядування і державної влади в Україні

Особливості таких створених держорганів залежать від обраної моделі етнополітики, яку реалізує держава.

Створення державних та автономних структур на основі етнічної або національної ознаки, є практично «завершальним» процесом інституціоналізації етнополітичних взаємовідносин. За такого процесу представники етноспільноти отримують можливості для задоволення основних вимог та реалізації власних інтересів, в першу чергу, тих, які мають політичний характер. Окреслені процеси супроводжуються появою суперечливих та конфліктогенних факторів, серед яких варто назвати: формування державно-автономних структур, що можуть виступати й реалізацією права нації (народу) на самовизначення й можуть призвести до сепаратистських та іредентистських проявів.

Зазначимо, що суверенне право націй (народів) на самовизначення є правом самостійно обирати певну форму власної державності, якою може бути й окрема держава, суб'єкт федерації, автономні утворення. На сьогодні прикладом державного утворення на основні етноознаки можемо вважати створення Ізраїлю (1948 р.) й Косово, яким 17 лютого 2008 р. було проголошено незалежність, яку було визнано низкою держав 23 серпня 2011 р. [581].

Ще однією важливою формою реалізації права на самовизначення, крім власне державного утворення, є створення етноспільнотами автономій. На основі аналізу більшості підходів щодо класифікації автономних утворень, можемо стверджувати, що до основних принципів їхнього формування належать принципи територіальності та екстериторіальності. Територіальна автономія формується на певній, чітко окресленій території, на якій проживають представники тієї чи іншої етноспільноти. До основних видів такої автономії можемо віднести національно-територіальну, адміністративно-територіальну (регіональну) й національно-державну автономію.

Здебільшого більшість вимог щодо організації державно-автономних утворень за етнічно-національною ознакою носять сепаратистський характер і загрожують територіальній цілісності держави. Яскравим прикладом таких вимог, що мають суттєвий вплив на подальший розвиток європейської дезінтеграції та сепаратизму, є Країна басків у Іспанії [176], націоналістичний рух в Італії [276, с. 150], Фландрія у Бельгії [276, с. 152], о. Корсика у Франції [181, с. 90] та Шотландія у Великобританії [581].

Щодо України, з вимогами стосовно автономії виступають кримські татари. Русини Закарпаття в цьому питанні пішли ще далі. Відомим є факт, що 25 жовтня 2008 р. делегатами II Європейського конгресу підкарпатських русинів, який відбувався у м. Мукачеве, було проголошено про відродження русинської державності, а саме вони проголосили про створення власної республіки, яка за статусом відповідала 1938 р. крім того, ними було обрано державний виконавчий уряд та складено «акт проголошення русинської державності». До всього вказаного ними було висунуто умову, що якщо до 1 грудня 2008 р. Закарпатською обласною радою не буде проголошено республіку автономією, представники русинів змушені будуть самостійно проголосити про власну державність [145]. До активних дій вони так і не перейшли, тому це питання й по сьогодні залишається досить болючим.

Таким чином, інституціоналізація етнополітичних процесів як організаційне оформлення етнополітичних відносин потребує пильної державної уваги, що надасть змогу спрогнозувати розвиток етноспільнот на певному етапі. На сьогодні, без ефективного державного регулювання процесів інституціоналізації етнічних груп, посилюються тенденції щодо намагань відокремитися окремих етногруп від держави що може призвести до зміни її державного устрою та порушення територіальної цілісності, масовими заворушеннями та конфліктними ситуаціями. На сьогодні посилення та поширення таких процесів впливає на посилення негативних процесів у економіці, дестабілізаційних процесів у владі та державі. Як наслідок, відбувається подальше погіршення рівня соціальної захищеності

населення, необхідністю держави відмовлятися від деяких власних політичних та стратегічних позицій. Вказані процеси, з можливими чинниками впливу на подальше існування, сприятимуть і подальшому послабленню ЄС як об'єднанню держав, оскільки, зрозуміло, що процеси дестабілізації однієї держави в подальшому призведуть до дестабілізації всієї системи в цілому.

2.2. Державне регулювання етнополітичних процесів в країнах ЄС

Зміни сучасного світу, під впливом глобалізаційних процесів, призводять до того, що сучасні держави стають все більш неоднорідними за своїм етнічним складом, внаслідок чого постає проблема вибору подальшої етнічної конструкції суспільства в таких важливих сферах, як політика, економіка, безпека тощо. З огляду на невідворотність змін, перед державами постала необхідність у посиленні державного регулювання взаємодії держави та етногруп і налагодженні політичних взаємовідносин різних етноспільнот за рахунок впровадження тієї або іншої моделі етнополітики.

Відповідно до загальноприйнятого підходу, модель етнополітики – це набір наявних і прихованих принципів та інструментів, за допомогою яких державою досягається певна мета, яка обумовлена стратегією її подальшого існування [13, с. 25]. Спеціальне дослідження ООН щодо расової дискримінації у політичній, соціальній та культурній сферах (1971 р.) містить сформульовані основні моделі державної етнополітики:

1. Асиміляція або інтеграція, які базуються на ідеї домінування переважаючої культури при наявності гомогенності країни за рахунок повної відмови від багатоманітності культур на користь переважаючої. В сучасній науковій літературі ці дві моделі етнополітики досить часто об'єднують в одну – асиміляційно-інтегративну [575].

Дослідник Р. Парк характеризує асиміляцію (від лат. *assimilatio* – «засвоєння») як процес взаємного проникнення й злиття, під час якого особи й групи набувають нових спогадів, відчуттів, нового ставлення до інших осіб та груп, поділяють їх історію, життєвий досвід, а в кінцевому результаті поєднуються з ними внаслідок входження в сферу їхнього культурного життя. Швидких темпів такий процес набуває там, де існує тісний взаємозв'язок (сімейний, дружній, інтимний) між представниками різних груп [575]. На думку дослідників, в результаті процесів асиміляції окремі члени етногрупи схильні до повної втрати елементів власної культури й можуть повністю засвоїти елементи культури нової групи, до складу якої вони потрапили, або з представниками якої у них налагоджені тісні стосунки. Однак, у мовах коли процеси асиміляції супроводжуються тиском й формується хибне уявлення про його природність й успішність, може говорити про наявність псевдоасиміляції [541, р. 32-33].

Асиміляційна модель ґрунтується на ідеї переваги домінуючої культури і має на меті досягнення однорідного суспільства, через що групи емігрантів мусять відмовитися від власної культури. В результаті модифікуються поведінка та сприйняття домінуючих нормативних зразків. Титульний етнос готовий прийняти членів інших етногруп у разі сприймання ними культури першого. У рамках сучасних націй-держав асиміляції були піддані перш за все мало чисельні етноспільноти із зниженим соціальним та політичним статусом (до повної втрати своєї культурної ідентичності).

Асиміляційна практика здійснюється двома шляхами: 1) добровільно – внаслідок міграції в іноетнічне середовище, змішаних шлюбів, бажання підвищити власний соціальний статус у межах домінуючих культурних схем; 2) примусово – заборона вживання мови та інших форм культури нацменшин, відмова їм в отриманні громадянських прав тощо [540, р. 876-877].

Асиміляційні процеси, на думку П. Надолішнього, завершуються на рівні другого покоління [305, с. 18]. За цією моделлю побудовані міжетнічні

відносини у Франції. Певною видозміною асиміляції є концепція амальгамування, за якою визнається за можливе утворення єдиного суспільства шляхом злиття різних культурних етногруп в єдине ціле при перейнятті всіма однієї культури (не обов'язково чисельно більшої групи) і відтак – втраті своїх ідентичностей (наприклад, змішані шлюби між представниками відмінних расових груп [540, р. 876-877]).

Інтеграція, яка постулює процес, у якому багатоманітність елементів культури комбінується у єдність, утримуючи базову ідентичність, передбачає гарантію рівних прав та можливостей для всіх громадян незалежно від їхньої групової належності. Стратегічною метою інтеграції є поступовий процес адаптації меншості до основних цінностей та стандартів більшості, яка, в свою чергу, має створити належні умови для роботи всіх соціальних інститутів аби ті краще відповідали та задовольняли потреби багатонаціонального суспільства. Для втілення такої стратегічної мети є певні умови, зокрема, у такому багатонаціональному суспільстві повинен бути низький рівень упередженості та дискримінації або расизму. Крім того, мають бути налагоджені взаємовідносини між різними культурними та етногрупами, має існувати широкий діапазон культурних цінностей у суспільстві. Дієвою вказана стратегія можлива лише за умов проведення різноманітних заходів у сфері імміграційної політики (табл. 2.1).

Варто зауважити, що певні аспекти асиміляційної (інтеграційної) стратегії спостерігаються в проведенні внутрішньої та зовнішньої політики деяких європейських країн, зокрема, Франції. На думку дослідників, позиція французької влади щодо ігнорування проявів расової, етнічної, релігійної ідентичностей не свідчить про те, що вони не існують та не породжують на власній основі міжетнічні проблеми, навпаки, саме такі ідентичності є більш схильними до радикалізації [588].

Наприклад інтеграція мусульманської спільноти в Європейському Союзі викликає багато протиріч, оскільки в Європі сьогодні проживає близько 20 млн. мусульман [588]. Не зважаючи на той факт, що представники

мусульманських країн, були присутні в Європі завжди, саме сьогодні більшість стверджує про критичну й загрозову ісламську присутність в європейських країнах.

Таблиця 2.1

Особливості перебігу міжнародної міграції на сучасному етапі

Тенденції	Характеристика
Зростаюча нелегальна міграція	пояснюється вираженим трудовим характером; відбувається сплата податків; відсутня необхідність надавати мігрантам соціальну допомогу.
Зростання вимушеної міграції	збільшення збройних конфліктів та загострення міжнаціональних відносин; основний потік мігрантів з країн, що розвиваються; великий відсоток серед мігрантів жінок та дітей, що вимагає додаткових витрат приймаючої країни.
Збільшується демографічна значимість міжнародних міграцій	процеси міжнародної міграції відіграють провідну роль в процесах демографічного розвитку більшості розвинених держав.
Глобалізуються світові міграційні потоки	окреслилося коло держав в яких переважає імміграція та держави, в яких переважає еміграція
Формування якісних змін в потоках міграції	збільшується частка осіб з високим рівнем освіти; створення спеціальних програми для тривалого перебування мігрантів в державі (США, Франція, Канада, Швеція).
Двоїстість характеру міграційної політики	дотримання жорсткості та регламентації міграційної політики спрямованої проти посилення інтеграції; посилення в рамках процесів міграції процесів еміграції.

Тому показовим є питання адаптації мігрантів до іншого середовища. Існує декілька варіантів.

По-перше, модель протесту. На сьогодні у більшості європейських країн існують передумови для існування та застосування вказаної моделі. Все ґрунтується на поширенні антиіммігрантських (антимусульманських) ідей в суспільстві. Неконтрольоване прибуття іммігрантів зазвичай сприяє

погіршенню економічної та соціальної ситуації, призводить до дестабілізації ринків праці та житла, загострює кримінальну ситуацію, оскільки до числа мігрантів часто входять злочинці, работорговці та інші кримінальні особи. За таких умов, стандарти поведінки мігрантів вступають у суперечку з існуючими стандартами поведінки приймаючої країни. Як наслідок, подальші зміни у етнічному складі таких територій становитиме загрозу національній безпеці, оскільки, на думку дослідників, у подальшій перспективі можливим є сценарій легітимного приходу до влади емігрантських еліт та виникнення або посилення сепаратистських ідей на регіональному рівні [295, с. 57-58].

Крім того, такі обставини можуть підготувати основу для розвитку та поширення ксенофобії (від грец. *xenos* та *fobos* – чужий і боязнь), яка є проявом нетерпимості по відношенню до інших культур та їх носіїв, або проявами нетерпимості до іноземців та всього, що з ними пов'язано, яка проявляється, на думку дослідників, у поступовому посиленні відчуття страху щодо всього чужого, акціями протесту проти цього, а в деяких випадках, навіть, у фізичних нападах та ліквідації об'єктів нетерпимості [69].

З огляду на такі тенденції комітет Європейського парламенту у 1985 році вперше надав явищу ксенофобії офіційного тлумачення, а саме як своєрідного стану, який створює передумови до виникнення расизму й фашизму, однак саме по собі це явище не підпадає під дію [541, р. 560]. На початку 90-х рр. громадське протистояння імміграції та ворожість до іммігрантів набули масового характеру й були направлені як проти окремих представників так і проти певних іммігрантських груп.

Поширення та посилення таких настроїв, в подальшому призвели до виникнення певних політичних сил, зокрема, ультраправих партій, на кшталт Партії свободи в Австрії, Консервативного блоку П. Фортайна в Нідерландах, Національного фронту у Франції, Фламандського блоку в Бельгії, Швейцарської народної партії, Республіканської партії Німеччини, Італійського соціального руху [69]. На думку С. Гантінгтона, посилення

позицій ультраправих партій стало своєрідним дзеркальним відображенням ісламістських партій в мусульманських країнах, які використовуючи схожість стилю діяльності та гасел чинять вагомий вплив на процеси прийняття політичних рішень та політичні програми серед провідних партій інших країн [554, р. 298]. Зауважимо, що такий підхід щодо певної соціокультурної адаптації іммігрантів у сучасному світі, на думку дослідників, викликаний необхідністю взаємного пристосування європейської спільноти та іммігрантів, тому що, християнська Європа завжди вважала іслам «войовничою» релігією та вважала за необхідне збереження власної відособленості й виступала проти будь-яких процесів інтеграції до суспільства «невірних» [67].

З плином часу існуючі традиційні моделі інтеграційної політики в більшості європейських країн втратили свою громадську підтримку й країни були змушені шукати нові моделі, серед яких, на сьогодні, найбільшої популярності набирають:

1) Модель приїжджої робочої сили набула активного розвитку у 50-60-х рр. ХХ ст., оскільки внаслідок економічного буму й дефіциту робітників виникла необхідність залучення іноземних працівників за допомогою короткострокових контрактів. На думку дослідників, основною ідеєю такої політики була короткострокова міграція, що не потребувала інтеграції [157]. Наприклад, Німеччина у повоєнний період, не створювала жодних спеціальних програм інтеграції для мусульманських мігрантів, оскільки не вважала за потрібне становлення необхідних взаємовідносин між мігрантами та приймаючою стороною. Зважаючи на вказаний підхід, ця модель сьогодні вважається не зовсім досконалою, оскільки не змогла забезпечити належного тривалого перебування мігрантів в країнах ЄС, зокрема мусульман.

2) Модель меншин, базувалася по-перше, на положенні про імміграцію як постійно триваючий процес, що вимагатиме відповідного врахування та забезпечення релігійних та етнокультурних особливостей, по-друге, іммігранти мали в подальшому стати частиною приймаючого суспільства, що

вимагало відповідного забезпечення можливостей створення нових етнічних спільнот на основі їхньої самоорганізації. Все це разом, на думку дослідників, вимагало гарантування та дотримання прав меншин [157]. Протягом певного часу модель була досить успішною та дієвою у Великобританії та Нідерландах, але з часом також втратила свою привабливість, оскільки відсутність виваженої соціоекономічної інтеграції призвело до міжетнічних конфліктів, зіткнень та тероризму.

3) Третя модель, розглядаючи мігрантів як осіб, що підписали суспільний договір з приймаючою країною, є відверто асиміляційною. Перебування мігрантів в країні вважалося доцільним до тих пір, доки вони дотримуються законів, норм встановлених в державі, та підпорядковуються існуючій домінантній культурі. Класичним прикладом використання такої моделі є Франція, зі своїм принципом «єдиної нації». Але й така модель виявилася мало ефективною, оскільки, в кінцевому результаті, призвела до зіткнень не лише мігрантів і французів, але й між представниками нацменшин. Дотримання такої моделі на практиці показало, що емігрантська молодь досить критично сприймає основи громадянства приймаючої країни, тим паче якщо вона ґрунтується на маргіналізації та дискримінації.

Практика доводить, що на сьогодні жодній із вказаних моделей не вдалося пройти перевірку часом й жодна з них не стала підґрунтям для формування та реалізації інтеграційної політики держав-членів ЄС, зважаючи на що, Європейською Комісією розпочато пошуки нових механізмів інтеграції [566]. На сьогодні вже сформовано чотири основні напрями майбутньої політики інтеграції мігрантів до держав ЄС, особлива увага приділена мігрантам з мусульманських країн.

Прихильники першого наголошують, що,

по-перше, держава в своїй міграційній політиці повинна дотримуватися принципу нейтралітету, оскільки релігійні та культурні питання й вподобання є особистою справою кожного,

по-друге, гарантувати рівність всіх перед законом. Такий підхід, на думку дослідників, є суто теоретичним, оскільки суспільство, яке є приймаючої стороною, має власну релігію та культуру, і без відповідного державного втручання може призвести до повної асиміляції мігрантів.

Прихильники другого напрямку звертають особливу увагу на створення належних умов для збереження культурної самобутності представників етногруп, наприклад, надавати можливість отримувати освіту рідною для них мовою. На їхню думку необхідно уникати виникнення таких умов за яких мігрантам необхідно буде обирати між власною ідентичністю й існуючими в суспільстві культурно-релігійними нормами.

Експерти із зворотної міграції вважають, що збереження власної ідентичності етногрупами, може слугувати передумовою до їх повернення на свою батьківщину, але, на жаль, відсутня однозначна відповідь щодо того чи бажають вони взагалі повертатися на батьківщину. Напрямок правового плюралізму є новим для Європи й має всі передумови для виникнення конфлікту в сфері нормотворчості. Головною його ідеєю є можливість паралельного існування різних юридичних норм для представників різних груп населення, включаючи положення кримінального та сімейного кодексів.

Останній підхід передбачає можливість створення автономії для національних та регіональних груп, й вже знайшов своє практичне втілення в процесі формування регіональної політики ЄС, але ще жодного разу не використовувався щодо іммігрантських або релігійних груп [573].

Необхідність у формуванні та використанні політики адаптації виникає там, де соціальна спільнота, внаслідок імміграції, поступово перетворюється з моноетнічної у полі- або мультиетнічну, яка є складною, багатонаціональною, багатоетнічною спільнотою, яка власне існування підпорядковує і загальним законам так і специфічним особливостям, відповідно до певного історичного етапу. Однак існування таких спільнот весь перебуває у динамічному стані, в якому щоразу відбуваються, інколи навіть кардинальні, зміни [170, с. 38-39].

Але й така модель виявилася не дуже дієздатною, оскільки має велику кількість недоліків, які найбільше проявляються в соціальній та економічній сферах, зокрема:

а) відповідно до отриманої практики впровадження цієї моделі, представники нацменшин займали провідні місця серед престижних професій країни, а представникам титульного етносу залишався виключно аграрний сектор;

б) наростаюча тенденція щодо старіння населення призвела до необхідності компенсувати відповідні втрати серед робочої сили, як наслідок, зменшується можливість належного рівня соціального забезпечення непрацездатного населення.

Вказані недоліки проявилися практично у більшості європейських країн, що викликало необхідність додаткового стимулювання трудової імміграції з інших регіонів. Причинами цього є: суттєве зниження народжуваності, збільшення середньої тривалості життя (особливо несприятлива ситуація в Німеччині, Данії, Австрії, Бельгії, Італії, де коефіцієнт фертильності мінімальний, що може призвести до скорочення чисельності населення у цих країнах приблизно наполовину протягом ближчих 50 років), зменшення кількості шлюбів між представниками етногруп і суттєве збільшення екзогамних шлюбів [573]. Тому, в сучасних умовах демографічних змін в Європі велику, ніж раніше, актуальності набувають питання, взаємопов'язані з міждержавною міграцією населення та необхідністю робочої сили. В умовах депопуляції населення європейських країн міграційні контингенти прийдешнього населення, яким характерна більш висока народжуваність, вносять суттєві зміни в його національну структуру. Варто навести приклад, сім'ї вихідців з Індії, які проживають на території Великобританії, зазвичай мають дітей у 2 рази більше ніж представники корінного населення [573]. Це означає, що частка дітей корінного населення набагато менша ніж частка дітей мігрантів. Не останню роль у такому співвідношенні відіграють змішані шлюби та взаємопов'язані з ними питання

громадянства. На сьогодні у Німеччині перебуває більше ніж 15 млн. іммігрантів, а майже кожен п'ятий німець або родом із-зі кордону, або ж його батьки свого часу були мігрантами [573]. Варто зауважити, що не зважаючи на таку ситуацію є досить велика частина іммігрантів, які відчують сильну ностальгію за прабатьківщиною і, не зважаючи на всі спроби інтегруватися у німецьке суспільство, не змогли цього зробити [573]. Як наслідок, проблема інтеграції й адаптації мігрантів у німецьке суспільство, переросла зовсім у іншу проблему – проблему співіснування корінних жителів та представників новоутвореної нацменшості.

Варто наголосити, що внаслідок існуючої ситуації більшість європейських країн вже не в змозі зупинити зростаючі потоки іммігрантів, кількість яких досягла критичної межі й почала загрожувати культурно-цивілізаційній ідентичності приймаючої країни.

2. Фузія (дифузія), представляє собою процес, у якому дві або більше культ комбінуються між собою та утворюють новий вид культури, яка суттєво відрізняється від похідних. Крім того, фузія – це не стільки політичний процес, скільки його наслідки, які дають можливість для формування меншої ієрархії та більшої рівності між різними культурами, які вступають у взаємодію. На сьогодні класичним прикладом фузії можемо назвати процеси об'єднання ФРН і ГДР.

На сьогодні, за умов посилення глобалізаційних процесів та процесів регіоналізації, поширення набуває ще один процес, а саме процес культурної дифузії. Існує певна класифікація культурної дифузії, зокрема, виокремлення таких її видів як переміщувана та розповсюджувана дифузії.

Переміщувана дифузія передбачає переміщення змісту інновації з центру та виникнення її в іншому місці за допомогою міграційних процесів.

Розповсюджувана дифузія передбачає розповсюдження змісту інновацій, при якому певна її частина залишається і в місці виникнення. Така дифузія, в свою чергу, поділяється на три види: заразна, ієрархічна та дифузія стимулу [573]. Заразна дифузія – це певний вид дифузії, при якому під

впливом її поширення опиняються всі об'єкти, які знаходяться поруч – окрема особа, група, спільнота, суспільство (наприклад, поширення ісламу). Ієрархічна дифузія розповсюджується завдяки тим, хто вже підпав під вплив або інших груп або спільнот. Дифузія стимулу такий вид дифузії, при якому лише певна частина населення або групи може сприймати нові ідеї або інновації внаслідок браку ресурсів чи браку розуміння та сприйняття чогось нового й невідомого. Традиційним підходом є поділ культурної дифузії на горизонтальну й вертикальну. Горизонтальною дифузією є дифузія між різними етносами або схожими за існуючим статусом групами й індивідами, досить часто її називають груповою або ж просторовою. Вертикальною дифузією є це дифузія між групами або особами з нерівними статусами, саме тому її часто називають стратифікаційною дифузією. Існує й інша класифікація дифузії на дифузії між суспільством та дифузії між групами всередині суспільства. Такий поділ є умовним, але, на думку дослідників, доречно запам'ятати, що під час використання поняття «культурна дифузія», мова ведеться не лише про країни, але й про групи [573].

3. Плюралізм – це політика, що передбачає об'єднання різноманітних етногруп та культивує почуття поваги та рівності. Дотримання такої політики в полі етнічному суспільстві передбачає як процес об'єднання так і процес роз'єднання або ж внутрішнє роз'єднання союзу.

Модель «культурного плюралізму» передбачає інтеграцію мігрантів, яка не повинна передбачати подальшу їхню асиміляцію. Модель мультикультуралізму, в своїй основі, передбачає відхід від ідеї чітко окресленої, базової на єдиній мові, спільній естетичній та ідейній традиції нацкультури на користь рівноправного співіснування культур, стилів життя, притаманних різним соціальним, релігійним, культурним чи етногрупам із власними специфічними ідентичностями. Мультикультурне суспільство створює умови, за яких людина має можливість зберегти власну ідентичність не зважаючи на можливість впливу зі сторони інших культур, оскільки особа має можливість обирати, які саме культурні зразки є її власними. Варто

наголосити, що індивід, маючи власне бажання, може належати одночасно до декількох культур, що підтверджує аналіз головних складових культури, а от представники нацменшин, на думку деяких дослідників, мають можливість або ж зберігати власну культуру та її елементи або ж повністю інтегруватися у нове культурне суспільство [88, с. 83]. Але варто пам'ятати, що культурне розмаїття передбачає не лише етнічну складову, а й розмаїття життєве, культурне тощо.

На нашу думку, така модель у більшій мірі сприяє заохоченню до конструктивного «діалогу» між представниками етнолінгвістичних та етноконфесійних груп, а в його межах різні типи етноідентичностей вважатимуться однаково цінними як складові загальнонаціонального та культурного контексту. Варто зауважити, якщо політична інтеграція буде направлена на забезпечення рівності особистих прав і свобод індивідів, то політика мультикультуралізму сприятиме захисту колективних прав і рівності індивідуальних та колективних прав нацменшин. Прикладом такого підходу можна вважати політику Канади, США, Європи, де заохочується інтенсивна інтеграція мігрантів до нового середовища [88, с. 83], але залишаються певні протиріччя викликані бажанням деяких етногруп отримати більше повноважень політичного і економічного характеру.

Варто наголосити, що політика мультикультуралізму, яка протягом тривалого часу вважалася найвищим досягненням сучасної етнополітики й абсолютизувалася європейськими країнами, зазнає чим далі більше критики та вимагає пошуків нових моделей етнополітики. Дієвою політика мультикультуралізму виявилася серед етногруп, які тривалий час мали взаємостосунки з державотворчим етносом і певною мірою змогли адаптуватися до пануючої культури, натомість серед великої кількості нових мігрантів мультикультуралізм виявився практично неієвим. Адже, етногрупи, потрапляючи до іноетнічного середовища, з часом втрачали власні культурні, релігійні й інші особливості, що свідчило про нездатність політики мультикультуралізму передувати такій ситуації. З огляду на таку

ситуацію ми поділяємо думку деяких дослідників, що з'явилася нагальна потреба щодо певного обмеження політики мультикультуралізму й пошуку нових, більш дієвих моделей етнополітики [573].

4. Сегрегація – це такий вид політики, яка ґрунтується на домінуванні однієї культури, але зберігається культура певних етногруп у незмішаному вигляді, обов'язковою умовою чого є ієрархічність культур. Зазвичай сегрегація буває двох видів – добровільною та примусовою [69].

Примусова сегрегація – це процес примусового відділення або ж відселення певної частини населення, які мають спільні для своєї групи та відмінні від інших груп соціальні, біологічні та культурні ознаки [69]. Досить часто таке відокремлення відбувається паралельно з різноманітними дискримінаційними проявами різного ступеню зі сторони основної частини населення щодо іншої та продукує вимушене створення різноманітних анклавів у суспільстві в цілому [541, р. 374-375].

На сьогодні більшість держав світу населяють представники декількох народів або націй, або ж навпаки, держава об'єднує під своїм началом представників декількох етносів. Наприклад, навіть на території таких країн як Люксембург та Ватикан проживають одночасно представники декількох народностей. Однак, наявність мовних, культурних та релігійних відмінностей призводить до появи розбіжностей між представниками різних етноспільнот. Наявність таких обставин та відсутність їхнього регулювання призводить до появи міжнаціональних конфліктів, які досить часто можуть знаходити своє вираження у формі локального внутрішньодержавного конфлікту. За певних сприятливих умов такі конфлікти навіть можуть розширюватися та перетворюватися на повномасштабні бойові дії. Такі міжнаціональні конфлікти знаходять своє вираження в одній із радикальних форм, а саме у вигляді сецесії – намаганні реалізувати своє право на самовизначення. Історія розвитку людства має багато прикладів щодо сецесії певної території суверенних держав внаслідок прийняття рішення населення або керівних органів, які проживають та функціонують на території, що має

намір відокремитися. Представниками сучасної міжнародно-правової доктрини сформовано консолідовану позицію, яка обґрунтовує можливість та необхідність забезпечувати державою принципів рівноправ'я й самовизначення народів за допомогою надання їм необхідних прав щодо культурної, економічної та політичної сфери. Наприклад, дослідником М. Кампельманом було зроблено висновок, що варто відокремити поняття права на самовизначення від права на відокремлення, оскільки право на самовизначення призводить до виникнення загроз для міжнародного миру та безпеки. Крім того, такий принцип, згодом, може перетворитися на історичний анахронізм та становити загрозу для подальшого демократичного розвитку сучасного суспільства [526, р. 57]. На думку дослідника, встановлене право народів щодо самовизначення не повинно містити в собі передумов права для відокремлення, тому що вони є самостійними інститутами права, які необхідно й варто розглядати виключно окремо [526, р. 57].

Отже, сецесія – є процесом виходу зі складу країни будь-якої її частини. Під час сецесійних процесів, відбувається відокремлення певної території, на якій проживає більшість етнічної меншини, від держави, що призводить до перетворення її на більшість в межах новоствореної державної одиниці. Сецесія може бути або зовнішньою, яка призводить до утворення нових держав (наприклад Бангладеш, де більшість становлять бенгальці з Пакистану) або внутрішньою, внаслідок якої утворюються субдержавні структури (наприклад, створення Нагірного Карабаху в СРСР) [353].

Нормативно-правовою основою сецесії є право на самовизначення, однак на практиці сецесія використовується досить рідко. Держава може визнавати право на сецесію (відповідні норми було закріплено у Конституції СРСР), або не визнавати (Конституцію СФРЮ не містила відповідних норм) [52]. У іншому випадку при спробі сецесії відразу виникатимуть правові питання щодо доцільності та легальності застосування принципу територіальної цілісності держави чи права народу на самовизначення.

Наприклад, норми діючої Конституції РФ права на сецесію не передбачають. Не передбачено це право і в Конституції України, хоча вона гарантує можливість створення національними меншинами національно-культурної автономії, що у контексті міжнародного права, означає право національної меншини на самоуправління в межах певної території. Представники міжнародної спільноти досить обережно реагують на процеси сецесії, а вдале використання принципу самовизначення відбувається лише за умови відсутності великої кількості представників незадоволених меншин [353]. Але існують і позитивні приклади сецесійних процесів, зокрема, вихід Чорногорії 2006 р. зі складу Сербії розцінюють з позитивної точки зору. Новоствореною країною досить успішно використано власне географічне розташування, в першу чергу для розвитку зовнішнього туризму (наявність сприятливого клімату, вихід до моря). На сьогодні Чорногорія є однією із розвинених європейських держав та може претендувати на вступ до таких структур як ЄС і НАТО. До країн, в яких джерелом сецесійних процесів є економічні чинники, можемо віднести Бельгію, Італію і Данію. Головною проблемою вказаних країн є нерівномірність економічного розвитку, внаслідок якого в країнах економічно розвинені регіони намагаються відокремитися чи отримати більшу свободи в сфері економіки [188].

Досить часто процеси сецесії приводять до створення самопроголошених визнаних та частково визнаних держав. Історія має багато прикладів проголошення незалежності держави різними сепаратистськими рухами чи етнічними групами. Найбільш показовим у цьому сенсі є ХХ ст., протягом якого розпалися Оттоманська, Австро-Угорська, Російська імперії, було знищено колоніальну систему, відбувався розпад СРСР та деяких східних і південно-східних країн Європи. Деяким, із вказаних країн, вдалося досить швидко отримати визнання світовою спільнотою, інші, навпаки, пройшли досить тривалий шлях до визнання [496]. Зокрема, саме розпад Югославії та СРСР й поява нових незалежних держав, викликало досить критичну реакцію міжнародної спільноти, що призвело до жорсткої позиції

та проголошення домінуючими принципами «непорушності кордонів» над відповідними принципами «права на самовизначення», що підтверджувалося відмовою країн офіційно визнавати новостворені держави. Як результат виникає феномен пострадянських «невизнаних держав», статуси яких не було визначено, що, однак, не заважало їхньому існуванню [310]. Хоча деякі експерти зазначали, що більшість з новоутворених держав, є по суті, справжніми державами, які мають ефективний державний апарат та користуються підтримкою населення. В той же час, проголошення нових незалежних держав, призводило до конфліктних ситуацій між ними самими. Зокрема, у 1995 р. Хорватія відновила свій контроль над територіями, на які в свій час претендувала Сербія; в цьому ж році Росією було відновлено контроль над територіями, на які також претендувала Ічкерія.

Така ж тенденція збереглася і у XXI ст. На думку дослідників, остання хвиля проголошення незалежності держав у Європі розпочалася у 2008 р., з проголошенням та визнанням Косово незалежною державою. В наукових колах до сих пір точаться суперечки, чи є це своєрідним продовженням процесу розпаду бувшої Югославії, чи це є зовсім новим європейським процесом державотворення, оскільки знайшов своє логічне продовження в односторонньому визнанні Росією незалежних Південної Осетії, Абхазії у серпні 2008 р. [160]. Однак, політичні та міжнародні умови за яких відбувалося проголошення незалежності держав у 2008 р., суттєво відрізнялися від тих, що були у XX ст., тому повинна бути сформована нова парадигма міжнародних відносин для пояснення та розуміння наслідків такого проголошення незалежності [497].

На окрему увагу міжнародної спільноти заслуговують і конфліктні ситуації, які продовжили виникати між новоутвореними державами на початку нового тисячоліття. Зокрема, в 2008 р. Росією було попереджено спроби Грузії щодо відновлення контролю над територіями, на які претендувала Південна Осетія [513]. Гагаузію наприкінці 1994 р. було

прийнято до складу Молдавії на правах автономії, але починаючи з середини 2000-х конфлікт між ними набирає нової сили [310].

Ще однією можливою небезпекою етнічного поділу є іредентизм. Якщо нацменшина однієї країни розраховує та отримує підтримку іншої меншини іншої країни, то ця меншина може вважати себе відповідальною за їхню долю і висувати політичні претензії до тієї країни в якій вони проживають. А ця проблема не може бути вирішена за допомогою принципу самовизначення, оскільки такі дії будуть виправдані коли меншина проживає компактно на певній території. Але досвід країн Європи доводить практичну неможливість створення однорідних національних держав зважаючи на їх дисперсне розселення. Й потім не потрібно забувати, що в більшості випадків, якщо демократія залежить від створення однорідного національного суспільства, вона приречена на поразку.

Серед недоліків зазначених моделей етнополітики є ймовірність та можливість зовнішнього втручання інших країн у внутрішні справи певної держави, яке пояснюватиметься необхідністю захистити етнічно та/або мовно-культурно споріднене населення. Прояви такого втручання можемо спостерігати на рівні офіційної державної ідеології та пропаганди й у певних практичних заходах, а саме: надання фінансової підтримки громадським і політичним структурам, надання подвійного громадянства тощо. Такі можливі сценарії розвитку призвели до необхідності сформувати нові моделі етнополітики, які мають бути максимально наближеними до внутрішнього та зовнішнього становища тієї або іншої окремо взятої країни.

Модель «плавильного казана, яка займала провідне місце в культурній антропології до середини 70-х р. ХХ ст., була висунута американськими дослідниками, які розглядали етнічні групи як пережитки доіндустріальної епохи і вважали, що значення етноспільнот й етнопочуттів буде поступово знижуватися, завдяки урбанізації та модернізації [549, р. 6-7], на їхню думку, людина не народжується з відчуттям ідентифікації з певною етногрупою, її національна самосвідомість формується під час соціалізації. Таким чином,

нація мала сформуватися шляхом «амальгації» або вільного злиття представників різних етногруп у єдину націю, з єдиною історією та культурою. Ця модель була використана США, де нові хвилі еміграції привнесли свої культурно-мовні, релігійні відмінності, що спричинило розподіл американського суспільства за етнічними ознаками, поглиблення національної нерівності й загострення міжнаціональних конфліктів. «Переплавлення» мало б «вирівняти» етнопроцеси у бажане русло, зазначимо, що аналогії з цією моделлю вбачають у практиці формування «єдиного радянського народу» як нової наднаціональної спільності [549, р. 6-7].

Статичний погляд на культуру уособлює концепція «мозаїки», де спільноти уявляються площинно і нерухомо, без урахування взаємодій індивідів, груп і спільнот в інтегративному процесі. На противагу «мозаїчному» баченню будь-який підхід до культури чи соціокультурних одиниць повинен орієнтуватись на факторах їх взаємодії, а не розглядати їх як дихотомію (більшість – меншина, місцеве населення – іммігранти). Адже всі ці одиниці складають єдину мультикультурну спільність, творять спільну історію, маючи водночас свою власну (етнічну) історію, мову, релігію, тощо.

Погоджуємося з думкою С. Бондарука, що недоліком і причиною негативних наслідків застосування мозаїки та казана є хибне розуміння діалектики національного і загальнолюдського в культурі, інших філософських категорій (одиночного-особливого-всезагального, конкретного-абстрактного) [46, с. 116].

Певною видозміною мозаїки, казана й амальгамування є модель «салатної миски», яка головним чином зорієнтована на територіальне (географічне) перемішування представників різних етнокультурних груп задля спрощення подальшої їх акультурації. Кожна етнокультурна громада зберігає свою «замість», самобутність. Однак багатовекторність міжкультурних взаємодій у подібному «салаті» може щонайменше

спричиняти суто емоційний дискомфорт у представників окремих культур, не кажучи про можливість певних ворожих виявів.

У межах моделі «ядра – периферії та внутрішнього колоніалізму» наголошується на виявленні та аналізі суперечностей між домінуючим і найбільш розвинутим центром, у якому зосереджуються економічна та політична влада, і відсталою та залежною від центру периферією. Як відзначає Е. Сміт важливою етнічною спадщиною домодерних епох було збереження багатьох так званих «периферійних» етносів (квебекці, баски, каталонці, корсиканці, бретонці, валлійці, шотландці та ін.). Представники таких етногруп стверджують, що вони довгий час перебували або перебувають в підпорядкуванні етнічної більшості, досить часто цю тезу використовують лідери етноспільнот як політичні гасла. Якщо раніше основою для протесту були соціальні, культурні та політичні питання, то сьогодні домінують економічні питання: експлуатація ресурсів та праці національних меншин, нехтування розвитком їхніх регіонів, наявність процесів маргіналізації. Поміж етносами у таких умовах, виникають відносини «етносоціальної стратифікації», нерівності статусного стану населення центру і периферії [425, с. 90-91].

Щодо концепції «етнокультурного нейтралітету» держави, в основі якої положення про нейтральність ліберальної держави по відношенню до етноідентифікації, віросповідання її громадян, основною тезою є положення про розмежування державного та етнічного й акцентує увагу на несумісності принципів ліберальної свободи з ліберальними цінностями та принципами етноприналежності. На думку М. Уолцера, ліберальна держава повинна бути вище за всі етноспільноти та нацменшини в країні, має відмовитися від схвалення або підтримки їхнього способу життя та дотримуватися нейтралітету щодо питань мови, історії, літератури тощо [589, р. 9]. Однак, як наголошує П. Надолішній, все більше західних вчених починають вважати тезу «етнокультурного нейтралітету» держави своєрідним міфом, хибною як історично, так і концептуально й додержуються висновку про практичну

неможливість реалізації проєктів як громадянської нації, так і багатонаціональної держави на теренах посткомуністичних країн [305, с. 19].

На противагу етнічно нейтральній державі запропоновано нову концептуальну схему т. зв. національно-розбудовчої держави, відповідно до якої, задоволення існуючих потреб нацменшин має відбуватися з дотриманням положень концепції «етнокультурної справедливості». Ключовим питанням вказаної концепції є обґрунтування можливих допустимих в рамках ліберальної демократії форм національного самовизначення, а федералізм визнається гарантом захисту прав нацменшин у поліетнічних країнах. Зокрема, В. Кимлічка наголошує, що вирішити існуючі проблеми іммігрантів можливо лише за умови розподілу іммігрантів на дві категорії: а) ті, що мають право на громадянство й б) ті, в кого такого права не має [582, р. 280]. На думку дослідника, існуючі принципи етнополітики, які поширені в країнах західної демократії, можуть потенційно використовуватися певними європейськими країнами, але в західній демократії відсутні будь-які механізми вирішення проблем у представників циган, росіян та кримських татар. За таких умов виникає потреба у формуванні нової моделі «етнокультурної справедливості» [582, р. 282-283].

Таким чином, існуючі проблеми в регулювання етнічного та національного розвитку й формування ефективної моделі міжетнічної взаємодії, яка нівелюватиме кризові етнонаціональні ситуації за нових геополітичних умов, є актуальними для більшості держав сучасного світу, оскільки виникають нові та загострюються існуючі питання щодо національно-культурної, мовної, релігійної орієнтації та ідентичності, оскільки власне етноструктура сучасного суспільства знаходиться на стадії реформування й початку становлення нової етнополітичної цілісності. Сучасний етап розвитку світової спільноти потребує пошуку нових принципів самоорганізації суспільства й на сьогодні окреслено дві основні світові тенденції – інтеграція та диференціація, які є, по-перше, визначальним фактором сценарію подальшого розвитку держав й специфіки

етнополітичних процесів, по-друге, сприяють актуалізації потреби в такому державному управлінні, яке було здатне гарантувати гармонійний розвиток кожної етноспільноти як самодостатнього феномену й неповторного явища сучасної культури. За відсутності таких умов, етнополітичні процеси призведуть до руйнування та зникнення держави, за їх наявності – сприятимуть державному розвитку, що між іншим буде обумовлено й геополітичними факторами. Отже, існує нагальна потреба дослідити та з'ясувати геополітичну зумовленість етнополітичних процесів.

2.3. Концептуальні моделі державного регулювання сучасних етнополітичних процесів

Провідні демократії Заходу довгий час в сфері національних та етнічних відносин та процесів керувалися ліберальним принципом етнокультурного нейтралітету держави, яка виходила з абсолютного пріоритету прав й свобод індивіда (особистості) над правами соціальної групи (колективу). Цей принцип і, відповідно, підхід до вирішення етнопроблем були закріплені в основоположних міжнародних документах – Статуті ООН, Загальній декларації прав людини та ін. Цей підхід передбачав, що за правильного, демократичного устрою політичної системи будь-який індивід швидко «звільниться» від не громадянських «уз», а іммігрантські групи, етноспільноти поступово розчиняться в єдиній громадянській нації. Лише на початку XXI ст. держави пішли шляхом утвердження принципів мультикультуралізму в якості основи своєї національної політики.

Дефініцію «мультикультуралізму» було введено в науковий обіг в кінці 80-х рр. XX ст. під якою розуміли прояви толерантного ставлення представників більшості населення до представників меншості в суспільстві

та існування рівнозначного статусу традицій різних культур і гарантування права індивідам особисто обирати власну ідентичність [230, с. 19].

На думку дослідників людина, яка перебуває в мультикультурному суспільстві здатна зберегти власну ідентичність не зважаючи на впливи інших культур [228], але аналізуючи основні компоненти культури з'ясовується, що індивід може одночасно бути представником декількох культур, тому нацменшини, зберігаючи національні ознаки, можуть інтегруватися в іноетнічне середовище.

На думку інших дослідників, це поняття пояснює особливості співіснування в загальному політичному суспільстві представників декількох культурних груп, які мають бажання та умови для відтворення власної специфічної ідентичності, ми погоджуємося з думкою критиків такого підходу, оскільки більшість існуючих сучасних держав є мультикультурними, зводячи це поняття до дескриптивного або описового [185].

Проте не можна визнати суспільство мультикультурним ґрунтуючись виключно на наявності етнокультурного та мовного розмаїття. Поряд з таким розмаїттям необхідна наявність нормативних ознак: піклування та забезпечення державою прав громадян незважаючи на їхнє етнічне, расове походження, певне віросповідання, особливості мови тощо. Для прикладу, нормативний підхід наголошує, що суспільство, на сьогодні, повинно забезпечувати необхідний матеріально-духовний розвиток різних етнокультурних груп та почуття поваги до їхньої ідентичності.

Деякі дослідники наголошують, що мультикультуралізм варто сприймати як певний стан, процеси, погляди, політику, культуру неоднорідних за складом суспільств, які орієнтуються на вільний прояв наявного культурного досвіду та визнають культурне розмаїття, а також дотримуються культурного, політичного, ідеологічного, релігійного плюралізму, спрямованого на визнання прав меншин на суспільно-державному рівні [116, с. 94]. Ідеологи мультикультуралізму наголошували,

що мультикультурне суспільство в абсолюті – це, перш за все, створення відповідних умов для мирного співіснування представників різноманітних культурницьких спільнот, в межах яких індивід має всі передумови для ефективної реалізації права на культурну самоідентифікацію [228]. Таку думку поділяє дослідник П. Степанов, який наголошує, що поняття «мультикультуралізму» є процесами співіснування та взаємодії в одному суспільстві елементів різних, однак рівноправних та рівноцінних культур та наявність позитивного ставлення членів суспільства до такого розмаїття [567, р. 140]. На думку дослідника Ч. Кукатаса, мультикультуралізм виступає однією, із можливих, реакцією на проблеми культурного багатоманіття [228], яка передбачає або відмову від спроб захиститися шляхом самоізоляції, або намагання не дозволити вкоренитися такому явищу за рахунок можливої асиміляції спільноти. Крім того, автор акцентує увагу, на тому, що сьогодняшня ідея мультикультуралізму повинна в першу чергу бути відображенням філософської суспільної позиції, зміст якої у визнанні, а не пригніченні культурного розмаїття, таку думку, на сьогодні, поділяє більшість сучасних дослідників [228].

Наприклад, Н. Кірабаєв, вважає, що мультикультуралізм є теорією, практикою й політикою мирного співіснування багатьох різних культурних груп в одному просторі існування, наголошуючи, що мультикультуралізм одночасно поєднує в собі повагу до розбіжностей та пошук універсальності [185]. Натомість О. Павлова стверджує, що створення та розвиток Європейського Союзу є яскравим прикладом політики мультикультуралізму, а не розбудову загальної культурної ідентичності, оскільки ні держави, ні регіони, які входять до його складу, не проявляють відповідної готовності до формування єдиної ідентичності та повної відмови від самобутності [323].

Дослідниця І. М'язова наголошує, що на сьогодні мультикультуралізм є ідеологією, політикою та дискурсом, які створюють необхідні умови для правомірності та цінності культурного плюралізму, доречності та значущості співіснування різних культурних форм. За такого підходу,

мультикультуралізм розглядає прояви несхожості та відмінності не як прояви «чужого», а виключно як прояви «іншого» [256, с. 156].

На думку деяких авторів, така політика неминуче призведе до ослаблення ідеї домінування нації й національної держави в США, що може призвести до руйнування громадянського суспільства, результатом якого може бути війна «всіх проти всіх» [498]. Наприклад, офіційною політикою мультикультуралізму у Канаді передбачається, що прояви відмінностей етнічного характеру можливі до тих пір, доки особистість може ідентифікувати себе з певною культурною традицією за висланим вибором, однак лише до тих пір, поки така ідентифікація не порушуватиме прав і свобод людини та законів держави [506, с. 70].

Варто зупинитися на загальній для всіх європейських держав архітектурі мультикультурної політики. Основні її функції можна сформулювати наступним чином: підтримка різноманіття, забезпечення культурного самовираження і всеосяжне за діяння людського потенціалу держави шляхом зниження або видалення різних соціальних, культурних, етнічних і цивілізаційних бар'єрів між громадянами.

Виходячи з необхідності виконання цих завдань, мультикультурна політика здійснюється за трьома основними векторами:

- соціальна (соціально-демографічна),
- міграційна,
- економічна політики.

Під економічною політикою мультикультуралізму маємо на увазі не тільки інтеграцію мігрантів в національну економіку по кон'юктурі ринку праці, а й: зміна режиму доступу для іноземної робочої сили (він може бути преференційними, рівним або обмеженим), забезпечення рівних умов працевлаштування для осіб різних віросповідань, іншої культурної та етнічної приналежності. Крім того, важливими аспектами є забезпечення умов для розвитку чесної конкуренції; стимуляція економічно активних громадян та / або мігрантів; перешкоджання тінізації економіки через те, що

мігрантам вигідніше працювати поза полем зору державних податкових органів.

Соціальний компонент політики мультикультуралізму направлений, перш за все, на охоплення всіх культурних і етногруп усередині держави системою освіти та охорони здоров'я: програми по фінансовій допомозі сім'ям, безробітним, інвалідам і т.д., державні ініціативи з планування сім'ї, сприяння культурному самовираженню (наприклад, допомога у проведенні національних свят), загальний клімат толерантності та соціальної довіри.

Основним завданням міграційної політики є контроль кордонів і своєрідне «відсіювання» нелегальних мігрантів. Незважаючи на те, що вона не відіграє системоутворюючу ролі, а служить скоріше додатковим регулятивним інструментом, ефективність міграційної політики впливає і на два вищеописаних компонента.

В Австралії політика мультикультуралізму передбачає, що всі австралійці сприймають базові структури й основні принципи суспільства в країні, зокрема, положення конституції та верховенства права, дотримання толерантності та рівності, існування парламентської демократії, наявність свободи слова й віросповідання, використання англійської мови як державної, дотримання основ гендерної рівності тощо [572, р. 112]. У Великобританії набула поширення теза, що держава – є спільнотою громадян і співтовариством різних спільнот, які становлять одночасно вільне і мультикультурне співтовариство, яке передбачає необхідність замирювати й узгоджувати інтереси різних груп, між якими можуть виникати різноманітні протиріччя [585, р. 1]. У 2002 р., в результаті парламентських виборів у Нідерландах, вагому підтримку електорату одержала партія Піма Фортейна, яка ввійшла до складу урядової коаліції та отримала керівництво практично над всіма відділами, які займаються питанням імміграції [531]. Цю перемогу назвали своєрідним переворотом у свідомості голландського суспільства та змусили провідні партії звернути особливу увагу на існуючу проблему мігрантів. Як наслідок, в подальшому, уряд вдався до обмежуючих заходів

щодо нової хвилі іммігрантів і навіть ввів дію Закон про обов'язки іммігрантів з «третьох країн», які необхідні для їх інтеграції в голландське суспільство. Сьогодні, однією з самих активних та перспективних антимігрантських партій в Голландії визнано партію «Гордість Нідерландів», лідер якої Марія Корнелія Фредеріка, авторка політики «закритих дверей» [82].

Велику увагу вирішенню інтеграційних проблем приділяють і в Бельгії. Не зважаючи на відсутність національної моделі інтеграції представників інших культур у бельгійське суспільство, країна є лідером серед європейських країн щодо показників якості державного та правового регулювання міграційних та інтеграційних процесів. Для ефективного впровадження інтеграційної політики в країні було створено низку дорадчо-консультативних органів, зокрема, у 2005 р. було сформовано комітет мусульманського співтовариства при органах державної влади, а іммігранти, які проживають постійно на території країни, отримали право голосу під час муніципальних виборів [531; 82].

Вирішуються інтеграційні проблеми і у Швеції, зокрема, починаючи з 70-х рр. держава проводить активну політику входження мігрантів у суспільство та впроваджує основні принципи політики мультикультуралізму. Починаючи з кінця 90-х рр. існуючі проблеми мігрантів почали вирішуватися у контексті соціально-культурної політики держави. Урядом було взято курс на таку політику інтеграції, яка ставила на перше місце загальні права людини, а не окремої культурної групи [580].

Успішним прикладом формування мультикультурного суспільства можна вважати Швейцарію, в якій спостерігалось найбільше позитивних наслідків вказаного шляху, який було спрямовано на консолідацію нації та сформовано високі стандарти політичного плюралізму, зберігаючи різноманітність суспільства, яка проявляється, по-перше, в поділі у мовному сенсі на чотири різні етномовні групи, по-друге, наявності католиків і

протестантів, по-третє, адміністративно-територіальний поділ на 26 кантонів, які отримали значну автономність від центральної влади [586].

Тривале толерантне співіснування представників різних етногруп забезпечується різними інструментами (самовизначенням, представництвом в органах влади, захистом меншин), нормативно-законодавчими актами (Конституція, кантональні конституції, закони) та децентралізацією у різних сферах, переважно мовній.

Але, так історично склалося, що захист прав нацменшин здебільшого стосується 4 національних етномовних та 2 релігійних груп, що, на жаль, сьогодні не зовсім відповідає існуючим потребам. Зростання демографічних і міграційних процесів призвело до формування нових етномовних груп, які за кількістю на сьогодні вже переважають чисельність тих меншин, права яких окремо прописано у основному Законі. Згідно офіційній статистиці, кількість осіб, що користуються сербською, албанською, португальською, іспанською, англійською, турецькою мовами у повсякденному спілкуванні перевищує кількість ретороманців, а всі вони переважають разом по чисельності користувачів італійської мови, що підтверджується результатами досліджень швейцарських дослідників, які стверджують, що представники меншості досить часто, отримують набагато більше ніж вони могли б отримати [535, р. 11], а в кантонах, в яких спілкуються на двох і більше мовах, проблеми меншин вирішуються за допомогою передачі необхідних закладів освіти під керівництвом муніципалітетів та органів місцевої влади [45, с. 254].

Наприклад, Європейська хартія не містить положень стосовно контролю за захистом мовних, етнічних, культурних прав франко фонів у Швейцарії, не зважаючи на те, що вони становлять одну з нацменшин. На користь цього свідчать і відповідні документи Ради Європи, основну увагу в яких приділяється тим мовним групам, як насправді представляють регіональну або міноритарну мову [535, р. 14], якими, на національному рівні, вважають італійську та ретороманську з їхніми діалектами, а також ті

мови, які не мають чіткого регіонального використання, ідіш та еніш, які є мовою швейцарських ромів [257, с. 54-55].

Крім забезпечення можливості вільно використовувати власну мову, Швейцарія дотримується принципу пропорційного представництва нацменшин в органах влади, що направлено на запобігання їхнього ізолювання від політичного процесу. Федеральна Рада Швейцарії дотримується неписаних правил, відповідно до яких, двоє з семи її членів, повинні мати франкомовне походження, а один – італомовне. Але такий підхід викликає певні заперечення, наголошуючи на переважаючому представництві більшості, яка надає перевагу у спілкуванні німецькій мові, в органах влади федерального рівня, але, такі претензії не мають підстав зважаючи на дані офіційної статистики щодо представництва інших етномовних груп у різних владних структурах [568].

Цікавим є підхід щодо висвітлення роботи Парламенту та оформлення відповідних офіційних документів, зокрема процеси обговорення та ухвалення рішень федерального рівня транслюються на всіх офіційних мовах, а оформлення офіційних документів здійснюють на німецькій, французькій та італійській мовах. При цьому досить часто при оформленні документів, з якими потім будуть працювати парламентарії, використовують одну або дві мови. На думку деяких авторів, така практика враховує інтереси етногруп, але й створює додаткові труднощі в процесі підготовки та оформлення нормативних документів, хоча є більш лояльною ніж, наприклад, у Канаді, де відповідно до основних вимог всі документи, без виключення, повинні дублюватися англійською та французькою мовами.

На думку деяких дослідників, заслуговує на увагу й інший підхід, який використовують в Швейцарії, це принцип пропорційного представництва нацменшин не лише у владних структурах, але й у провідних політичних партіях країни, не зважаючи, що відповідні положення не закріплені на законодавчому рівні [551]. Виходячи з існуючої практики в Швейцарії, перемога політичної партії залежить від можливості задовольнити інтереси

виборців, які є представниками різних етногруп, за ідеологічною ознакою. Можна погодитися, що даний підхід, по-перше, є відображенням багатоетнічного характеру політичних партій Швейцарії, по-друге, їхньої загальнодержавної основи. *Наявність такого підходу є доречним і для України, тому що політиками та політичними партіями не лише не створюються умови для етнічного чи мовного розподілу, а навпаки, вони намагаються об'єднати навколо запропонованої ідеологічної або ціннісної ідеї широке коло громадян й при цьому не зважають на їхню етнічну приналежність.*

Важлива роль у запобіганні напруги між представниками різних меншин належить цілеспрямованій політиці країни, спрямованій на вирівнювання структурних і регіональних відмінностей, які існують у соціальній та економічній сферах та перерозподілу фінансових потоків на користь бідніших кантонів [535, р. 10].

Ми погоджуємося з думкою деяких авторів, що федеральний устрій не є оптимальним варіантом для гарантування та забезпечення прав етнічних меншин, й існуючий досвід Швейцарії це певною мірою підтверджує [257, с. 57]. По-перше, федералізм не в змозі забезпечити дотримання всіх прав етноменшин, зосереджуючи увагу на територіально сконцентрованих групах, які використовуючи свою більшість у певному територіальному суб'єкті вдаються до лобіювання власних інтересів. Представники інших етногруп, які, на сьогодні складають 5 частину населення Швейцарії, зважаючи на своє дисперсне розселення, ніколи не були захищені державою.

По-друге, модель толерантного співіснування основних чотирьох етномовних груп, не завжди ефективна на федеральному та місцевому рівні, особливо там де зосереджено монолінгвістичне населення, на рівні окремо взятого кантону здебільшого використовують моделі домінування та асиміляції. Для прикладу, франкомовний швейцарець, який мешкає на території німецькомовного кантону, повинен під час офіційного звернення до органів влади використовувати лише німецьку мову. Крім того, франкомовні

чиновники, які працюють саме в цьому кантоні, зобов'язані відповісти на такі звернення виключно німецькою.

По-третє, існування федеральної системи призводить до появи специфічних форм демократії. Для прикладу, федералізм у Швейцарії виступає в основному на захисті невеликих німецькомовних кантонів. Така підтримка призвела, в свою чергу, до появи певних протиріч у діяльності Парламенту, а саме, представники німецьких кантонів, чисельність яких складає лише 1/5 частину від кількості всього населення, отримали можливість, внаслідок пропорційного представництва у верхній палаті, блокувати рішення, які підтримують майже 80 % громадян [257, с. 57].

Тому, на сьогоднішній день у Швейцарії відбувається посилення антиімміграційного руху. Основним координатором руху є Народна Партія Швейцарії, яку було створено у 1971 р. Варто зауважити, що починаючи з 2000-го року Народна Партія Швейцарії своїм основним програмним пунктом визначила захищати традиційні швейцарські цінності, що призвело до збільшення прихильників партії та отриманих голосів під час парламентських виборів. На думку деяких дослідників, проголошенні партією традиційні швейцарські цінності містять конфліктний потенціал, оскільки, по-перше, передбачають боротьбу з представниками неєвропейської імміграції, по-друге, вимагають відмінити соціальні виплати представникам з Азії та Африки, по-третє, обґрунтовують необхідність максимально обмежити можливість отримати дозвіл на проживання в країні чи отримання статусу біженця, по-четверте, втілення всіх цих вимог потребує виходу зі складу ЄС [503]. В подальших планах партії домогтися депортації, наприклад, сімей тих мігрантів дітей яких було визнано винними у поширенні наркотичних засобів, насильницьких злочинах або фінансових махінаціях. Крім цього партія вже провела велику роботу серед електорату щодо заборони будівництва мінаретів в країні. Об'єднавши свої зусилля з Партією демократичного союзу, Народна Партія Швейцарії зібрала 115 тис. підписів щодо необхідності провести референдум щодо заборони

будівництва [503]. Зокрема, депутатом від Народної Партії, У. Шлюер було зроблено заяву, що у побудованих мінаретів немає нічого спільного з мусульманською релігією, оскільки про них не згадується ні в Корані, ні в головних ісламських законах. Депутат наголосив, що абсолютно ніхто не виступає проти ісламу, а мусульмани мають право проживати в їх країні, однак, вони повинні поважати західні ліберальні закони та розуміти, що цих законів повинні дотримуватися всі без виключення [503]. ООН та інші правозахисні організації не раз критикували рекламні кампанії Народної Партії, але на думку швейцарців, це їх особиста, внутрішня справа і ні хто не має права в неї втручатися [503].

Найбільш жорстким законодавством щодо регулювання питань міграції є законодавство Данії. В країні поширеним є стандарт, відповідно до якого права людини є першочерговою цінністю демократії. Наприклад, ні одна з існуючих партій у Данії не виступає з критикою існуючого міграційного законодавства, а навпаки розглядають міграцію загрозою для майбутнього благоустрою держави в соціальному, економічному, культурному та релігійному сенсах [570]. В країні вважають, що варто зосередити основну увагу на інтеграції вже тих, хто перебуває на території країни. Не зважаючи на певну критику, досвід Данії, поширюється й на інші європейські країни, зокрема в Нідерландах [570].

Щодо Франції, то в цій країні існуючі міграційні проблеми пов'язують з необхідністю інтегрування інокультурного населення (здебільшого це вихідці з бувших французьких колоній) через включення їх до політичної французької нації. Ї на сьогодні в державі відсутня програма інтеграції представників інших народів у суспільство. На практиці головна увага приділяється лише певним проявам індивідуальної інтеграції, в той час як інші етногрупи залишаються поза увагою держави та суспільства. На користь цього свідчить і той факт, що у 1989 р. було створено Урядовий комітет і Держраду, які за весь час свого існування жодного разу не залучали до своєї роботи представників етногруп, а серед членів парламенту не має жодного

представника мусульманського населення країни [556]. Доречно згадати, що у Франції навіть відсутні будь-які статистичні дані щодо етнічної чи релігійної приналежності, оскільки вважається, що вони заважатимуть реалізації інтеграційної політики [556].

У 2008 р. Франція запозичила голландську систему інтеграції мігрантів, що ще більше ускладнило процедуру імміграції, така зміна була пов'язана з обранням нового президента, яким став Н. Саркозі, який зазначав про необхідність таких дій ще під час виборчої кампанії [82]. Нововведення призвело до акцій протесту які супроводжували практично всю виборчу кампанію та перші місяці президентства. В подальшому, діяльність президента щодо міграційної політики, все більше позбувалася оптимізму та політкоректності щодо нацменшин. Більшість дослідників стверджують про можливість повторення голландського сценарію у Франції, оскільки деякими провідними партіями було включено до своїх програмних документів такі ж вимоги, які містяться в положеннях партії Піма Фортайна, про можливість цього говорив в своїх заявах Ж.-М. Ле Пен, який стверджував, що Ніколя Саркозі почав діяти на його полі та привласнює собі всі досягнення в діяльності Національного Фронту [82].

Зважаючи на можливості ісламістських общин у Франції, не можна говорити про суттєві зміни у підходах внутрішньої політики та поведінки політичної еліти держави. Конфлікти між мігрантами та офіційною владою, які розпочалися ще у 2005 р., до сих пір не вирішенні ні мирним шляхом, ні за допомогою конфліктів [82]. Варто відзначити, що заклики направлені проти некерованої імміграції почали лунаати у Франції ще з кінця 80-х рр., а першою політичною силою, яка заявила про таку необхідність став Національний Фронт Ж.-М. Ле Пена, який виступав з вимогою не лише призупинити потоки іммігрантів, а й вимагав повертати їх до тих країн, з території яких вони прибули [82]. Народний Фронт Франції, по сьогоднішній день залишається практично єдиною політичною силою в країні, яка дотримується чіткої антиміграційної позиції, хоча час від часу відчувають

певні труднощі: авторитарний стиль лідера, відсутність оригінальних ідей, поява нових неординарних особистостей з новими поглядами та підходами [82].

Дещо іншого підходу дотримувалася Німеччина, яка досить довго орієнтувалася виключно на модель «етнічної нації», оскільки більшість інтеграційних програм були направлені на етнічних німців, які приїздили із-за кордону. Крім того, Німеччина була й є країною приїжджої робочої сили, зокрема з Туреччини, які, виконавши свою роботу мали б повернутися додому. Але, як і в інших європейських країнах, такий розрахунок не виправдався. Реакцією на таку ситуацію стало посилення антимиграційного законодавства під впливом посилення суспільних настроїв. Поряд з цим в суспільстві та на державному рівні відбувалося обговорення необхідності впровадження мультикультурних практик, але більшість з них не змогли подолати рівні лише обговорення. На думку деяких дослідників, в Німеччині та деяких інших європейських країнах існують серйозні ідеологічні проблеми, які ускладнюють процеси становлення мультикультурної політики [415, с. 66].

Цікавим в цьому плані є досвід Австралії. Дві п'ятих населення цієї держави є іммігрантами першого або другого покоління. Аби запобігти створенню етнічних анклавів, держава запровадила практику розселення мігрантів серед представників інших етногруп та так званих «старих австралійців». В основі такої політики також лежали особливості набуття громадянства країни (5, 3 а потім 2 роки постійного проживання). Але й це не змогло запобігти виникненню певних конфліктних ситуацій, зокрема, мігранти отримували меншу заробітну плату, розселялися досить далеко від центру та своїх земляків, що лише збільшувало їхню ізоляцію. Тому, в кінці 70-х рр., виникла необхідність змінити політику асиміляції на політику мультикультуралізму, в основу якої було закладено фольклористське розуміння етноменшин. Не отримавши бажаних результатів, етноцентристська модель мультикультурної політики, наприкінці 80-х рр.,

була змінена громадянською, яка заклала основу для реального встановлення рівності громадян, а на перший план виходили пріоритетні соціальні права щодо культурної ідентичності, соціальної справедливості, економічної ефективності [76, с. 123].

Як правило, критики мультикультуралізму приділяють основну увагу саме недоліків міграційної політики [415, с. 66], в суспільній свідомості (і у свідомості політичних еліт) склалася помилкова думка про те, що саме цей компонент є найбільш важливим. Однак, як уже зауважувалося вище, ми вважаємо міграційну політику не більш ніж регулятивним інструментом, тоді як вирішальне значення мають соціальне та економічне вимірювання. Коли мультикультурна політика не в змозі належним чином впливати на соціально-економічне середовище в державі, навіть жорсткий контроль над міграційними потоками не зможе істотно поліпшити ситуацію.

Необдумана економічна політика в мультикультурному державі веде до погіршення добробуту окремих соціальних груп в державі, зростання соціальної напруги та безробіття. Провал соціальної та демографічної політики сприяє значній криміналізації окремих груп в суспільстві, створення у них почуття ущемлення в правах, позбавлення доступу до благ, якими розпоряджаються представники інших етнокультурних спільнот.

При цьому ми вважаємо, що соціальний і економічний елементи знаходяться в діалектичному взаємозв'язку, а тому для розв'язання кризових ситуацій потрібна розробка комплексного рішення, яке б враховувало взаємні фактори впливу. Так, наприклад, муніципальні програми розвитку не приносять суттєвої користі тієї частини населення, у якої відсутня регулярний заробіток або навіть сама можливість працевлаштування – отже, їх позитивний вплив на загальний добробут цільової соціальної групи буде несуттєвим.

В якості прикладів описаних вище процесів можна привести такі розвинуті країни ЄС як Німеччина і Великобританія: у першій несприятлива ситуація пов'язана насамперед з економічним чинником (перенасиченням

некваліфікованою робочою силою, в т. ч. мігрантами), на тлі посилення соціального клімату. Великобританія, навпаки, переживає період гострої соціальної кризи і невдоволення нібито чужим (ісламським) культурним елементом, в якому економічний фактор служить більше інструментом політичної риторики, ніж дійсною причиною кризової ситуації.

Обидва приклади відносяться до країн з розвинутою економічною і соціальною інфраструктурою, і тому в основі їх кризи лежить нездатність держав інкорпорувати осіб іншої культурної та етнічної приналежності в силу недостатніх ресурсів. На нашу думку, причину слід шукати в неефективній моделі взаємодії, яка безсистемно підходить до питання задоволення соціально-економічних потреб держави через максимальне залучення як проживають в ньому представників інших етносів і культур, так і легальних мігрантів.

Проблема цієї моделі полягає у відсутності не тільки ряду стимулюючих факторів – стимулу легально працювати і стимулу переймати національні цінності, – а й мінімуму необхідних чинників примусу. Широкі права культурних і етноменшин не врівноважуються комплексом обов'язків, і система інститутів, покликаних сприяти їх інтеграції в соціум, функціонує виключно в популістських цілях задовбрювання згаданих меншин і заспокоєння більшості населення.

Не останню роль відіграє також слабка цивілізаційна привабливість європейських цінностей для представників культурних і етногруп, вже володіють набором потужних поведінкових та ціннісних імперативів. При цьому зберігається висока ймовірність того, що наступні покоління цих меншин успадкують не світоглядну систему тієї нації, частиною якої вони є, а комплекс етнічно-орієнтованих соціальних і етичних імперативів. Як наслідок, в ЗМІ почала з'являтися інформація про те, що керівництво Німеччини, Франції та Великобританії розглядають можливість, а в деяких випадках навіть необхідність, відмовитися від політики мультикультуралізму в країні, оскільки вона не принесла бажаних результатів [573].

Підтвердження цього є й думка деяких дослідників, які наголошують, що небезпека та ризик політики мультикультуралізму, які змушують Європу відмовитися від такої політики, пов'язані з наявністю двох основних помилок, що було допущено під час реалізації етнокультурної політики країн. По-перше, це помилки викликані різними підходами щодо трактування політики мультикультуралізму, в першу чергу, як політику «виключення», реалізація якої призводить до створення ізольованих нижчих класів, з притаманними для них расовими рисами [184, с. 52-53] та продукує політичну нестабільність й моральні втрати для представників пануючої більшості [330]. Засвоєння уроку з такої помилки є обов'язковим для молодих європейських країн, оскільки лише інтеграція створює «позитивний» заряд для політики мультикультуралізму та є корисною для представників більшості й меншості. Крім того, оскільки мова про іммігрантів, важливо аби кожна держава використовувала власно створену класифікацію існуючих меншин, відносячи нових іммігрантів до окремої групи чи категорії з власними проблемами, для вирішення яких необхідно сформувати специфічні способи вирішення.

По-друге, це недооцінювання нагального уважного ставлення до існуючих потреб не лише представників меншин, але й більшості, що призводить, у деяких випадках, до процесів «розмивання» етнокультурного ядра нації, стимулює процеси фрустрації, заохочує насильницькі дії серед певних представників домінантного етносу. В високорозвинених країнах, це призводить до формування у більшості страху бути «розчиненими» серед великих іммігрантських потоків. В окремих державах, серед яких і Україна, представники більшості потребують сприяння від держави аби подолати постколоніальний синдром та його різноманітні прояви. Такі помилки, вимагають не лише відповідних політичних змін, але й змін сутності та змісту доктрини мультикультуралізму, для формування її універсального значення.

Однак наголосимо, що існує можливість, а навіть необхідність, модифікації політики мультикультуралізму в неконсолідованих націях. На думку У. Кимлички, який займається ґрунтовним вивченням мультикультуралізму, молодим державам Європи необхідно вирішити дві основні проблеми, які є перепорою для успішної реалізації такої політики, а саме: проблеми захисту етнокультурних прав і забезпечення нацбезпеки; недостатність рівня інституціоналізації правової держави й демократичного розвитку [565, р. 182-183]. Ще однією перешкодою в реалізації мультикультуралізму для молодих незалежних держав може виступити дисбаланс у формальному статусі та реальному стані титульного етносу й особливості його взаємовідносин з колишньою етнічною більшістю імперських держав. Така перешкода має не лише суто політичний характер, вона зачіпає соціокультурну та соціопсихологічну сфери етносу. Дослідник У. Кимличка, наголошує, що такі перешкоди виникають за наявності тривалих історичних образ та бажання або необхідності їхнього подолання [565, р. 182-183]. Однак зауважимо, що вказані питання є набагато ширшими, оскільки зачіпають не лише питання створення належних умов для розвитку культури представників меншин, але й збереження титульного етносу, який може перебувати у ще гіршому стані.

Такі особливості існування держав з неконсолідованою нацією потребують аби доктрина мультикультуралізму почала змінювати власного адресата, й перетворити на об'єкт уваги не меншини, а культури [529]. Наголосимо, що проведення такої модифікації потребують більшість країн. На її основі можна було б знизити рівень стурбованості серед тих теоретиків і практиків, які наголошують на існуванні загроз для домінуючої культури, культурного ядра нації, без існування та цілісності якого відбувається критичне послаблення державної єдності [4989].

Крім того, така модифікація є необхідною для держав з неконсолідованою домінантною етнонацією, яка розраховує на одержання підтримки від національної держави для розвитку власної культури, яка до

цього потерпала від утисків імперського центру [194, с. 11; 563]. Заохочення та реалізація таких змін у доктрині мультикультуралізму мали б логічне виправдання, оскільки вона (доктрина) апелювала на необхідності створити рівні можливості для всіх представників різних етнічних, культурних груп для збереження та розвитку власної культури.

Тому, на думку деяких дослідників, варто окреслити можливі варіанти розв'язання нагальних проблем політики мультикультуралізму.

По-перше, це наявність культурної свободи, що створюватиме відповідні умови для існування певних традицій, які ґрунтуватимуться на універсальних демократичних цінностях, адже досить часто традиції та звичаї можуть вступати у протиріччя з загально цивілізаційним розумінням прав й свобод людини і громадянина. На думку А. Сен, культурна свобода – є наданим індивіду правом на життя та існування у відповідності до здійсненого власного вибору та реальні можливості для наявності інших варіантів, тобто рефлексивності та прагнення збереження власної автономності [466, с. 231]. Іншими словами кожна людина свідомо і самостійно приймає рішення щодо того, в якій культурі їй перебувати. Такий підхід щодо культурної свободи має дещо спільне з концепцією М. Епштейна, який наголошує на існуванні у кожної людини можливостей одночасного засвоєння різних культурних традицій та досвід [466, с. 231].

По-друге, мультикультурна освіта, в основі якої лежить можливість усвідомлення індивідом того факту, що окремі елементи власної культури можуть перетворюватися на спільні культурні надбання [466, с. 301].

По-третє, автономія, як можливий сценарій перерозподілу певних повноважень між органами центральної влади й автономними утвореннями. Процеси створення автономії мають певні особливості, а саме: кордони автономії не обов'язково повинні бути жорстко зафіксованими, оскільки мають зберігатися можливості внесення різноманітних змін; по-друге, існування та успіх автономії потребує наявності, дотримання й збереження атмосфери злагоди та доброї волі.

По-четверте, мультинація є концептом, який було розроблено у ХІХ ст., в його основі лежить ідея щодо доцільності відокремити націю від держави та необхідності переглянути основні принципи права на самовизначення, які відповідають ідеям денаціоналізованої держави, в основі існування якої знаходиться принцип нейтралітету по відношенню до представників національної групи. Таку специфічну політичну організацію, на думку дослідників, можна застосовувати й адаптувати й до ідей національного плюралізму й до ідей наднаціональної інтеграції. Основним принципом мультинації є створення відповідних передумов для змін у вільному вираженні волі індивіда, оскільки така воля може прийняти вигляд форми права, адже індивід не обмежується встановленими національними кордонами, що можуть впливати на рівень його лояльності до країни [189].

Також одним із проектів, що в змозі змінити сучасні види та форми мультикультуралізму, можемо вважати проект sandwich-цивілізація, в основі якого лежить доцільне поєднання основних рис мультикультуралізму й національно-культурної автономії, і як наслідок суспільство набуває характерних рис конфедерації автономних спільнот, які не ставлять за мету взаємне проникнення, а лише доповнюють одна одну [507]. Крім цього можливий варіант перетворення мультикультуралізму на форму нової світової ідеології, яка, за умов посилення глобалізації та її супутніх процесів, сприятиме інтеграції в політичній, економічній, культурній сферах представників різних спільнот сучасного світу, ґрунтуючись на принципах міжкультурного діалогу як основної складової глобальної політики для того аби сформувати ефективну систему забезпечення прав й свобод людини.

Таким чином, зважаючи на досвід функціонування існуючих моделей етнополітики, можна стверджувати, що,

по-перше, класичні моделі етнополітики в сучасних умовах виявилися малоефективними, що призвело до необхідності пошуку більш дієвих моделей;

по-друге, сучасні моделі етнополітики намагаються врахувати всі можливі варіанти подальшого національного розвитку держав, але уніфікованої моделі на сьогоднішній день не існує;

по-третє, перед Україною постало нелегке завдання вибору на користь тієї або іншої пропонованої моделі, ефективним її використання може бути лише за умови адекватного використання європейського досвіду та українських традицій.

Висновки до розділу 2

Державне регулювання сфери етнічного розвитку повинно бути пріоритетним напрямом діяльності держави, оскільки регулювання набуває особливого значення в процесі формування громадянського суспільства, глобалізаційних процесів, інтеграційного курсу країни. Успішне вирішення проблем щодо забезпечення потреб всіх етноспільнот, провадження політики культурного плюралізму, нормалізація міжетнічних відносин впливають на стабільність та міцність державних інституцій, підвищують рівень демократизації суспільно-політичного життя. Запровадження ефективних механізмів державного регулювання становить основу громадянського миру в поліетнічних суспільствах.

1. На сьогодні розвиток науки спрямований на необхідність сформуванню та виробити нові теоретико-методологічні підходи та принципи для вивчення особливостей перебігу етнополітичних процесів в нашій державі. На нашу думку, головною умовою досягнення успіху є необхідність відмовитися від формування загальних, уніфікованих засад, на основі яких осмислюватиметься історія, пріоритетні напрями розвитку етнополітики України. Наявні різноманітні підходи більшості авторів щодо феномена етнічності, породжують певні складнощі щодо досліджень процесів

етнополітичного розвитку, як наслідок, ускладнюється процес формування дієвої правової системи в Україні та практично відсутній ефективний механізм імплементації чинних нормативних і правових актів. Зважаючи, що кожна людина має певний власний потенціал, який здатен активізуватися та перетворюватися на вмотивовану політичну силу, змушує людину, в якості громадянина, долучатися до загальних процесів етномобілізації, нової актуальності набуває необхідність дослідження етнопараметрів політичної участі як основної складової інституціоналізації та діяльності етноакторів у поліетнічних регіонах.

2. Наявний досвід більшості європейських держав щодо регулювання етнополітичних процесів і формування толерантного ставлення між представниками різних етногруп, є досить важливим для нашої держави. Але наголосимо, що використовувати вказаний досвід варто лише за умови об'єктивного аналізу внутрішньополітичної та етнічної ситуації в країні, врахування особливостей певного регіону або регіонів. Досвід країн ЄС констатує, що відсутній універсальний інструментарій здатний повністю адаптуватися до вітчизняних регіональних і політичних реалій стосовно державного регулювання етносфери. Певні елементи державного управління, що можуть успішно використовуватися за певних умов та отримати позитивний результат, за інших – можуть призвести до негативних наслідків та погіршення ситуації в цілому. Використовуючи певні механізми державного регулювання етнополітичної сфери варто дотримуватися критичного аналізу, виокремлювати елементи та практики, що можуть бути корисні в умовах України.

3. Процес вибору певної моделі державного регулювання повинен відповідати тій меті та тим цілям, що поставило перед собою керівництво держави, відповідному рівню демократії та політичної культури, враховувати наявні особливості етнічного складу населення та міграційні процеси, відповідати конкретному історичному етапу розвитку даного суспільства. На сьогодні стало зрозумілим, що прийнятні у минулому заходи (суцільна

асиміляція мігрантів та етногруп, обмеження імміграції за етнічною та расовою ознаками тощо) є мало дієвими, а інколи викликають реакцію спротиву в середині країни та на міжнародному рівні, й потребують переосмислення та пошуку нових, більш дієвих варіантів. Враховуючи наявні особливості етнополітичних процесів і певний провал політики мультикультуралізму в європейських країнах, відбувається поступове посилення етнополітичних процесів та активізація діяльності відповідних інститутів. Таким чином, для державного управління на сьогодні важливим завданням є реформування владних структур та їх функцій, подальший розвиток демократичних механізмів організації врядування та суспільно-політичного життя.

РОЗДІЛ 3

ЕТНОПОЛІТИЧНІ ПРОЦЕСИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

3.1. Розвиток етнополітичних процесів в глобалізаційному середовищі

На сьогодні в світі все більше проявляються певні негативні явища, які можуть становити загрозу для існуючого світового порядку та міжнародної безпеки, серед них, по-перше, прояви сепаратистських настроїв щодо відокремлення етноспільнот, по-друге, заохочення сецесії як можливого варіанту виходу зі складу держави певної частини в результаті поширення сепаратистських рухів етнічно однорідної спільноти, яка компактно проживає на певній території, по-третє, поширення ідей іредентизму, які заохочують боротьбу держави за вплив та подальше приєднання прикордонних територій сусідньої держави, на яких проживають представники титульної національності цієї країни. Вагома частка існуючих негативних проявів в міжнаціональних взаємовідносинах пов'язана з продовженням процесів формування етнонацій, оскільки такі процеси стають визначальними під час виникнення етнопарадоксу сучасності – значного підвищення ролі й місця етнічності в перебігу суспільно-політичних та управлінських процесів та водночас підвищення інтересу до розвитку етнокультури на фоні поглиблення інтернаціоналізації в сфері культурного, економічного і політичного життя людства. Зростання ролі етнічності стало закономірною відповіддю людей на глобалізаційні процеси, які охоплюють на сьогодні всі без виключення країни та народи сучасного світу. Як наслідок, етнічність має здійснювати інтегративну функцію – об'єднувати

представників різних етносів, не зважаючи на їх класову, соціально-статусну або професійну приналежність.

Саме тому, по сьогоднішній день, у політиці етнічність експлуатується, в основному, з метою стабілізувати або дестабілізувати поточну ситуацію, консолідувати й мобілізувати населення або ж деморалізувати й роз'єднати його. Деякі аспекти етнічності можуть бути навмисно гіпертрофовані, а то й взагалі сконструйовані. Окремий індивід чи група можуть зарахувати себе до якогось етносу, стверджуючи при цьому про відносну стійкість та забарвленість системи власних уявлень та оцінок. Етнічність індивіда чи групи може конструюватися також ззовні, наприклад, державою чи якоюсь партією для того, щоб приписати їм потрібні характеристики, якими потім можна вдало маніпулювати. Хоча, звичайно, етнічність не може бути сконструйована повністю.

Через планування й організацію колективних дій можна більш точно прогнозувати характер політичного впливу на населення. Етнічність експлуатується у політиці саме через вплив на здатність і готовність населення втягнутися в колективну дію. Похибки в етнічній ідентифікації можуть призвести до прийняття таких рішень, наслідки яких можуть дати зворотний ефект, вести, наприклад, до мобілізації на певні дії не тих, хто підтримує акцію, що планується, а тих, хто налаштований проти неї. Наявність заклопотаності етнічними проблемами, відображає ті умови, що в ситуації наростаючих глобалізаційних процесів нації, в межах державного утворення, більше не можуть самостійно забезпечувати колективну ідентичність та почуття залученості до певного соціального цілого. На думку дослідника Р. Даль, подальше розповсюдження сфер наднаціональної діяльності поступово звужуватиме можливості держави та її громадян самостійно розв'язувати життєві проблеми завдяки власним національним засобам правління, що призводить до того, що система правління в окремих державах зводяться виключно до місцевих [92, с. 485]. Поділяє цю точку зору і російський дослідник Н. Покровський, який наголошує, що саме «в

обслуговуванні локальних потреб» і полягатиме «нова місія» нацдержав [349, с. 57]. Ще простіше окреслив нову роль нацдержави дослідник С. Переслігін, який стверджує, що сучасні держави переживають період деактуалізації, тобто вони відіграють роль регіональних філій певної граничної корпорації [336, с. 415]. Варто згадати тезу У. Бека, щодо існування основних чинників, які складають основу та підтримку феномену глобальності (рис. 3.1) [32, с. 51].

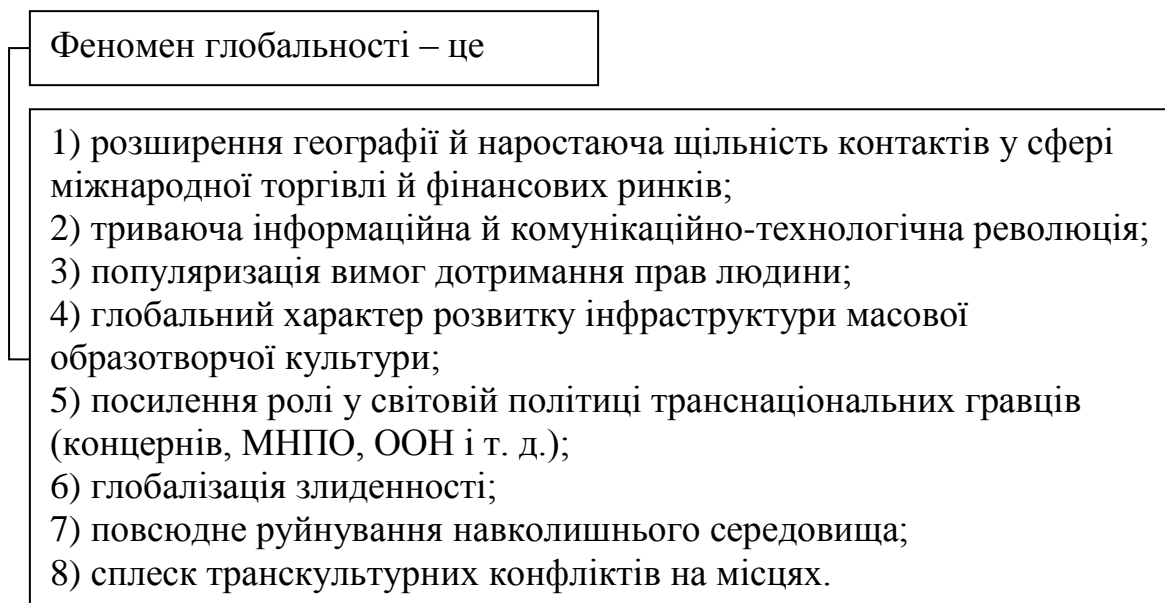

Рис. 3.1. Основні чинники феномену глобальності

Посилення євроінтеграційних процесів, спроби прийняття Конституції ЄС, підписання Лісабонського договору, дають можливість стверджувати, що існує стійка тенденція поступового обмеження держав-членів ЄС на власний розсуд реалізовувати суверенні права. Крім того посилюються процеси формування або перетворення ЄС на наднаціональну структуру. Деякі дослідники наголошують, що державний суверенітет в країнах ЄС, на сьогодні, продовжує знижувати власний формально-юридичний аспект та все більше обмежує прояви власних матеріально-фінансових можливостей щодо делегування державою своїх суверенних прав до ЄС [515, с. 123-124]. На думку У. Бек, у сучасній міждержавній системі розпочалася зовсім нова гра, а правила та основні поняття попередньої гри вже перестали діяти, але ними

все ще продовжують користуватися [31, с. 21]. Можна стверджувати, що глобалізаційні процеси призводять до того, що дотримання беззаперечного пріоритету принципу нації у всіх сферах державно-громадського життя – перетворюється на розкіш, притаманну виключно могутнім державам. Така розстановка сил призвела до зростання наукового інтересу щодо пошуку причин та факторів наростаючої кризи нацдержав, можливої втрати нацсуверенітету та посиленню наднаціональних відносин (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Причини та фактори наростаючої кризи нацдержав, можливої втрати нацсуверенітету та посилення наднаціональних відносин

Дослідник	Теза	Джерело
В. Іноземцев	1) виробництво та капітал продовжують концентруватися та централізуватися; 2) наявність різкої інтенсифікації взаємодії окремих громадян та інститутів нації-держави; 3) заміна ідеологічного акценту зовнішньої політики західних держав на гуманітарний та проблеми прав людини; 4) дискредитування моделей суверенного устрою держави для периферійних регіонів.	Иноземцев В. Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия : [сборник статей] / В.Л.Иноземцев. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика»», 2003. – 776 с.
А. Уткін	1) подальше зниження рівня патріотизму серед населення більшості держав; 2) зростання тиску недержавних установ; 3) продовження економічної експансії великих корпорацій; 4) збільшення обсягів трудових емігрантів з бідніших країн у багаті; 5) підвищення рівня етносамоствердження народів, які позбавлені держави.	Уткин А. И. Мировой порядок XXI века / А.И.Уткин. – М. : Эксмо, 2002. – 512 с. – (Серия «История XXI века»).
О. Тоффлер	1) створюють загрозу повстанські рухи, дисиденти та уряди у вигнанні; 2) поява нових національних схем вирішення внутрішніх конфліктів, які існують на території суверенної держави; 3) продовження різкого посилення позицій «ненаціональних	Тоффлер Э. Война и антивоенная. Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х.

	сил», а саме міжнародного бізнесу, транснаціональних громадських організацій та релігійних рухів.	Тоффлер ; [авт. предисл. П. С. Гуревич ; пер. с англ. М. Б. Левина ; оформ. книги А. А. Кудрявцева]. – М. : АСТ : Транзиткнига, 2005. – 412 с. – (Philosophy).
Дж. Сорос	1) нацсуверенітет перетворився на анахронізм, який посилює напруження у взаємовідносинах між сучасною нацією-державою й універсальним принципом свободи, рівності та братерства; 2) можливість використання суверенітету репресивними режимами для запобігання зовнішнього втручання, що призводить до порушення прав громадян; 3) запропоновано можливі шляхи подолання нацсуверенітету внаслідок протиставлення йому принципів народного суверенітету – зовнішнє втручання є виправданими діями, міжнародне втручання може бути єдиною надією для пригноблених.	Сорос Дж. Джордж Сорос про глобалізацію / Дж. Сорос ; [пер. з англ. А. Фролкін]. – К. : Основи, 2002. – 173 с.

Деякі дослідники розглядаючи проблеми суверенітету та наднаціональних відносин акцентують свою увагу тільки на певних аспектах вказаної проблеми. Зокрема, на думку Г. Кіссінджера, існуюча проблема пов'язана з збільшенням кількості громадянських війн, етнічних конфліктів, і всього того, що призводить до порушень прав людини [559, р. 5]. На думку Ж. Атталі, подальше обмеження нацсуверенітету, в подальшому, призведе до формування нових інститутів глобальної влади, які мають вийти на більш високий рівень міжнародних організацій та зосередити у власних руках істинну наднаціональну владу, яка виявиться спроможною визначити за допомогою власних критеріїв саме ті регіони, в яких існують реальні загрози для виживання людей [18]. Згідно думки Р. Кагана, держава, яка надає власну

територію для сили, яка дестабілізує світовий устрій, не повинна вважати власний суверенітет недоторканим [558, р. 6].

Не дивлячись на різноманітні точки зору щодо проблем нацсуверенітету та нацдержав у сучасному глобалізаційному світі, більшість дослідників стверджують, що сформована сфера глобальних політико-економічних відносин майже повністю замінила існуючу, ще не так давно, сферу традиційної державності [429, с. 103]. На користь цього говорить і той факт, що на сьогодні, певні функції та повноваження нацдержав та їх урядів, щодо формування та проведення зовнішньої та внутрішньої політики, поступово переходять до глобальних та наднаціональних структур, а саме міждержавних союзів, військових блоків, глобальних еліт, фінансових інститутів, ТНК, міжнародних політичних, суспільних, релігійних й етнічних організацій, структур глобально організованої злочинності, терористичних організацій, глобальних ЗМІ та ін. [429, с. 103].

Ми погоджуємося з думкою вчених, що держави, які вступали до ЄС певним чином самі сприяли обмеженню власних суверенних прав, про що свідчить низка прийнятих законів та правових актів в державах після їхнього вступу [282, с. 80; 239]. На сьогодні національні держави не гарантують належного рівня безпеки, національні уряди практично втратили можливість ефективного управління та здатність повноцінно контролювати та захищати власну територію, наявна криза лояльності у взаємостосунках держави і громадян, практично зведена нанівець підзвітність державній владі. На думку більшості сучасних дослідників, у недалекому майбутньому постане питання про необхідність відмови від поняття національної та державної приналежності, особливо серед тих людей, які вже на сьогодні мають подвійне громадянство тощо [244]. Крім цього, великий вплив на існування державного суверенітету справляє регіональна політика країн ЄС, гаслом якої стало гасло – «ЄС: від Союзу країн до Союзу регіонів» [30, с. 122]. У відповідності до задекларованого гасла вирішення основних територіальних проблем серед країн ЄС переходить з державного рівня на

загальноєвропейський рівень, і, як наслідок, подальший регіональний розвиток відбувається задля гармонійного розвитку об'єднання, а не окремо взятої країни-члена. На користь такої ситуації говорить і факт створення Комітету регіонів ЄС, до компетенції якого входять не лише питання місцевого та регіонального значення, а й консультування регіональних самоврядних структур управління та вагома роль у прийнятті необхідних рішень головними структурами ЄС [30, с. 125].

Регіональна політика ЄС проводиться не тільки по відношенню до своїх країн-членів, але й щодо тих регіонів, які є прикордонними для європейського Союзу. Створення євро регіонів розпочалося у 1958 р., коли почали створювати державні, транскордонні регіональні асоціації, які охоплювали прикордонні області та розвивалися за погодженими планами й проектами. Згодом, до складу таких єврорегіонів почали долучатися як країни-члени ЄС так і прикордонні території інших європейських держав, що призвело до певного втручання у внутрішню політику держав не членів ЄС. Недоліком такого втручання, в подальшому, може стати поступова переорієнтація окремих складових таких держав виключно на зовнішню взаємодію, оскільки вона приносить більший економічний ефект. Крім того можливе становлення опозиції «ми-чужі» між представниками окремих регіонів окремих держав, яка призведе до появи таких негативних явищ, як сепаратизм, регіональний егоїзм тощо.

Глобалізація вносить суттєві зміни в положення внутрішніх регіонів країни та їхньої готовності до взаємозацікавленої інтеграції та взаємодії. Підтвердженням цього є зростаюча залежність регіонів від глобалізаційних процесів, що призводить до певних змін у макроекономічній політиці держави, стимулює активність регіонів, а деяких випадках, навіть створює умови для вагомого впливу не лише на території регіону а й можливості обігнати економічний розвиток своєї держави. Залежність регіонів від глобалізації проявляється також у формуванні просторово розподіленої мережної системи виробництва та обміну. Тому регіони виступають

основними учасниками існуючої глобальної конкуренції за різноманітні капітали, оскільки, вирішальною обставиною, для прийняття рішення щодо інтенсивності капіталовкладень є наявність відповідних умов, а не географічне розташування території, як це було раніше.

Суттєвий глобалізаційний вплив на проблеми національної єдності відчують федеративні держави, особливо ті, що було створено за етнотериторіальним принципом. Такий вплив перш за все проявляється в посиленні прагнення зберегти етнічні, культурні та мовні зв'язки нацменшин, які опинилися по різні боки існуючих кордонів.

На думку деяких дослідників, одним із наслідків впливу глобалізаційних процесів на федеративні держави, є посилення активності впливових етногруп проживаючих на територіях суб'єктів федерації й проявляючих бажання налагодити більш тісні культурні та мовні зв'язки з іншими країнами та регіонами [437]. Наприклад, у 80-ті рр. ХХ ст. за ініціативою парламенту Франції відбулося створення спільного комітету з міжпарламентського співробітництва, до складу якого увійшли: національна асамблея Квебека, законодавчі органи швейцарського кантону Джура та національна асамблея Сенегалу. Фландрією встановлюються тісні взаємовідносини з країнами на основі культурної спорідненості (Нідерландами, Сурином, Південно-Африканською республікою), зокрема вже створено міжпарламентську комісію у рамках домовленостей більгійсько-голландського договору щодо лінгвістичного союзу [437].

Ми поділяємо думку інших авторів, що в умовах глобалізації мови нацменшин поступово втрачають свою функціональність, оскільки не здатні витримати конкуренцію з мовами більш чисельніших народів [437]. Мало чисельні етногрупи, втрачаючи свою мову, як наслідок, втрачають можливість виконувати функцію інструменту щоденної комунікації суспільно-політичного життя країни, зберігаючи за собою побутовий рівень. Це в свою чергу призводить до проблем щодо збереження власної етнічної ідентичності та необхідності соціалізуватися у системі державної влади аби

не опинитися за її межами. Означені процеси, на думку дослідників, свідчать про зародження та розвиток нових процесів стихійної асиміляції, результатом якої є поступове зменшення числа осіб, що ідентифікували себе з титульною нацією нацсуб'єктів, що певною мірою ставить під сумнів необхідність подальшого існування власне національно-державних автономій [437]. За таких умов на перший план виступає політична етноеліта окремих регіонів, як захисник інтересів національної автономії, усвідомлюючи, що втрата державного організму призведе до втрати ними керівних посад. Отже, результатами впливу глобалізаційних процесів на федеративну державу є,

по-перше, створення всіх передумов для централізації компетентності та повноважень,

по-друге, посилення інституційних змін у федеративних взаємовідносинах,

по-третє, посилення ролі федеративних суб'єктів в діючому конституційно-правовому полі.

Під впливом глобалізаційних процесів нового значення набуває вже відомий принцип субсидіарності, відповідно до змін якого, основні функції, які раніше реалізовувалися виключно державою, тепер переходять до компетенції суб'єктів федерації, а федеральний уряд повинен забезпечувати їх належне виконання. Отже, за умов глобалізації, принцип субсидіарності призводить, по-перше, до певного звільнення федерального уряду від вирішення основних завдань, які суб'єкт може виконувати більш ефективно та з меншими затратами, по-друге, залишає можливість втручання та надання допомоги федеральним урядом у справи суб'єктів, якщо при виконанні завдань вони не можуть справитися належним чином самі. Це ще раз свідчить про важливість розподілу функцій між владою двох рівнів, оскільки, глобалізація призводить до ускладнення процесу управління, формує умови за яких суб'єкти мають можливість самостійно встановлювати зовнішні зв'язки з іноземними партнерами, розвивати зарубіжні економічні відносини, розширювати права по залученню іноземного капіталу.

Варто наголосити, що відповідно до положень ч.2 ст. 5 Договору про заснування ЄС, закріплено право використовувати принцип субсидіарності співтовариством, виключаючи ті сфери, які належать до компетенції ЄС, лише в тих випадках, коли існуюча проблема або питання не можуть бути ефективно вирішеними окремою державою-членом та буде кращим чином вирішено саме співтовариством [130]. Крім того ст. 308 цього Договору, зазначає, що при виникненні потреби, під час процесів функціонування, застосовувати певні дії з боку ЄС, для того аби досягти певної мети співтовариства, Рада, спираючись на прийняте рішення, та за наявності пропозиції від Комісії, сформованих внаслідок проведення відповідних консультацій з Європарламентом, може вживати відповідних заходів, якщо в цьому Договорі не встановлено необхідних відповідних заходів та повноважень [130].

Такі положення, на думку деяких фахівців, призводить до появи протиріч у діяльності ЄС та держав, оскільки остання, за певних умов, буде змушена виконувати рішення, які суперечать її бажанням та можливостям [437]. Іншими словами формується своєрідна система наднаціонального регулювання, коли держава зобов'язана виконувати рішення незалежно від того підтримує вона їх чи ні. На нашу думку варто вказати, що у законодавстві ЄС передбачено подолання такого протиріччя, оскільки воно надає державам право не приймати участь у деяких соціально-політичних діях і взаємних зобов'язаннях створеного об'єднання. Наприклад, Данія, Велика Британія, Швеція свого часу не ввійшли до Єврозони і по сьогодні така позиція не зазнала жодних змін. Великобританія та Ірландія не підтримали ідею створення Шенгенської зони, відмовилися від європейської політики щодо вирішення проблем біженців та мігрантів. У Польщі, Великобританії та Чехії відстрочили приєднання до Хартії фундаментальних прав. Таким чином, практично кожна держава, яка входить до складу ЄС, має всі умови для захисту свого суверенітету. Показовий в цьому плані досвід Польщі, яка перед підписанням Лісабонської угоди розгорнула масштабну

діяльність, яка мала на меті відстояти власні позиції Польщі щодо можливості голосувати кваліфікованою більшістю, і, як наслідок, отримати можливість більшого впливу на роботу органів ЄС, ніж це планувалося до підписання вказаної угоди [130].

Важливим залишається вплив глобалізації на міграційні процеси сучасного світу. Сучасні міграційні процеси, в умовах глобалізації, забезпечують робочою силою територіально розподілені природні ресурси та засоби виробництва, сприяють задоволення зростаючих потреб населення в отриманні роботи, житла, засобів до існування, сприяють соціальній та професійній мобільності, призводять до змін у соціальному статусі. Офіційні данні Міжнародної організації з міграції, засвідчують, що з кожним роком кількість міжнародних мігрантів суттєво збільшується, і при збереженні такої тенденції, до 2050 року їх кількість сягне 405 млн. [286]. Варто відзначити, що на сьогодні основною умовою міжнародної міграції робочої сили залишаються економічні причини. Наприклад, існуюча різниця в рівнях заробітної плати за однаково виконану роботу в різних країнах призводить до міграції в ту країну де більше сплачують. В деяких випадках передумовою залучення іноземних фахівців є недостатня кількість висококваліфікованих фахівців в тій або іншій країні, що передбачає необхідність гарантування їм відповідного рівня заробітної плати (на початку ХХ ст. таку політику проводили США, сьогодні основний потік висококваліфікованих фахівців направлений в країни Західної Європи, Канаду). За певних умов міграція може бути викликана політичними конфліктами та природними катастрофами. Існують приклади проведення державою політики направленої на зменшення кількості робочих мігрантів, зокрема, досвід Японії. В країні існує офіційна вимога щодо мінімальної заробітної плати іноземного робітника, згідно якої, вона (заробітна плата), перевищує середньостатистичний оклад праці корінного японця. Завдяки такому підходу, країна залишається відкритою для висококваліфікованих фахівців та

спеціалістів, а некваліфіковані працівники практично позбавлені можливості отримати в Японії роботу [518].

Ми погоджуємося з думкою деяких авторів, що вимушена інтеграція, за певних умов, може слугувати своєрідним засобом соціального контролю над авторитарними режимами, в той час як добровільну міграцію можна визнати необхідними засобом соціальної адаптації та стимулом зростання кількості міського населення [77, с. 1068-1069; 331, с. 313; 528, р. 195].

Варто констатувати, що українці приймають досить активну участь у міграційних процесах. На користь цього говорить і той факт, що українці пройшли через чотири хвилі імміграції. А «четверта хвиля» еміграції вже практично не переймається питанням ідентичності, на відміну від попередніх. Як наслідок, в середовищі українців-мігрантів зменшується роль української мови, звичаїв, культури та ін. На думку деяких авторів, міграції українців не призвели до розширення кордонів нашої держави, навпаки призводять до зменшення етнічної України [236, с. 18-19].

У даний час справжньою проблемою залишаються взаємовідносини між новим глобальним суспільством і національними структурами. Розподільчі тенденції збереглися та посилилися, світове суспільство продовжує зіштовхуватися з задачею примирення технологічних змін та економічної інтеграції з традиційними політичними структурами, заснованими на національній свідомості [51, с. 28].

Немає підстав сумніватися в тому, що національні політичні інститути перебувають в епіцентрі глобалізаційних процесів. Події останніх років поставили під сумнів твердження, що національна держава є необхідною основою політичної організації людства. Глобальні за своїми масштабами взаємозв'язки та взаємозалежності не тільки сприяли прискоренню еволюційного розвитку національних та політичних інститутів, але й надали їм зовсім нових консолідуючих та де консолідуючих якостей, яких, зважаючи на принципи та тенденції реального втілення глобалізаційної політики, на сьогодні набагато більше. Зважаючи на таку тенденцію, головне завдання,

яке поставили перед собою більшість дослідників тенденцій сучасного розвитку наддержави та її інститутів, національного і державного суверенітету, це формулювання максимально можливого довгострокового прогнозу та побудова на його основі певної моделі майбутньої держави та суспільства [493]. Варто згадати, що таку мету перед собою ставили науковці та дослідники ще задовго до появи глобалізаційних процесів та глобального прогнозування, але саме на сьогодні вона (мета) набула особливої важливості й значущості, оскільки чим точнішим та вдалішим буде прогноз, тим ефективніше зможуть діяти політичні лідери щодо запобігання можливих негативних явищ майбутнього. Наголосимо, що сценарії та моделі можливого глобального розвитку важливі тим, що надають можливість більш ґрунтовно оцінювати реалії сьогодення та запобігати пагубним тенденціям розвитку майбутнього, тобто це своєрідні програми для дій керівників різних рівнів.

Процеси глобалізації, за допомогою різноманітних каналів, серед них, економічні, інформаційні, міжнародні, правові тощо, проникають до внутрішньої державної сфери, що змушує державу виконувати не властиві для неї раніше функції (інформаційної безпеки, інноваційної діяльності) та, відповідно, модернізувати існуючі, характерні для держави функції. На сьогодні, під впливом глобалізаційних процесів, держава поступово перетворюється на своєрідного підприємця: створює державні банки, оптові торгові компанії, страхові компанії тощо. Крім цього, держава відіграє активну роль в організації зовнішніх торговельних взаємозв'язків, регулює валютні ринки, контролює експорт товарів, капіталів, технологій тощо. Все це разом має негативні наслідки для існування наддержави, зокрема, для її національного бюджету. Поряд з цим відбуваються поступові зміни характеру і змісту державної діяльності, оскільки держава вимушена займатися проблемами глобального характеру, як то контролювати рівень злочинності, слідкувати за зміною клімату, стримувати наступи пустель,

вести боротьбу з епідеміями, бідністю і намагатися раціонально використовувати природні ресурси [493].

Глобалізація сприяє поступовій радикальній зміні позицій нацдержав, оскільки зростає кількість недержавних об'єднань, яким держава повинна передати певну частину власних функцій. Зміна такого співвідношення сприяє поступовому обмеженню влади національного уряду, а держава в цілому, як сукупність органів та інституцій стає взагалі не обов'язковою структурою, і, як наслідок, державні уряди втрачають можливість керувати та управляти власним корпораціями [68, с. 73]. В цілому такі процеси призводять до поступової втрати наддержавою власної націдентичності. Триватиме подальше послаблення національного та державного суверенітету, яке вимагатиме створення та розширення можливостей політичної дії на наднаціональному рівні.

Дослідниця Е. Шібаєва, стверджує, що питання наднаціональності міжнародних організацій є питанням співвідношення суверенітету держав, які входять до вказаного об'єднання, з повноваженнями сформованого внутрішнього організаційного механізму [282, с. 80]. Іншим словами, авторка наголошує, що сутністю інститутів наднаціональності є рівень та об'єми делегованих повноважень від державних органів міжнародні організації. Доречним буде згадати думку Л. Крама, Д. Данан і Н. Нугента, які стверджують, що існування наднаціональності передбачає формування та реалізацію політичної влади над або окрім рівня національних держав, її певну автономію від національного уряду. Крім того, оскільки країни-члени ЄС створили наднаціональний орган, здійснили делегування йому певних власних повноважень щодо вирішення ряду проблем, створюються умови до певного обмеження суверенітетів або владних повноважень держав-членів Союзу [484, с. 23].

Можемо погодитися з думкою інших дослідників, що процеси делегування певних суверенних прав ЄС відбувалися за власною ініціативою деяких країн, однак зберігається тривала тенденція щодо подальшого

розширення таких прав та компетенцій ЄС, що викликає певні критичні зауваження, зокрема, зважаючи на те, що глобалізація призводить як до стирання відмінностей (культурної уніфікації), так і до появи нових форм [463, с. 253] (рис. 3.2).

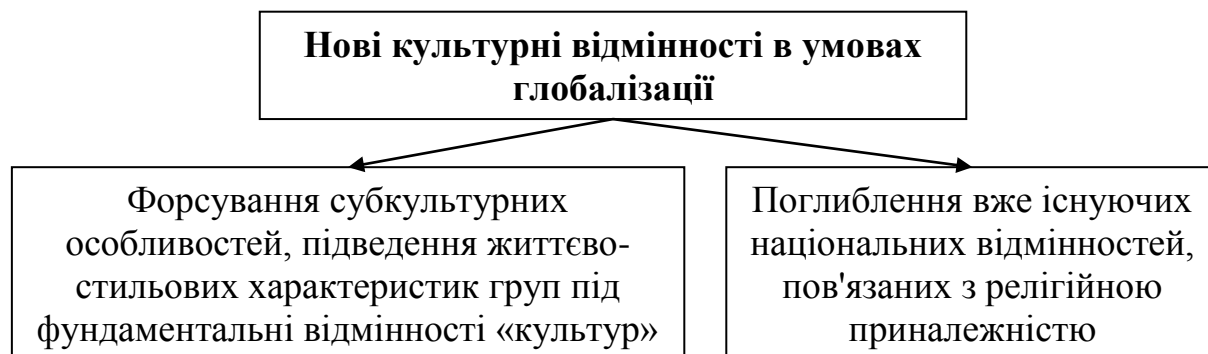

Рис. 3.2. Нові культурні відмінності в умовах глобалізації

Поява ліній політичного розмежування може бути викликана проявами «міжцивілізаційного» розмежування, як-то розмежування «християнської» та «ісламської» цивілізацій. Крім того, держави, які поєднують на своїй території елементи різних культур, не в змозі спинити процеси культурної диверсифікації на власних територіях. Політика національної розбудови, спрямована на створення однорідної культурної спільноти, досить дорого коштує та не приносить очікуваних результатів (провал політики мультикультуралізму в Європі).

Ризики для існування людства в структурі глобального масового суспільства становить, на думку М. Хевеші, поява великої кількості людей, які відірвані від власної країни, позбавлені громадянства, внаслідок чого опинилися за межами національних та соціальних груп. У таких людей, продовжує автор, відсутні почуття законослухняності та обов'язки по відношенню до власної країни. Таке явище свідчить про те, що людина втрачає власні реальні права, позбавляється можливості проявляти власну індивідуальність і неповторність у сучасних глобалізаційних умовах. Як наслідок формуються групи людей у яких відсутня професія, громадянство, власна думка, власна справа, за якими людину можна впізнати та виділити

серед інших [479, с. 6]. У цьому сенсі цікавою є думка сучасного канадського теоретика Ч. Тейлора, який наголошує, що люди, які раніше повинні були демонструвати власну «інакшість» для того, аби мати можливість вписатися до домінуючої більшості, нового способу життя, поступово відмовляються від таких проявів. Наявність феміністок, культурних меншин, ЛГБГ, релігійних об'єднань свідчать, що домінуючий політичний принцип повинен бути скоригований для їхнього сприйняття, входження до існуючих норм домінуючої культури, а не навпаки [584, р. 279].

Саме за таких умов утворюється ситуація соціальної й політичної інтеграції, яка окреслює коло нових життєвих стандартів людини не зважаючи не те, наскільки вони є узгодженими та прийнятними для всіх членів співтовариства. Як наслідок було сформовано нову модель суспільної структури [67]. На думку Х. Аренда, саме формування такої нової моделі призвело до руйнації традиційної соціальної ієрархії, оскільки було покладено край існуючій класовій системі, як єдиній системі соціальної й політичної стратифікації національних держав Європи [14, с. 404]. Крім того, саме такі процеси стимулювали появу нової звички у людей – мислити глобально, в масштабах континентів та століть. Ці процеси призвели до появи у науковців гіпотези щодо незворотності процесів становлення європейської ідентичності [14, с. 420].

В основі вироблення європейської ідентичності лежить динаміка особливостей розвитку ЄС, який вже тривалий перебуває у перехідному стані від етапу налагодження тісного співробітництва між різними націями до формування нового міжнародного політичного суб'єкту [537]. Тобто, можемо стверджувати, що в ЄС сьогодні відбуваються трансформаційні процеси з міждержавної організації на наднаціональну структуру, яка відіграватиме вирішальну й самостійну роль на існуючій геополітичній сцені сучасного світу. На думку В. Хесле, батьки-засновники ЄС планували, що союз, маючи ознаки наднаціональної структури, буде залежати від всіх тих, хто його підтримуватиме, а тому буде змушений весь час вести боротьбу за

отримання та збереження їхньої лояльності, оскільки відсутність такої лояльності призведе до краху союзу [480, с. 121]. На думку Б. Кроніна, процеси європейської інтеграції все більше порушують межі традиційного державного суверенітету, внаслідок чого зростає необхідність посилювати та заохочувати європейську ідентифікацію [530, р. 22].

Зважаючи на такі обставини, в ЄС на офіційному рівні створюють умови для прискорення процесів формування у громадян відчуття «ми» й формування особливої європейської ідентичності [569]. Дослідники зазначають, якщо врахувати зростання впливовості законодавчої сфери ЄС майже на всі складові національно-економічної життєдіяльності та загрози, які вона становить для існуючих національних інститутів, які здійснюють контроль у всіх сферах внутрішньої та зовнішньої політики, є очевидним, що ЄС не можна сприймати лише як інструмент діяльності. Він все більше перетворюється на правлячу інституцію, яка вимагає власної легітимності а не наданої національними урядами [569].

Таким чином, метою становлення європейської ідентичності є легітимація ЄС як наднаціональної та наддержавної структури й забезпечення його підтримки громадянами союзу. Крім того, створюючи ЄС та формуючи наднаціональну європейську ідентичність Європа захищається від уніфікуючих впливів глобалізаційних процесів.

На думку П. Ван Хама необхідно усвідомити, що національні держави Європи починають усвідомлювати слабкість власних національних культур та їх неспроможність вистояти проти стрімкого тиску глобалізації. Тому процеси європеїзації виступають одразу і прихистом для європейських культур й тим механізмом, який призведе до гармонізації європейського культурного простору [550, р. 5].

На основі програмних документів і конкретної діяльності деяких політичних суб'єктів в Європі, можемо зробити стверджувати, що вибудовування європейської ідентичності відбувається на 4 рівнях [333] (рис. 3.3).

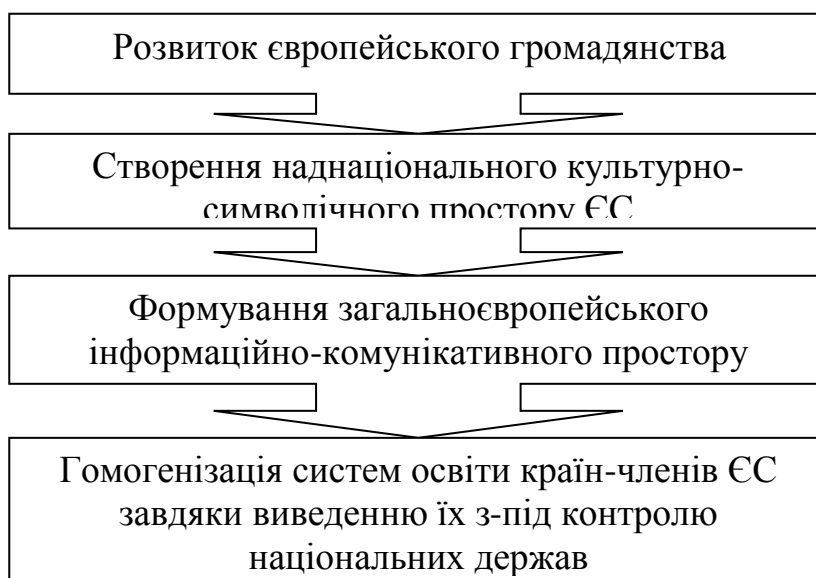

Рис. 3.3. Рівні формування європейської ідентичності

Наголосимо, що ч. 2 ст. 17 Договору про створення ЄС закріплено, що основою європейського громадянства є права, які закріплено у вказаному договорі, а саме: можливості вільного пересування або проживання на території будь-якої країни ЄС; право обирати або бути обраним до Європарламенту; приймати участь у муніципальних виборах будь-якої країни ЄС; отримувати необхідні послуги та захист консульсько-дипломатичних структур в будь-якій країні ЄС; звертатися з петиціями до інституцій Союзу та Європейського Суду; отримувати відповіді на будь-якій офіційній мові за власним вибором [333].

Таке коло прав, дає можливість стверджувати про два виміри європейського громадянства.

Перший – вертикальний, який формується між громадянами та ЄС, який обмежений певною групою осіб, які потребують захисту Союзу й мають перед ним певні зобов’язання.

Другий є горизонтальним, який заохочує формування тісних взаємовідносин між громадянами, сприяє розвитку людської спільноти, яка поділяє лояльність, почуття громадянської вірності ЄС і підтримує «панєвропейські» погляди. Саме за такого вибору політика європейської

ідентичності чинить суттєвий вплив, тому що стимулює формування в людини фундаментальних потреб цілеспрямованої діяльності відповідно до громадянських обов'язків [564]. На думку А. Собіш, громадянство характеризується певним психологічним виміром, який знаходить своє вираження у приналежності до певної групи людей, яких об'єднує щось спільне. Крім того виступає здоровим відчуттям ідентичності з спільнотою та може стимулювати відповідальність, емпатію або альтруїзм і спонукає до дій у відповідності до встановлених обов'язків громадян [583, р. 79].

Варто зауважити, що не зважаючи на те, що європейській еліті доступними є тільки незначні управлінські й політичні інструменти, більшість дослідників стверджують, про дієвість механізмів вибудовування європейської ідентичності. Наприкінці 2006 р. журналом «Science» було опубліковано результати дослідження громадської думки австрійськими соціологами, які проводилися протягом 1996-2004 рр. серед молодих людей п'ятнадцяти перших держав-членів ЄС [91, с. 3]. Результат показали наявність тенденції до повільної зміни відчуття ідентичності з національної до європейської. Зокрема, вже у 2004 р. 58 % опитаних визнавали про схильність ідентифікувати себе європейцями, натомість інші 42 % стверджували, що мають лише одну національну ідентичність [91, с. 24]. На основі таких результатів, експерти спрогнозували, що до 2030 р., за умов збереження такої тенденції, переважну більшість європейців складатимуть особи з декількома одночасними ідентичностями. Крім того дослідники наголошують, що лише люди старшого віку можуть зберегти одну національну ідентичність [91, с. 99-100].

Отже, національні держави як інститути поступово втрачають контроль над процесами самоідентифікації особистостей. Нації поступово перестають бути «уявною спільнотою», приналежність до якої сприймається як особистісний осередок, конструктивним началом для особистої ідентичності. Місце національних спільнот можуть зайняти певні уявні спільноти, які будуть спиратися на ідеологію, релігію чи знання. Для (пост)сучасних

особистостей належність до уявної спільноти, чи то субнаціональної чи наднаціональної, може виявитися важливішим ніж їх приналежність до нації-держави. Наголосимо, настільки важливішим, що вони нехтуватимуть власними обов'язками щодо служби в армії та проявів традиційної патріотичної діяльності.

Деякі дослідники наголошують на існуванні певних ускладнень під час ідентифікаційних процесів за умов глобалізації, оскільки відбувається формування певної глобальної ментальності, поширюється ідентичний спосіб життя, стандарти поведінки, формуються та отримують поширення ціннісні та мовні штампи. Крім того зростає інтенсивність процесів утвердження різними спільнотами групової, територіальної, етнічної ідентичностей. Будучи природними за своєю основою, такі процеси набувають різноманітних хворобливих форм, супроводжуються тенденціями щодо відокремлення [302, с. 140].

На думку А. Гальчинського, глобалізаційні процеси впливають на подальше зближення різних культур та національної ідентичності. Однак, зазначає автор, процеси зближення не є проявом формування уніфікованих стандартів. Існуюча формула створення глобального суспільства ґрунтується на зближенні культур не за допомогою процесів універсалізації, а на основі саморозвитку та самозбагачення. Щодо можливості збереження націдентичності, то автор зазначає, що її варто сприймати як принципову ознаку індивідуалізації сучасного суспільного прогресу й глобального розвитку, який потребує персоніфікації й олюднення, а все разом формуватиме системну прерогативу глобального суспільства [78, с. 276].

За умов посилення глобалізаційних процесів нового погляду потребують питання ідентичності, в першу чергу етнокультурної та етномовної [78, с. 276]. Процеси глобалізації впливають та стимулюють певні зміни в ідентичностях, які існували раніше, та стимулюють трансформаційні процеси в етномовній сфері. Мобільність людей в глобалізованому світі спонукає їх до цінування локальної, регіональної та національної

ідентичності. За таких обставин, новосформована європейська ідентичність може бути прийнятною лише за можливості визначення власної мови й культури. Саме тому логічним видається твердження щодо багатомовності європейської ідентичності. Євросоюзом було розроблено законопроект «Лінгвістична політика для багатонаціональної і полікультурної Європи», згідно з яким реалізація мовно-освітньої політики повинна відповідати основним принципам багатомовного, культурного розмаїття народів, що проживають на території Європи. Крім того, Радою Європи наголошується (що підтверджено підписанням спільної резолюції, яку було прийнято Європарламентом та міністрами освіти держав-членів ЄС), що ідеал майбутньої Європи та всього світу – людина, яка буде вільно володіти декількома (двома і більше) мовами не зважаючи на власну професійну діяльність [250, с. 19]. Таку думку поділяють й інші дослідники.

Зокрема, Е. Заграва вважає, що раніше одна нація завойовувалася, придушувалася іншою, а сьогодні саме існування глобального, безликого, технократичного світу становить загрозу для існування нації як окремої спільноти людей, які мають власні духовно-культурні ознаки й спільне, окреме від інших націй, господарство [144, с. 5]. На думку Г. Белова підвищення рівнів освіченості й інформованості людей призводить до неможливості приховувати від них нездатність країни виконувати покладені на неї функції. Як наслідок відбувається подальше відчуження громадян від власної країни, зростає рівень недовіри до її дій. Впевненість громадян у наявності безнадійної корумпованості країни притаманна країнам Латинської Америки, населення яких вбачає в політиках найбільших ворогів для демократії [81, с. 46].

Таким чином, для сучасного етапу розвитку етнополітичних процесів в умовах глобалізації характерні прояви:

- 1) етнічної консолідації народів, яка знайшла своє вираження у політичній, економічній, культурній та мовній взаємній самостійності, подальшому зміцненні національної та державної цілісності (на кінець ХХ ст.

деякі народи почали відгравати провідну роль суб'єктів не тільки внутрішньої, але й зовнішньої й міжнародної політики);

2) міжетнічної інтеграції, яка передбачає необхідність розширювати та поглиблювати співробітництво народів для найповнішого задоволення їхніх потреб й яка знайшла своє вираження у процесах глобалізації й регіоналізації;

3) асиміляції, за якої відбувається «розчинення» представників одного народу в іншому, що призводить до повної або часткової втрати власної мови, забуваються традиції, звичаї, етносамобутність та етносамосвідомість;

4) стійкість і розвиток ментальних та політико-культурних структур національного типу вимагають пильної уваги та аналізу подальшого існування національної держави внаслідок посилення глобалізаційних процесів у сучасному світі.

3.2. Національні інтереси України та етнополітичні процеси сучасного світу

На сьогодні, в умовах посилення глобалізації, перед нашою державою, як і перед більшістю країн світу, постала необхідність виробити і забезпечити на належному рівні реалізацію власних національних інтересів, які відповідали б вимогам динамічного світу, розвиток якого позначено принципово новими процесами, невідомими раніше з історії. Оскільки результатом впливу глобалізаційних процесів є новий рівень конкуренції між державами та регіональними утвореннями, подальша успішність нації залежить виключно від її можливості реалізувати власні національні інтереси за допомогою участі та адаптації свої державно-суспільних механізмів в глобалізаційних процесах.

Відразу після отримання незалежності України почалися процеси формування головних категорій та понять щодо націнтересів держави. Вітчизняними та зарубіжними дослідниками було опубліковано низку праць, в яких окреслювалися головні націнтереси та геополітичні пріоритети новоствореної держави. Крім того наголошувалося, що не варто нехтувати наявністю певних загроз, як внутрішніх так і зовнішніх, для нацбезпеки України. Деякі дослідники наголошують, що порівнюючи сформовані націнтереси та можливі загрози для реального досягнення ефективних процесів державотворення, стає зрозумілим, що націнтереси не вдалося реалізувати у повному об'ємі, а динамічність змін сучасного світу призводить до появи нових загроз, більшість з яких є повною несподіванкою для нашої країни [340]. Крім того, лише з часом правляча еліта почала усвідомлювати, що формування й дотримання реальної політичної незалежності є неможливим без наявності економічної незалежності, однак більшість проведених економічних реформ виявилися мало ефективними, а за певних умов навіть погіршили ситуацію. Варто зауважити, що дії нашої незалежної держави не носять послідовний та пріоритетний характер, а посилення глобалізаційних процесів породжує негативні перспективи (рис. 3.4) [340].

Рис. 3.4. Перспективи впливу глобалізації на Україну

На нашу думку більшість підходів щодо розуміння національного інтересу можна звести до трьох напрямків. Представники першого вважають, що національний інтерес – це перш за все потреба в стимулюванні накопичення національних ресурсів та протидії існуючим чи можливим загрозам нацбезпеки з врахуванням та не порушенням тих цінностей, які є домінуючими в суспільстві [283, с. 36]. Прихильники другого наголошують на необхідності ототожнювати націнтерес з державним, внаслідок чого під національно-державним інтересом вважають сукупність цінностей, яким належить домінуюче значення для держави, способу її існування й особливостям розвитку та яка (державна) здатна захищати та відстоювати власну незалежність та суверенітет [279, с. 8]. Третій напрямок формують науковці, які вважають національні інтереси штучно створеним та певною мірою псевдо поняттям, яке, по-перше, малопродуктивне у використанні, по-друге, є явищем архаїчним та з часом повністю зникне [177, с. 66].

Але на сьогоднішній день існують й інші підходи до розуміння національного інтересу. На думку І. Яковенко, починаючи з другої половини ХХ ст. можна говорити про занепад епохи національного інтересу, але ми погоджуємося, що говорити про занепад національного інтересу зарано [514, с. 118]. На нашу думку, національні інтереси, в умовах посилення глобалізаційних процесів, лише набиратимуть обертів, а з часом, призведуть до формування наднаціональних інтересів, прояви яких вже спостерігаються і сьогодні. Однак, варто зауважити, що наприкінці ХХ ст. вже почали відбуватися певні зміни у розумінні та змісті національних інтересів. Проявами таких змін є тенденція до збільшення кількості міжнародних організацій, які отримують все більше політичного впливу на внутрішнє та зовнішнє становище держав, й крім того, зростає кількість наднаціональних структур різних форматів. Першість щодо змін у національному інтересі ще утримує Європа, але вже існує досвід щодо об'єднання інтересів серед неєвропейських структур, а саме АСЕАН, НАФТА, АТЕС та ін. [58].

Більшість існуючих у сучасному суспільстві мають яскраво виражений глобальний характер. Їх вирішення потребує поступового відходу від традиційно існуючих принципів національного суверенітету та формування нових складових політики і окремих країн і міждержавних об'єднань.

Дослідник В. Кириченко стверджує, що націнтереси є інтегральним відображенням інтересів всіх без виключення членів суспільства, яке реалізовується за допомогою політичної системи. Крім того, націнтереси об'єднують й інтереси і окремих людей і суспільства в цілому. Однак мова йде не про інтереси громадян, які є членами певного суспільства, а про кожного, окремо взятого громадянина та національні, соціальні, політичні інтереси різних груп та інтереси країни, акцентуючи увагу на тому факті, що націнтереси не ототожнюються з інтересами націй, оскільки перші є уособленням інтересів всіх людей незважаючи на їх національну приналежність, інші – відстоюють інтереси лише певної нації [186, с. 118].

Інші дослідники дотримуються дещо відмінних поглядів на проблематику становлення націнтересів, розглядаючи їх не за допомогою громадянського суспільства чи існуючої влади, яка існує сама по собі, а через призму категорій суспільства і національної свідомості.

Наприклад, І. Кресіна наголошує на необхідності визнання існування національної свідомості на декількох рівнях, де до складу буденного рівня безпосередньо входить процес становлення націнтересів [218, с. 83].

На думку російського дослідника В. Серебряннікова, національні інтереси доцільно поділяти на три групи (рис. 3.5) [488], оскільки за сучасних умов національна безпека головним чином залежить не від наявності необхідного рівня та кількості збройних сил, а від конкурентоздатності держави, рівня розвитку її економіки, належного забезпечення добробуту громадян тощо [488].

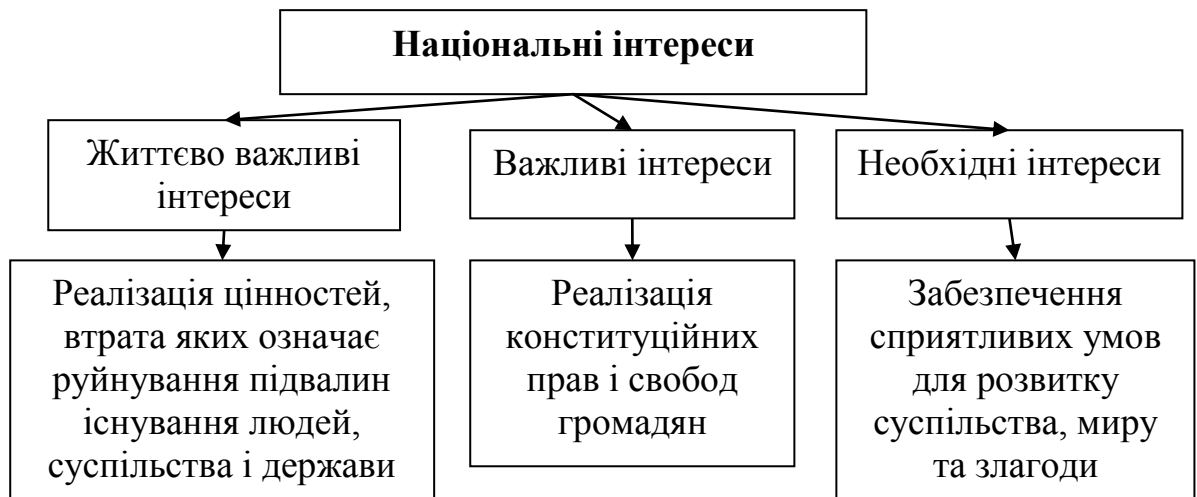

Рис. 3.5. Групи національних інтересів за В. Серебрянниковим

Крім того автор наголошує на необхідності звернути особливу увагу на сучасні загрози для країн, серед яких, прояви тероризму, застосування зброї масового використання, посилення міжетнічних конфліктів, забруднення навколишнього середовища та уповільнення або повна зупинка економічного зростання [488].

Відповідно до існуючих підходів національні інтереси є набагато ширшим поняттям ніж дефініція «державних інтересів», «життєво важливих інтересів», «інтересів окремих етнічних спільнот» [148, с. 343-344].

Державний інтерес пов'язаний перш за все з існуючою системою публічної влади та тими функціями, які виконують відомчі структури. Натомість інтереси особистості та суспільства досить часто можуть існувати окремо від інтересів влади та структур. Життєво важливі інтереси самою назвою підкреслюють наявність ієрархії інтересів та належність до вищої групи.

Наявність етнічного фактору, вимагає прискіпливої уваги під час забезпечення відповідного рівня й дотримання національної безпеки. Це викликано тим фактом, що етнічність, навіть своїм існуванням а не активними проявами, може призводити до виникнення певних загроз для

нацбезпеки, особливо під час процесів формування націнтересів, якщо будуть ігноруватися інтереси всіх складових поліетнічного суспільства.

Ми пристаємо на думку деяких дослідників, що етнічні процеси не є тотожними національним інтересам, оскільки слугують виявом потреб певних етнічних спільнот, в той час як національні відображають потреби націй, як певних спільнот народів [148; 488].

Але, сучасні національні держави не повинні зосереджувати всю свою увагу виключно на реалізації націнтересів, оскільки це може призвести до повної або часткової ізоляції держави по відношенню до глобального простору, а також стане передумовою для суттєвого відставання від передових держав.

Дослідники Г. Ємельянов і А. Стрельцова наголошують, що виходом із такої ситуації може бути подолання існуючих крайнощів універсалізму й комунітаризму, крім того варто зберегти дотримання принципів плюралізму, полі культурності, міжкультурного діалогу й толерантності [120].

Деякі дослідники вважають, що існуючу систему націнтересів нашої країни характеризують поєднання базисних інтересів основних сфер (економічної, соціальної, духовної) суспільного життя, внутрішньої й зовнішньої політики та ін. [148; 488] (рис. 3.6).

Не зважаючи на різні підходи, націнтерес залишається стабільною основою геополітики держави, оскільки бере за основу своєрідне географічне розташування держави та враховує особливості економічного, політичного та культурного розвитку [148, с. 344].

В сучасних умовах досягти ефективного поєднання загальнолюдських, регіональних та націнтересів досить складно.

Тому ми погоджуємося з думкою деяких авторів, що якщо раніше основою міжнародного життя було водночас певне протистояння та взаємодія національних та державних інтересів окремих держав, то на сьогоднішній день ми спостерігаємо посилення процесу пошуку загальноприйнятого балансу між національними, державними,

регіональними та глобальними інтересами, що взаємопов'язано з встановленням нових, більш досконалих основ їхнього розвитку [148, с. 346-347].

Рис. 3.6. Базисні інтереси націнтересів України

На сьогодні на державному рівні націнтереси України закріплені в 4 головних документах: «Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу» [441]; «Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи» [160]; «Про основи національної безпеки України» [382]; «Стратегії національної безпеки України» [442].

Крім того у щорічних посланнях Президента України до Верховної Ради наголошується на основних націнтересах нашої держави, а саме:

– забезпечувати та дотримуватися конституційних прав та свобод, створювати належні умови для розвитку людини, реалізації нею власного творчого потенціалу за допомогою різноманіття форм суспільної організації;

- захищати державний суверенітет, територіальну цілісність та недоторканність державних кордонів України;
- гарантувати безпечних умов життєдіяльності населення;
- розвивати духовні та культурні цінності українського суспільства, формувати та зміцнювати його ідентичності на основі етнокультурної різноманітності [292, с. 153].

Виходячи з вищевказаного, націнтереси є основними методологічно важливими поняттями державної політики, яка є вираженням пріоритетних орієнтирів розвитку нації й спрямовує дії державних органів влади на користь українського народу [292, с. 153].

На нашу думку, основні складові націнтересів України, можуть бути розподілені на три основні групи (рис. 3.7).

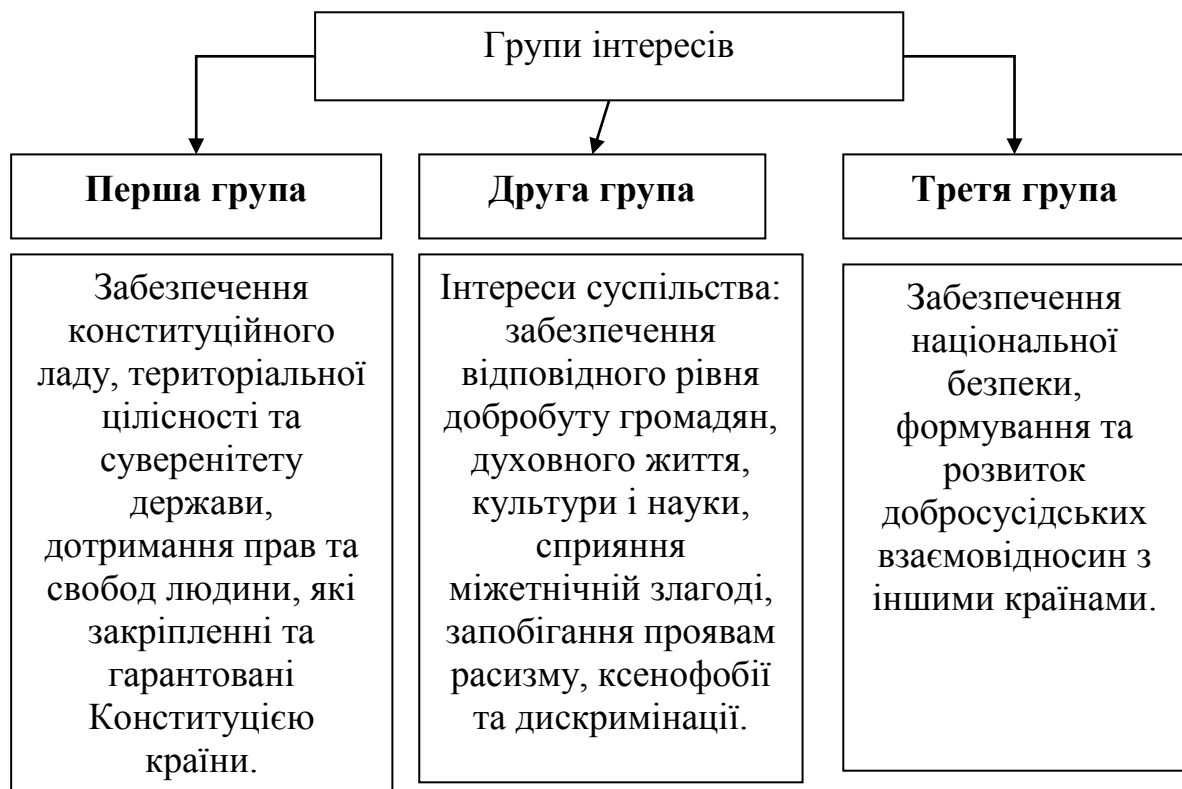

Рис. 3.7. Основні групи національних інтересів України

Зауважимо, що більшу частину інтересів, які належать до перших двох груп, становлять інтереси, які відображають існуючі потреби життєдіяльності суспільства та спрямовані на збереження та захист прогресивного розвитку

матеріальних та духовних цінностей, які є життєво важливими для суспільства. Інтереси, які входять до третьої групи, складають основу щодо формування необхідного зовнішнього середовища для двох інших груп, оскільки саме такі інтереси є індикатором появи тенденцій взаємозалежності світового співтовариства під час розв'язання проблем, які стосуються питань належного забезпечення та гарантування безпеки.

З огляду на сказане, можна стверджувати, що у загальному випадку цілі щодо сфери інтересів безпеки формуються за наявності потенційних чи реальних загроз. Крім того, цілі, які спрямовано на задоволення інтересів добробуту є змішаними за характером. Вони можуть бути наслідком намагань держави розширити власні можливості або захищати наявні можливості від потенційної чи реальної загрози. А інтереси міжнародного співробітництва формують зумовлюють цілі, досягнення яких передбачатиме забезпечення кращих можливостей аби досягти належного забезпечення інтересів перших двох категорій.

Зупинимося більш детально на кожній з груп.

На сьогодні глобалізаційні процеси посилюють існуючі внутрішні суперечності нацдержав, посилюють загрози для їх конституційного ладу, територіальної цілісності та недоторканості [4, с. 22]. Наша держава не є виключенням із вказаних процесів. Крім того, глобалізаційні процеси, будучи одними із основних процесів сучасності, сприяють формуванню прозорих кордонів держави та проникнення через них більшості наявних на сьогодні проблем, загроз і небезпек. Як наслідок, існуючі механізми забезпечення безпеки, що були створені для захисту зовнішніх кордонів, виявилися неефективними в боротьбі з проявами міжнародного тероризму й релігійного екстремізму. На ряду з цим, відбуваються процеси подальшої втрати поліетнічними спільнотами підґрунтя для консолідації держави, вони змушені поступатися основам демократії. Зауважимо, що деякі сучасні країни, в яких посилюється внутрішнє напруження, змушені протягом

тривалого часу перебувати у стані напіврозпаду чи систематичної кризи. До таких країн належить і Україна.

Варто згадати тезу деяких дослідників, які стверджують, що однією із можливих проблем України щодо забезпечення власної територіальної цілісності та недоторканності в умовах глобалізаційних процесів, була саме внутрішня неготовність та непідготовленість країни до незалежності, крім того була відсутня єдина національна ментальність і загальноприйнятні національні цінності [438; 439].

Отримання незалежності Україною викликало необхідність вирішити певні нагальні проблеми, а саме постала необхідність сформуванню консолідовану національну ментальність для розбудови національної держави, оскільки відсутність такого виду ментальності створювала додаткові труднощі у процесах дієвої унітарної держави. Інакше кажучи, спроби вирішити окремі та різні питання одночасно виявилися малоефективними й лише створювали додаткові труднощі. Як наслідок, в нашій країні по сьогодні відсутні передумови для формування уніфікованої системи націнтересів та національної стратегії подальшого розвитку як складової частини цілеспрямованого формування системи геополітичних пріоритетів.

На думку деяких українських дослідників, держава, як своєрідна організаційна форма існування й життя етносу, на сьогодні є вираженням складної структури існування етносу, яка потребує формування як спеціальних державних інститутів так і органів самоорганізації [404, с. 48]. Крім того, формування таких органів сприятиме захисту етносу від можливого зовнішнього поглинання або асиміляції, підвищить можливості опиратися зовнішнім небезпекам. Як наслідок, державне самовизначення – це вища форма сучасного політичного існування етногруп, які створивши власну державу мають необхідні умови для перетворення на націю. Важливими умовами існування створеної держави, на думку деяких

науковців, є необхідність належного виконання певних функцій, які забезпечуватимуть відповідні умови для існування [404, с. 50].

Отже, держава є однією із форм самоорганізації етносу та повинна протидіяти всім можливим загрозам, захищати існування етносу який її створив. Однак, існуюча практика свідчить, що на сьогодні практично не існує моноетнічних країн внаслідок посилення глобалізаційних, міграційних та ін. процесів. Поліетнічність складу більшості країн створює для них певні загрози та виклики, впоратися з якими державі виявляється досить складно. Тому сьогодні велику популярність серед дослідників отримав «залізний закон етнічності», який наголошує, що сама наявність поліетнічності в державі призводить до появи етнічних конфліктів та протистоянь. Іншими словами, якщо на території держави або регіону проживають представники різних етногруп, виникнення конфліктних ситуацій та протиріч є неминучим, що становить серйозну загрозу для нацбезпеки країни. Рівень загрози зростає за умов, коли держава не дотримується належним чином основних положень та принципів етнічної політики, сама створюючи таким чином можливість загострення ситуації. На думку В. Логвинчук, якщо будуть дотримуватися принципи демократії щодо нації яка створила державу, але виявилася неспроможною забезпечити її належне функціонування на відміну від представників інших етносів, вона (нація) повинна поступитися місцем більш дієвій соціальній системі, навіть якщо вона функціонуватиме не за її принципами [245, с. 56]. Однак на практиці це призведе до посилення у суспільстві рівня невдоволення, проявам дискримінації, і, як наслідок, спровокує етнос вдатися до неправових, позадержавних методів для забезпечення свого захисту. Така ситуація є ще більшою загрозою для нацбезпеки держави ніж невдоволення або асиміляція. Саме тому, на думку деяких дослідників, в сучасних умовах обов'язково необхідно враховувати етнічний фактор в політиці національної безпеки держави [269]. Прикладом такої тенденції є європейська спільнота, яка, не зважаючи на всю свою різноманітність, намагається дотримуватися фундаментальних основ

співіснування, до яких належать, основи ринкового типу господарювання, правової держави та громадянського суспільства, розвинутою демократії, нівелювання різних національних та державних меж і кордонів, ініціювання різноманітних соціальних ініціатив тощо. Зрозуміло, що такий підхід не є ідеальним, але в світовій практиці таких і не існувало.

Сучасні глобалізаційні процеси все більше набувають складного, багаторівневого та неоднозначного характеру. Подальше зростання можливостей у сучасних масових комунікацій та взаємовідносин призводить до появи все більшої кількості загроз і небезпек. Особливо актуальними такі прояви є для молодих незалежних держав, до числа яких належить і Україна, та які не мають ефективних механізмів для протистояння таким проявам.

Оскільки національні інтереси є проявом інтегрального відображення інтересів усього суспільства, реалізація яких відбувається за допомогою політичної системи, національні інтереси нашої держави повинні виконувати роль основного об'єднуючого фактору співіснування на території України представників різних етногруп, які саме в нашій державі вбачають гаранта поліпшення власного соціального, політичного й культурного життя [489, с. 163-164].

Необхідно наголосити, що чіткість та конкретність визначення націнтересів України є вкрай важливим, оскільки саме такі інтереси та їх належне забезпечення створять необхідні умови для реальної оцінки існуючого рівня безпеки та захищеності громадян, суспільства й країни. Формування та дотримання саме такого підходу передуватиме та забезпечуватиме довгостроковий стратегічний курс державного будівництва, чітких механізмів щодо його реалізації.

На думку деяких дослідників, основної уваги серед націнтересів України потребують національні економічні інтереси, дотримання яких в цілому повинно гарантувати стійкий економічний розвиток держави, зростання ВВП на рівні передових країн та належний рівень життя громадян [148; 488]. Отже основою гармонійного розвитку всіх національностей, які

проживають в Україні, є врегулювання існуючої соціально-економічної проблеми, вирішення системних криз, які переживає Україна, оскільки такі системні кризи, насамперед в поліетнічних країнах, можуть викликати девальвацію існуючих національних цінностей, прояви ксенофобії та сепаратизму [219, с. 24].

Необхідність дотримуватися етнічної згоди призвела до формування нових стандартів етнополітики, яка спирається на толерантність та різноманіття. Зокрема, В. Логвинчук наголошує, що формування таких стандартів призвело до перетворення толерантної поведінки значущу категорію на відміну від єдності спільноти, оскільки ігнорування наявності представників іншої культури становило велику загрозу для збереження єдності [245, с. 97]. Запровадження і використання принципів толерантності є необхідною умовою для збереження міжетнічної злагоди та появи комплексу соціального, політичного, культурного механізмів та навичок, які в кінцевому результаті приведуть до впорядкованого функціонування суспільства. Така діяльність отримала широке впровадження в європейських країнах, що надало можливість зберегти на певний проміжок часу етнополітичну безпеку в країнах.

Наголосимо, що велика роль в забезпеченні стабільності міжетнічних відносин належить ефективному впровадженню та реалізації антидискримінаційного законодавства. Для прикладу, у 2000-му р. Радою Європи було прийнято дві директиви, дії яких поширювалися на соціальну, освітню, медичну та житлово-комунальну сфери [299]. Однак, спроби запобігти дискримінаційним проявам на релігійному ґрунті обмежуються тільки сферою професійної підготовки та ринку праці. Варто наголосити, що на сьогодні ще не створено відповідні інституційні механізми для ефективної реалізації вказаних норм. Не зважаючи на певні недоліки Україні варто було б звернути особливу увагу на такі заходи зі сторони ЄС, особливо зважаючи на те, що антидискримінаційного законодавства в країні ще не існує.

Варто зауважити, що лише в деяких європейських країнах існували норми спеціального антидискримінаційного законодавства, які було розроблено та прийнято до аналогічних норм і директив ЄС. Деякі країни створили відповідні незалежні органи, які мають повноваження щодо здійснення правотворчості у питаннях дискримінації. Для прикладу, на сьогодні, норми британського законодавства щодо расових питань вважають кращими та найбільш інноваційними в ЄС. В цілому в ЄС було прийнято низку законів та відповідних правок до них, створено Комісію з питань расової рівності, а всі органи влади, при виконанні власних функцій повинні обов'язково забезпечувати расову рівність та сприяти становленню толерантних взаємовідносин. Можемо стверджувати. Що на сьогодні, ЄС розробив цілу низку інструментів для ефективної реалізації таких законодавчих норм. Найбільшого успіху в боротьбі з дискримінацією релігійних меншин досягли Ірландія й Нідерланди.

Для прикладу, Великобританія починаючи з кінця 1990-х рр. запровадила програму боротьби із явищами тривалого безробіття серед молоді, яка мала назву – New Deal for Young People, на жаль вказана програма не принесла очікуваних результатів, оскільки «білі» учасники програми, які отримали роботи, становили на 20-25 % більше, ніж представники нацменшин [590].

Особлива увага звертається на мовне питання. У іммігрантів, які не володіють або на недостатньому рівні знають мову країни, в яку вони приїхали, виникають проблеми щодо працевлаштування та соціальної взаємодії з представниками корінного населення. Тому питання щодо мовної підготовки є головною складовою формування основних напрямів інтеграційної політики європейських країн. На сьогодні більшість країн запровадила проведення спеціальних курсів з навчання мігрантів державної мови. Крім того існують курси щодо вивчення історії, культури та особливостей суспільного життя приймаючої країни.

Більшість схожих програм за останній час носять обов'язковий характер. На рівні урядів запроваджено систему санкцій щодо ухиляння від вказаної «повинності». Для прикладу, у Німеччині, у людей, які не відвідували належним чином необхідні заняття, виникають проблеми щодо продовження права на проживання та навіть обмежуються обсяги отримуваних соціальних виплат [548].

В цьому плані актуальним є питання громадянства. На думку К. Хаас, європейське громадянство не можна сприймати як однозначний феномен [548], оскільки виступає передумовою формування нового виду громадянства – наднаціонального [243]. На думку деяких дослідників, традиційне поняття громадянства, в сучасних умовах набуває зовсім інших рис, зокрема, поняття громадянства ЄС є особливим правовим зв'язком з цією організацією громадян країн-членів ЄС, який знаходить своє вираження у встановленні взаємних прав й обов'язків, які закріплені Маастрихтським договором – Договором про створення ЄС, який було підписано 7 листопада 1992 р. [243]. У тексті згаданої угоди зазначено, що всі громадяни країн-учасниць ЄС автоматично є громадянами Союзу [509, с. 68]. Таким чином, ЄС не ставить за мету розірвати зв'язок громадян з їхніми націями-держави, а лише виводить їх на новий, наднаціональний, рівень, оскільки основною умовою для отримання європейського громадянства є приналежність до однієї із націй-держав, яка є членом ЄС.

Серед прикладів традиційно є Франція як адепт республіканської концепції та Німеччина – як країна з традиційно етнічним підходом. Аналіз практики врегулювання міграційних процесів у цих країнах сприятиме виробленню спільних підходів як запоруки стабільності у Європейському Союзі. Такий досвід становить інтерес і для Іспанії й Португалії, в яких найбільше українських емігрантів, і для України як транзитної держави.

Принципи надання громадянства у Німеччині і Франції завжди виступають найяскравішими прикладами, коли йдеться про «етнічну» та «республіканську» моделі інтеграції. Етнічний принцип громадянства у

Німеччині є головною перешкодою для легальної інтеграції іммігрантів. Існує навіть спеціальна назва для осіб, які тільки-но отримали німецьке громадянство – Neo-Deutsche, а деякі корінні німці просто називають їх іноземцями з німецьким паспортом. Варто відмітити, що свого часу Конституція ФРН 1949 р. містила визначення поняття «німець», тобто сформульовано національне визначення німця, яке використовувалося на рівні з поняттям «німецький народ». Схожий підхід містить Конституція Іспанії, завданням якої окреслено забезпечення громадянського розвитку культури та традицій іспанців й всіх народів Іспанії. Стаття 51 Конституції Італії гарантує право доступу до державної служби й до виборних посад осіб італійської національності, які не є громадянами Республіки, іншими словами італійці перебуваючи за межами Італії, мають повне право обіймати державні посади в країні на основі своєї національної приналежності [571, р. 128].

Натуралізація неетнічних німців не є поширеною практикою у Німеччині, а швидше – винятком із правил. Статистика свідчить, що процент іммігрантів, які отримали громадянство не за етнічним принципом, є дуже низьким. У сфері інтеграції іммігрантів федеральний уряд виступає головним політичним гравцем, і не просто гравцем, а провідною гілкою влади, яка стоїть на захисті німецьких традицій та завжди діє відповідно до них. У цьому контексті натуралізація іммігрантів виступає наслідком процесу інтеграції, його логічним завершенням, а не інструментом інтеграції чи кроком на шляху до неї. Саме ця позиція чітко ілюструє своєрідність підходу до концепції громадянства у Німеччині [571, р. 130].

Федеральний уряд вже зробив кілька важливих кроків на цьому шляху, і положення про громадянство було змінено у контексті законів про іноземців 1991 та 1993 років. Право на натуралізацію отримали іноземці віком від 16 до 23 років, які навчалися, вирости у Німеччині та не мають кримінального минулого [542]. У контексті філософського підходу до концепції громадянства такий маневр означає, що непохитний зв'язок між етнічною приналежністю та громадянством було частково порушено.

Що стосується Франції, то вона вирізняється радикально іншим підходом до концепції громадянства. Традиційно воно є не результатом, а інструментом інтеграції у суспільство. Навіть той факт, що у Франції діє «принцип за місцем народження», а в Німеччині – «принцип крові», вже є показовим у розумінні двох різних підходів. Цікавим є те, що реформування законів про громадянство у Німеччині у 1993 році означало частковий відхід від «принципу місця народження» [49, с. 798].

Отже, європейське громадянство має на меті не замінювати вже існуюче громадянство, а лише його доповнювати. З огляду на такий підхід, в основі конфлікту між конфедералістами та федералістами лежать різні підходи щодо розуміння самого поняття «європейське громадянство», оскільки в цілому в його основу покладено принцип дворівневої моделі, яка передбачає через визначення національної приналежності отримання наднаціональних прав.

Необхідність встановлення європейських стандартів щодо питання громадянства постала перед Україною після проголошення й перших кроків реалізації курсу інтеграції України до ЄС, що знайшло своє закріплення в Угоді про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС 14 червня 1994 року [178].

Нагальними на сьогодні є посилення мобілізаційних процесів нацменшин в Україні, які направлені на вирішення певних проблем, які існують у суспільно-політичній сфері. Політична мобілізація проявляється через налагодження зв'язків, проведення спільних заходів, висловлення власного ставлення стосовно прийняття окремих політичних рішень. Позитивом такої мобілізації є те, що створені за національною ознакою товариства та об'єднання, дають можливість представникам нацменшин приймати активну участь у суспільно-політичних процесах країни. Крім цього політична мобілізація може бути не лише результатом конкуренції різних етногруп, а й наслідком державної політики, оскільки основна роль

держави у сфері етнічної політики у встановленні та регулюванні прав нацменшин [251].

Щодо сфер духовного життя, культури та науки, національні інтереси повинні бути направлені на формування моральності та гуманізму, розвиток та збереження традицій. Тому наша держава повинна звернути особливу увагу на необхідність формування у громадян громадянської ідентифікації, що сприятиме формуванню громадянського суспільства, модернізації культури і формуванню державницької масової свідомості та політичної нації в Україні.

Але варто не забувати, що лояльне ставлення нової спільноти та її інститутів, які створені для реалізації спільної мети через вироблення спільної політики, головним чином залежить від їхньої ефективності та здатності гарантувати та забезпечувати громадянам свободу, безпеку й добробут набагато краще, ніж це роблять або пропонують національні уряди [190; 524, р. 204]. На думку японського історика Ш. Іто, сучасні глобальні трансформації створюють всі передумови для запозичення культурного досвіду з існуючих джерел перетворень, оскільки у країнах, які інтегруються до світової цивілізації або лише прагнуть цього, формується зовсім новий тип самосвідомості [166, с. 127-128]. Особливості такої самосвідомості проявляються у тому, що відбувається формування ототожнення індивідів не стільки з національними традиціями, скільки з процесами перетворення традицій, які сприяють забезпеченню підвищення статусу країни та з тими проявами національної культури, які створюють належні умови для здійснення процесів запозичення та культурного синтезу [166, с. 128].

Поняття основної мети, інтересу та загрози є основними під час розробки заходів щодо національної безпеки, оскільки поява загрози фізичному виживанню призводить до необхідності застосування зброї, натомість життєво важливі інтереси можуть бути захищені політичними та економічними засобами.

Загальноприйнято, що основу нацбезпеки складають фізичне виживання суспільства, дотримання суверенітету та збереження цілісності держави, формування та збереження її економічного та оборонного простору. На думку деяких фахівців, дієва безпека держави повинна також бути спрямована на формування та відповідне забезпечення громадянам й особам без громадянства відповідні умови для життя [148, с. 345]. Саме тому, на думку деяких дослідників, в процесі формування націнтересів необхідно враховувати геополітичний чинник, який в умовах посилення глобалізаційних процесів і процесів регіоналізації, гарантує можливості самозбереження прогресивного розвитку сучасних суспільства і держави [148, с. 346].

Такі тенденції можуть накладатися на загострення старих проблем у багатьох країнах і регіонах. Посилення бідності, поширення епідемій, критична деградація довкілля, неможливість отримати належну освіту та медичну допомогу призводять до того, що мільярди людей приречені на низький рівень життя [148, с. 346]. Міжнародними організаціями та країнами-лідерами світової економіки наголошується на неспроможності протидіяти процесам поглиблення «прірви» між багатими та бідними націями. Проведення акцій гуманітарної економічної допомоги не в силі нівелювати наростання напруження й широкого незадоволення в соціальній сфері щодо встановленого розподілу ресурсів та матеріальних благ у сучасному світі. Як наслідок, глобалізаційні процеси набувають негативного характеру, оскільки продукують нові загрози глобального, регіонального й національного характеру. Сучасний розвиток світу представлений наростанням процесів етнічного й міжконфесійного протистояння, наслідками якого є поява громадянських конфліктів та проявів сепаратизму.

Негативними проявами деструктивних чинників, на сьогодні, є прояви політичного екстремізму й релігійного фундаменталізму. Поширення таких деструктивних явищ може призводити до посилення політики деяких авторитарних режимів, що прямо або опосередковано можуть сприяти

формуванню конфліктного середовища, яке стимулюватиме подальший розвиток екстремізму й тероризму.

Крім того, навіть у ЗМІ досить часто розміщують інформацію про різноманітні конфлікти, причиною яких є націоналістично налаштована молодь західноєвропейських країн, яка виступає проти «кольорових» мігрантів, що можемо вважати своєрідним підтвердженням тези про існування взаємозв'язку між сучасною демографічною європейською ситуацією та проблемами подальшого посилення дестабілізаційних чинників в міжетнічній сфері.

Певна напруженість, викликана депопуляційними процесами, відчувається і в окремих країнах Східної Європи: в Угорщині, Болгарії та ін. Це ж стосується і України, де природний спад населення, в кінцевому результаті, призведе до загального його «старіння», а це, у свою чергу, внесе елементи напруженості на ринок праці. Вже сьогодні основа більшості колективів на багатьох підприємствах формується з представників «далеких етносів».

Україна займає осьове положення в Балто-Чорноморському регіоні. На цьому наголошується як представниками атлантизму, так і прихильниками євразійства [389]. Варто зауважити, що незалежна Україна з сильними позиціями та з незрозумілих причин заважає зовнішній політиці Росії, на чому неодноразово наголошували її політичні сили. На думку російських політичних діячів незалежна Україна становить суттєву загрозу для національної безпеки РФ. Північний сусід навіть не розглядає та не допускає, що налагодження взаємовідносин з Україною, може стати необхідною передумовою та основою для формування взаємовигідних взаємовідносин між РФ та ЄС.

Не кожним об'єднаним утворенням або інтеграційним проектом гарантується дотримання непорушності державного суверенітету або збереження контрольованих обмежень. Яскравим прикладом такої ситуації можемо вважати проекти ЄврАзЕС та СЕП, реалізація яких відбувається з

ініціативи Росії. Створені наднаціональні органи в результаті вказаного проекту (зокрема, Комісії Митного союзу, суду ЄврАзЕС) наділили значними правами, зокрема, згідно проекту нового статуту суду ЄврАзЕС передбачається неухильне дотримання прийнятих ним рішень як для держав-учасниць цього союзу, так і для суб'єктів господарювання, зафіксованих на території створеного Митного союзу. Знакові рішення в Митному Союзі приймає РФ, тоді як практично відсутні будь-які можливості в інших країнах-членів щодо протистояння наростаючим процесам подальшого обмеження власного суверенітету [389].

Посилення намірів РФ залучити Україну до Митного союзу узгоджуються з положеннями «Стратегії національної безпеки Російської Федерації» (2009 р.), що регламентує, серед головних напрямів власної зовнішньої політики, необхідність підтримувати (ре)інтеграційні процеси серед пострадянських держав (II, п. 13) [389].

Для прикладу, деякі експерти вважають, що членство України в МПА СНД призводить до неузгодженості норм національного законодавства та положень європейського правового поля. Крім того, вони наголошують, що членство в МПА призводить до обмеження національного суверенітету та формує умови для зовнішнього впливу на внутрішні справи країни. На їх думку, діяльність МПА, в кінцевому результаті, призведе до створення нової міждержавної нормативно-правової бази на території СНД, норми якої відрізнятимуться та існуватимуть окремо від загальновизнаного міжнародного правового [389].

Окреслюється ще одна проблема антагоністичного протистояння між Україною та Заходом. Як вже зазначалося, Україні відведено виключне місце на євразійському просторі, вона здійснює фактичний контроль за основними транспортними межами між двома цивілізаціями. Поряд з цим, політика Заходу по відношенню до незалежної України, як і українська політика щодо Заходу, носила суперечливий та непослідовний характер. У деяких нюансах політика продовжує зберігати вказані тенденції й по сьогодні. Мотиви такого

явища полягають й у неквапливості Заходу щодо формування нового ставлення до пострадянських країн, і в наявності недоброї звички Заходу спостерігати за цим простором т. зв. «очима Москви» [389]. Крім того, РФ намагається сформувати у світової спільноти уявлення про імідж України як «авторитарно-націоналістичної», «безвідповідально-неокомунистичної» держави та відповідного режиму [389]. Зміни в політиці Заходу щодо України почали відбуватися лише в середині 90-х рр., коли стали очевидними наміри Росії створити нову, власну, імперію на геополітичному просторі колишніх країн СРСР.

Крім того подальше розширення НАТО, яке призвело до формування нової геополітичної політики країн Центрально-Східної Європи, є певних стримуючим фактором щодо реалізації власних інтересів Україною як суверенного суб'єкта міжнародної політики. Для прикладу, протяжність західних кордонів України з державами-членами НАТО, якими вже є Польща та Угорщина складає відповідно 542 і 135 км. Таке сусідство приводить до появи певних загроз для України, розміри та руйнівний потенціал яких може стати дуже небезпечним для існування нашої країни.

Свого часу було проаналізовано державні ЗМІ, в першу чергу пресу, в якій було виявлено підвищення рівня зацікавленості міжнародними організаціями існуючими та можливими проблемами кримських татар і намаганням знайти дієві механізми досягнення національної консолідації в АР Крим [481]. Така зацікавленість та спроби допомогти Україні у вирішенні власних внутрішній проблем є досить критичною ситуацією, оскільки участь міжнародної спільноти, яка є носієм зовнішніх інтересів, у складній внутрішній державній сфері міжетнічних взаємовідносин не лише не сприятиме вирішенню такої ситуації, а навпаки, може спровокувати загострення міжнаціонального конфлікту.

Знаючи, що міжнародні організації співвідносяться з певними потребами і володіють в інформаційному суспільстві значними комунікаційними ресурсами, проте вони неспроможні підмінити

функціонування національних структур, а лише її доповнюють. Слушною з цього питання є висновок А. Етционі, в якому наголошується, що народу та уряду здатні самі усвідомити, чого саме їм бракує. Як наслідок, відбувається формування нових організацій, метою яких є заповнення прогалини серед тих можливостей, які існують в старій системі та глобальному громадянському суспільстві (включаючи транснаціональні комунітарні організації) [510, с. 3].

Вирішення питань взаємопов'язаних з «дефіцитом національної солідарності» в українському суспільстві, будуть сприйняті суспільством лише за умов дотримання певних принципів, а саме: відповідатимуть нормам національного законодавства; приділятимуть увагу гуманітарній складовій та орієнтуватися на сучасні уявлення щодо особливостей гуманітарної діяльності; посилюватимуть почуття національної єдності суспільства та будуть спрямовані на покращення та стабільність соціальної злагоди в ньому.

В цілому, посилення національно-орієнтаційних цінностей у глобалізованому світі має зіграти роль противаги, яка обмежує негативні, дегуманізовані й десоціалізовані наслідки глобалізації.

В сучасних складних умовах, для українського етносу існує небезпека втратити власну націдентичність, як наслідок, нагальною є проблема розвитку та збереження етнічної самоідентифікації українців, тобто збереження та підтримання позиціонування кожного українця з представниками саме українського етносу. За таких умов державна етнічно-культурна політика має бути спрямована на досягнення відповідних умов, які будуть спрямовані на збереження етнічної самобутності, зростання рівня культури та відродження української національної свідомості, національних народних традицій та громадянського патріотизму.

Таким чином, національні інтереси в умовах етнополітичних процесів *у сфері зовнішньої політики полягають:*

по-перше, у проведенні активного зовнішньополітичного курсу, по-друге, зміцненні авторитету України як європейської держави, участь якої є

обов'язковою у зміцненні міжнародної безпеки, по-третє, співробітництво з іншими країнами;

у сфері внутрішньої політики полягають:

по-перше, у формуванні та реалізації ефективної державної влади, по-друге, у становленні громадянського суспільства, по-третє, запобігання соціальних та національних конфліктів.

3.3. Вплив глобалізації на етнополітичні процеси в Україні

Межа ХХ-ХХІ століть виявилася охопленою глобальними змінами, які були взаємопов'язані з крахом існуючих тоталітарних систем, який призвів до кардинальних змін глобальної ситуації та загальної політичної картини світу. Як наслідок, виникають проблеми нового глобального характеру, виклики і загрози, до вирішення й реалізації яких сучасний світ виявився зовсім не готовим. До нагальних проблем, які необхідно було вирішувати, належать проблеми відсутності стабільності й виживання, подальшої трансформації та розвитку. Основою нової глобальної трансформації є процес демократизації та відкритості суспільства, подальша економічна демократизація та гуманізація взаємовідносин, які будуть спрямовані на належне забезпечення для людини та громадянина прав і свобод. За умов наростаючих глобальних змін, особливу небезпеку, для новосформованих держав, становить відсутність можливості та деяке невміння, відповідно до вимог часу, належним чином протидіяти існуючим загрозам існування та системі цінностей суспільства, підвищувати ступінь захищеності інтересів та прав громадян, суспільству та державі в цілому.

Дослідник Ю. Пахомов наголошує, що глобалізація – є яскравим проявом прогресу, який призводить до появи економічних та соціальних новацій. Такі новації виступають певним стимулом щодо появи та

ефективності нових благ та послуг і, крім того, формують нові обриси вигляду людства, які вже починають формуватися. На думку дослідника, причинами та захоплення новачіями є не лише наслідком розвитку новітніх технологій, але й наслідком прискореного формування нового вигляду та долі людства [332]. Саме тому досить важливим є осмислення координат, місця, ролі та позиції України в процесах наростаючої глобалізації (табл. 3.3).

Таблиця 3.3

Україна та глобалізаційні процеси

З позиції особи	З позиції держави
1) Позитивно сприймається отримання незалежності України, відмова від тоталітаризму та впровадження демократичних перетворень.	1) Відсутня готовність і бажання як держави так і громадян приймати участь у глобальних змінах, які створюють проблеми щодо виживання, породжують трансформаційні процеси та зміни подальшого розвитку.
2) Глобалізаційні процеси, стимулюючи певне ущільнення контактів між державами й регіонами, передбачає можливості, які забезпечать гармонійне співіснування різним народам.	2) Російський фактор і спроба Росії відродити державу нового світового рівня.
3) Зміни економічної сфери призводять до змін у технологічній, інформаційній, інвестиційній та інших сферах, які призводять до збереження прямої залежності від суб'єкта господарських взаємовідносин, яким виступає індивідуал-власник.	3) Збереження та посилення міжнародної небезпеки «нової холодної війни» чи «холодного миру», посилення тиску в сфері економіки, все більше використовуються принципи економічної блокади й «холодної економічної війни».
4) Процеси глобалізації взаємопов'язані з процесами інтеграції, що взаємопов'язані з кількісними та якісними змінами в обсягах і характері існуючих соціальних взаємовідносин, які є пов'язаними з якісними трансформаційними процесами у самосвідомості людини.	4) Відбувається подальше загострення наявних і поява нових техногенних проблем навколишнього середовища.
5) Україна, як держава, яка в	5) В умовах посилення глобальних

<p>цивілізаційному розвитку перебуває на межі між двома цивілізаціями, особливу увагу має приділяти очікуванням появи на протязі найближчих років глобальної суперкультури на власній території.</p>	<p>трансформацій потребує нових підходів існуюча дилема пріоритетів можливого подальшого розвитку держави та суспільства, національної держави або іншої форми державності: регіональної економічної і політичної системи.</p>
<p>б) Центральне місце в глобалізаційних процесах займає людина, яка є суб'єктом вибору, для якої є притаманними альтернативність і відповідальність за власні вчинки й дії.</p>	<p>б) Загострюються етноконфесійні процеси й зростає їхній вплив на соціально-політичний розвиток, внаслідок чого може виникнути глобальний християнсько-мусульманський конфлікт і протистояння.</p>
<p>7) Існування та посилення зовнішнього глобалізаційного тиску призводить до появи функціонального еквіваленту, на основі якого можуть відбуватися процеси об'єднання громадянської та етнічної націй.</p>	<p>7) Посилюється взаємозалежність з іншими країнами, в першу чергу з країнами «золотого мільярду», для ефективного вирішення цілого ряду проблем, а саме: екологічних, воєнної небезпеки, некерованого поширення комунікацій, посилення економічного виробництва та збільшення об'ємів його фінансування, збільшення обсягів продажу зброї й новітніх технологій та ін. Все це разом призводить до подальшого послаблення національно-державного суверенітету незалежних держав.</p>
<p>8) Глобалізаційні процеси стимулюють різновекторні прояви ідентичності й появу зовсім нових ідентичностей, що залежні від організаційних потреб і стимулюють відродження таких ідентичностей, які внаслідок об'єктивних обставин протягом тривалого часу вважалися забутими та неіснуючими.</p>	<p>8) На думку В. Михеєва відбувається формування феномену «Людини Інтернаціональної», яка усвідомлює, що задоволення її власних потреб залежить не лише від власної держави, але й від усієї світової спільноти [285, с. 46-47]. Однак існують певні загрози для існування такої людини, а саме вона може стати універсальним знаряддям нової інтелектуальної ери, яку будуть максимально використовувати для задоволення власних потреб глобалізатори світу. На думку О. Білоруса, за таких умов говорити про гуманізацію глобалізації, її</p>

На думку О. Білоруса, для нашої держави проблеми викликані глобалізаційними трансформаційними й інтеграційними процесами набувають нового значення та сили. Такі зміни викликані тим, що Україна найближчі 10-15 років повинна інтегруватися до світових та європейських політичних і економічних структур, оскільки відсутність такої інтеграції призведе до відсутності історичної перспективи в нашої країни як незалежної держави [37, с. 39].

Свого часу З. Бжезінський наголошував, що нашому народові варто усвідомити незворотність та необхідність наявності майбутніх труднощів. Дослідник наголошував, що у найближчі роки, через посилення глобалізаційних процесів, людству прийдеться вирішувати неймовірно важкі соціальні проблеми, остаточне вирішення яких потребуватиме неймовірних зусиль від кожної людини. Крім того, існуючі ілюзії щодо легкого вирішення проблем є хибними та безпідставними, а для України такий підхід може виявитися фатальним [35]. На думку дослідника В. Токар, особливості сучасних світових тенденцій формують передумови для того, аби черговим етапом розвитку політико-економічної системи світу стала інтеграційно-корпоративна фаза імперіалістичної стадії капіталізму, тобто розпочнуться процеси створення напівзакритих регіональних інтеграційних структур. Автор наголошує, що країни, які внаслідок різних причин будуть не в змозі потрапити до кола таких структур, змушені будуть шукати власний шлях розвитку та індивідуальної стратегії [452, с. 90].

Одним із стратегічних планів України є вступ до ЄС. Але поки шанси на членство для України залишаються мізерними, оскільки перед державою та суспільством постала необхідність виконати низку завдань, серед них: досягнення європейських норм організації політико-економічної, соціально-культурної сфери; збереження суверенітету, не зважаючи на реальну загрозу

від створених ТНК та зростаючим інформаційним потокам, які намагаються, а в деяких випадках і чинять, розмиваючий вплив на ще не зовсім сформовані та сталі націдентичності в нашому суспільстві. Як наслідок, така непідготовленість може призвести до зміни змісту основних типів політичної, етнічної, національної ідентичностей особи, тому виникає необхідність розраховувати виключно на власні внутрішньодержавні та суспільні сили щодо забезпечення належного рівня добробуту громадян країни і країни в цілому. Гарантувати досягнення поставлених завдань може лише належне виконання головного завдання, яке постало перед державою – сформувати українську політичну націю.

На сьогодні особливості формування й розвитку національної та європейської ідентичності українських громадян знаходяться під пильною увагою науковців та дослідників, про що свідчить велика кількість різноманітних досліджень, які проводяться в нашій державі, зокрема, це наукові дослідження, які було проведено Центром українознавства КНУ ім. Т. Шевченка щодо «Української національної ідеї: теоретико-емпіричних аспектів» [342; 128]; «Соціально-психологічних та регіональних аспектів формування національної самосвідомості громадян України як чинників державотворення» [73; 72]; «Трансформації національної ідентичності: історіософських, культурологічних та соціально-психологічних аспектів» [419] (тощо), проведення яких підтримувалося Фондами «Відродження», Ф. Еберта і фундаментальних досліджень Міністерства освіти та науки й Асоціацією українських банків. В ході цих проектів була досліджена велика кількість різноманітних видів ідентичностей громадян України в різних регіонах, а застосування інтегративного підходу, на думку дослідниці Т. Воропаєвої, дало можливість виявити особливості трансформації ідентичності громадян протягом 1991-2011 рр. та сформулювати необхідні рекомендації для забезпечення ефективного розвитку національної та європейської ідентичностей [74], оскільки переважаюча більшість населення України усвідомлює, що глобалізація не залишає можливості вибору –

бажані чи ні глобалізаційні процеси, вона констатує факт, що глобалізація – це універсальна соціальна дійсність.

Варто згадати данні Н. Бойко, який стверджує, що майже 70 % громадян України ще остаточно не визначилися щодо власного ставлення до процесів глобалізації [499]. Автор наводить дані, що серед когорти прихильників глобалізації 44 % схвалюють та підтримують розвиток бізнесу в нашій країні, однак серед їхнього числа 76,8 % громадян виступають проти «приватизації» великих підприємств; не вбачають необхідності в ідеї саме капіталістичного розвитку нашої держави; більш схвально ставляться до європейського вибору нашої країни щодо подальшого цивілізаційного розвитку [499]. Крім того, 39 % осіб, які підтримали глобалізаційні зміни, стверджують, що вони пишаються наявністю свого українського громадянства, 33,1 % не відповіли на поставлене запитання, а 27,9 % вказали, що наявність українського громадянства не викликає у них почуття гордості [499]. Найбільш схвально ставляться до процесів глобалізації молодь та особи, віком до 42 років, й саме вони становлять найбільшу кількість тих, кому не байдужий подальший розвиток країни, оскільки вони сприймають Україну, як свою Вітчизну [499]. До цієї когорти належать соціальні особистості, які намагаються якнайповніше реалізувати себе в житті, тобто намагаються заповнювати визначені соціальні ніші різноманітними соціальними зв'язками, бути корисним й для себе особисто, й для держави в цілому, а за сучасних умов для втілення такого бажання в більшості випадків необхідно бути громадянином держави. Проблема громадянства досить болюча, адже посилюється страхом деяких держав, про втрату її певної частини.

На думку О. Мережко, приєднання України до Європейської конвенції про громадянство, призвело до виникнення певних правових колізій у вітчизняному законодавстві, оскільки положення Конвенції передбачають визнання подвійного громадянства за деяких умов, а саме, для дітей, які народилися від змішаних шлюбів і отримання другого громадянства під час

укладання шлюбу [28]. Відповідно до законодавчої бази, в Україні не забороняється подвійне громадянство, але офіційно воно не визнається. Час від часу Верховна Рада України намагається прийняти відповідні законодавчі акти щодо подвійного громадянства, яке передбачатиме кримінальне покарання й штраф за наявність у громадянина України громадянства іншої держави. Іншими словами, наша держава, зобов'язалася визнавати необхідність подвійного громадянства за певних обставин, але в цілому – відмовляється його визнавати.

Подібної позиції щодо подвійного громадянства дотримується і Польща, вона єдина з держав, які підписали Конвенцію, відмовилася її ратифікувати аби уникнути правових колізій. Питання подвійного громадянства набуває особливої актуальності під проведення чергових виборів у Польщі, оскільки постає питання щодо можливості участі у виборчому процесі поляків, які мають два паспорти. Але до конкретних ініціатив справа зазвичай не доходить і по закінченню виборчого процесу необхідність врегулювання цього питання зникає. Незважаючи на це польський уряд намагається контролювати ситуацію, зокрема, під час проведення перепису населення у 2002 р. було встановлено, що 445 тис. поляків мають два паспорти, здебільшого це населення Сілезії та західної Польщі, які ще в 1990-х рр. отримали німецьке громадянство (279 тис.) [28]. За неофіційними даними уряду, поляків, які мають два паспорти набагато більше.

Але існують й інші варіанти, зокрема, Чехія та Словаччина, ратифікувавши цю конвенцію внесли відповідні зміни до законодавчих актів та закріпили випадки можливості отримання подвійного громадянства [28]. Але незважаючи на спробу врегулювати це питання, наприклад, у Словаччині це призвело до посилення страху щодо можливої втрати певної території або навіть агресії зі сторони Угорщини. Причиною страху стало прийняття Угорщиною закону про громадянство, відповідно до положень якого, отримати угорське громадянство можливо без реєстрації або

проживання громадянина на території держави, чим деякі громадяни Словаччини і скористалися. На думку А. Достала, прийняття Угорщиною закону про подвійне громадянство без проведення необхідних консультацій зі Словаччиною є взагалі неприйнятним фактом [28].

Натомість невеликі країни розглядають подвійне громадянство як загрозу існування своєї націдентичності. Зокрема, Молдова, яка не в змозі забезпечити своїм громадянам належний рівень життя, сама спонукає їх отримувати громадянство інших країн для належного задоволення своїх основних потреб. За неофіційними даними близько 120 тис. молдаван мають румунські паспорти [28]. Свого часу уряд комуністів у Молдові виступав проти такої практики, але не отримав належної підтримки та необхідних важелів впливу для невизнання або заборони другого громадянства. Не залишилася осторонь і Болгарія, яка також сприяє отриманню 2,5 млн. співвітчизників (Туреччина, Македонія) подвійного громадянства. В більшості випадків причиною отримання другого паспорту, є автоматичне набуття громадянства ЄС [28].

В Україні дана ситуація погіршується можливою втратою деяких регіонів країни, в першу чергу тих, які межують з Росією, Румунією та Угорщиною. Ситуація значно погіршилася після прийняття Румунією, Болгарією та Угорщиною рішення про надання подвійного громадянства своїм співвітчизникам, які проживають за кордоном. Наприклад, парламент Угорщини прийняв закон про подвійне громадянство 26 травня 2010 р., що створило умови для 3,5 млн. угорців (150 тис. на території України), які проживають на території інших країн, при бажанні отримати угорське громадянство [28]. Відповідно до неофіційних даних, деякі громадяни України мають румунські паспорти, що також надає їм можливість отримати громадянство Євросоюзу. Але румунські експерти запевняють, що видача румунських паспортів не ставить за мету подальшу зміну державних кордонів. На думку М. Зулян, не зважаючи на тимчасові протиріччя між

державами, які носять здебільшого економічний характер, стверджувати про можливу загрозу для України з боку Румунії є недоречним [28].

Отже, намагаючись налаштувати існуючу на сьогодні політико-правову систему до нових реалій, більшість країн Західної Європи здійснили спробу забезпечити іммігрантам (які потенційно мають можливість стати громадянами держави) можливість політичного представництва в тій або іншій формі. Надання іммігрантам політичних прав і обов'язків стало свого роду перевіркою для західної політичної системи щодо її міцності та демократичності.

Проблеми становлення націдентичності для нашої держави є досить складними у порівнянні з західними країнами, оскільки в українського суспільства не було необхідного часу для формування сталого підґрунтя власній системі національної ідентичності. За часів існування СРСР, радянська політика, яка поширювалася на всі без виключення республіки, була спрямована на придушення національних проявів, які були пов'язані з процесами утворення нації-держави. Крім того варто виокремити ще декілька факторів, які носять загальний характер та чинили суттєвий вплив на загострення такої ситуації. Отже, існуюча проблема збереження націдентичності пов'язана перш за все з міграцією населення, яка в 2 половині ХХ ст. – на початку ХХ ст. набрала масового характеру й практично дійшла до критичної межі. Як наслідок, на сьогодні ми можемо спостерігати посилення конфліктних ситуацій між інтересами іммігрантів і представників титульної нації. Якщо раніше представники різних нацменшин заявляли про утиски своїх прав, то сьогодні вони перейшли до певних дій, об'єднуючись з представниками нижчих та середніх прошарків суспільства для захисту власних прав й інтересів, не зважаючи на країну походження. Тобто на сьогодні можемо спостерігати процеси консолідації титульної нації та іммігрантів, яка ґрунтується на загальних політико-економічних інтересах. На ряду з цим проблеми етнічного характеру є другорядними. Сприяє цьому і сучасна офіційна політика, зокрема європейська, яка стимулює формування

нових космополітично-транснаціональних ідентичностей, за допомогою встановлення єдиних прав та обов'язків, стандартів офіційних документів, єдиної валюти та ін. Але, на нашу думку, буде суттєвим упущенням, вважати, що етнічні проблеми та проблеми збереження націдентичності з часом зникнуть взагалі. Навпаки, посилення процесів глобалізації призводить до необхідності самозбереження існуючих титульних націй, і в першу чергу це стосується європейських країн, адже, як відомо, саме на їх територіях проживає найбільша кількість іммігрантів, які на відміну від європейців мають високий відсоток народжуваності. Тому ми погоджуємося з думкою деяких авторів, що сьогодні вже відбувається зниження кількості корінного населення в більшості європейських країн та послаблення їх позицій в сфері економіки, політики та соціальної, і як наслідок дуже ймовірно послаблення демократичних принципів та подальша ісламізація Європи [435, с. 229].

На сьогодні крім російської мови в Україні великої популярності набирає англійська мова. Особливості її впливу на українську проявляються, по-перше, в сучасній мовленнєвій діяльності українців, по-друге, їх мовній свідомості, по-третє, на існуючій в українській мові системі спілкування. Як доказує практика, одночасне існування й використання декількох національних кодів, в кінцевому варіанті, призводить до розхитування існуючої мовної норми та зменшує поріг чутливості до мовних порушень. На думку Б. Ажнюк, сьогодні в нашу мову проникають не лише англійські ідіоми, слова, елементи значення, але й певні елементи англійської граматики, прикладом чого слугує популярність атрибутивної граматики [409]. Ми погоджуємося з думкою деяких дослідників, що не зважаючи на розхитування мовних норм, глобалізація створює необхідні умови для оновлення, розвитку та закріплення існуючих національних мов сприяючи зростанню її ресурсів та розширенню функціональної сфери, цим могла б скористатися і українська мова [409].

Про надмірність й безпідставність вживання іноземних слів говорить і Б. Олійник, який наголошує, що наша держава, за період незалежності,

запозичила велику кількість американізмів, які приходять на заміну власне вітчизняних слів, на думку автора, це прояви тріумфального завоювання без найменшого спротиву з нашої сторони [388, с. 30-31].

Для прикладу варто згадати досвід Франції та французької моделі захисного регулювання, за якої у французькому мовному законодавстві закріплена чітка протекціоністська спрямованість щодо національної мови та конкретні механізми її захисту від іншомовних слів. Крім того, в Польщі поява великої кількості англомовних слів в польській мові викликала велике занепокоєння серед громадян країни. Як наслідок, Польським Сеймом було прийнято закон, яким передбачається штраф у розмірі до 30 тис. доларів США за вживання іншомовних слів. На сьогодні і у Франції і у Польщі створено спеціальну комісію лінгвістів з 30 осіб, які вирішують питання щодо можливості офіційно використовувати іншомовні слова на офіційному рівні [315, с. 54-55]. В нашій державі проблеми із розповсюдженням іншомовних слів та понять намагається вирішити лише науково-технічна комісія з питань термінології при Держстандарті України. Отже, глобалізація в цілому загострює боротьбу за необхідність домінування в інформаційному просторі, яке проявляється не лише в суперництві між медіа-концернами, але й між згадуваними нами національними мовами.

Сучасні процеси призвели до появи нових тенденцій в розвитку сфери освіти, зокрема це відчутна зміна існуючих цінностей, на які в подальшому повинно орієнтуватиметься людство, що вимагатиме внесення необхідних змін в освітньо-виховну систему. Загальновідомо, що наявність системи цінностей головним чинником, на основі якого забезпечується належне збереження життєдіяльності соціуму, націдентичності та етнічної самосвідомості. На думку дослідників, саме освіта має виступати головним механізмом формування й становлення сучасної нації [80, с. 85]. На думку Е. Гелнера, процеси формування національної колективної ідентичності й об'єднання окремих етногруп в одне ціле має бути основною функцією школи, оскільки саме завдяки їй та системі загальної стандартизації

освітнього процесу можна досягти ефекту соціальної, культурної, політичної гомогенності суспільства, якими, на сьогодні, є нації-держави західного типу [80, с. 85].

Підтвердження цієї думки знаходимо в історії, зокрема, після Другої світової війни саме розвиток системи освіти розглядалася як необхідна умова ефективного національного будівництва. Саме тому на всіх рівнях освіти вивчали деякі обов'язкові предмети, зокрема національну історію й літературу, що мали забезпечити формування серед громадян уявлень про особливості появи та розвитку нації та держави, спільність історичного та майбутнього розвитку. В цілому запровадження таких стандартів повинно було сприяти формуванню спільної національної ідентичності у всіх громадян країни незалежно від національної та етнічної приналежності.

На сьогодні, під впливом глобальних процесів, ситуація дещо змінилася, існуюча мета, яка була поставлена перед освітою (підвищити якість до світового рівня, посилити можливості конкурувати з американською й азійською освітніми системами), була розширена внаслідок появи необхідності проведення реконфігурації існуючих національних ідентичностей серед держав-членів ЄС та становлення наднаціональної європейської ідентичності. Створення європейської ідентичності визвано необхідністю перетворити національну ідентичність європейських країн на більш прозору за формою, легалізувати Європейський Союз як наддержавне утворення для своїх громадян, змусити їх ідентифікувати себе з Європою в цілому та захищати її від уніфікуючих впливів глобалізаційних процесів. Тому для становлення загальноєвропейської спільноти та європейської ідентичності було проведено гармонізацію освітніх систем та структур, уніфіковано навчальні програми й включено «європейський вимір» до освітніх планів держав-членів ЄС, запроваджено Болонський процес тощо [334, с. 44].

Зважаючи на курс євроінтеграції, який було обрано Україною, варто розуміти весь політичний зміст такої інтеграції та актуальність зазначеної

тенденції для України. На думку деяких авторів, приєднання України до Болонського процесу швидше відповідало інтересам правлячої еліти щодо необхідності внесення змін до базових критеріїв професійної освіти, а не існуючим інтересам суспільства та держави, оскільки сама необхідність внесення відповідних змін не обґрунтована та й наслідки таких реформ виявляються не такими прогресивними як того хотіли [216; 204]. На думку дослідників, впровадження таких змін призводить до поступової відмови від традиційної для України культуроцентричності в освіті, зводить нанівець фундаментальну підготовку в системі вищої освіти і функцію виховання [216; 204]. Ми підтримуємо позицію авторів щодо необхідності збереження культуроцентричності вищої освіти в Україні, як необхідної умови збереження незалежності та формування єдиного суспільства [216; 204]. На думку І. Житарюк, глобалізація є однією із форм перерозподілу інтелектуально-професійних ресурсів, способом акумуляції професійного інтелекту в тих державах, які відчувають гостру необхідність в таких ресурсах та можуть створити для них, за рахунок власних матеріальних ресурсів, кращі умови для існування та діяльності. Концентрація в межах власної країни «світових розумів» позитивно впливає на темпи розвитку країни та створює центри, які продукують глобальні параметри світопорядку. На сьогодні, на думку автора, саме це є важливою суспільною тенденцією, оскільки виступає для деяких держав найважливішою умовою нових перспектив розвитку, розширення зон життєвих інтересів [138, с. 118]. Однак варто наголосити, що за певних обставин, такі тенденції можуть призвести до формування реальної загрози розпаду країни або втрати нею власного суверенітету.

На користь цього говорить і той факт, що після проголошення незалежності Україна стала одними із головних постачальників високорозвинених країн науково-технічними кадрами та знаннями. Від'їзд вчених, на сьогоднішній день, набув загрозливого характеру й обходиться державі у 40-90 млн. грн. на рік. Лише з числа представників та працівників

комп'ютерних наук кожного року з країни від'їжджає 2,5-6 тис. осіб, а підготовка одного такого фахівця обходиться державі приблизно у 10 тис. гривень [44, с. 8]. Крім цього велика частина студентів та випускників, які поїхали на стажування до інших країн залишаються там жити та працювати [191, с. 10].

Спираючись на історичний досвід, можна стверджувати, що ідентичність українців є досить «пластичною» або ж «ситуативною», що має на меті апелювання до тієї або іншої національної ідентичності залежно від різних обставин. Приклади цього має наша історія, коли козацька старшина та частина малоросійської інтелігенції намагалася довести свою приналежність до російського дворянства. Як наголошує П. Магочі, це не було проявом русифікації або зрадництва, а лише наслідком природної ієрархії множинних лояльностей. На думку деяких дослідників, слабкість державної свідомості сприяє безконфліктному затиранню державних кордонів [278].

Крім досліджуваної європейської ідентичності, новітній історії відоме створення що найменше двох потужних наднаціональних ідентичностей, а саме «радянської людини» та «американця», «американки». Варто наголосити, що в часи існування СРСР ідентифікація радянських людей була двох рівнів, по-перше, вони ідентифікували себе з існуючою наднаціональною структурою, якою вважали СРСР, по-друге, з тією національною чи етнічною республікою (державою), на території якої вони проживали. За таких умов відбувалося існування відразу двох ідентичностей – національної та наднаціональної, які не замінювали одна одну, а навпаки, доповнювали. Однак варто зауважити, що все ж таки зберігалось переважання наднаціональної ідентичності, оскільки громадяни СРСР спочатку усвідомлювали себе радянськими людьми, а вже потім були громадянами відповідної республіки. Крім того як внутрішня так і зовнішня політика СРСР була направлена на формування та поширення власного типу ідентичності (ідеї, змісту та цінностей). Схожа ситуація відбувається і у

США, громадяни якої в першу чергу усвідомлюють себе як американці, а вже потім як представники етнічної групи французів, євреїв, росіян та ін. [345, с. 115]. Варто наголосити, що процеси, які пов'язують із формуванням наднаціональної ідентичності, які свого часу відбувалися у СРСР і США, на сьогодні поширилися (чи відновилися) на території ЄС і СНД. Крім того такі процеси є аналогічними за структурою, методами реалізації й поставленими цілями.

Стосовно того, які наслідки матиме становлення європейської ідентичності для громадян нашої держави, то, на думку деяких фахівців, вона матиме виключно ексклюзивний характер [278]. Не зважаючи на поступову інтеграцію України, для більшості європейців ми все ще уособлюємо образ «інших», подолання якого потребує, по-перше, достатнього часу для взаємопізнання, по-друге, не втратити можливість приймати участь в процесі становлення європейської ідентичності. Варто погодитися з думкою Н. Лукшин, який стверджує, що створення сильної європейської ідентичності виявиться надзвичайним розподільчим фактором для народів, які є зовнішніми по відношенню до ЄС, оскільки встановлення кордону «ми-вони» буде переміщено з національного рівня (наприклад, ми французи – вони німці) на наднаціональний рівень (наприклад, ми є європейцями, а вони не є європейцями). Як наслідок, такі зміни вектору можуть стимулювати подальше зростання процесів внутрішньої європейської інтеграції, наслідками якої буде черговий розлом європейського простору на ЄС-простір – не ЄС-простір, відносно якого здійснюватиметься зовнішня політика ЄС, насамперед оборонного характеру [590]. Крім того, як свідчать проведенні емпіричні дослідження, сучасні євроінтеграційні процеси мають підтримку серед тих громадян, яким характерна європейська ідентичність. Відсутність або низький рівень європейської ідентичності серед громадян України призведе до відсутності або зниження підтримки, і, як наслідок, зведення нанівець всіх євроінтеграційних прагнень нашої країни. На думку деяких дослідників, варто зважати на ті обставини, що на території України

практично відсутні дієві механізми становлення європейської ідентичності, тому можливими є негативні сценарії розвитку [590].

Варто згадати, що у 2009 р. в нашій країні пройшли масові акції протесту щодо мігрантів, які хоча й мали певний політичний зміст, в цілому були викликані невдоволенням мігрантами, які не володіють українською мовою, не знають культуру, звичаї, закони. Загострення взаємовідносин посилюється і тим фактом, що вітчизняне суспільство не дуже обізнане з культурою, звичаями, мовою іммігрантів. Підігриває конфліктну ситуацію й той факт, що мігранти створюють конкуренцію українцям під час працевлаштування навіть на низькооплачувану та некваліфіковану роботу.

Наявність природного страху перед невідомими має назву ксенофобії. Прояви ксенофобії з'являються за умов взаємно інформаційної ізоляції серед осіб певних спільнот, які не знайомі з чужими звичаями. Як наслідок починають формуватися стереотипи про можливі варварський характер «чужинців», а за певних умов такі стереотипи створюються та поширюються штучно. Існує думка щодо застосування практики навмисного поширення ксенофобії як дієвого методу для управління певною групою осіб, масштаби та варіації якої можуть мати досить велике коло застосування. За таких умов набуває поширення принцип об'єднати спільноту спільною ідеєю, зокрема створюється образ ворога, розпалюється ненависть по відношенню до певних груп, і все це для того аби досягти власної, інколи зовнішньо невлімової мети.

Наголосимо, що в країнах ЄС, для налагодження приязних взаємовідносин між громадянами країни та мігрантами, кожного року відбувається святкування Дня біженця. До участі у організації та проведенні таких заходів залучаються представники громадських організацій, навчальних закладів, державних установ та національної діаспори. Здебільшого такі акції проходять у форматі дружньої зустрічі. Представники мігрантів, які і є біженцями, готують власні національні страви, якими пригощають всіх охочих, проводять виставки народних ремесел,

організують концерти тощо. Доведено, що такі акції сприяють формуванню позитивного ставлення до мігрантів, оскільки саме на таких акціях відбувається знайомство громадян країни з «чужинцями», внаслідок чого формується громадська думка про те, що мігранти не лише не несуть загрози, але й можуть стати складовою суспільства.

Однак не варто нехтувати й негативним досвідом, який сформувався внаслідок великих обсягів саме трудових мігрантів. Для прикладу, у 2005 р. Францією прокотилася хвиля масових демонстрацій протесту, які були спрямовані проти польських трудових мігрантів (напередодні Польща стала членом ЄС), вимогою яких було гасло «Геть польських сантехніків!». Зауважимо, що Франція була країною, яка охоче підтримала вступ Польщі до ЄС. За таких умов можемо говорити про певні неузгодженості сфери трудової політики у Польщі, Франції так і в ЄС в цілому. Неузгодження різного характеру призводять до появи негативного впливу на ідентичність корінного населення у більшості суспільних сфер. Особливу увагу варто приділяти мовній сфері. Для прикладу, в турецькій мові, на сьогодні, використовується лише 10 % турецьких слів, всі інші мають арабське походження або є запозиченими з інших мов. Така негативна тенденція в турецькій мові не лише зберігається, але й набуває поширення. Варто згадати й Францію, яка кожного року виділяє значні кошти аби підтримувати власну франкофонію на належному рівні. Зауважимо, що Прем'єр-міністр і Президент Франції мають кожного року звітувати у Парламенті щодо стану мови в країні. За державні кошти видається щорічний нормативний бюлетень з мови та створено спеціальну комісію, діяльність якої спрямована на те, аби замінювати нові запозичені слова іншомовного походження на відповідні слова в французькій мові [227, с. 77-78].

З огляду на такі дії європейських країн, одним із головних завдань державного управління України має стати створення відповідних умов для того, аби потенційні мігранти мали можливість ознайомитися та сприйняти українську культуру й мову, не як чужі та ворожі, а як зрозумілі та необхідні

для перебування на території нашої держави. За таких умов важливо налагодити співпрацю з закордонними українцями, за допомогою створення відповідних спеціальних програм, спрямованих на формування позитивного іміджу українців за кордоном. Такі дії вже мають місце серед українських трудових мігрантів, які власною працьовитістю та сумлінням формують позитивний імідж українських мігрантів та є бажаними працівниками в більшості європейських країн. Крім того, збереження та підтримка культурної й етнічної самобутності серед українських трудових мігрантів, сприяє взаємному розвитку культур і націй, що призводить до кращої адаптації мігрантів в Україні. Ще одним нагальним завданням є підтримка іміджу українців, на території власної держави, на побутовому рівні. Для вирішення цього завдання варто пропагувати у ЗМІ зразки кращих культурно-етнічних традицій, заохочувати проведення днів культури, запровадити різні мовні й правові курси, залучати ініціативних, сумлінних громадян, громадські організації, державні органи та ін.

На думку ЄКРН, не зважаючи на певні успіхи, які було досягнуто урядом в боротьбі з расовою та етнічною дискримінацією, деякі аспекти все ще викликають запитання та занепокоєння, зокрема, все ще відсутнє вичерпне антидискримінаційне законодавство. Крім того, незважаючи на всі спроби органів державної влади посилити законодавство щодо питань надання притулку, деякі процедури щодо визначення статусу біженця в деяких випадках не знаходили відповідної підтримки та блокувалися [451]. З цього приводу ЄКРН дає Україні певні рекомендації, деякі з них є обов'язковими для виконання та по проходженню відведено часу (2 роки) будуть перевірені. Цю доповідь було підготовлено у квітні 2011 р. враховуючи попередній розвиток подій, але на сьогоднішній день мало що змінилося, існуючі проблеми залишилися практично на тому рівні, що й були [451].

Як би ми не ставилися до сучасних змін на політичній карті світу та України, внаслідок глобалізаційних процесів, які обіцяють стати одним з

найбільш вражаючих феноменів в новітній історії, зрозуміло одне: етнічно-національні проблеми набули глобального характеру і в цьому сенсі можуть перетворитися на одну з найбільш болючих проблем сучасного світу. На думку дослідників, на сьогодні ми вже можемо стовідсотково говорити про існування реальної етнічної кризи, якою охоплена вся планета. Неконтрольовані національні емоції, які зважаючи на конкретні обставини, набирають форму обґрунтованого національного самоствердження чи агресивного націоналізму, які стають причиною драматичних колізій майже на всіх континентах, а особливо на «периферії» сучасної цивілізації. Отже зростаюче бажання країн, народів і груп населення само ідентифікуватися призводять до нестійкості та мало передбачуваності сучасного світу.

Як зазначає І. Курас, буде помилковим недооцінювання значущості політизованих етнічностей, які можуть (про що свідчить історичний досвід), легітимізувати чи делегітимізувати політичну систему й державу [128, с. 95].

Незаперечна реальність погроз етнічної й національної агресії обумовлена тим, що на сьогодні існують реальні причини для такої агресії, які знайдуть своє вираження і у майбутньому. За висновками І. Кураса, варто усвідомити, що завжди існуватимуть домінуючі та підлеглі етногрупи, існування яких передбачатиме наявність потужного джерела міжнародних конфліктів, серед яких, прояви етнічного невдоволення, бажання етнічно самоутвердитися та отримати національну незалежність. Крім того, неминучою є наявність та збереження ієрархічного устрою поліетнічних спільнот, в яких головне місце належатиме представникам «титульної нації», політичне керування якої буде головною умовою сталої внутрішньої стабільності. Однак, автор наголошує, що «правління меншини», в умовах слабкої та несформованої демократії, може призвести до виникнення конфлікту з представниками більшості [128, с. 161]. Варто наголосити, що збереження та загострення міжнаціональних суперечностей може призвести до самих трагічних наслідків не лише для окремо взятої країни, але й для всього світового співтовариства. Для прикладу, на сьогодні вже наявна

конфронтація між мусульманським Сходом і християнським Заходом, яка вже набула міжнародного характеру та лише посилюється внаслідок поширення глобалізаційних [345, с. 116].

Тому, під натиском зазначених процесів, все гостріше постає питання збереження власної ідентичності етносу та нації і етнічної глобалізації. Глобалізація, за визначенням Г. Ділігенського, є причиною виходу за межі національно-державних кордонів суспільних макросоціальних взаємовідносин та поступово надає їм транснаціонального характеру, оскільки більшість людських спільнот, з якими ототожнював себе індивід та соціальний простір його взаємозв'язків із суспільством традиційно мали форму країни, держави чи нації [345, с. 115]. Цю ж думку підтримує й У. Бек, зазначаючи, що глобалізація призводить до знищення основних традиційних принципів, на основі яких формувалося та існувало суспільство й держава [33, с. 45].

В нашій державі загальносвітові прояви й тенденції етнічної глобалізації лише починають проявлятися в економічному, політичному та суспільному житті. Однак, їх прояви вже не можуть ігнорувати ні уряд, який має вирішувати державні управлінські завдання, ні громадяни, які на побутовому рівні стикаються з проблемами етнічних взаємовідносин [345, с. 116].

Прояви етнічної глобалізації в Україні відбуваються у двох протилежних напрямках, з однієї сторони, відбувається уніфікація та інтернаціоналізація серед населення, з іншої – відбувається актуалізація елементів сучасної демократії, яка стимулює процеси культурного та духовного відродження, регіоналізації й прагнення до етнічної ідентифікації як серед представників титульної нації так і серед нацменшин.

Ми не підтримуємо точку зору деяких російських дослідників, які наголошують, що процеси етнічної глобалізації в сучасному світі внаслідок посилення взаємного розвитку сучасного світу та взаємного проникнення окремих його складових частин (наприклад, просторової, демографічної,

мовної, культурної, політичної, економічної тощо), можемо сприймати та розглядати тільки як «обіцянку», а не закономірний результат глобалізаційних процесів [161, с. 188]. На нашу думку, глобалізація чинить суттєвий вплив на національну свідомість, яка є досить складною й модернізованою системою духовних феноменів та їх утворень, які виникають та формуються в ході історичного розвитку нації та є відображенням основних засад її існування й розвитку [218, с. 82].

Процеси, які виникають внаслідок глобалізації, вимагають формування нового погляду на існуючі етнічні проблеми в політичному суспільстві на рівні окремої країни. На думку деяких дослідників, глобалізація призводить до того, що більшість сучасних держав не йдуть шляхом еволюціонування, співпраці, а лише уніфікуються [345]. Як наслідок, на сьогодні прояви власної своєрідності народів перетворюються на пережиток минулого, яке знаходить своє вираження лише в традиціях, фольклорі, а етнічна та національна ідентичності втрачають свій сенс. Крім того відбувається поступова втрата й основних критеріїв (історичної пам'яті, національної мрії, національної ідеї, національного менталітету і характеру тощо), які виступали основою для процесів ідентифікації й усвідомлення ідентичності. Саме такі поступові втрати призводять до того, що певні суб'єкти (індивідуальні чи колективні) практично неможливо чітко віднести до певної етнічної чи національної спільноти [504, с. 102]. Не остання роль в таких процесах належить і «культурній американізації» [345]. Для прикладу, за часів європейської колонізації країн Латинської Америки та Африки на питання збереження етнічної та національної ідентичності та її проявів не звертали жодної уваги, тому відбувалося поглинання однією нацією іншої, що супроводжувалося повним розчиненням залишків культури підкореного народу [345]. На сьогодні питання необхідності зберегти культурну своєрідність сучасних суспільств є досить актуальним, а необхідність його позитивного вирішення сприймається як вище досягнення сучасної цивілізації. Починається застосування планового підходу для збереження

культурного генофонду сучасного людства та окремо взятої країни в рамках ООН. За таких умов політика в сфері культури перетворилася на складну систему практичних дій, які фінансує, регулює та здійснює держава (інколи за підтримки приватних осіб), які спрямовані на збереження, подальший розвиток та ефективно збільшення культурної спадщини нації [345]. Як наслідок, відбулося переорієнтування культурної політики в більшості країн з моделі асиміляції, за якої меншість змушена була відмовлятися від власних культурних традицій та цінностей та замінювати їх лише тими, які були притаманні більшості, на мультикультурну модель, де індивід має можливість соціалізуватися з етнокультурою свого етносу.

Таким чином, можемо зробити висновок, що глобалізація чинить суттєвий вплив на етнополітичні процеси в Україні, який проявляється: по-перше, в необхідності як нацменшин України так і етнічних українців формувати необхідні умови для збереження етнічної та національної ідентичності, особливо в умовах посилення формування в Європі європейської ідентичності, по-друге, необхідність включення до процесів культурної інтеграції, зобов'язує формування належних умов збереження та розвитку національної культури та традицій в Україні, по-третє, поширення впливу глобалізації на мовно-освітню сферу викладає необхідність прийняття відповідних застережних заходів щодо збереження національних особливостей в цих сферах.

Висновки до розділу 3

Необхідність адекватного та ефективного осмислення етнополітичних процесів за умов всесвітньої інтеграції й глобалізації, є одним із пріоритетних завдань сучасного українського суспільства і держави, оскільки сучасні етнополітичні процеси призводять до появи багатьох зовсім нових

проблем й актуалізують деякі вже існуючі, в першу чергу етнокультурні та етномовні.

1. На сьогодні сучасному світу довелося перейти до якісно нового етапу розвитку, якому притаманні суттєві зміни у всіх сферах людського життя та подальше, інколи загрозове, зростання глобальних криз. Сучасна наука такими процесами вважає глобалізацію, створення нового постіндустріального світу та інформаційного простору. Більшість науковців наголошують на тому факті, що людство стало на ноосферний шлях розвитку, і, як наслідок, висловлюють різні оцінки та здійснюють пошук різних можливих векторів для подальшого ефективного розвитку людської цивілізації. На сьогодні наявні суттєві розбіжності, по-перше, між глобалізацією суспільно-економічного та культурного життя, по-друге, між глобалізацією та етнізацією. Проблема взаємовпливу цих тенденцій належить до найбільш складних характеристик сучасних етнополітичних процесів. Вплив глобалізації на етнічне життя суспільства призводить до появи різновекторних тенденцій, з однієї сторони це посилення етнічної консолідації та інтеграції, з іншої – процеси асиміляції та відчуження.

2. Глобалізаційні процеси сучасності суттєво впливають на стан державної безпеки нашої країни, на збереження конституційного ладу в державі, її територіальної цілісності та недоторканості. Тому державне управління нашої держави повинно бути чітко орієнтованим на забезпечення й відстоювання власної державності, суверенності, незалежно від інтересів політичних сил як усередині країни так і ззовні, що потребує формування виважених, пріоритетних національних інтересів, які відображатимуть потреби всього суспільства, а не окремої його частини або групи. Зрозуміло, що збереження національних інтересів вимагає впровадження ініціативного зовнішньополітичного курсу, зосередженого на зміцненні авторитету України як самостійної європейської держави, без частки якої розв'язувати глобальні проблеми та зміцнювати міжнародну безпеку буде нездійсненним.

3. Посилення процесів глобалізації призводить до все більшого проникнення уніфікуючих чинників у національне життя країн, що призводить до необхідності впровадження відповідних механізмів державного регулювання щодо збереження власних внутрішніх національних компонентів, таких як, культура, традиції, мова, релігія, освіта. Також в період глобалізації посилюється необхідність збереження національної та етнічної ідентичності, як необхідної умови збереження самобутності та самовизначення. Відсутність належної уваги щодо реальних розмірів впливу глобалізації на етнополітичні процеси в Україні, в подальшому, може призвести до перетворення України на позаєвропейську державу, асиміляцію народу та практичного зникнення всього українського. Тому, в умовах глобалізації, постає необхідність формування виваженого державного управління та регулювання щодо нівелювання існуючих загроз уніфікування суспільства і його етнічних ознак, а також створення відповідних механізмів захисту національного простору.

РОЗДІЛ 4

ЕФЕКТИВНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ЕТНОПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

4.1. Моніторинг етнополітичної ситуації в Україні

Погіршення соціально-економічної та політичної ситуації в країні та систематична зміна владних відносин призвела до активізації етнополітичних процесів в Україні, що вимагає пошуку нових підходів щодо ефективної реалізації державної етнополітики акцентуючи особливу увагу на регіональному рівні. Крім цього тривала відсутність виваженої етнополітики в державі призвела до нерегульованого суспільно-політичного життя нацменшин, що ускладнює прогнозування ситуації щодо вирішення нагальних проблем, щодо ефективного забезпечення прав і свобод, окреслення їх обов'язків, та складністю адаптації представників нацменшин в українське суспільство.

Не зважаючи на складнощі, українською владою розроблено та впроваджено ряд державних програм на підтримку та розвиток нацменшин, з державного бюджету фінансуються кошти на задоволення їх основних потреб, проводяться численні суспільно-політичні заходи як на регіональному, державному так і на міжнародному рівні. Тому необхідно проаналізувати питання ефективності регулювання етнополітичних процесів та етнополітики з позицій нацменшин, тобто тих хто є безпосередніми учасниками таких процесів. Для аналізу ми обрали Миколаївську область, оскільки вона виражено не належить до потенційно конфліктних регіонів України, й максимально наближена до середньостатистичної області країни. Щодо національного складу області то відповідно до офіційних даних [300],

на її території мешкають представники більше ніж 130 національностей (рис. 4.1) [143].

Рис. 4.1. Національний склад та населені пункти компактного проживання нацменшин на території м. Миколаєва та Миколаївської області

Одне з головних конституційних прав громадян демократичної держави – право на об’єднання, оскільки саме громадські об’єднання нацменшин беруть активну участь в державотворчій діяльності й таким чином сприяють реалізації та захисту власної культури, політичних та економічних інтересів.

На сьогодні в Миколаївській області офіційно зареєстровані 36 національно-культурні товариства, які мають статуси: всеукраїнських – 1, обласних – 19, міських – 8, районних – 8 і 5 центрів національної культури при національно-культурних товариствах та 4 центри національної культури у навчальних закладах області [143].

Одним із дієвих механізмів вивчення вказаних процесів, проведення їхнього аналізу для отримання реальних результатів виступає система збирання інформації, з урахуванням її різновекторності та багатогранності.

Наше дослідження спирається на проведені дослідження в інших областях України, що створить умови сформулювати цілісний аналіз стану міжнаціональної ситуації на регіональному та державному рівні. Як і в інших випадках нами використовувався формат анкетування.

На відміну від звичайного лінійного анкетування було використано принцип зустрічного анкетування в межах традиційної системи аналізу, за допомогою чого вдалося досягти об'ємності питань на основі полярності поглядів: працівники органів місцевої та державної влади – представники громадських організацій нацменшин. Найвні відмінності поглядів щодо існуючих проблем і шляхи їх можливого компромісного вирішення, є основним структурним елементом вивчення проблематики.

Основний акцент було зроблено на опитуванні, по-перше, працівників органів влади, які безпосередньо або ж опосередковано займаються вирішенням проблем етногруп, по-друге, серед представників нацменшин, які займаються активною діяльністю.

Опитування було проведено на базі Миколаївської облдержадміністрації, перших – під час проведення засідання Ради представників громадських організацій нацменшин області [359] (50 осіб із представників найбільш чисельних меншин Миколаївської області), других – у Центрі підвищення кваліфікації облдержадміністрації (50 осіб із представників виконавчої та місцевої влади) (табл. 4.1).

Запитання розміщені у анкеті побудовані таким чином, аби як найповніше охопити всі сфери діяльності нацменшин та їх представників на території області. Крім того питання покликані акцентувати увагу на пропозиціях респондентів щодо окреслення основних шляхів вирішення існуючих проблемних питань. Порівнюючи отримані відповіді ми отримали можливість виявити існуючі схожі та відмінні погляди серед респондентів щодо існуючої проблематики та можливих шляхів вирішення питань національно-культурного співжиття в регіоні.

Для більшої зручності та наочності, відповіді респондентів відображено у вигляді діаграм та умовно поділені на п'ять груп, які охоплюють мотиваційний, політичний, економічний, правовий та організаційний механізми державної етнополітики.

Таблиця 4.1

Національний склад респондентів анкетування

Етнічна приналежність	Представники влади (осіб)	Представники нацменшин (кількість осіб)
Українці	10	-
Росіяни	20	15
Молдавани	1	5
Болгари	2	3
Євреї	2	3
Білоруси	2	3
Вірмени	2	3
Корейці	2	3
Азербайджанці	2	3
Роми	2	3
Поляки	2	3
Татари	2	3
Німці	1	3

Перша група запитань стосується економічного механізму, а саме рівня матеріально-технічного забезпечення, фінансово-бюджетного та соціально-економічного розвитку регіону з урахуванням потреб та інтересів нацменшин.

Друга група запитань включає оцінку мотиваційного механізму, з огляду на рівень активності громадських об'єднань нацменшин щодо захисту своїх інтересів, розкриває їх рівень самоорганізації та самосвідомості.

Третя група запитань дає змогу проаналізувати рівень ефективності організаційного механізму завдяки оцінці співпраці представників нацменшин з державним та місцевими владними органами й окреслити можливі шляхи підвищення ефективності цієї роботи.

Четверта група запитань – це певний індикатор визначення рівня правового механізму, а саме рівня напруженості у міжнаціональних взаємовідносинах на території області.

П'ята група надає можливість здійснити аналіз політичного механізму, а саме рівень впливу глобалізаційних процесів на роль та місце нацменшин у суспільно-політичному житті області та регіону.

Щодо першої групи, на нашу думку, матеріальна база являється однією з первинних ланок розвитку та становлення нацменшин, оскільки, по-перше, питання використання ефективних механізмів та створення належних соціально-економічних умов для розвитку нацменшин входить до кола державних інтересів, по-друге, матеріальна основа сприяє стабільності розвитку, соціальної адаптації нацменшин та визначає їх місце та роль у суспільстві. Виходячи із вказаного, отриманні відповіді представників нацменшин на анкетні запитання (див. Додаток Л) щодо забезпечення матеріальних потреб в області, дають можливість стверджувати, що вони в першу чергу покладаються на допомогу зі сторони держави (47,5 % та 31,5 % представники органів влади), впровадження спеціальних державних і регіональних програм (34,5 % та 32,7 % відповідно). Деякі протиріччя серед респондентів виникли у відповідях щодо необхідності й можливостей матеріального самофінансування нацменшин. Серед певної частини представників нацменшин (12,5 %) існує думка, що такі питання повинні належати до компетенції відповідних органів влади. Однак серед представників владних органів (28,6 %) є ті, які вважають, що обсяги фінансування потреб нацменшин залежать виключно від бажання та можливостей представників нацменшин займатися пошуком додаткових засобів для інвестування у їхню діяльність. Спільність думок опитаних стосується другорядної ролі благодійності, на рівні державних і міжнародних суб'єктів, щодо матеріального забезпечення потреб нацменшин (7,2 % та 5,5 % відповідно).

Щодо основних джерел фінансового розвитку нацменшин та їхніх організацій, представники органів влади вважають, що:

по-перше, представники нацменшин мають самостійно підтримувати власне матеріальне становище за рахунок здійснення комерційної чи інших видів діяльності (32,1 %);

по-друге, нацменшини мають розраховувати на фінансову підтримку за рахунок місцевого бюджету враховуючи при цьому можливості місцевого економічного потенціалу (25,7 %);

по-третє, необхідно знаходити можливості для отримання й використання певних коштів за рахунок державного бюджету чи державних програм (15,8 %);

по-четверте, респонденти наголошують на необхідності налагодження тісної співпраці з етнічною батьківщиною нацменшини для отримання та розширення фінансової допомоги (13,8 %). Варто зауважити, що події останніх років (на Сході та в Криму) доводять ризикованість такої співпраці;

по-п'яте, варто використовувати практику сплати членських внесків і різноманітних форм пожертвувань (11,9 %).

Серед представників нацменшин дещо інший погляд на стан речей, а саме:

щодо фінансування власного розвитку, перше місце вони відводять державі (35,6 %), яка, на їх думку, будучи гарантом їх прав і свобод повинна бути максимально зацікавленою у вирішенні існуючих матеріальних проблем та, як наслідок, надавати у повному обсязі необхідну матеріальну допомогу нацменшинам за рахунок бюджетних коштів та відповідних державних та регіональних програм;

щодо місцевих бюджетів, то тут спостерігаємо певні прояви солідарності обох груп (22,3 %), щодо необхідності стимулювати на місцевому рівні матеріальний розвиток нацменшин;

стосовно комерційної діяльності (21,1 %), то виходячи із організаційних форм об'єднань нацменшин вона або взагалі не можлива або не може слугувати стабільним джерелом прибутків;

менше всього представники нацменшин покладають свої надії на етнічну батьківщину (8,9 %), за певних обставин це пов'язано з неможливістю встановлення необхідних зв'язків або ж з існуючими стереотипами у суспільстві;

на останньому місці щодо джерел фінансування перебувають членські внески та пожертвування (11,7 %), оскільки більшість із представників взагалі вважає їх не доречними.

Пріоритетним завданням етнополітики на регіональному рівні є належне забезпечення стабільності міжнаціональних відносин, що знаходить своє відображення в урахуванні потреб нацменшин в процесі формування місцевого бюджету та плануванні відповідних програм розвитку регіону. Цей процес проявляється як в реальних цифрах місцевого бюджету так і в суб'єктивному сприйнятті розміру виділених коштів з обох сторін. Наприклад, на думку більшості представників влади (49,3 %) на існуючі потреби нацменшин виділяється достатні обсяги коштів з місцевого бюджету; інші вважають (32,9 %), що існуючі потреби та запити нацменшин задовольняються виходячи із реальних можливостей місцевого бюджету; й найменша кількість опитаних (17,5 %) наголосили, що нацменшини отримують з місцевого бюджету достатню кількість коштів. Варто наголосити, що опитані представники нацменшин виявилися більшою мірою задоволеними рівнем фінансування з місцевого бюджету (81,0%), але були й ті (18,3%), які наголошували на необхідності покращити рівень фінансування.

Зауважимо, що враховуючи високий рівень професійної підготовки працівників органів влади, викликає певне здивування діаметральна протилежність поглядів на встановлений рівень взаємодії владних органів і нацменшин: представники влади вважають, що вона могла би бути більш

ефективною, оскільки не зовсім відповідає та задовольняє потреби нацменшин (32,9 %), представники нацменшин відзначають її високий рівень (81,0 %). Ми погоджуємося з думкою деяких фахівців, що така ситуація може бути викликана:

по-перше, відсутністю у представників нацменшин бажання реального розуміння існуючих проблем, і як наслідок, їх подальше ґрунтовне усвідомлення призведе до загострення ситуації на місцевому рівні,

по-друге, на сьогоднішній день спостерігається певне співпадання потреб нацменшин та можливостей влади їх задовольнити, дестабілізація чого знову таки ж призведе до посилення конфліктогенного чинника [134].

Отже, належна оцінка та розуміння стану існуючих проблем виступає основним чинником вибору оптимальних шляхів щодо вирішення нагальних питань та встановлення продуктивної співпраці між владою та громадськими організаціями нацменшин. Більшість проблем, які виникають на цьому шляху пов'язують з матеріальним та організаційно-правовим аспектом.

Щодо питань про існуючі проблеми, які наявні у нацменшин та їх товариств, було отримано наступні відповіді: 31,5 % представників владних органів акцентують увагу на відсутності достатніх коштів; 26,3 % вважають, основною проблемою є відсутність необхідних ресурсів; 23,6 % до основних проблем відносять невисокий рівень підтримки нацменшин зі сторони влади; 17,6 % вважають основною проблемою неврегульованість законодавчої бази. Схожими є відповіді і серед представників нацменшин, а саме: 37,1 % наголошує на відсутності необхідних коштів; 29,1 % вважають, що не вистачає ресурсів; 24,1 % за відсутність підтримки з боку місцевих органів влади; 9,2 % констатують неврегульованість законодавчої сфери.

Знову у наданих відповідях прослідковується особлива увага щодо матеріальних потреб як зі сторони представників влади так і зі сторони представників нацменшин. Але якщо у представників влади на першому місці брак ресурсів, то представники нацменшин і далі наголошують на проблемі браку коштів. Проте у питанні щодо необхідності більшої

підтримки органами влади нацменшин спостерігаємо певний збіг результатів та поглядів (23,6 % та 24,1 % відповідно), що дає можливість зробити висновки про можливе поглиблення співпраці між владними органами та громадськими організаціями нацменшин.

На користь місцевої ситуації, на нашу думку, варто навести деякі данні. Зокрема, у 2012 р. з обласного бюджету м. Миколаєва було виділено близько 162 тис. грн. для реалізації відповідних заходів в рамках обласної Цільової національно-культурної програми запланованої на 2010-2013 роки, у 2010 р. ця сума складала 138,4 тисячі гривень [290]. Крім цього депутатами міської ради було наголошено на необхідності проведення на належному рівні конкурсу щодо визначення соціально значимих проектів ініційованих нацменшинами та на основі співпраці з представниками нацменшин розробити проект обласної програми «Вивчення та розвиток мов у Миколаївській області у 2012-2015 роках» [291]. Поряд з цим було розглянуто можливість, по-перше, організувати постійну телефонну лінію «Телефон довіри», по-друге, надавати консультації та безоплатну юридичну допомогу щодо питань із захисту прав нацменшин [290].

Щодо другої групи питань, то вони здебільшого стосувалися ролі та місця громадських організацій нацменшин щодо забезпечення належних умов та підтримки розвитку й збереження нацменшинами власної культури та традицій.

Серед відповідей представників влади на першому місці 52,6 % – задовільний стан забезпечення, на другому 25,5 % – достатнє забезпечення культурних традицій нацменшин, на третьому 19,8 % – негативна оцінка стану речей, оскільки на думку вказаних респондентів, для нацменшин створено належні умови для забезпечення й популяризації власних традицій. Представники нацменшин виявилися більш лояльними в оцінюванні власної діяльності, а саме, 69,9 % визнали свою діяльність на високому рівні. Й лише 29,5 % вважають її такою, що вимагає додаткових зусиль. Жоден із вказаних респондентів не погодився з варіантом відповіді про відсутність достатнього

рівня забезпечення відповідних умов і підтримки для збереження та розвитку нацменшинами власних традицій та культури.

Необхідність активної діяльності представників нацменшин на місцевому рівні зумовлена:

по-перше, необхідністю їхнього визнання як структурної одиниці самоврядування,

по-друге, постійною участю у суспільно-політичних процесах регіону,

по-третє, регулярним проведенням різних акцій політичного, громадянського, культурно-освітнього та інформативного характеру.

У питаннях стосовно необхідності покращити діяльність організацій нацменшин, було отримано дещо схожі відповіді.

На думку представників влади, представники нацменшин повинні власними силами забезпечувати свої інтереси – 43,9 %. Натомість 27,9 % вважають, що нацменшини повинні більш активніше займатися популяризацією своїх інтересів. А 27,2 % наголошують, що нацменшини повинні розраховувати на підтримку та допомогу зі сторони влади. Представники нацменшин підтримують таку позицію, однак наголошують, що в першу чергу, мають покладатися на власні сили (49,9 % і 33,9 % відповідно), й лише за необхідності потребувати та покладатися на допомогу зі сторони влади (16,1 %).

На нашу думку варто навести деякі данні, що свідчать як про активну популяризаторську діяльність нацменшин так і про активне залучення органів влади. Відповідно до розділу Програми «Надання фінансової підтримки у проведенні заходів громадських організацій в місцях компактного проживання (болгар, месхетинських турків, курдів, чехів), та вразливих верств національних меншин (ромів)» [387] протягом 2012 року нацменшинами було проведено та профінансовано органами влади такі заходи: на святкування Дня ромської культури 8 квітня 2012 р. виділено 3 тис. грн.; на проведення фестивалю нацкультур «Дружба» виділено 25 тис. грн.; Року російської культури російським національно-культурним

товариствам надано підтримку в розмірі 21,5 тис. грн., фестивалю Слов'янських народів до Дня слов'янської писемності й культури – 8 тис. грн., Днів національних культур азербайджанської та грузинської культур – 6,3 тис. грн., «круглі столи» – 2,0 тис. грн. [388], це ще не весь вичерпний список, але і він, на нашу думку, свідчить про активну діяльність нацменшин на території нашої області та участь в їх проведенні органів влади.

Гармонізація міжетнічних відносин та необхідність спільного вирішення проблемних питань сприяє посиленню співробітництва представників нацменшин та державних органів влади. Тому доречною була наявність відповідних питань під час опитування, що допоможе зорієнтуватися в основних напрямках розвитку цієї співпраці.

На питання «Чи вирішуються проблеми, з якими звертаються представники нацменшин до органів влади?», представники нацменшин надали переважно позитивну відповідь (63 %). Крім того 35 % наголосили на відсутності взаєморозуміння з представниками влади чи вказали інші недоліки (3 %).

Крім того під час надання відповідей представниками нацменшин було надано схвальні відгуки щодо створення та діяльності Гуманітарної ради при Миколаївській облдержадміністрації. Однак представники влади виявилися менш задоволеними існуючою ситуацією (64 %). Зауважимо, що кількість позитивних відповідей (34 %) не є критично низькою. Крім того виявилися і такі (2 %), які наголосили на необхідності дотримуватися принципу пріоритетності під час вирішення існуючих проблемних питань. Як наслідок, ми можемо стверджувати про наявність високої позитивної оцінки співробітництва у представників нацменшин з органами влади, ніж у самих можновладців. Такі результати можуть бути викликані досить критичним підходом зі сторони представників влади, які усвідомлюють наявність більших можливостей та потенціалу для співпраці з представниками нацменшин. Щодо представників нацменшин то нам вже відомо, що в більшості випадків вони покладаються на власні сили, саме тому обсяг

співпраці є для них задовільним на сьогодні, але наскільки довго це буде тривати покаже час.

Визначивши рівень співпраці між органами влади та нацменшинами, варто з'ясувати чого саме бракує, на їх думку, для покращення та більшої ефективності в роботі владних органів щодо задоволення існуючих потреб нацменшин.

Представники влади наголошують, що однією з основних перепон ефективної діяльності є відсутність: відповідних ресурсів (33 %), відповідного фінансового забезпечення на державному, регіональному та місцевому рівнях (20 %), необхідних кваліфікованих кадрів (24 %) та, за необхідності, ефективної координації дій (12 %). До інших причин, які зазначили 11 % опитаних, були вказані: низький рівень ініціативності нацменшин; реалізація дієвих механізмів співпраці; створення попереджувальних заходів спрямованих на недопущення критичних ситуацій.

Представники нацменшин, натомість, зазначили, що підвищення ефективності потребує: відповідних ресурсів (31 %), зростання кадрового потенціалу (25 %), збільшення фінансового забезпечення (23 %); скоординованих дій (13 %).

Варто наголосити, що серед інших причин, які було вказано представниками нацменшин (10 %), наголошувалося на недостатній кількості їх представників в органах влади, що могло б сприяти кращому взаєморозумінню та розв'язуванню існуючих проблем.

Наступне питання стосувалося можливості та бажання нацменшинами, особливо тими, які компактно проживають, створювати органи самоорганізації населення.

Відповіді отримали практично діаметрально протилежні. На думку представників влади нацменшини, як і будь-які інші громадяни міста та області, мають всі належні умови для створення ОСН (35 %), але, на жаль, не проявляють належної ініціативи й не зверталися до органів влади щодо

створення такого органу (60 %), й лише незначна частина (5 %) вважає, що така можливість у представників нацменшин відсутня навіть не зважаючи на їх компактне проживання. Натомість представники нацменшин вважають, що не існує належних умов для створення ними таких організацій (60 %), деякі з них пояснюють відсутність звернень до влади (60 %) через те, що органи самоорганізації населення не зовсім відповідають організаційним вимогам нацменшин. Й лише незначна частина (5 %) заявила про реалізацію наданого права, але на жаль в складі житлового будинку, де проживають представники різних національностей.

Варто відмітити, що в Миколаївській області ведеться досить активна популяризація створення органів самоорганізації населення, яких на сьогоднішній день зареєстровано вже 30 [423]. На жаль жодних даних щодо створення такого органу за етнічною ознакою у нас відсутня.

На сьогодні одне з головних питань, зважаючи на ті зміни, що відбуваються в світі та країні, є питання наявності чи відсутності дискримінації за національною ознакою. На думку деяких дослідників, вони можуть виявлятися у вигляді різного роду утисків та соціальної несправедливості щодо певної нацменшини, що може призводити до зростання міжетнічного напруження та виникнення конфліктних ситуацій [76; 406]. Відповіді респондентів на вказане запитання носять суперечливий характер.

Серед представників влади більшістю (80 %) було зазначено, що такі ситуації в практиці їхньої роботи не виникали. Лише 15 % зазначили, що інколи стикалися з такими проблемами, однак ті не носили масового характеру. Й лише 8 % опитаних з представників влади зазначили, що відбувається поступове збільшення таких проявів. Щодо представників нацменшин, то більшість із них (77 %) наголошують, що такі прояви відбуваються на більш регулярній основі та, все частіше, набувають різноманітних форм (образ, утисків, вандалізм тощо). Й лише певна частина (15 %) зазначила, що таким проявам притаманний стихійний характер, а

пов'язані вони перш за все з конкретними подіями в суспільно-політичному житті країни.

Такі думки знайшли своє підтвердження й у наступних відповідях щодо наявності підстав для занепокоєння з приводу ефективності розвитку міжетнічних процесів в зазначеній області. Більшість представників нацменшин (80 %) дали негативну оцінку. Серед представників влади виявилось більше тих (80 %), хто вважає, що такі підстави існують й з ними необхідно працювати. В обох групах лише 15 % зазначили про відсутність підстав для занепокоєння. Щодо інших причин для занепокоєння представники влади (5 %) та нацменшин (5 %) вказали на неврегульованість окремих питань національного життя в державі, а саме: подальше збільшення потоків мігрантів, погіршення рівня життя тощо.

Аналіз відповідей респондентів дає можливість впевнитись, що, незважаючи на багатонаціональність складу населення області, різновекторність інтересів етногруп, різноманітність національних культур, ситуація у регіоні завдяки співпраці між громадськими організаціями нацменшин та владними органами і є стабільною та керованою. На користь цього говорить і наявність регулярних заходів як нацменшинами так і органами влади щодо запобігання та профілактики таких проявів.

Логічним з цього приводу було наступне запитання щодо аналізу та вдосконалення політики держави в галузі міжетнічних відносин і пошуку основних шляхів їх подальшого розвитку. Законодавчі та підзаконні акти держави регулюють майже всі аспекти соціального розвитку нацменшин, але в результаті суспільного розвитку вони потребують подальшого вдосконалення.

Більшість представників нацменшин (50 %) наголосили, що чинну законодавчу базу в Україні щодо міжетнічних взаємовідносин можна вважати такою, що в цілому відповідає існуючим потребам національного розвитку; 35 % опитаних висловили думку щодо необхідності вдосконалити чинне законодавство й лише 15 % виявилися незадоволеними існуючою

законодавчою базою. Серед представників влади відповіді виявилися менш оптимістичними, а саме: 48 % вважають, що діюча законодавча база є об'єктивною та дієвою; 36 % взагалі не поділять таку точку зору, а 15 % наголошують на необхідності внесення змін і доповнень в законодавчу базу.

Динамізм суспільного життя, міжнаціональних відносин потребує визначення напрямів їх розвитку. У цьому запитанні перехрещуються деякі важливі аспекти, такі як розвиток національної культури, питання освіти, розвиток відносин з етнічною батьківщиною, фінансове забезпечення тощо. Кожний напрям має велике значення у процесах досягнення соціального міжнаціонального балансу та гармонізації розвитку міжетнічних відносин.

Багатогранність міжетнічних процесів призводить до різновекторності у запитаннях щодо основних пріоритетів розвитку у цій галузі суспільних відносин. У відповідях на це запитання анкети респонденти обох груп віддавали в основному перевагу пріоритетам етнічного розвитку за рахунок фінансового забезпечення національних програм розвитку меншин.

Так вважають 22 % представників влади та 34,8 % представників нацменшин. Пріоритетам розвитку національної культури віддають перевагу 30 % представники органів влади й 13,9 % представники нацменшин; освіти – відповідно 28 % та 19,2 %; релігії – відповідно 15 % та 17,7 %; розвиток зв'язків з етнічною батьківщиною – відповідно 5 % та 10,9 % респондентів.

На нашу думку варто підтримати думку деяких дослідників, які наголошують, що в цілому рівень існуючого законодавства щодо сфери національних відносин в нашій країні сприяє забезпеченню стабільного розвитку й безконфліктності процесів, які пов'язані з етногрупами. Однак без необхідних змін, доповнень та корекції чинного законодавства щодо сфери міжетнічних відносин, які давно вже назріли, буде досить складно ефективно контролювати та впливати на стан міжетнічних відносин. Тому на разі є актуальним прийняття Концепції етнополітики, антидискримінаційного законодавства й низки інших актуальних законопроектів. Крім того

доопрацювання потребує як сама законодавча база, так і вся система управління та регулювання міжетнічними процесами.

Відповіді на питання останньої групи щодо глобалізаційного впливу на життя нацменшин, носить здебільшого суб'єктивний характер. Це пояснюється:

по-перше, відсутністю одностайного розуміння глобалізації та супроводжуваних її процесів респондентами,

по-друге, наявне сприйняття глобалізації як процесу який ще не дійшов до України.

Щодо питань особистого ставлення до глобалізації та її процесів, було отримано від респондентів дещо схожі відповіді, які містили пом'якшувальні формулювання «скоріше прибічник/противник». Варто зауважити, що такі форми відповідей притаманні для більшості респондентів й під час проведення інших досліджень, що пояснюється відсутністю комплексної системи понять й уявлень щодо зазначених процесів [433].

Отже, відповіді респондентів продемонстрували практично рівномірний поділ на прихильників (55 % та 50 % відповідно) та противників (40 % та 45 % відповідно) процесів глобалізації. Й лише незначна частина з обох сторін опитаних (5 % та 5 % відповідно) не змогли дати однозначну відповідь.

Варто зауважити, що не зважаючи на відсутність чіткого ставлення до глобалізаційних процесів, опитані досить широко орієнтуються щодо сучасних міжнародних процесів, тому надали досить чіткі відповіді на запитання щодо існування можливих ризиків і переваг процесів глобалізації для нашого суспільства та країни.

На поставлені питання ми отримали діаметрально протилежні відповіді. Щодо переваг вказаних процесів, то серед представників влади таких виявилось більше ніж серед представників нацменшин – 60 % і 30 % відповідно. Однак представники нацменшин вбачають у зазначених процесах більше ризиків ніж переваг – 65 % і 25 % відповідно. Але для представників

влади головною перевагою вказаних процесів є економічний фактор, то для представників нацменшин перевагою є посилення етнічно-національного чинника в сучасному світі.

До недоліків вказаних процесів представники влади віднесли нерівномірність розвитку життя певних країн, яка створює певні додаткові труднощі в суспільно-політичному житті суспільства. А представники нацменшин загрозою глобалізаційних процесів вважають: асиміляцію, ксенофобію та упередження. Отримані відповіді дають можливість стверджувати про відсутність виваженого офіційного підходу щодо пояснення глобалізаційних процесів на державному рівні.

На запитання щодо необхідності налагодження стосунків з представниками своєї національності в інших країнах ми знову отримали схожі відповіді, оскільки відповіді респондентів продемонстрували практично рівномірний поділ на прихильників (70 % та 70 % відповідно) та противників (25 % та 25 % відповідно) налагодження таких стосунків та співпраці. Й лише незначна частина з обох сторін опитаних (5 % та 5 % відповідно) не змогли дати однозначну відповідь.

Але незважаючи на схожість позицій респондентів, основа таких відповідей різна. Зокрема, представники влади (70 %) вважають за необхідне встановлення таких стосунків, але з точки зору надання фінансової та іншої допомоги зі сторони інших країн представникам своїх нацменшин. З точки зору представників нацменшин, така співпраця:

по-перше, сприяє збереженню традицій, культури,

по-друге, надає можливості отримувати допомогу з іншої сторони.

Серед негативних наслідків такої співпраці, представники влади (25 %) називають можливу появу сепаратистських настроїв, неконтрольованого збільшення чисельності представників нацменшин. Представники нацменшин (25 %) вважають, що в деяких випадках така співпраця призводить до диференціації представників нацменшин, їх різного

матеріального, технічного забезпечення. Але в цілому відповіді носять здебільшого позитивний характер.

Останнє запитання стосувалося можливих наслідків впливу глобалізації на життя та культуру нашого суспільства. Отримані відповіді дають можливість стверджувати про негативне ставлення всіх респондентів щодо можливих наслідків впливу глобалізації на наше подальше життя. Серед позитивних наслідків представники влади (30 %) називають можливість отримати відповідну освіту за кордоном, формуванню європейського рівня поведінки, поширення високої культури. Представники нацменшин вбачають менше переваг у таких процесах, але, зокрема наголошують на можливості формування універсальних стандартів для людей різних національностей, перехід взаємозв'язків нацменшин, суспільства та держави на новий рівень спілкування та співпраці.

Серед негативних наслідків представники влади (65 %) називають формування ідеалів та моральних цінностей, які не притаманні українському суспільству. Представники нацменшин (70 %) вважають, що посилення впливу глобалізації на суспільство призведе до підриву основ національної культури, традицій, затиранню етнічних та національних відмінностей. Й лише незначний відсоток (5 % та 5 % відповідно) вважає, що говорити про якісь зміни у суспільному житті внаслідок глобалізаційних процесів ще зарано.

З отриманих відповідей можемо зробити висновок, що незважаючи на активність політичного життя, більшість опитаних на перше місце ставить необхідність вирішити нагальні питання внутрішнього життя суспільства й держави.

Отже, проаналізувавши групи запитань, можемо окреслити основні тенденції та напрями в поглядах представників влади й нацменшин щодо існуючої етноситуації. Серед них:

по-перше, першочергову роль у етнополітичному процесі респонденти обох груп відводять адекватній практичній підтримці проголошеного курсу

держави як на законодавчому рівні, так і у формуванні фінансової та матеріально-технічної бази. Причому, якщо більшість представників нацменшин вважає, що участь держави у цих процесах має бути більш вираженою, а основними джерелами розвитку національно-культурних процесів має стати державний та місцеві бюджети, то представники влади демонструють більш далекоглядну позицію, вбачаючи перспективи розвитку нацменшин в активній економічній поведінці самих громад шляхом стимулювання комерційної діяльності відповідних етногруп;

по-друге, можна відзначити загальну одностайність позитивної оцінки діяльності громадських організацій нацменшин обома групами опитаних, тобто високий відсоток представників нацменшин, які орієнтовані на власну активну діяльність свідчить про зростання їхньої самосвідомості й створення на державному рівні відповідних умов для самореалізації;

по-третє, питання співробітництва між громадськими організаціями нацменшин та органами влади має у своєму підґрунті досить значний резерв роботи, хоча переважно і задовольняє запити представників нацменшин. Це свідчить про досить високу компетентність працівників органів влади, хоча сама проблематика етновідносин потребує від працівників органів влади більш високого професіоналізму та відповідної кваліфікації;

по-четверте, більшість респондентів вважає, що чинна вітчизняна законодавча база щодо міжетнічних взаємовідносин в цілому відповідає об'єктивним потребам нацменшин, однак динаміка суспільного розвитку потребує подальшого вдосконалення законодавчої бази щодо вказаної сфери. Тому є потреба у прийнятті низки законів, які б більш адекватно відповідали суспільним викликам та регулювали всю систему міжетнічних зв'язків;

по-п'яте, вагома частина опитаних все ще не визначилися щодо власного ставлення до глобалізаційних процесів та їх впливу на національне життя.

Таким чином, наявні проблеми у забезпеченні ефективної діяльності державних органів влади та місцевого самоврядування в сфері етнічних

взаємовідносин містять широкі можливості та напрями для вдосконалення як матеріальних так і професійних. Вирішення таких проблем потребує здійснення більш досконалої й різновекторної діяльності у етнічній сфері. Крім того, лише збереження та підтримка гармонійного співвідношення різноманітних напрямів щодо розвитку етновідносин, на думку деяких респондентів, є найбільш ефективним та оптимальним шляхом щодо подальшої інтеграції нацменшин до українського суспільства.

4.2. Етнополітична ситуація сучасної України в умовах глобалізації

Процеси, які відбуваються в сучасному світі на глобальному та регіональному рівнях, так чи інакше позначаються на внутрішній ситуації в країні. Особливості сьогodнішніх процесів світового і національного розвитку все більше призводять до посилення проблем міжнаціональних відносин в державі, необхідності об'єднання нації, становлення етнополітичного консенсусу, впровадження ефективних механізмів державного регулювання. На сучасному етапі, коли створення незалежної України стало реальністю, основи національного життя потребують істотних змін. Здобуття незалежності вже не є першочерговою проблемою, натомість актуалізується розвиток політичних, соціальних, економічних, духовних принципів державності. Отже, відбувається осмислення необхідності створення оновленої цивілізованої держави. Така потреба виступає підґрунтям об'єднання націй і суспільства, викристалізовуванням засад громадянського суспільства, посиленням поліетнічного суспільства як способу вирішити загальнонаціональні завдання, реалізувати національні інтереси.

Модерні етнополітичні процеси в Україні відбуваються за умов наявності для переродження української нації з моноетнічної у поліетнічну,

тому в нашій державі зародилася схильність до формування поліетнічної нації. Сьогочасну ситуацію в етножитті країни характеризують наступні чинники:

- відбуваються процеси подальшої політизації етнічності;
- відбуваються суттєві зміни у національній та етнічній свідомості громадян України;
- наявні зміни у національному та етнічному складі населення держави;
- відбувається подальше посилення зовнішнього впливу на внутрішнє життя країни;
- у суспільстві зростає кількість негативних проявів щодо взаємостосунків між представниками етногруп так і всередині них;
- посилюється вплив глобалізаційних процесів на зовнішню та внутрішню політику та становище в Україні.

Перелік не є вичерпним, але і він дає змогу зрозуміти особливості етнополітичної ситуації в Україні на даному етапі.

Політизація етнічності. Передумовою цього явища є бажання або необхідність одержати чи розширити вже наявний доступ представників етногруп до владних можливостей та участі у прийнятті важливих управлінських рішень. Як свідчить існуюча практика цей процес може відбуватися як легітимним так і не легітимним шляхом.

Наприклад, Т. Буккволь у своїй праці «Україна та європейська безпека», яка, присвячена вивченню питання політичної мобілізації нацменшин, стверджує, що причиною етнічної мобілізації, досить часто, є відсутність у представників етногрупи можливості отримання престижної посади та кар'єрного росту з причин етнічного походження [245]. В Україні певним обмеженням щодо отримання високої посади в політиці або ж на державній службі, була вимога володіння українською мовою. Дослідник Т. Буккволь наводить статистичні данні, згідно яким, близько 20 %

престижних посад в політиці та на державній службі України обіймають етнічні росіяни, що відповідає відсоткам російського населення в нашій країні. Також автор наголошує, що в нашій державі діє досить ліберальна політика щодо етнічних росіян, яка пояснюється великою чисельністю російського населення [245], але навіть така чисельність не може бути передумовою для домінування в політичному житті та державному управлінні. На нашу думку, ще однією етногрупою, яка має високий рівень політичної мобілізації в Україні є євреї. Але тут варто говорити не про кількісний показник, а про стійке становище євреїв у суспільстві.

Процеси політизації етнічності мають здебільшого об'єктивний характер, оскільки активна діяльність, яка взаємопов'язана з етнічними зацікавленнями, можлива тільки за сприятливих політичних умов. Також така політизація не позбавлена й впливу суб'єктивних чинників. Як наслідок, громадські організації створенні для задоволення культурницьких потреб, політизується, спрямовуючи всі зусилля на залучення до управління все більшої кількості представників етногрупи. На цьому ґрунті виникає своєрідний соціальний парадокс: посилення демократизації влади, призводить до активізації діяльності суспільства, складові якого самоорганізуються й утворюють велику кількість різних об'єднань, які виступають потенційними конфліктантами (рис. 4.2).

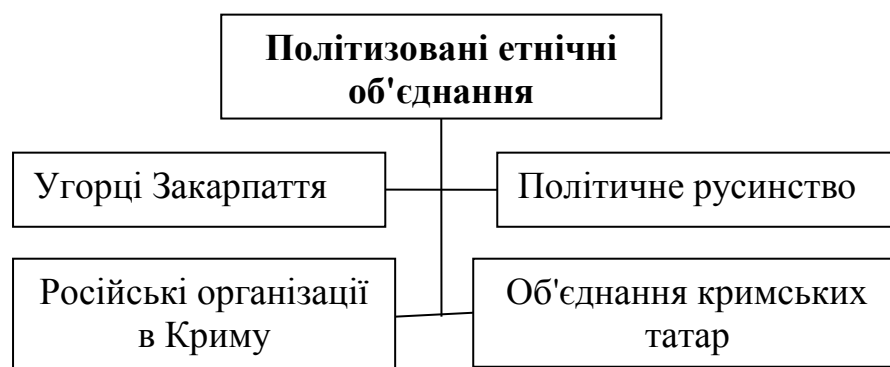

Рис. 4.2. Політизовані об'єднання в Україні

Сучасні громадські організації нацменшин досить різноманітні за формою: общинні структури, які намагаються бути максимально наближеними до традиційних форм національного життя, правозахисні організації, культурні та культурно-просвітницькі товариства, творчі об'єднання, земляцтва тощо, крім цього створюються етнічні організації за демографічною, гендерною, професійною тощо ознаками [269]. На сьогоднішній день більшість громадських організацій нацменшин перебувають на етапі політичного становлення, але їхня діяльність стає дедалі активнішою та набирає політичної та суспільної ваги у суспільстві. Як наслідок, політизація діяльності таких громадських організацій в подальшому неминуче призведе до створення конфліктних ситуацій.

Сьогодні, в процесі політизації етнічності, етноспільноти все частіше вдаються до підтримки політичних партій або тих політичних діячів, які декларують готовність захищати права та інтереси цих спільнот. В деяких випадках етногрупи вдаються до створення власних етнічних партій аби не від кого не залежати. В Україні прикладом таких етнічних партій можуть слугувати Партія мусульман України, Партія «Руський блок», Партія угорців України, Демократична партія угорців України та ряд інших [150].

Результати такої взаємодії та діяльності етногруп та політичних утворень в Україні має здебільшого негативні наслідки. Зокрема, інтенсивне створення та активна діяльність на території АРК російських організацій, які відстоюють необхідність відокремлення автономії від України та її подальше приєднання до Росії; поширення вимог кримських татар щодо надання АРК статусу кримськотатарської автономії; посилення ідей політичного русинства, його осучаснення (авторами й прихильниками нового напрямку поширюються ідеї щодо відокремлення території з корінним населенням, на ідеологічній основі, з характерною русинською самосвідомістю на рівні регіону на відміну українського етнозагалу, а, в подальшому, отримати та реалізувати право адміністративно-політичного чи державно-політичного самовизначення як представників окремого народу або нації. Така

ідентичність сприймається «політичними русинами» як процес легітимації виняткового власного права на керівництво регіоном, можливість самим розпоряджатися наявними ресурсами, людським потенціалом; поширення на Закарпатті ініціативи угорців щодо створення окремого «угорського автономного національно-територіального округу» [211].

Досвід переконливо свідчить про прямий зв'язок між залученням громадських організацій до політичного життя і посиленням їхніх внутрішніх суперечок. Досить реальною за таких умов постає і можливість ескалації міжетнічних конфліктів. А тому державі необхідно спрямовувати подальший розвиток громадських організацій нацменшин вбік координації їхньої діяльності як реального втілення ідеї міжнаціонального миру і злагоди, толерантності й полікультурності.

Особливості національної та етнічної самоідентифікації громадян України. В активній боротьбі політичні сили в прагненні отримати підтримку суспільства, вдаються до маніпуляцій суспільною думкою. Це призводить до формування в українському суспільстві конфліктного поля напруги. Воно зумовлено існуванням стійких традиційних місцевих стереотипів у українців, що мешкають у різних регіонах країни, які сформувалися за минулі часи. Якщо мешканці Центрально-західних областей виховувалися в руслі західноєвропейської християнської традиції, то мешканці Південно-східних – в руслі православної візантійської. Різний історичний досвід і різні системи цінностей сформували ті стійкі стереотипи, що історично породжували недовіру між цими частинами народу. Чим більше зростає недовіра між мешканцями різних регіонів, тим більше вони втрачають адекватну оцінку подіям, що відбуваються, не зважають на розуміння необхідності консолідації, єднання. З цього приводу деякі дослідники роблять висновок, що невід'ємною рисою стереотипної свідомості є спроби спростити складну й суперечливу дійсність, які не дозволяють індивідам адекватно орієнтуватися та реагувати під час перехідних або проміжних стадій розвитку певної ситуації чи явища [344, с. 251]. Сьогоднішній процес

відбудови української національної держави є саме тим перехідним етапом, коли відбувається загострення відносин в результаті невідповідності «вчорашніх стереотипів об'єктивній дійсності» та формування на основі стереотипів етнічних упереджень. Основою формування таких упереджень серед населення, з точки зору психології, є, по-перше, наявна тенденція до перебільшення відмінностей між власною та чужою етногрупами, по-друге, фактична мінімізація відмінностей всередині групи. Про існування стереотипів і упереджень серед населення нашої країни свідчать, зокрема, дані Центру Разумкова, які констатують, що рівень міжрегіональної відчуженості українських громадян є високим, зокрема, громадяни України вважають більш близькими до себе жителів сусідніх країн, ніж мешканців різних регіонів власної країни [168, с. 9].

Після проголошення незалежності України в країні відбувається помітне зростання національної та державної самоідентифікації (див. Додаток М), яка намагалася конкурувати з сильною в перші роки незалежності пострадянською ідентичністю. На початку 2000-х рр. ситуація дещо змінилася, про що свідчать, по-перше, результати проведених соціологічних досліджень, відповідно до яких спостерігається тенденція до збільшення кількості осіб, які ідентифікували себе як українці та громадяни нашої держави (2004 р. – 44,2 %; 2005 р. – 54,6 %; 2006 р. – 51,6 %) [219]. Варто зазначити, що головною рисою державно-національної «українськості» опитувані представники різних національностей відвели відчуттю відповідальності за долю своєї країни.

Окрім того, існуючі тенденції розвитку самоідентифікації населення України у напрямку національно-державної єдності не зменшується ризик дезінтеграції всеукраїнського суспільства через територіальну сегментованість і слабку узвичаєність його ціннісних основ. Результати недавнього опитування показали, що тільки 24 % респондентів переконані, що українську націю та народ об'єднує наявність спільної історії та території, 21 % – наголошують на важливості мови спілкування, 19 % – на релігійних

началах, 13 % – виступають за національну належність, 12 % – віддають перевагу політичним поглядам, 12 % – наголошують на важливості патріотичних почуттів серед громадян України, 10 % – впевнені що українську державу побудовано на основі національної ідеї. Знову активізуються серед населення стереотипи розмежування на основі регіональних ознак – «східняки», «западенці»; ЗМІ поширюють «ярлики» типу «дони», «донецькі», «закарпатські»; посилюється протистояння між різними групами населення в різних регіонах [493, с. 462].

Регіональна диференціація населення не обмежується різним трактуванням минулого і баченням геополітичного майбутнього країни. Паралельно з процесами національної самоідентифікації розвиваються й процеси формування європейської ідентичності, яка до 2011-2012 рр. не втрачала своєї значущості для громадян України, а отже, запит на європейськість є досить потужним в українському суспільстві [74, с. 64] (див. Додаток Н).

Згідно з дослідженням, проведеним у 2007 р., 18,4 % респондентів України поділяють сепаратистські настрої, тобто підтримують ідею виходу зі складу країни області, в якій вони проживають (4,2 %), або перетворення її на автономну республіку (14,2 %). Ситуація дещо змінилася у 2013 р., відповідно до проведеного соціологічного опитування Центру Разумкова, *80 % опитаних громадян проти поділу України, проте 13 % – за автономію власних регіонів, а понад 12 % – за перехід до федеративного устрою [348].* Але, як стверджує Л. Нагорна, робити висновок щодо реальної серйозної загрози проявів сепаратизму в Україні, зокрема «східного», та можливого розколу країни на основі існуючих регіональних розбіжностей поки що не має, оскільки «реальну загрозу розколу створюють не орієнтаційні відмінності, а конкуренція націоналізмів, коли вони входять у стадію ворожості й «перемоги будь-якою ціною»; але при цьому автор наголошує, що існує можливість серйозного конфлікту по лінії «південь-північ», оскільки найбільше передумов до виникнення проблем сепаратизму існують

на півдні країни, а саме в Криму [295]. На думку автора, на сьогодні, в Україні етнічний фактор у країні та регіонах відіграє велике значення та роль в процесі утвердження соціально-політичної стабільності, особливо це стосується прикордонних територій, в якій зосереджено велику кількість представників тієї чи іншої нацменшини (АР Крим, Донецька, Луганська, Одеська, Чернівецька, Закарпатська області) [295]. Відсутність відповідних механізмів запобігання та ефективного державного регулювання політико-правових, економічних, національно-культурних проблем нацменшин є основою для посилення їхнього невдоволення своїм становищем в Україні. Тому, досить часто, як один із можливих виходів із цієї ситуації, нацменшини вдаються до поширення ідей сепаратизму, ініціювання створення власної держави або можливості приєднання до іншої держави. На думку дослідників, за передумовами активного прояву сепаратистських ідей, на першому місці перебуває Крим, на другому – Закарпаття, ми поділяємо їх точку зору, щодо можливості в умовах існуючої політичної нестабільності в державі, певного розколу політичних сил та посилення проросійських тенденцій серед української політичної еліти перетворення таких тенденцій на реальну небезпеку [156].

Одним з актуальних питань становлення й розвитку самоідентифікації українського народу є мовне питання, яке отримало статус не стільки міжетнічного, а переважно політичного. Під час останніх президентських і парламентських виборів зусиллями учасників передвиборчих прокламацій воно загострилося настільки, що в суспільстві виникла реальна загроза розколу на мовному ґрунті. Питання державної мови розглядалося не лише учасниками політичних і правових дискусій, але й мусувалося з точки зору національної безпеки. Таким чином всебічний аналіз мовного питання набуває вкрай важливого значення як один з вагомих етнополітичних чинників. Окреслений державою курс на українське національне відродження, який мав на меті розширення сфер застосування української мови, натомість призвів до серйозного морально-правового зіткнення

інтересів: використання примусових адміністративних заходів щодо українізації могли розцінити як примус, недопустимий з принципами демократії, а закривання очей на існуючу проблему щодо мовного питання означало б непряме виправдання її попередньої дискримінації.

Згідно даних Всеукраїнського перепису 2001 р. українську мову рідною назвали 32,6 млн. чол., що складає 68 % від загальної кількості всіх громадян, російську – 29,6 %, на інші мови припадало 0,4 % [118]. Протягом наступних років незалежності України мовне питання час від час набувало політичного характеру та вимагало внесення відповідних змін на законодавчому рівні (див. Додаток П). Здебільшого це стосувалося використання української та російської мов на державному рівні та надання останній статусу регіональної. Точка кипіння припала на 2012 р., саме на передодні чергових виборів до Верховної Ради було прийнято новий закон про мови, відповідно до положень якого деякі мови отримали статус регіональних. Ситуація змінилася на початку 2013 р. По-перше, результати проведеного дослідження Київським міжнародним інститутом соціології у лютому-березні 2013 р. засвідчили, що 56 % опитаних назвали рідною мовою українську, 40 % – російську, 3 % – іншу мову й лише 1 % опитаних не змогли відповісти на це питання [118]. По-друге, відносно статусу російської мови, на основі відповідей респондентів було встановлено, що 47 % висловилися за надання їй статусу регіональної, але лише в тих регіонах, населення яких вважає це необхідним, 28 % заявили про необхідність надання їй статусу другої державної мови на всій території країни, натомість 19 % вважають про доцільність виключення російської мови на всій території України з офіційного спілкування [118].

Це доводить, що в незалежній Україні існують кореляційні вагомні чинники, які чинять потужний вплив на мовну поведінку населення й сприяють обмеженню вільного користування мовою, яку вони вважають рідною. Слід констатувати також, що наразі українська мова не є пануючою, в доброму розуміння цього слова, у суспільно-політичному житті населення

та держави внаслідок наявності певної кількості об'єктивних та суб'єктивних чинників: відсутність належного економічного розвитку в державі, й як наслідок, відсутність необхідних фінансових ресурсів; наявна протидія деяких впливових груп; відсутність престижності мови тощо. Про обмеження функціонування української мови свідчить низький рівень її використання у ЗМІ, бізнесі, побуті громадян.

Унаслідок недостатньої уваги з боку органів виконавчої влади функціонування національної мови паралізується. Підтвердженням цього є й той факт, що у січні 2013 р. до ВРУ було внесено законопроект «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», основна мета якого врегулювати питання щодо належного використання української мови на державному рівні [309].

Таким чином, особливості історичного розвитку України й сучасний стан суспільства обумовлюють необхідність забезпечення державою захисту нацменшин та титульного етносу – українців, самотність яких була значною мірою втрачена. Однак втрата самотності за шкалою актуальності проблеми займає місце латентної, а втрата самотності аж до стану «розколу», займає місце гострої, тому що напряду загрожує національній безпеці України.

Особливості динаміки етнічного складу населення. В 90-х рр. ХХ ст. у геометричній прогресії відбувалося погіршення ситуації з природним репродукуванням населення України – почала невпинно зростати смертність та скорочуватися народжуваність. В таких умовах, саме завдяки репатріації було забезпечено значне зростання населення країни, чисельність якого у 1993 р. сягнула 52 млн. чол. В подальші роки, насамперед через загальне зниження соціально-економічного становища, притік людей в Україну сповільнився, в країні почала зменшуватися кількість населення, переважно за рахунок еміграції різних верств населення до країн Європи та Росії [209]. На сьогоднішній день ситуація практично не покращилася (див. Додаток Р).

Відповідно до прогнозів демографів, Україну й надалі, незважаючи на всі превентивні заходи держави, очікує подальше нерівномірне скорочення населення. Зокрема, на їх думку, відбуватиметься поступове зменшення представників російської національності, натомість відбуватиметься збільшення етнічних українців та кримських татар. Деякі дослідники прогнозують збільшення чисельності представників кавказьких національностей та вихідців з Африки й Азії (див. Додаток Р).

Вже на сьогоднішній день серед іноземців, які прибувають до нашої країни спостерігається тенденція до поселення на певних її територія, здебільшого це південно-східні міста. На це є декілька причин, серед них: високий рівень природного скорочення населення; наявність високої частки мігрантів на їх території, які й надалі приймають своїх представників. Наприклад, близько половини іноземців у 2010 р. зареєстрували власне проживання в п'яти регіонах України: Одеській, Донецькій та Дніпропетровській областях, Києві, Автономній Республіці Крим. Така ж тенденція збереглася й сьогодні, зокрема, найбільший відсоток іммігрантів залишається у Криму та Севастополі (34,8 % та 34,1 % відповідно), доволі високий відсоток зберігається у регіонах Південного Сходу та Києві (12 % та 15 % відповідно). Натомість у регіонах Центральної та Західної України їхня частка продовжує зменшуватися – від 7 % до 2 % [214]. Така ситуація досить шкідлива для держави. Зважаючи на процеси деукраїнізації, що відбуваються в містах Центральної, Східної та Південної України, можна стверджувати, що нові мешканці регіонів, внаслідок відсутності ефективної інтеграційної політики, будуть здебільшого русифіковані або ж перетворяться на індиферентних мешканців, які розглядатимуть нашу державу виключно як транзитну.

Деякі з дослідників наголошують на необхідності покращення ситуації для мігрантів, аби за їхній рахунок покращити ситуацію з чисельністю населення. Але ми не поділяємо їх думку, підтримуючи тих авторів, які наголошують на виникненні ще більшої кількості проблем у такій ситуації,

вказуючи на негативну практику деяких європейських країн, оскільки на сьогодні відповідно до офіційних даних, в Україні перебуває 0,11 млн. мігрантів, за неофіційними таких 5-7 млн. осіб [214].

Наявні протиріччя між національно-державними інтересами України та сусідніх держав, зокрема, Росії, Угорщини, Румунії. Щодо Росії, то, на думку деяких дослідників, її політичні сили своїми заявами та діями, опосередковано й безпосередньо, протягом тривалого часу намагаються втручатися або ж чинити суттєвий вплив на внутрішні справи України. В першу чергу це стосується ситуації щодо Криму. Акумуляція такої активності прогнозовано посилиться у зв'язку з закінченням терміну перебування флоту РФ на території Севастополя. Ризик підбурення етнополітичного конфлікту та іредентизму зі сторони Росії цілком ймовірний (а на сьогодні вже реальний), з огляду на заяви про можливі заходи Росії щодо України якщо остання погодиться на вступ до НАТО. Вагомий етноконфліктний запас сил містить політизація притаманних для наукових та освітніх дискурсів Росії та України розрізень в оцінці ряду подій історичного минулого. Особлива увага в ідейно-політичній боротьбі, що активізувалася за останні роки, концентрується переважно на суперечливих питаннях української історії, зокрема визвольних змагань українського народу 1917-1920 рр., історичного значення входження України до складу Радянського Союзу, актуальності питання Голодомору в 1932-1933 рр. Проте, різні політичні сили продовжують актуалізувати ці питання, формуючи в суспільній свідомості потрібні відповіді на них, щоб обґрунтувати запропоновані ними альтернативи державного будівництва й державної політики на сучасному етапі історії українського народу.

Певний дисбаланс у етнополітичну ситуацію в Україні вносять основи зовнішньої політики вказаних держав. Щодо Росії, то це в першу чергу стосується державної політики Росії щодо «закордонних співвітчизників» та необхідності надання російській мові статусу офіційної мови як в Україні, так і в інших державах СНД. Деяку загрозу для України містить і поведінка

представників екстремістських кіл як в Румунії так і в Угорщині [212, с. 457-458], яка направлена на заохочення представників румунської та угорської національностей приймати активну участь в житті своєї етнічної батьківщини, отримувати паспорти та громадянство (див. Додаток С [77]).

Сьогодні ситуація набула критичних розмірів. Відповідно до неофіційних даних близько 250 тис. українців мають подвійне громадянство (угорське громадянство – 80-90 тис. осіб, румунське – до 80 тис., російське – 70-80 тис. українців) [98]. З огляду на такий стан речей у березні 2013 р. до Верховної Ради було внесено на розгляд законопроект про подвійне громадянство. Необхідність законодавчого врегулювання відповідного питання посилено й діями РФ, яка заявила про необхідність спрощення процедури отримання громадянства для осіб, які переїжджають туди за програмою переселення [98]. Крім негативних тенденцій, є й певні позитивні сторони співпраці з іншими країнами.

Прояви расизму, ксенофобії та нетерпимості в Україні. Слід наголосити, що українське суспільство здебільшого намагається дотримуватися на належному рівні етнотолерантності. Але негативні прояви все ж таки мають місце. Серед них: прояви у масовій свідомості населення ксенофобських стереотипів; розпалювання ворожнечі у ЗМІ; поширення антитолерантності в інтернет-мережі; поширення серед молоді ідей правого радикалізму; прояви расизму та внаслідок цього прогресування кількості осіб, які постраждали від таких проявів [147]. За офіційними даними ЄКРН починаючи з 2006-2007 рр. в Україні спостерігається поступове збільшення расистських інцидентів. Зокрема, у 2007 р. було скоєно 88 расистських нападів на осіб та 6 вбивств на цій же основі, 2008 р. таких випадків було 89 і 4 вбивства, 2009 р. скоєно 47 расистських нападів на осіб та 30 нападів 2010 року [562]. Певний черговий сплеск різних упередженостей, які визначають існування у суспільстві різних проявів несприйняття «чужинців», расизму та нетерпимості прослідковується у 2011 р. Відповідно до результатів моніторингу «Злочини на ґрунті ненависті в Україні», який було проведено

протягом 2001-2012 рр. у 17 регіонах країни, Харківською правозахисною групою та її партнерами, в період з квітня 2011 р. по квітень 2012 р. в Україні було зафіксовано 62 злочини на ґрунті ненависті, зокрема 27 нападів на іноземців, під час яких постраждали 48 іноземних громадян [56]. Варто наголосити, що з точки зору офіційної державної статистики в країні дещо краща ситуація, зокрема відповідно до даних спільної статистичної звітності, яку оприлюднили Генпрокуратура та МВС, щодо злочинів на ґрунті расової, національної або релігійної нетерпимості протягом 2011 р. було зареєстровано чотири такі злочини. Серед вказаних злочинів один виявився погрозою вбивством, а три інші – порушенням рівноправності громадян у расовій, національній приналежності чи релігійних переконань [5].

Варто зауважити, що в своєму толерантному ставленні українське суспільство надає певні переваги окремим представникам етногруп, серед яких українці, росіяни та білоруси. Натомість щодо представників окремих національностей і осіб з неєвропейських країн, які за своїм економічним розвитком є біднішими за нашу державу, у суспільства наявне упереджене ставлення. Тому можна погодитися з думкою деяких дослідників, що в своєму ставленні українці здебільшого ґрунтуються не стільки на національних відмінностях, стільки на соціально-економічних особливостях розвитку їхньої держави [147]. Крім того, незважаючи на відсутність загроз для меншин, які традиційно перебувають на території нашої держави, існують певні виключення, і в першу чергу це стосується упередженого відношення українців до представників ромської національності. Але наголосимо, що незважаючи на наявні особливості співіснування українського суспільства, умови для формування екстремістських орієнтацій серед населення відсутні.

Результати соціопитування щодо «Прав людини в Україні, рівня ксенофобії, ставлень до мігрантів та біженців, ставлень до проявів екстремізму» показали, що, більшість українців схвально ставляться до надання права або можливості приїхати та проживати на території України

особам російського та білоруського походження (див. Додаток Т) [351]. Наприклад, 52,7 % респондентів позитивно ставляться до їхнього приїзду та перебуванню в країні; 27 % – вважає за потрібне обмежити їх кількість; 9,3 % – надавати таке право лише окремим особам; 3 % – взагалі не надавати такого права нікому із вказаних осіб [147]. До репрезентувальників інших національностей та рас ставлення українців дещо гірше, зокрема, 19,6 % переконані, що надавати право приїжджати та проживати на території України можна багатьом національностям; 37 % – обмеженій кількості; 23,1 % – надавати таке право за вибіркоким принципом; 9 % – нікому [147]. Щодо можливості приїзду до України представників бідніших країн за межами Європи, відношення вкрай негативне: 10,9 % підтримують всіх охочих приїхати в країну; 27,3 % – лише певну частину; 25,5 % – лише окремим особам; 19,4 % вважає за потрібне відмовляти у приїзді та проживанні всім [147]. Отриманні данні щодо схвалення насильницьких дій по відношенню до представників країн Азії, Африки та євреїв, не вийшли за межі соціологічної похибки даного дослідження, найгіршим є ставлення до представників ромської національності (4 %) [147]. Крім цього досить різкими виявилися відповіді на дещо провокативне питання: «Від яких з цих груп людство має звільнитися»: 17,1 % анкетованих вказали осіб циганського походження; 11,8 % – представників кавказької національності; 7,8 % – Африки; 6,7 % анкетованих назвали представників Азії [147].

Досить часто негативні явища та тенденції у суспільстві провокуються шляхом планомірних, ретельно спланованих дій у вигляді інформаційних кампаній направлених проти представників тієї або іншої національності, зокрема, в АРК, антиромська кампанія в Західній Україні, наприклад, у 2011 р. такі заходи були проведені у Білій Церкві, Хмельницьку, де населення виступало із закликами заборонити будівництво мечетей, у м. Умані поширення набуває марш «Умань без хасидів» та ін. [351]. Також чинником провокування ксенофобських настроїв у вітчизняному просторі є

широковідома практика застосування «мови ненависті» у ЗМІ, за допомогою якої абсорбується розпалювання ворожнечі на міжетнічній основі.

В рамках проведеного дослідження «Кримські ЗМІ. Мова ворожнечі» було опрацьовано публікації 29-ти друкованих загальних кримських і місцевих ЗМІ, внаслідок чого було виявлено 218 випадків непоштивого висловлювання про представників різних етногруп, перше місце щодо некоректних закидів займають українці (109 згадувань), на другому місці – росіяни (61), на третьому – кримські татари (41) [147]. Основу висловлювань щодо українців складала звинувачення у націоналізмі, шовінізмі, екстремізмі, росіян було звинувачено у використанні та розповсюдженні образливих анекдотів, кримських татар – у вимозі щодо надання їм особливих привілеїв за нацознакою [147].

Варто звернути особливу увагу на прояви ксенофобії та расизму зі сторони можновладців та державних службовців. Зокрема, відповідно до даних моніторингу «Злочини на ґрунті ненависті в Україні», протягом вказаного часу його проведення було зафіксовано 38 таких випадків, 30 з яких стосувалися представників ромської національності [158]. Необхідно зауважити, що більшість промов було проголошено в західних регіонах нашої країни, хоча географічних особливостей таких проявів раніше в країні не було, іншим, нажаль активним в цьому плані, регіоном залишається Крим [56]. Про таку негативну тенденцію наголошується і в доповіді ЄКРН, зокрема це стосується некоректної поведінки під час виборчої кампанії 2010 року [562]. Крім цього, ми погоджуємося з думкою деяких експертів, що складна міжетнічна ситуація в країні не стільки наслідком міграційних процесів та особливостей релігійних взаємовідносин, скільки наслідком фактичного нав'язування політиками у процесі боротьби за владу [31].

Вагому роль у розповсюдженні та розпалюванні расизму, ксенофобії та нетерпимості відіграє на сьогоднішній день мережа Інтернет. Українському інформаційному простору відведено роль базового щодо поширення інформаційного продукту до більш розвинених країн. Варто наголосити, що

у фінансовому й політичному плані – це продукція створена американською культурою, в ідеологічному – є російським інформаційним продуктом, питома вага якого в українському інформаційному просторі є надзвичайно великою (різні дослідження наводять цифри від 30 до 45 %) [26]. Як наслідок, можемо спостерігати процеси руйнації, перш за все, за допомогою аудіовізуальних засобів ЗМІ, наявних культурних переваг, що надає підстави стверджувати про вторинність інформаційного ринку України по відношенню до більш потужних, завдяки глобалізаційним процесам та новим інформаційним ресурсам.

На запит расизм в пошуковій системі Google знаходимо близько 3 млн. результатів, нетерпимості – 25 тис., ксенофобії – 46 тис., дискримінації – близько 4 млн. Така ситуація характерна не лише для України, це сучасна тенденція розвитку суспільства. Щодо поширення даних проявів у вітчизняному Інтернет просторі, то можна виділити два основні напрями:

1. Зростає розповсюдження даних стандартів у сегменті суспільно-політичного спілкування в мережі Інтернету. Спираючись на дані соціологічного моніторингу стосовно кібер-ненависті у вітчизняному мережевому просторі, прослідковуємо, що практично всі коментарі нетерпимості націлені на представників російської, української та єврейської національності, інші ж представники майже не представлені у дискурсі [147]. У дослідженні підкреслено, що коментарі ненависті стосовно представників різних національностей, які проживають у західних областях України відрізнялися більшою категоричністю й набагато більше містили закликів щодо фізичного знищення та застосування насильства [147]. Наразі глобалізуються стереотипи, що проповідують недопустимість за ідеологічною та регіональною ознаками, зокрема, «донецькі – галичани» / «українофоби – націоналісти», які користуються великою популярністю у деяких суб'єктів української спільноти. Підтвердженням такої ситуації є й результати дослідження щодо «Расизму і ксенофобії в Україні: міф і реальність», які наголошують, що проблеми ксенофобії й расизму у

вітчизняному суспільстві здебільшого мають штучно створений характер, які загострюються й провокуються умисним провокуванням та образами представників етногруп, перекручуванням інформації, деяких подій, а також створюються ярлики для українців, як прихильників антисемітизму, нацизму й ксенофобії [351].

2. Неконтрольоване збільшення інтернет-сайтів, на сторінках яких пропагують різні форми нетерпимості. До таких сайтів, за офіційними даними належать веб-сторінки різноманітних організацій («СНА», «Патріот», неформальні локальні угруповання «Реактор», «Автономний опір» тощо), крім того є і сторінки різноманітних спільнот у соціальних мережах тощо [351], та навіть своєрідна їх поетизація. Подальше збільшення ролі Інтернету у житті людей, певним чином перетворює його на дієвий інструмент популяризації таких ідей, заохочення до вступу до лав праворадикальних організацій. Практична неможливість відстеження та контролю проявів нетолерантності в Інтернеті, а особливо в соціальних мережах, пояснюється розташуванням більшості із відомих серверів за межами України, і, як наслідок, відсутня можливість притягнення їх учасників до кримінальної відповідальності.

Особливого значення в сучасних умовах набуває поширення ідей правого радикалізму серед молоді. Оскільки молодь є самим активним користувачем Інтернету, відповідно вона стає об'єктом пропаганди праворадикальної ідеології через мережу, які пропагують ідеї міжнаціональної та расової нетерпимості. Осередки таких ультраправих організацій перш за все у великих містах України: Київ, Дніпропетровськ, Донецьк, Харків, Львів, Миколаїв, Одеса, Сімферополь тощо, активісти таких організацій активно здійснюють пропагандистські кампанії, підтримують міжнародні зв'язки, здебільшого, на думку деяких дослідників, з ультраправим рухом, який набирає все більшої популярності у Росії [351].

З огляду на такі тенденції викликають певне занепокоєння збільшення випадків конфліктної поведінки окремих представників населення країни

щодо мігрантів, тому сьогодні особливо актуально формування толерантного ставлення до іммігрантів.

Посилення впливу глобалізаційних процесів на внутрішнє та зовнішнє життя населення та держави. Щодо України, варто зауважити, що сьогодні вона відчуває вплив лише першої хвилі глобалізації, яка розпочалася після проголошення Україною незалежності та подальшої активізації її міжнародної діяльності. Обраний Україною напрямок на інтеграцію до ЄС є одним із проявів глобалізаційних процесів в державі, який, до речі, набирає обертів, про таку тенденцію свідчить і наявний стан речей, відповідно до якого серед населення України збільшується довіра до зовнішніх установ і відчувається певна криза щодо ставлення до власних соціально-політичних інституцій, наприклад, відповідно до результатів Європейського соціального дослідження найвищий показник довіри до державних інституцій в Україні спостерігався протягом 2005 р., найнижчий – у 2009 році [454]. Починаючи з 2011 р. знову спостерігається зменшення рівня довіри громадян до державних інституцій, внаслідок чого Україна отримала в рейтингу серед більше ніж 20 держав Європи не найкращі показники: рівень довіри до Верховної Ради становив 1,99 бали, судово-правова система отримала 2,26 балів, міліція й того менше – 2,5 бали. Відповідно до рівня довіри політикам у 2011 р. наша держава випередила лише Грецію, а за рівнем довіри політичним паріям отримала однакові показники з Болгарією, випередивши Грецію й Хорватію (див. Додаток У) [110]. У 2012 р. ситуація стала ще гіршою, а до 2016 р. рівень довіри набув критично низьких показників [110].

Рівень показників довіри взаємопов'язаний з рівнем показників рівня задоволеності життям населення. Для прикладу, у 2011 р. населення було найменше задоволене рівнем свого життя (по 10-бальній шкалі було надано лише 4,82 бали) та вважало себе дуже нещасливим (5,86 бали), а за рівнем незадоволеності існуючою урядовою діяльністю й економічним станом (відповідно 2,25 та 2,25 бали), українці випередили лише греків.

Варто зауважити, що найгірші показники соціального самопочуття населення України були у 1998 р. – 33,7 бали, найкращі показники припадають на весну 2009 р. – 39,4 бали. В подальші роки ми спостерігаємо лише погіршення цих показників: у 2010 р. – 38,6 бали, у 2012 р. – 37,4 бали. Але якщо раніше основними показниками незадоволення рівнем соціального самопочуття було погане фінансово-матеріальне положення, то 2012 р. додаються такі показники, як відсутність рішучості для досягнення власних намічених цілей, невпевненість у власних силах та можливостях, відсутність ініціативи та самостійності щодо необхідності розв'язання життєвих проблем. З огляду на таку ситуацію, стає зрозумілим чому 2012 р. 51 % громадян були дуже незадоволені своїм становищем у суспільстві, й лише 19 % вважали свій стан задовільним. А в прогнозах на 2013 р. українці практично не змінюють своїх можливостей: 51 % наголошують на відсутності будь-якого покращення свого становища, й лише 15 % сподіваються на покращення свого життя [40].

Згідно офіційних даних щорічного «Рейтингу глобалізації», Україна кожного року змінює свої позиції щодо глобалізації та її впливу. Доречно наголосити, що в основі рейтингу знаходяться чотири основні параметри діяльності та активності держави: економічний (міжнародна торгівля, інвестиції, виплати та ін.); персональні контакти (поїздки та туризм, міжнародні телефонні переговори, поштові відправлення та ін.); технологічний (комунікації, високі технології, Інтернет та ін.); залученість до міжнародної політики (членство у міжнародних організаціях, кількість посольств та ін.). Враховуючи відповідні параметри Україна у 2003-2004 рр. займала 43 місце, у 2005-2006 рр. – 39, у 2007 р. – 50, у 2008 р. – 42 місце, у 2015 р. наша держава перебувала на 44 місці [535]. При цьому Україна ввійшла в десятку найбільше глобалізованих країн по одному з критеріїв – «членство в міжнародних організаціях». У 2011 році Україна опинилася вже на 53 місці, відразу після Росії, а у 2012 р. наша держава вже перебувала на 47 місці [162]. На міжнародній арені оцінка демократії та свобод в Україні

значно погіршилася саме за останній рік. Згідно з щорічним рейтингом демократичних прав та громадянських свобод «Freedom House», наша держава переведена з категорії вільної країни до «частково вільної». Крім того, внаслідок погіршення внутрішньої ситуації в країні (анексія Крим, події на Сході) у 2016 р. Україну було визнано державою з перехідною/гібридною політичною системою [526]. Крім того, відповідно до офіційних результатів дослідження проведеного американською дослідницькою організацією Heritage Foundation Україна у 2012 р. опинилася на 163 місці в рейтингу економічних свобод серед 179 країн світу. На 2013 р. відповідно до прогнозів даного рейтингу Україна мала всі шанси піднятися на 161 місце. Однак у 2015 р. вона зберігає за собою 162 місце у рейтингу. А щодо рейтингу демократії країн світу у 2008 р. Україна займала 53 місце, у 2010 р. вже 67, а 2012 р. опустилася на 80 місце. У 2015 р. наша держава вже опинилася на 88 місці. На сьогодні в Україні, з точки зору міжнародної спільноти, відбуваються процеси найбільшого регресу принципів демократії серед усіх країн Європи. Саме тому їй відведено «почесне» 7 місце серед країн з найбільшими показниками занепаду демократії, після таких країн, як Мадагаскар, Фіджі, Іран, Ефіопія, Єгипет та Гамбія [526].

Таким чином, можемо зробити висновок, що сьогодні в Україні в етносфері відбуваються різновекторні процеси: по-перше, в країні відбувається подальший процес зростання активності нацменшин, їх активного бажання брати участь у політичному житті суспільства та впливати на прийняття управлінських рішень; продовжує змінюватися самосвідомість населення країни, що призводить до загострення міжетнічних відносин як між представниками різних етногруп так і всередині них; поширюються прояви ксенофобії, дискримінації та нетерпимості, які посилюються активною діяльністю праворадикальних груп; великими темпами скорочується рівень задоволення громадян своїм становищем та, відповідно, рівень довіри до існуючих суспільно-політичних та державних інституцій; по-друге, відбувається певна консолідація населення країни щодо

питань територіальної цілісності держави й можливих варіантів зміни нею державного устрою; формується чітка позиція громадян щодо мовного питання; визнається необхідність впровадження дієвих механізмів щодо запобігання проявам негативних явищ у взаємовідносинах між представниками різних етногруп; поступово формуються стандарти необхідні для формування громадянського суспільства. В цілому, існування внутрішніх та зовнішніх проблем в державі, призводять до необхідності акцентування уваги державою та її інституціями на можливі критичні негативні наслідки для подальшого етнорозвитку України.

4.3. Концептуальні засади сучасної державної етнополітики України

На сьогодні Україна намагається послідовно реалізувати європейський вимір етнополітики, який повинен ґрунтуватися на відповідних принципах, серед них: повага прав людини й основних свобод, незважаючи на стать і віру, соціального становища та регіону проживання; правове регулювання прав та свобод нацменшин; функціонування багатонаціонального українського суспільства. Одним із перших нормативно-правовим актом, який гарантував дотримання прав та свобод нацменшин в Україні, – це Декларація про державний суверенітет [100]. Отримання незалежності Україною надало можливість проводити власну зовнішню політику, яка ґрунтується на основних принципах, які характерні для традиційної (Вестфальської) системи міжнародних відносин. Пріоритетами зовнішньої політики стали принципи гарантування та забезпечення національної безпеки й відсутність втручання інших держав у зовнішньополітичний курс нашої країни. Вітчизняна наука розглядає державний суверенітет переважно з правової точки зору, наголошуючи що він є політичною та правовою

характеристикою державної влади, яка ґрунтується на винятковому праві держави на власний розсуд вирішувати існуючі внутрішні й зовнішні проблеми, самостійно реалізовувати основи внутрішньої й зовнішньої діяльності [99]. Однак, за умов необхідності інтеграції національної держави до міжнародного співтовариства й подальших суттєвих змін її ролі на міжнародній арені, перед вітчизняними дослідниками та державними практиками постала потреба у науковому переосмисленні змісту й особливостей державного та національного суверенітету. Бажаючи не нашкодити, не порушувати та не обмежувати права осіб неукраїнського походження (такі бажання вже історично склалися в українського етносу), після проголошення незалежності в нашій державі була проголошена «Декларація прав національностей України» [99], в якій було закріплено, що будь-яка особа, яка перебуває на території нашої держави не може бути обмеженою у власних правах на користь представників титульно-корінної та державотворчої нації (рис. 4.2), про що наголошено у ст. 1 та знаходить своє продовження у ст. 6 документу [221].

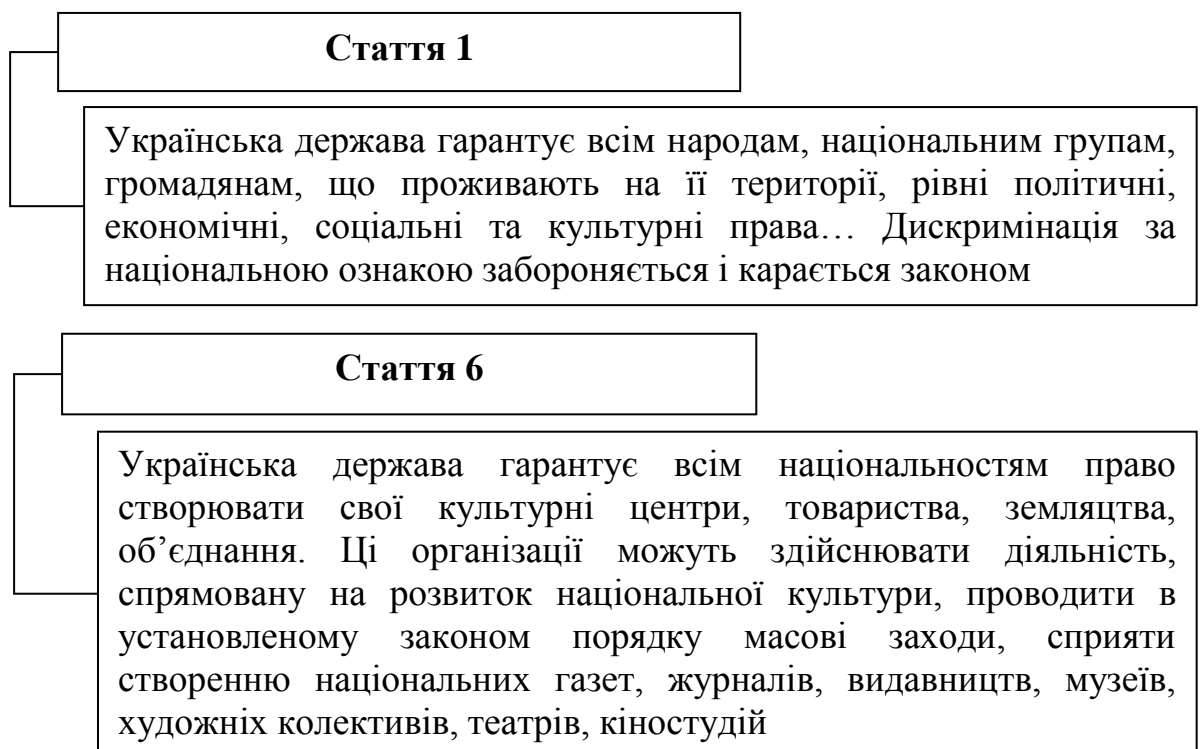

Рис. 4.2. Законодавче гарантування прав для осіб неукраїнського походження

Прийняття Декларації було важливим політичним кроком, який не лише вносив основи регулювання, а й відіграв важливу роль у підготовці та проведенню референдуму щодо незалежності України. Як засвідчили результати виборів, більшість громадян підтримали ідею та повірили в можливість створення незалежної правової держави України.

Хоча в цілому основні засади та принципи етнополітики України варто формувати відповідно до основних положень Конституції, в якій окреслене національне питання. Відповідно до змісту Преамбули Конституції України основу українського народу складають дві складові – представники української нації й громадяни інших національностей, що знаходять своє підтвердження в наступних статтях Конституції [200].

Наприклад, стаття 10 Конституції визначає державною мовою українську [200]. Отже, держава повинна забезпечувати всі належні умови суспільно-політичного життя громадян на всій своїй території без виключень. Крім того, держава гарантує можливість вільного розвитку, використання та захист російської мови й мов інших нацменшин.

Статтею 11 Основного Закону закріплено основні положення щодо процесів розвитку й консолідації української нації, збереження історичної свідомості та традицій, розвитку культури, крім того гарантується та забезпечується етнічна, культурна, мовна й релігійна самобутність усіх корінних народів, нацменшин в нашій державі, формуючи таким чином певну тріаду – українська нація, корінні народи, нацменшини – які всі разом становлять когорту українського народу [200]. Крім того ст. 12 вказаного Закону передбачено, що держава задовольняє існуючі національно-культурні, мовні потреби представників свого народу, які перебувають поза межами країни [200].

Пункти 3 та 4 ч. 1 ст. 92 Основного Закону, визначення прав нацменшин, можливий порядок щодо застосування мов гарантують відповідно до основних положень відповідних законодавчих актів [200].

Отже, права нацменшин повинні становити окрему групу громадянських прав, оскільки їхнє взаємне відношення з правами людини носить досить своєрідний характер та потребує окремої уваги. Загальноприйнята думка щодо первинності прав людини не повинна протиставлятися правам нацменшин. Натомість гарантування й дотримання прав людини як особи є можливим лише при одночасному забезпеченні основних прав етнічних і національних груп. Визначальний принцип правового статусу особи – це рівноправність незважаючи на будь-які фактори (національність, мова, расова приналежність) [407, с. 123-124].

Щодо правового регулювання прав та свобод нацменшин, вітчизняне законодавство не містить жодних критеріїв для визначення нацменшин, крім виявлення почуттів національної самобутності та єдності між собою. Зміст ЗУ «Про національні меншини в Україні» гарантує державний захист для всіх громадян й на рівних підставах та наявність рівних соціально-політичних, економічних і культурних прав та свобод, незважаючи на національне походження й гарантує можливості для розвитку національної самосвідомості й самовиявлення [221]. Іншими словами, відбувається змішування громадянських і етнокультурних прав. Законом наголошується необхідність дотримання всіма громадянами, не зважаючи на національну приналежність, основних положень задекларованих в Конституції та ЗУ, сприяти дотриманню її державного суверенітету та територіальної цілісності, виявляти повагу до мовних, культурних традицій та ін. Однак варто згадати про систематичні порушення вимог вказаної статті (заяви про двомовність, федеративний устрій, прояви ксенофобії) не передбачають притягнення до адміністративної чи кримінальної відповідальності [221].

В Законі закріплено поняття «національна меншина», під якою розуміють групу громадян нашої держави, які не вважають себе українцями за національною ознакою, однак проявляють почуття національного самоусвідомлення й єдності між собою [371]. Доречно наголосити, що в Законі було враховано побажання, які були висловлені національно-

культурними товариствами. Винятком стало положення про відсутність права у нацменшин створювати національно-культурні одиниці, що визвало певну критику серед лідерів та представників національних громад.

Положеннями ст. 5 вказаного закону гарантується, що органи законодавчої та виконавчої влади, місцевого самоврядування враховуватимуть інтереси та потреби представників нацменшин за допомогою створення відповідних постійно діючих комісій щодо питань міжетнічних взаємовідносин і дорадчих органів з обраних представників нацменшин [371]. Крім цього дорадчі органи з представників нацменшин можуть бути створені та функціонувати при місцевих Радах народних депутатів.

У ст. 6 Закону закріплено положення, згідно з яким державою гарантується всім без виключення нацменшинам право на створення національно-культурної автономії [371]. Однак в умовах посилення сепаратистських проявів та тенденцій таке право можна використати для зовсім інших цілей. Тому варто переглянути або ж відмінити вказані стандарти.

У ст. 11 проголошено, що громадяни України можуть вільно, за власним бажанням та за потреби обирати або ж відновлювати власну національність [371]. Варто зауважити, що з точки зору прав людини необхідно чітко встановити, що особи, які змінюють власну національність, мають право та можливості отримати від країни та попередніх поколінь саме такі цінності, які є характерними для представників їхньої меншини. Однак, на сьогодні вибір національності здебільшого пояснюється меркантильним інтересом, оскільки досить часто громадяни проголошують себе поза національністю, або ж обирають національність конкретної країни, до якої хочуть виїхати для постійного місця проживання. Іншими словами зазвичай такі особи хочуть увійти до складу тієї спільноти, яка має вищий рівень життя.

Ще одним моментом, який заслуговує на увагу, є положення ст. 14 закону, яка гарантує право національним громадським об'єднанням приймати участь у виборчому процесі та виставляти власних кандидатів під час виборів, відповідно до закріплених положень [371]. Як наслідок, національні об'єднання отримали можливість виступати суб'єктами політичних відносин, що надавало етногрупам додаткові можливості для активної участі у політичній діяльності. На жаль задеклароване права залишилося поза увагою у діючому виборчому законодавстві України.

Стаття 19 визначає, що за умов якщо українське законодавство про нацменшини, містить норми, які не відповідають положенням міжнародних договорів, то тоді використовуються норми саме цих договорів. Іншими словами, міжнародні норми виступають головними по відношенню до норм вітчизняного законодавства [371]. Зважаючи на необхідність дотримання міжнародних норм, зауважимо, що не завжди міжнародним співтовариством відповідним чином враховується та забезпечується вирішення певних проблем, які виникають в нашій країні. Для прикладу, навіть положення Європейської хартії про регіональні та міноритарні мови призводять до появи певних протиріч на законодавчому рівні в Україні [371]. Варто наголосити, що навіть без ґрунтовного аналізу наявних нормативно-правових актів, можемо стверджувати про наявність у незалежної України чималої кількості різноманітних проблем щодо сфери регулювання етнополітики та міжнаціональних взаємовідносин у суспільстві.

Ще одну з правових колізій в етносфері виникли внаслідок наявності недоліків у ЗУ «Про ратифікацію Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин» [299, с. 4]. Даний законодавчий акт не містить відповідного українським реаліям визначення поняття «регіональної мови або мови меншин», що зумовило системні вади запроваджених певних правових норм. Для прикладу, загострення мовної проблеми відбулося у 2006 р. після проведення виборчої кампанії. По її закінченню деякі регіональні адміністрації ухвалили рішення про надання російській мові статусу

регіональної мови. В таких діях адміністрації посилалися на положення Європейської хартії. Крім того було прийнято Постанову ВРУ в якій зазначалося, що положення Хартії можуть бути використанні лише щодо мов деяких нацменшин, а саме: білорусів, болгарів, гагаузів, греків, росіян, євреїв, кримських татар, молдованів, німців, поляків, румунів, словаків і угорців [210, с. 143-144]. Варто зауважити, що не існує єврейської мови, але існують такі мови іврит та ідиш. Мова івриту є державною мовою Ізраїлю, тоді коли мову ідишу, яка утворилася на основі рейнських діалектів німецької мови, використовують європейські євреї ще за часів середньовіччя й існує по сьогодні. Список представлений у Постанові містить багато запитань та неузгоджень. Зокрема, в ньому не представлені такі мови, як мова кримчаків та караїмів, які давно існують на українських землях, а на сьогодні знаходяться на межі зникнення. Крім того Постановою порушується й самі принципи Європейської хартії, зокрема щодо визначення поняття «регіональної мови або мови меншини». Стаття 1 документу наголошує, що до таких мов належать: а) мови традиційного використання на певній території держави її громадянами, що становлять групу осіб, яка за чисельністю є меншою по відношенню до всіх громадян цієї країни; б) мови, які відрізняються від офіційних мов або мови такої країни [129, с. 3]. Наголосимо, що в Хартії звертається особлива увага щодо виключення з вказаного поняття існуючих діалектів офіційних мов (мови) країни чи мови мігрантів.

Іншими словами, в законодавчому акті ВРУ не було враховано низку факторів, а саме: він має містити положення щодо тих мов яким загрожує повне зникнення; в акті не зазначені мови, які потрапили на територію нашої держави внаслідок міграційних процесів та мігрантів, які обрали нашу країну новою домівкою. Тому можемо стверджувати, що перелік, який наведено у Постанові, містить велику кількість протиріч та неузгодженостей, оскільки більшість наведених у ній мов мають власних носіїв поза межами нашої

держави і держави в яких вони є офіційними мовами. Однак на території нашої держави їх захищають державні гарантії.

Свого часу на законодавчому рівні було закріплено статус державної за українською мовою в Україні та мовою міжнаціонального спілкування. Але недосконалість основних положень закону та відсутність дієвих механізмів контролю та відповідальності зробило його виконання досить неефективним.

Отже, відсутність ефективної мовної політики й правового забезпечення її статусу призвели до появи мовної кризи в Україні, яка з часом перетворилася на суто політичну, про нагальність вирішення якої згадували лише на передодні важливих політичних подій. Апогеєм вирішення мовного питання досягло у 2012 р., коли до розгляду у ВРУ було внесено законопроект «Про засади державної мовної політики» ініційований депутатами В. Колесніченком і С. Ківаловим з подальшим його прийняттям 3 липня 2012 р. [284], а для забезпечення виконання закону було заплановано виділити з бюджету країни 582 млн. 239 тис. грн.: 2013 року майже 170 млн. грн., 2014 року більше ніж 200 млн. грн., 2015 року більше 190 млн. грн., а місцеві бюджети до 2015 року повинні були виділити більше 1 млн. грн. [397]. Прийнятий закон передбачає використання в Україні регіональних мов, чим і скористалися 9 регіонів України, а 3 регіони країни виявили небажання виконувати його основні положення, що певним чином було наслідком протистояння політичних сил в країні. Це призвело до того, що практично відразу було створено робочу групу, яка мала здійснити доопрацювання закону. Але крім робочої групи за внесення змін до прийнятого закону долучилися й інші депутати та політичні сили. Зокрема, у грудні 2012 р. народний депутат М. Катеринчук вніс законопроект до ВРУ «Про державну мову України», що спрямований на захист державної української мови й окреслює сфери її обов'язкового використання [106]. У січні 2013 р. до Верховної Ради було представлено ще один законопроект «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні», ініційований депутатами опозиції В. Яворівським,

М. Матіос та І. Фаріон, який направлений на необхідність створення дієвих механізмів щодо розвитку, поширення й використання державної мови саме української [309]. Але автори цього законопроекту вимагають визнання мов нацменшин іноземними мовами в Україні, й посилюють вимоги щодо регіональних мов в державі [309]. З огляду на таку ситуацію можновладці все частіше почали говорити про можливість проведення референдуму в Україні щодо мовного питання [392]. Наголосимо, активна діяльність навколо ЗУ «Про засади державної мовної політики», засвідчує відсутність належного, свідомого бажання вирішити мовне питання в країні, яке потребує підтримки й захисту української мови як державної й толерантного ставлення до мов нацменшин.

Зважаючи на вказане, можна стверджувати, що вітчизняне законодавство намагається відповідати та дотримуватися основних норм міжнародного законодавства щодо прав нацменшин, але в більшості випадків це бажання призводить до неузгодженостей та декларативності вітчизняного законодавства.

Працюючи над розробкою основних положень етнополітики необхідно враховувати цілу низку факторів, зокрема, особливості демографічних процесів, історичні передумови формування нації та народу, особливості процесів формування національної держави, національний склад населення тощо. В основі більшості цих факторів лежить питання громадянства та її складових у державі. Важливу роль, на сьогоднішній день, в умовах динамічності населення країни, відіграють особливості міграційних процесів та необхідність їх ефективного вирішення.

Актуальним на сьогоднішній день є питання громадянства. Завдяки обранню так званого «нульового варіанту» надання громадянства, всі бажаючі, що проживали на території України в 1991 р. отримали можливість стати її громадянами [360]. Продовження такий підхід отримав у подальшому прийнятті ЗУ «Про громадянство України», відповідно до якого, громадяни

неукраїнської національності отримали можливість визначити себе як нацменшини.

Варто нагадати, що до кінця 1999 р. діяли норми Указу «Про порядок зміни громадянами України національності» від 31 грудня 1991 р. № 24, відповідно якого, громадяни країни мали можливість по досягненню 16-річного віку змінювати свою національність, обираючи між національністю матері чи батька. Іншими словами це положення закріплювало принцип визначення національної приналежності громадянина, що мало відповідне закріплення у паспорті в графі національність. Але з часом, у зв'язку з необхідністю внесення деяких змін до законодавчої бази, дію цього положення було відмінено. Зокрема, ЗУ «Про громадянство» від 18 січня 2001 р., розглядає громадянство нашої країни як наявність особливого правового взаємозв'язку між фізичними особами і Україною, який полягає у наявності й дотриманні встановлених взаємних прав і обов'язків.

Відповідно до закріплених у Конституції положень (ст. 4), в Україні на сьогоднішній день існує єдине громадянство, але деякі норми вказаного вище закону, розглядають можливість подвійного громадянства, однак тільки в тому випадку, коли дітям надаватиметься право маючи громадянство України набувати громадянство іншої країни, якщо вони були народжені від громадян України, але за межами України.

Зростаючі тенденції, щодо отримання громадянами України громадянства інших держав, викликали необхідність врегулювання відповідного питання. Саме на основі такої ситуації у лютому 2013 р. до Верховної Ради було внесено законопроект «Про внесення змін до Закону України «Про громадянство України» щодо подвійного громадянства в Україні», ініційований народним депутатом Л. Мимирським, який передбачає внесення відповідних змін для врегулювання ситуації [305]. Така ініціатива знову призвела до розколу політичних сил і громадян на прихильників та противників внесення відповідних змін, тому чи буде це продовженням сценарію мовного питання покаже час.

Також на особливу увагу заслуговує проблема законодавчого вирішення в Україні міграційної проблеми, оскільки відсутність належного рівня економічного розвитку країни, змусили певну частину громадян, серед яких і етнічні українці, стати трудовими мігрантами та відбувається неконтрольований приплив мігрантів в Україну з інших країн. Сьогодні в Україні існує достатня нормативно-правова база щодо регулювання міграційної політики, про що свідчить низка прийнятих законів, зокрема, ЗУ «Про імміграцію» (2001) [368], «Про біженців» (2001) [354], «Про громадянство України» (2001) [361], «Про правовий статус іноземців» (1994 рік, остання редакція 2005 року) [377]. На ряду з цим, урядом прийнято низку постанов, які регулюють окремі питання та формують механізми їх реалізації, але на міграційному полі немає базового закону з визначенням основних цілей та інструментів, а також державних інституцій, що приймають рішення та реалізують їх. Відтак прийняття всіх нормативних актів щодо міграції (наприклад, положення нового закону про біженців, який запроваджує додаткові форми захисту шукачів притулку) відкладається.

Отже, за наявності належних умов, як свідчить існуючий міжнародний досвід, нацменшини чинять значний вплив у демократичних державах на процеси формування та функціонування стабільної політико-правової системи, сприяють ефективній діяльності інституцій, які існують на державному та громадському рівнях. Однак, таку роль нацменшини можуть виконувати лише за умови, коли їх сприймають як невід'ємну складову суспільства. Крім того, наявність систематичних порушень прав нацменшин призводить до погіршення соціально-політичної ситуації в країні, регіоні, а інколи є передумовою проявів ксенофобії, і, як наслідок, стають причинами конфліктних ситуацій.

На сьогодні, більшість існуючих законодавчих актів, які направлені на закріплення прав нацменшин, містять більше протиріч та законодавчих колізій ніж передумов до консенсусу та стабільності міжетнічних відносин. Причиною такої ситуації є наявна внутрішня неузгодженість законодавства

нашої держави у сфері етнополітики, що, в свою чергу, призводить до її виключної декларативності. Тому сформувати цілісну законодавчу базу етнополітики буде неможливо до тих пір, доки не будуть вироблені та уніфіковані стратегічні пріоритети у сфері етнополітики [192, с. 115]. Отже, існує нагальна потреба у прийнятті закону, який був би спроможний врегулювати всі проблемні питання щодо статусу титульної української нації, нацменшин, корінних народів. Крім того існує необхідність розширити та внормувати положення преамбули, ст.ст. 10, 11, 12 і 92 Основного Закону, які на сьогодні реалізуються вітчизняними законодавчими актами тільки вибірково.

Такі проекти вже були й мали різні назви: «Концепція державної етнонаціональної політики», «Про Основи державної етнонаціональної політики». Експерти та розробники таких проектів були і серед працівників Держкомнаціміграцій та Мін'юсту, народних депутатів, науковців [369]. Але на жаль і по сьогодні ці проекти залишаються лише проектами.

Кожного разу під час подання нового проекту виникало безліч запитань щодо його змісту, основних понять та положень, що в свою чергу призводило до відкладання прийняття цього документу, але КМУ 29 лютого 2012 р. було схвалено законопроект «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України», який не позбавлений певних недоліків. Розробка проекту здійснювалася Міністерством культури відповідно до прийнятого Указу № 615/2010 від 14 травня 2010 р. «Про додаткові заходи з облаштування кримських татар, інших осіб, яких було депортовано за нацознаками, та їхніх нащадків, що повернулися чи повертаються на постійне місце проживання в Україну» [362].

Основну увагу ми приділимо двом останнім законопроектам щодо державної етнополітики нашої країни, які в цілому врахували зауваження до текстів попередніх подібних документів, один з них ініційований М. Джемілевим (далі – Концепція М. Джемілева) [306], а інший Кабінетом Міністрів України (далі – Концепція Кабміну) [369]. В пояснювальній

записці законопроектів в цілому зазначено, що актуальність прийняття такого законопроекту викликана необхідністю приведення існуючої нормативної та правової бази щодо міжнаціональних відносин до відповідності головних положень Основного Закону й відповідних міжнародних документів, які набрали чинності у встановленому порядку [352]. Варто відзначити, що розроблення цього проекту є також необхідністю щодо взятого курсу України на євроінтеграцію.

Щодо загального змісту проектів то вони складаються з 9 розділів у проекті Кабміну [369] та 8 розділів проекту М. Джемілева [306]. Зупинимось більш детально на характеристиці кожного з розділів.

В першому розділі «Загальні положення» Концепції М. Джемілева наголошується на тому факті, що Україна потребує формування та функціонування соціально-правової держави, яка діятиме відповідно до існуючих стандартів щодо прав людини й сприятиме консолідації всього народу, утверджуватиме в колах суспільства засади гуманізму й демократії, забезпечуватиме всебічний розвиток кожної людини та етнospільноти [369].

В Концепції Кабміну у вказаному розділі акцентується увагу на положеннях, серед яких: Україна за складом населення є поліетнічною та поліконфесійною державою, й саме такі особливості складу населення є головним рушієм процесів в соціально-економічному та соціально-політичному житті країни; окреслено етнічну та національну структуру суспільства в Україні й наголошено, що загальнонаціональна консолідація, етнічна та національна злагода формують всі необхідні передумови для ефективного функціонування нашої країни, як багатокультурної держави; основою української моделі державної етнополітики є всі складові, які утворюють українське поліетнічне суспільство та забезпечуються всіма необхідними умовами для збереження й розвитку своєї етнокультурної самобутності, крім цього, наголошується, що держава гарантує рівні можливості для задоволення етнокультурних потреб [369].

Ці положення Концепції ще раз підтверджують думку деяких науковців, що це спроба задовольнити всіх хто підтримує ідею необхідності формування в сучасній Україні неетнічної – громадянської або ж політичної нації. Сьогодні українська концепція етнодержавотворення виходить з уявлень про розподіл українського суспільства на титульний етнос й етноменшини.

Модель «поліетнізму» веде до закріплення етнополітичної диференціації регіонів України, не виключено, що в окремих регіонах зазначена модель може призвести до загострення і появи «гарячих» етноконфліктів.

Модель «титульного етносу» та «етноменшин» – найоптимальніший сценарій етнодержавотворення, що спирається на історичну традицію та відстоює захист національно-державних інтересів з позиції титульного етносу, при цьому відповідаючи демократичним нормам [259, с. 693]. Доречно буде навести точку зору М. Драгоманова, який стверджував, що національна єдність держави не завжди призводить до сталого розвитку суспільства, за деяких умов думки про національність можуть стати причинами й обмеження прав людини й великої неправди [113, с. 469].

Отже, основна думка концепції: завдання держави полягають у тому, щоб сприяти кожному із неукраїнських народів зайняти у процесі національного пробудження те місце, яке якнайповніше відповідало б об'єктивним потребам представників даного народу чи етноменшини, і водночас зміцненню самої української державності [259, с. 556]. Як відмітив український етнополітолог Ю. Римаренко, наявність культурницької спрямованості підходів щодо етнопроблем та нацменшин, може призвести до появи та загострення етнічних конфліктів [393, с. 204].

Наступний розділ присвячений основним термінам, що характеризують етнонаціональну політику України (рис. 4.3).

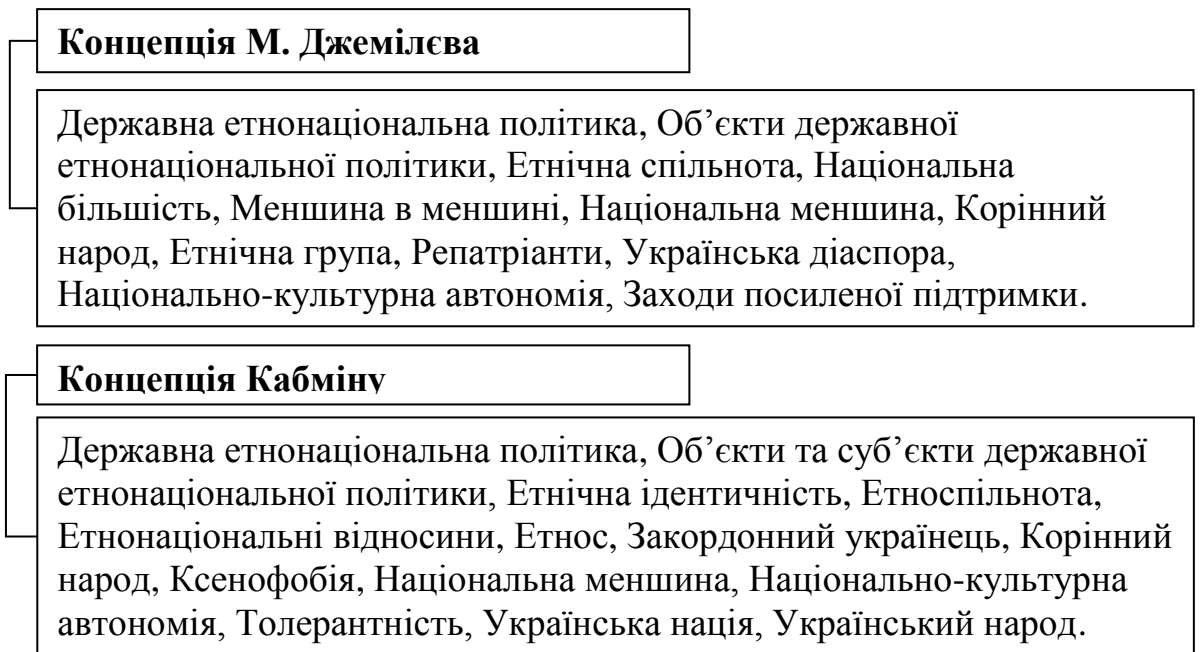

Рис. 4.3. Основні поняття концепцій

Зупинимось на деяких поняттях більш детально. Слід відзначити, що автори Концепцій врахували попередні зауваження, про що свідчить наявність у тексті поняття «державна етнонаціональна політика» (рис. 4.4).

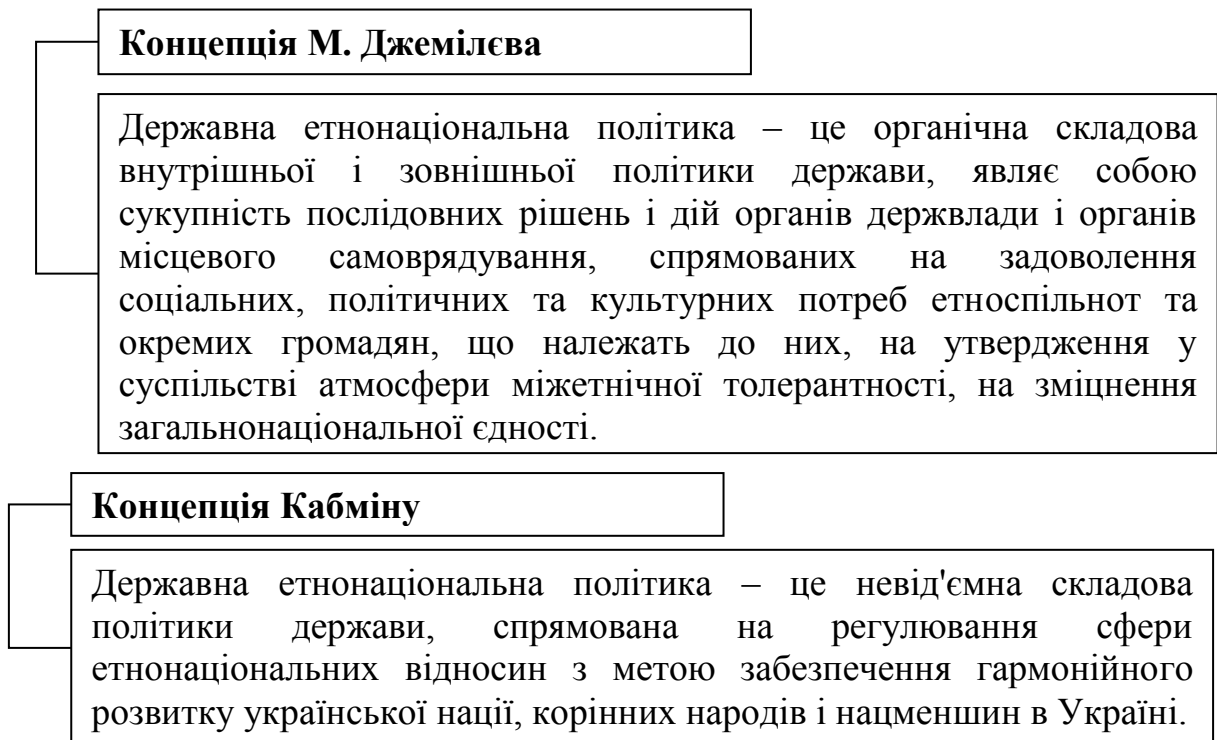

Рис. 4.4. Визначення поняття «державна етнонаціональна політика» в проекті Кабміну і проекті М. Джемілева

Як бачимо обидва поняття намагаються максимально охопити всю сферу етножиття населення. Щодо об'єкту етнополітики України, то він практично залишився незмінним – етнічні спільноти та етновідносини в Україні. Дещо по іншому автори підійшли до визначення суб'єкту. Якщо в Концепції М. Джамілієва етноспільноти водночас виступають й ініціативною стороною та суб'єктами у взаємовідносинах з державою, то в Концепції Кабміну суб'єктом є виключно держава.

Доречно звернути увагу на наявність у Концепціях поняття «корінні народи» й «українська нація», які внаслідок суперечливих тлумачень таких понять серед політиків, правників і широкого загалу є складовими вітчизняного правового дискурсу та Конституції України [425, с. 20-21; 255, с. 92], однак, і на сьогодні, не мають відповідної офіційної дефініції. Зауважимо, що в проекті М. Джамілієва поняття «українська нація» відсутнє (рис. 4.5).

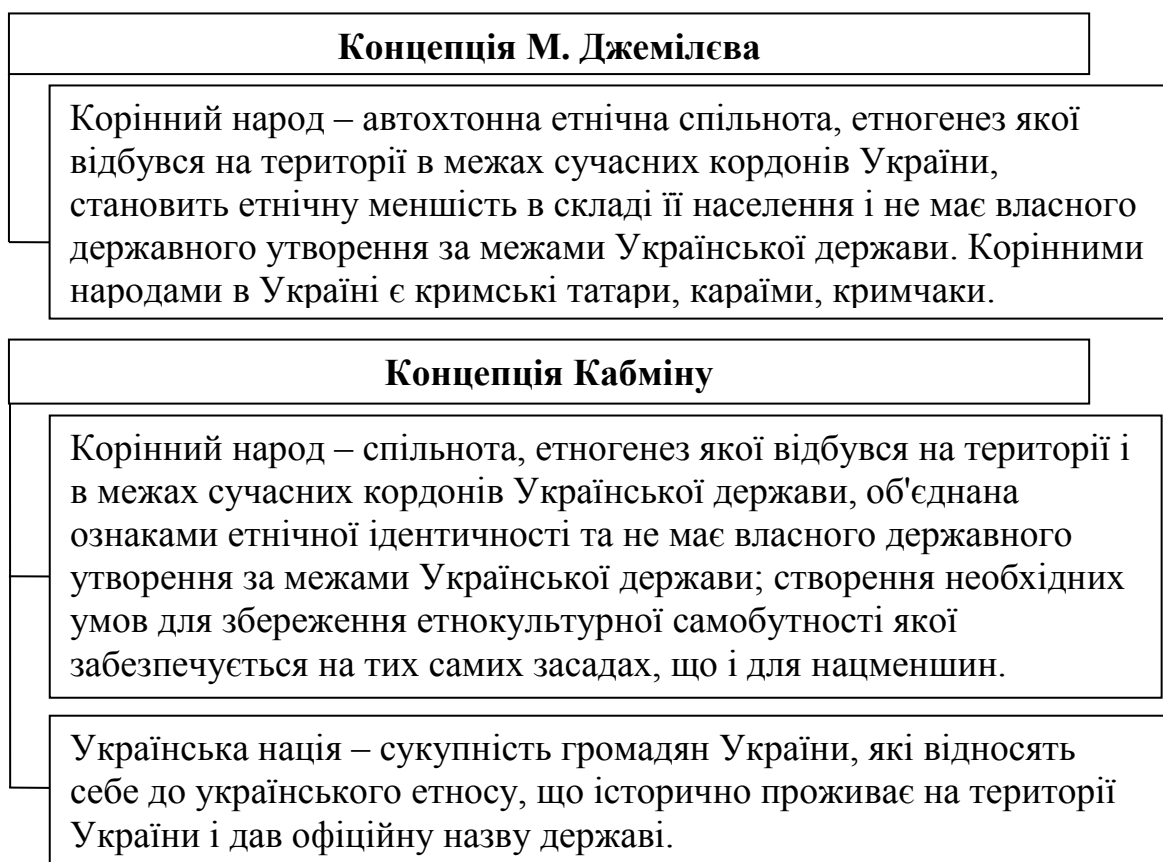

Рис. 4.5. Поняття «корінний народ» в Концепціях М. Джамілієва і Кабміну

Ця обставина призводить до концептуальних протиріч серед більшості проектів законів, що надходять до розгляду в парламент. Крім того відсутність таких понять призводить до колізії щодо правової та політичної визначеності основних цілей державної етнополітики та окреслення можливих способів щодо їхнього досягнення.

В практиці зарубіжних країн, на відміну від України, не використовується таке поняття як «корінні народи», але на законодавчому рівні закріплене відповідне використання того або іншого поняття щодо етногруп, які населяють країну. Наприклад, Основний Закон Словенії містить поняття «корінних італійських та угорських етнічних громад», «національної меншини» і «етнічної групи», окремо використовується поняття «циганська громада»; Конституція Угорщини містить поняття «національних та етнічних меншин», Республіки Хорватія – «нації» та «меншини», Чехії – «національних та етнічних меншин» [216, с. 24-25]. В контексті вказаного варто звернути увагу на запропоноване у Концепціях поняття «національна меншина» (рис. 4.6).

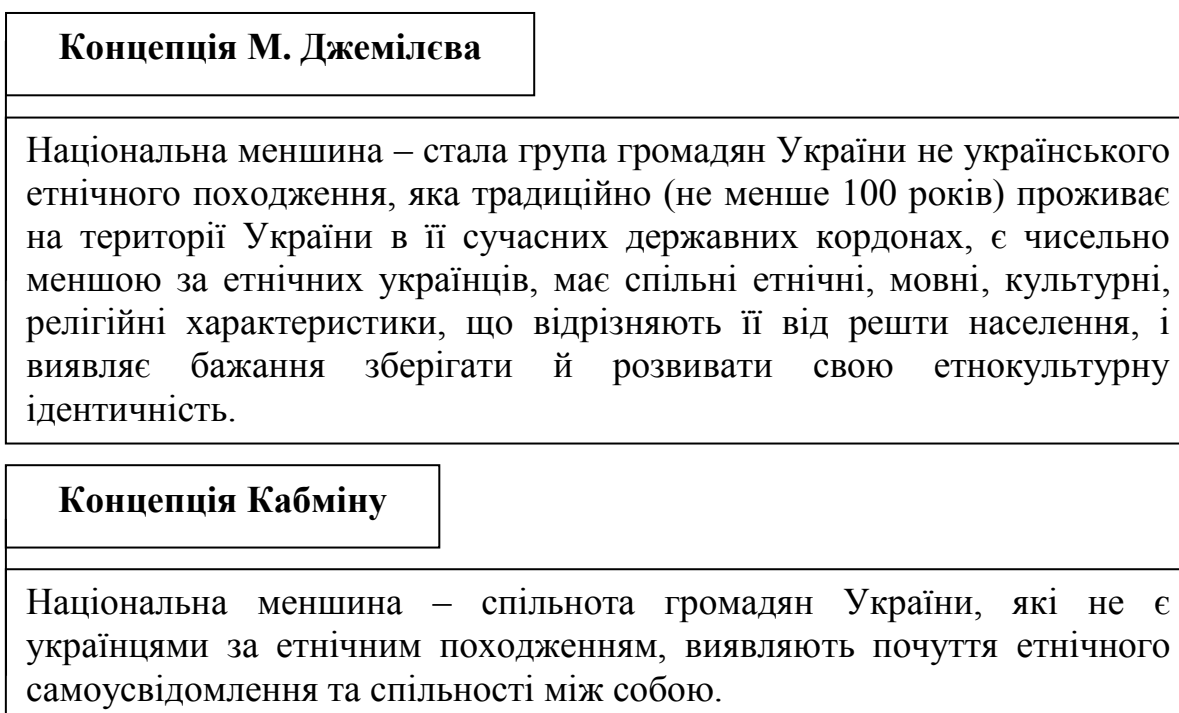

Рис. 4.6. Поняття «національна меншина» в Концепціях М. Джемільєва і Кабміну

Поняття запропоноване у Концепції Кабміну практично повністю повторює положення закону щодо нацменшин України. Поняття запропоноване Концепцією М. Джамілева також не позбавлено певних недоліків. По-перше, наявність такого суб'єктивного чинника, як хронологічні межі, адже не зрозуміло як їх визначати й хто саме це повинен робити. По-друге, на сьогоднішній день, в деяких регіонах нашої держави етнічні українці є чисельно меншими ніж представники нацменшин. По-третє, ми вже згадували білоруську меншину, яка маючи всі необхідні умови є однією з самих малоактивних нацменшин. Доречною є необхідність нагадати про існування робочого документу ООН № 174/72/25/1996 w31 «Визначення меншин», в тексті якого розглянуто з правової точки зору поняття «меншина» по відношенню до інших схожих понять [271, с. 22-23]. Але, нажаль, ні документ, ні його основні положення в юридичній практиці та на законодавчому рівні практично не використовуються в нашій країні, що мабуть пов'язано з існуючою практикою, зокрема в міжнародних документах, гарантувати права й свободи нацменшинам, окреслювати коло їх обов'язків, але не використовувати самого поняття. Для прикладу, в Міжнародному пакті про громадянські та політичні права за відсутності самого поняття у ст. 27 містять норми щодо яких, державою в якій наявні представники етнічних, релігійних та мовних меншин, особам, які належать до числа таких меншин, гарантується право вільно користуватися та дотримуватися своєї культури, релігії, мови. Крім того, в Гельсінському Заключному акті 1975 р., Заключних документах Віденської зустрічі 1989 р. і Паризькій Хартії для нової Європи не містяться поняття «національна меншина», але окреслюється коло загальних умов, необхідних для вирішення проблем і питань, що пов'язанні з нацменшинами. Такий підхід спостерігаємо і в Документі Копенгагенської Наради Конференції з людського виміру НБСЄ, де за відсутності категоріального визначення досить детально проаналізовано існуючі проблеми нацменшин, і наголошено, що їх ефективне вирішення можливе лише за наявності демократичного

політичного режиму та незалежної судової системи. Крім цього існує низка інших документів, які відіграють важливу роль у формуванні та розвитку основних положень щодо нацменшин. Тому варто погодитися з деякими дослідниками, що питання приналежності особи до нацменшини є результатом виключно особистого вибору та його здійснення не можна окреслити на законодавчому рівні та юридичними нормами [283, с. 451]. Вибір особи в абсолюті не може мати негативних наслідків та позначатися на її участі у державних справах. Тому держава повинна вирішувати проблеми та гарантувати мирне співіснування особам, які мешкають на її території незалежно від її етнічного або національного походження. Саме тому поняття «національна меншина» повинно використовуватися по відношенню до певної кількості населення країни, які постійно проживають на її території, вважають себе її громадянами й усвідомлюють наявність спільних рис мови, культури, традицій, що є передумовою гарантування їм права на захист від проявів дискримінації та можливих порушень власних громадянських, політичних та ін. прав. Доречно звернути увагу ще й на таке поняття як «національно-культурна автономія» (рис. 4.7).

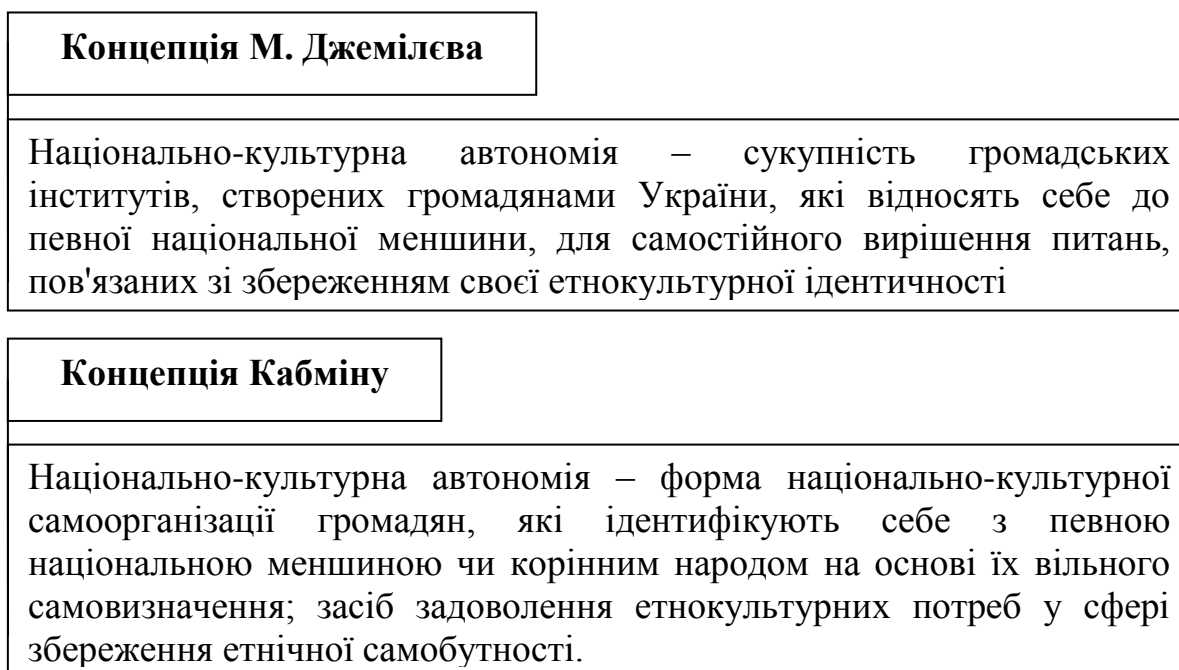

Рис. 4.7. Поняття «національно-культурна автономія» в Концепціях М. Джемільєва і Кабміну

Норми міжнародного права визначають національно-культурну автономію як право нацменшин на самоуправління на певній території. Такими територіями можуть бути локальні (селом, селищем, містечком) так і регіональні, в яких компактно проживають представники певної нацменшини. Крім того створення національно-культурної автономії є своєрідним підґрунтям для можливої політичної чи регіональної автономії. Прикладом такого перетворення є АРК, яка раніше була Кримської областю.

Але, культурна автономія не тотожна адміністративно-територіальному поділу держави, й право на її створення мають представники всіх нацменшин, не зважаючи на місце проживання на території країни. Концепції та ЗУ «Про національні меншин в Україні» не визначають основних організаційних та правових основ національно-культурної автономії, тому на думку деяких дослідників, організаційними формами такої автономії можна вважати, по-перше, національні громадські об'єднання нацменшин (товариства, центри, земляцтва тощо), по-друге, місцеве національно-територіальне самоуправління (національні райони, селища, громади), оскільки їх метою також є забезпечення культурного розвитку нацспільнот зважаючи на специфіку їх розселення [283, с. 451].

Отже, не зважаючи на внесення деяких змін до основних понять у Концепціях, вони знову містять більше запитань ніж відповідей.

У третьому розділі Концепції М. Джамілева наведено загальну характеристику України, наголошено на необхідності впорядкування законодавчої бази щодо врегулювання етножиття держави. На окрему увагу заслуговують наведені у розділі 14 пунктів проблемних ситуацій в етносфері, які в цілому визначають всі існуючі проблеми у суспільстві. Необхідність вказаного переліку пояснюється, по-перше, актуальністю прийняття даного документу, по-друге, налагодженням етнополітичних відносин, по-третє, запобіганням етнічних конфліктів.

В наступному розділі розглядаються основні принципи етнополітики. Концепція Кабміну містить 11 принципів й лише 7 з них безпосередньо

стосуються етнополітики, іншими принципами дублюються положення Конституції. Концепція М. Джемільєва містить 17 принципів, 11 з яких належним чином стосуються сфери етнополітики. В першу чергу дублювання стосується положень щодо принципу верховенства права, а також заборона будь-якої форми дискримінації й недопущення привілеїв. Такі недоліки вказують на недосконалість структури обох Концепцій [67].

В наступному розділі поставлена ціль та сформульовано основні завдання державної етнополітики (Рис. 4.8).

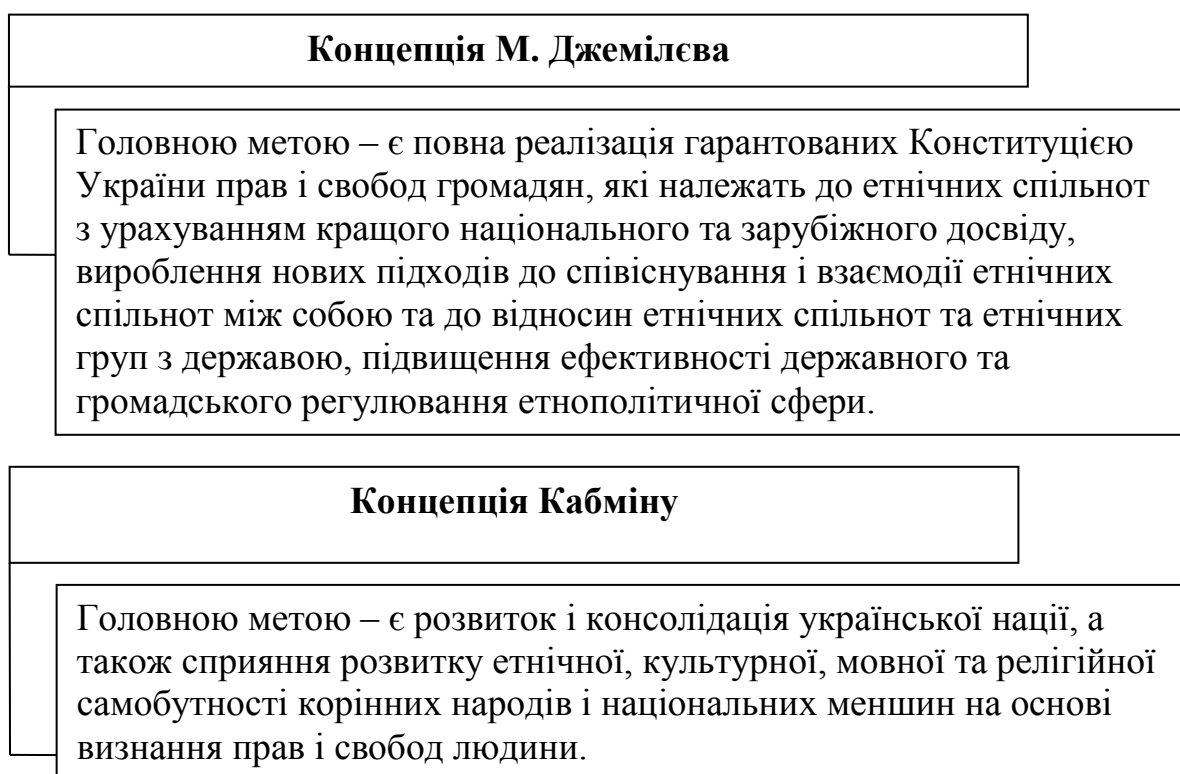

Рис. 4.8. Основні завдання політики в Концепціях М. Джемільєва і Кабміну

Мета в обох Концепціях визначена досить вдало, але на нашу думку Концепція Кабміну є більш вдалою. Адже етнополітика держави повинна бути направлена на забезпечення й задоволення своїх прав, як складових всього суспільства, сприяти його консолідації на налагодженню ефективної співпраці. Крім цього дії держави щодо регулювання відносин між різними етнічними спільнотами, з однієї сторони, й між ними та державою не повинні

жодним чином порушувати права й свободи людини, що знайшло своє відображення у завданнях державної етнополітики нашої країни (рис. 4.9).

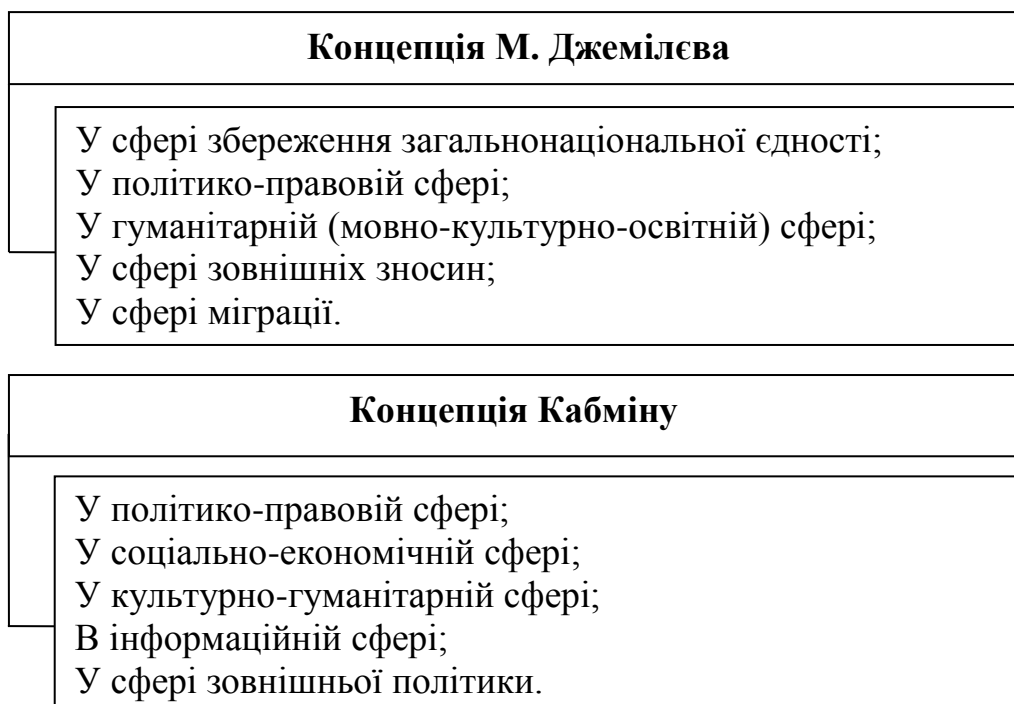

Рис. 4.9. Основна мета політики в Концепціях М. Джемілева і Кабміну

Ми не будемо розглядати досконало кожен із запропонованих напрямів у Концепціях, оскільки певною мірою вони відображають та доповнюють одна одну. Але наголосимо, що напрями Концепції Кабміну є більш доречними. По-перше, Концепція М. Джемілева містить такий напрям як збереження загальнонаціональної єдності, який в сьогodнішній ситуації в Україні і є актуальним, але весь документ в цілому направлений на збереження загальнонаціональної єдності, тому виокремлювати й наголошувати ще раз на його необхідності є певною мірою повторенням певних положень. По-друге, напрями зовнішніх відносин та міграції доповнюють один одного. По-третє, в Концепції Кабміну міститься напрям в інформаційній сфері, ще досить доречно як щодо внутрішнього та зовнішнього інформаційного простору України, який на сьогodнішній день потребує посиленої уваги. Передбачені Концепціями мета та завдання української етнополітики потребують дієвих механізмів їх реалізації, задля

чого проекти визначають та закріплюють основні складові механізмів її реалізації [384].

Також в цьому розділі Концепції Кабміну підкреслено, що реалізація державної етнополітики здійснюватиметься центральним виконавчим органом влади, до компетенції якого входять повноваження щодо міжнаціональних відносин, й інші виконавчі органи влади у межах покладених на них повноважень. Такий орган в Україні в свій час існував у вигляді Державного комітету у справах національностей та релігій, а з часом було створено й відповідні територіальні підрозділи. Але, в 2010 році, відповідно до Указу від 9 грудня 2010 року № 1085 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» його (Держкомітет) усунуто, що викликало хвилю обурення серед більшості громадян [373]. Разом із зростанням функцій орган, який несе відповідальність за здійснення державної етнополітики, акцентуємо увагу й на реорганізації його структурних одиниць на місцевих рівнях. Зауважимо, що ліквідація обласних та районних управлінь бывшего Держкомнацрелігій утворилася порожнеча стосовно забезпечення реалізації держполітики щодо сфери міжнаціональних відносин на регіональному рівні. Деякими облдержадміністраціями (Донецькою, Закарпатською, Львівською, Київською міською та ін.) було збережено управління або відділи у справах національностей. Однак такі структури мали виключно місцеве підпорядкування й не мали необхідних взаємозв'язків з відповідним профільним центральним органом влади [384].

Щодо фінансового забезпечення то Концепція Кабміну передбачає його здійснення за рахунок коштів з державного та місцевого бюджетів й інших джерел, які передбачені законом. Натомість Концепція М. Джамілева більш детально й краще висвітлює це питання. Зокрема передбачаються бюджетні кошти, тендерні механізми фінансування, благодійна діяльність.

Також в Концепціях, приділено увагу міжнародному співробітництву України в ході реалізації Концепції. На сучасному етапі Україна провадить міжнародну співпрацю задля вирішення національно-культурних та мовно-

комунікативних запитів українців, які проживають за кордоном з різних причин. Описане співробітництво реалізується, маючи міцне підґрунтя на засадах, що передбачені вітчизняним законодавством та міжнародними договорами нашої держави.

Відповідно очікувані результати зафіксовані в останньому розділі документів. Схвалення загальнодержавної Концепції етнополітики гарантуватиме її плідотворність, регулюватиме процес міжетнічних відносин, згуртуватиме українське суспільство, употужнюватиме соціально-політичної стабільності, надаватиме можливість для розквіту самобутності представників усіх національностей в Україні в усіх значущих сферах. Підписання Закону утвердить неухильне наполегливе входження нашої країни в єдиний правовий і культурний європейський простір, налагоджуватиме укріплення міжнародного авторитету України. Цей акт державної волі дозволить сформувати підґрунтя для поліпшення державної етнополітики, що націлена на виховання демократичних європейських цінностей, яка спроможна оперативної й ефективно відповідати на можливі та реальні зміни в етнополітичній сфері, які виникають внаслідок глобалізаційних процесів та сприятиме процесам об'єднання й зміцнення українського суспільства та стабільним міжнаціональним стосункам.

Серед основних напрямів вдосконалення етнополітики на сьогодні й на перспективу можемо, на думку вчених, виділити основні, а саме:

- 1) внести відповідні зміни до чинного законодавства щодо сфери міжетнічних взаємовідносин, які відповідали б нормам міжнародного права та спиралися на відповідний міжнародний досвід;

- 2) створити відповідну матеріально-фінансову базу для задоволення та захисту основних етнокультурних потреб всіх складових етноструктури українського суспільства;

- 3) здійснити децентралізацію державної влади й паралельно упорядкувати систему розширення необхідних можливостей для участі

представників етногруп у прийнятті управлінських рішень на різних рівнях влади.

Концепція є мабуть одним із самих довгоочікуваних проектів незалежної України, прийняття якого повинно вирішити питання щодо мети, завдань, принципів та напрямів державної етнополітики, визначити механізми її реалізації. Сподівання цього прийняття Концепції і у політичних сил, і у населення дуже високі, адже вона повинна відображати модель етнополітики України або окреслити внесення необхідних змін для підвищення її дієвості. Щодо моделі етнополітики, то в документі повинно бути відображено існуючі етнополітичні реалії, які існують в державі та суспільстві, інакше вона знову буде відхилена парламентом або викличе невдоволення. В іншому випадку Концепція може спонукати до проведення реорганізації існуючої моделі взаєностосунків між державою та етносуб'єктами, внесення відповідних змін для відповідності законодавчої бази із запропонованою моделлю етновідносин.

Варто наголосити, що на пострадянському просторі деякі країни вже прийняли схожі документи, але, нажаль, це не завжди призводило до вирішення чи врегулювання існуючих проблем у сфері міжетнічних взаємовідносин. Здебільшого, такі документи носили виключно декларативно-політичний характер, а не конкретно правовий зміст. Для прикладу, в РФ спираючись на такий документ було прийнято ряд законодавчих актів, зокрема, щодо гарантування та забезпечення прав корінних не чисельних народів, які проживають на території Далекого Сходу, Півночі та Сибіру, спрямованих на протидію всім можливим формам расової, міжнаціональної ворожнечі, екстремізму. Натомість у Молдові такий документ залишився суто декларативним [67].

Отже, можна погодитися з деякими дослідниками, щодо можливого відхилення Концепції державного етнополітики Верховною Радою у тому випадку, коли її основні положення не відповідатимуть політичним поглядам парламентаріїв нинішнього скликання.

Таким чином, основні засади етнополітики потребують особливої уваги оскільки, по-перше, відсутні чітко окреслені принципи етнополітики, які сприяли б подальшому ефективному виробленню основних положень та напрямів етнополітики; по-друге, формування українського законодавства відбувалося за принципом створення відповідного політико-правового поля для захисту та дотримання прав нацменшин, однак поза увагою залишилося питання щодо вдосконалення нормативно-правових норм спрямованих на захист титульної автохтонної нації та розвиток її прав і свобод; по-третє, саме такий підхід у формуванні законодавчої бази призвів до появи численних суперечностей і неузгодженостей, які спровокували появу труднощів під час реалізації національного та міжнародного права у сфері прав нацменшин; по-четверте, відсутній єдиний нормативно-правовий документ, який становив основу подальшого вироблення законодавчих актів та носив би регулюючий та рекомендаційний характер, особливо під час виникнення спірних питань у сфері етнополітики. Необхідність прийняття такого документу також пов'язана з необхідністю врегулювання норм вітчизняного законодавства з існуючими нормами міжнародного права у сфері етнополітики, оскільки його прийняття може: сприяти усуненню існуючих протиріч в законодавчих нормах; виступати основою для відстоювання норм вітчизняного законодавства; підвищити ефективність державного управління та регулювання етносфери в державі.

Висновки до розділу 4

Важливою складовою етнополітики сучасної держави є політика щодо нацменшин, які наряду з титульною нацією присутні практично в кожній країні. Головним завданням етнополітики сучасної держави мають бути: врівноваження інтересів представників більшості та меншості; гарантування

та забезпечення ефективного, плідного співіснування; дотримання балансу інтересів; ефективне державне регулювання етнополітики та дотримання її основних принципів. Однак, як засвідчує аналіз етнополітики, її реалізація не завжди гарантує на направлена на встановлення стабільності поліетнічного суспільства за допомогою гарантування, врахування й узгодження націнтересів всіх етносуб'єктів, які населяють певну країну. Практика свідчить, що, досить часто, модель етнополітики є причиною появи дискримінації, нівелює інтереси певних етноспільнот для досягнення певного результату. Як наслідок, наявність такої не виваженої, недемократичної моделі етнополітики стає неможливістю втілювати власні інтереси нацменшин у конкретно взятій країні.

1. У процесі аналізу роботи виконавчих державних органів влади Миколаївської області щодо підтримання міжнаціональної злагоди та забезпечення прав й можливостей для розвитку всіх національностей, що проживають на території регіону зроблено висновок, що міжетнічна ситуація в регіоні, завдяки тісній взаємодії між громадськими організаціями нацменшин й державними органами влади, місцевого самоврядування є стабільною та керованою. Зауважимо, що не зважаючи на позитивні результати, варто виокремити головні проблеми, що є характерними не лише для Миколаївщини, а й для всіх регіонів України. Тому на часі:

– існує необхідність у відновленні роботи структурних підрозділів облдержадміністрацій, що реалізовували державну етнополітику на регіональному, місцевому рівнях, ліквідація яких призвела до нерегульованості етнопроцесів;

– посилення співпраці органів влади й громадських організацій нацменшин на регіональному рівні, зокрема, за допомогою проведення семінарів, «круглих столів», конкурсів, науково-практичних конференцій щодо актуальних проблем розвитку нацменшин в регіоні;

– розширення повноважень дорадчих органів нацменшин, які вже існують або будуть створені при державних органах влади на місцях;

– ініціювання та впровадження різноманітних регіональних програм для розвитку культури й освіти, задоволення національних потреб нацменшин та гармонізації міжетнічних відносин;

– покращення фінансової підтримки на рівні регіонів заходів щодо забезпечення мовно-освітніх, культурних потреб та підтримка культурно-мистецьких заходів нацменшин, спрямованих на збереження їх культурної самобутності.

2. Аналізуючи етнополітичну ситуацію в Україні в умовах глобалізації, варто зауважити, що існуючий досвід співіснування представників різних етносів на території нашої держави, протягом довгого часу дозволяв говорити про його порівняну безконфліктність. Нашій державі, після розпаду СРСР, протягом тривалого часу вдавалося уникати кривавих конфліктів, які б ґрунтувалися на етнічній або конфесійній основі. Однак ігнорування можливості виникнення, навіть в далекому майбутньому, проявів міжетнічної напруги призвели до подій 2013 року. Основою для таких проявів, крім іншого, стала й діяльність вітчизняних політиків, які вдаються до спекуляцій щодо національних питань та намагаються підвищувати власний рейтинг або мобілізувати населення в тих регіонах, в яких вони користуються великою підтримкою, для проведення політичних акцій. Як наслідок, створено реальну небезпеку щодо територіальної цілісності України, оскільки відбувається подальше підживлення міжрегіонального, міжетнічного протистояння та конфлікту між центральною та регіональною владою.

3. Концептуальні засади сучасної державної етнополітики України повинні бути спрямовані на реалізацію закріплених Конституцією України прав та свобод громадян, що є представниками етноспільнот, формування сучасних засад щодо співіснування та взаємодії етноспільнот між собою й щодо взаємовідносин етноспільнот та етногруп з державою, та передбачати наступні заходи щодо формування належних умов для розвитку етноспільнот:

в нормативно-правовому плані:

– прийняття низки законів про корінні народи, про нацменшини, про мови в Україні, а також Закону про права депортованих народів з метою збереження загальнонаціональної єдності;

– розробку й прийняття державної цільової програми щодо збереження, підтримки і розвитку етноспільнот задля регулювання міжнаціональних й етносоціальних процесів та забезпечення внеску всіх етноспільнот у розвиток українського суспільства;

в організаційному плані:

– створення органу виконавчої влади (структурного підрозділу облдержадміністрацій) щодо реалізації державної етнополітики на регіональному рівні;

– налагодження ефективної міжвідомчої координації спрямованої на реалізацію державної етнополітики та ефективну координацію основних заходів щодо її реалізації у системі виконавчих органів влади і місцевого самоврядування;

– проведення постійного моніторингу нагальних соціальних, економічного, культурних, політичних питань етноспільнот та своєчасного усунення встановлених диспропорцій.

у фінансовому плані:

– передбачення в бюджеті коштів, які будуть направлені на реалізацію державної етнополітики у відповідності до існуючих реальних потреб етноспільнот враховуючи реальні можливості національної економіки;

– фінансування державних програм щодо збереження, підтримки й розвитку етноспільнот і здійснення контролю за їх виконанням;

– підтримка благодійної діяльності, яка спрямована на підтримку та покращення соціального, мовного й культурного розвитку етноспільнот;

в освітньо-мовно-культурній сфері:

– формування політики щодо збереження історичної спадщини, направленої на формування почуття поваги щодо культури, історії, мови, нацзвичаїв, традицій та обрядів представників різних етноспільнот;

– створення умов для корінних народів та нацменшин щодо вивчення їхньої рідної мови, історії, культури.

РОЗДІЛ 5

СУЧАСНІ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕТНОПОЛІТИЧНИХ ПРОЦЕСІВ: ОСОБЛИВОСТІ ПРАКТИЧНОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

5.1. Проблеми та перспективи удосконалення механізмів державного регулювання етнополітичних процесів в сучасній Україні

Поліетнічність вітчизняного суспільства й неналежне вирішення проблем нацменшин, за сприятливих умов, може стимулювати появу різноманітних конфліктних ситуацій в соціальній, релігійній, культурній та інших сферах. Саме тому владним органам та структурам необхідно систематично відстежувати особливості етнічного розвитку країни та її поліетнічних регіонів, створювати належні умови для формування терпимості у міжетнічних та міжнаціональних взаємовідносинах, передувати виникненню ситуацій, що можуть загрожувати розколу в суспільстві й ставити під сумнів питання територіальної цілісності та національної єдності держави.

Наявність таких кризових явищ у країні та їх несвоєчасне вирішення, зумовлюють трансформацію державного регулювання етнополітичних процесів в Україні, спонукають до перегляду існуючих стереотипів у суспільстві та викликають необхідність розробки комплексного підходу щодо вивчення критеріїв ефективності таких механізмів (рис. 5.1). Як наслідок, на сьогодні перед державою постало складне завдання – створення дієвої моделі подальшого національного розвитку українського суспільства.

В залежності від окреслених або неврахованих факторів визначаються напрями державного регулювання етнополітичних процесів, до складу яких

входять державні, регіональні чи місцеві заходи, які направлені на виправлення ситуації в країні або подальше покращення існуючої ситуації.

Мотиваційний механізм	Відсутність державної та національної мотивації; слабка етнічна мотивація; посилення індивідуальної, глобальної мотивації; штучне створення мотивації для вирішення окремої проблеми.
Політичний механізм	Низький рівень забезпечення добробуту, безпеки та справедливості; централізація влади; низький рівень реалізації державних функцій; тривалий процес трансформації державного управління; відсутність необхідних реформ.
Економічний механізм	Посилення етносоціальної стратифікації; відсутність чіткого механізму виділення державних, регіональних та місцевих коштів на потреби національних меншин.
Правовий механізм	Відсутність кодифікованої законодавчої бази; декларативний характер правових норм і гарантій.
Організаційний механізм	Відсутність ефективної системи організаційного забезпечення етносфери; низька кількість державних, регіональних та місцевих програм; розпорошення коштів міжнародних програм.

Рис. 5.1. Основні проблеми функціонування механізмів державного регулювання етнополітичних процесів в Україні

Вказані проблеми функціонування механізмів державного регулювання етнополітичних процесів охоплюють практично кожен сферу суспільного життя. Вагомий вплив на національне та етнічне життя в країні чинять політичні фактори, серед них: наявність політичної кризи в державі; поширення популістських політичних гасел і спекулювання ними представниками різних політичних сил; подальше посилення зовнішньополітичного впливу на внутрішнє становище та життя країни. Економічні фактори представлені: низьким рівнем життя населення; структурними змінами в сфері економіки, які вимагають пошуку нової

роботи, досить часто за межами країни тощо. Зростання демографічного фактору сприяє: подальшим змінам у чисельності населення; посиленню природного та механістичного руху населення; зростанню кількості представників нових етнічних та національних груп на території країни тощо. Фактори законодавчого та правового характеру свідчать про: подальшу відсутність кодифікованої системи права в державі, зокрема в сфері етнічних та національних взаємин; наявність великої кількості нормативно-законодавчих актів, але з низькою ефективністю дії; нагальність приведення існуючої системи права у відповідність до міжнародних стандартів тощо. Посилення соціального фактору свідчить про: подальше загострення протиріч між представниками різних соціальних, національних і етногруп; посилення рівня невдоволення та негативних проявів у співіснуванні різних груп тощо. Необхідність нівелювати негативний вплив вказаних факторів, вимагає організаційного та регулятивного втручання владних структур та інституцій у етнічне й національне життя в державі, за допомогою узгодженості законодавчої та нормативної бази та ефективного поєднання різних механізмів і методів державного регулювання.

Стратегічні плани щодо державного регулювання етнополітичних процесів повинні однаковою мірою реалізовуватися на всіх владно-управлінських рівнях, починаючи від етнічних спільнот закінчуючи державним рівнем, оскільки наявні тактичні рішення повинні реалізовуватися в межах виробленої стратегії та забезпечувати її реалізацію.

Варто наголосити, що стратегічні та тактичні рішення мають різні форми. Стратегічні реалізуються за допомогою розробки методів прогнозу та аналізу загальних державних програм. Тактичні за допомогою моніторингу міжетнічних відносин на регіональному й місцевому рівнях й на основі розробки та впровадження необхідних заходів, які спрямовані на належне забезпечення державної етнополітики (державні, регіональні та місцеві програми; програми щодо вирішення нагальних проблем окремих суб'єктів етнополітики; розробка та реалізація заходів направлених на

вирішення поточних ситуацій) [383]. За допомогою використання такого підходу будуть створені необхідні умови для ефективного та узгодженого функціонування системи та реалізації основних загальнодержавних цілей. Отже, ефективність обраного курсу в етнополітиці залежить, по-перше, від чіткої ієрархії державних органів влади й ґрунтового визначення їх компетенції, по-друге, від активної діяльності нацменшин, яка повинна гарантуватися на законодавчому рівні та бути направлена на плідну співпрацю з державними органами влади [112].

Наголосимо, що формування цілей та основних завдань національних інститутів, спрямованих на забезпечення та захист прав нацменшин повинні від самого початку бути спрямовані на досягнення ефективної реалізації та відповідного результату, які повинні підтвердити тезу, що за умов дезінтеграції колишньої ідеології та політичної системи в бувших радянських країнах, необхідним є максимально досягти відповідного балансу між загальними потребами політичного розвитку та існуючими загальними потребами національного відродження під час етноперетворень. Саме дотримання такої позиції, вибір вказаних основних напрямів етнополітики держави сприяв та повністю б задовольняв об'єктивно-суб'єктивні умови проходження Україною фази прогресивних трансформаційних процесів у суспільстві.

Головною метою діяльності націнститутів є ґрунтовне забезпечення регулюючої ними сфери, а саме: досягнення політичної злагоди та розумної рівноваги; сприяння стійкому розвитку; дотримання основних засад ефективності та справедливості державної етнополітики; міжетнічна взаємодія та взаєморозуміння як основа національної безпеки країни й громадян; поширення засад гуманістичної моралі в громадську думку; забезпечення та дотримання принципів толерантності, віротерпимості, взаємоповаги не зважаючи на національну, етнічну чи конфесійну приналежність.

Крім того система вітчизняних національних інститутів характеризується наявністю певних відмінностей щодо захисту прав представників етноспільнот чи етногруп від нормативної системи, яка проявляється у входженні до цієї системи публічних органів влади, а саме: структура державного управління; органів місцевого самоврядування; неурядових організацій, установ, навіть тих, що не отримали статус юридичної особи – громадські організації нацменшин, реєстрування яких відбувалося на основі повідомлення про їхню легалізацію; правовими нормами та принципами, на основі яких відбувається регламентування їхньої діяльності щодо захисту прав нацменшин. Головна роль щодо гарантування законодавчого забезпечення рівності та стабільності міжетнічних взаємовідносин належить до компетенції ВРУ, як єдиному органу законодавчої влади [200].

У більшості європейських країн, на сьогодні, встановлено відповідні законодавчі норми, які передбачають необхідність резервування за представниками нацменшин визначеної кількості місць у парламенті країни у відповідності до основних положень резолюції міжпарламентської асамблеї щодо забезпечення активної участі представників нацменшин у парламентському процесі [248, с. 116] (рис. 5.1).

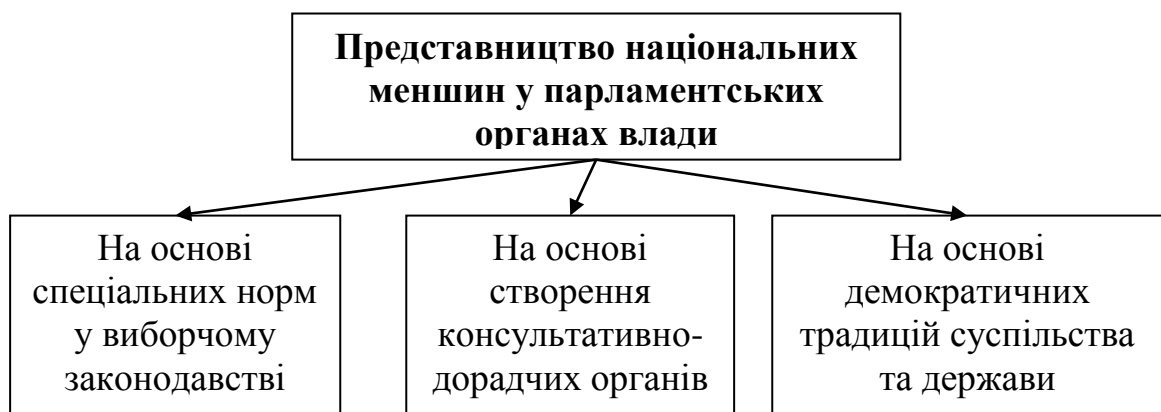

Рис. 5.1. Методи вирішення проблеми щодо представництва нацменшин у парламентських органах влади

Питання представництва нацменшин у більшості європейських країн розв'язується за допомогою декількох методів [249]. В деяких країнах, на законодавчому рівні, передбачено надання можливості партіям нацменшин приймати безпосередню участь під час розподілу депутатських мандатів навіть в умовах коли ними не було подолано виборчого бар'єру, але було отримано певну кількість голосів, що відповідає встановленим виборчим квотам (у Литві, Німеччині, Польщі) [141]. Варто зауважити, що використання вказаних норм застосовується як на державному, так і на місцевому рівнях (наприклад, в Німеччині деякі землі мають такі права) [141].

У національному законодавстві України не передбачено застосування таких норм і відсутні жодні положення, які б стосувалися надання квот у ході виборчого процесу [65, с. 34], але, в практиці українського виборчого процесу, такі прецеденти все ж таки мали місце. Зокрема, у 1994 р. було встановлено виборчі квоти у ході виборів до Верховної ради Криму, внаслідок внесення відповідних змін до положень, які містилися у ЗУ «Про доповнення до Закону Республіки Крим «Про вибори Верховної Ради Криму» 14 жовтня 1993 року [355]. Причиною таких змін стали чисельні протести представників кримськотатарського народу, внаслідок яких, їхнім представникам було надано 14 мандатів, а представники вірменського, болгарського, грецького та німецького народів, які було депортовано у 1944 р. з території Криму, отримали по 1 мандату. Нажаль, такі норми проіснували не довго, а саме, у редакції ЗУ «Про внесення змін та доповнень до Закону Республіки Крим «Про вибори Верховної Ради Криму», не було жодних положень стосовно можливостей встановити виборчі квоти для представників корінних народів і нацменшин [356].

На сьогодні, остання редакція в ЗУ «Про вибори народних депутатів України» № 4061-VI від 17 листопада 2011 року [358] передбачає можливість самовисування, яку можуть використовувати і представники нацменшин у ході виборів до ВРУ, але не містить жодних положень щодо надання

спеціальних і преференційних умов для представників нацменшин у ході виборчого процесу, підтвердженням чого став виборчий процес 2012 року. Зокрема, новообраний парламент 2012 р. в більшій мірі був представлений представниками нацменшин ніж попередні. Наприклад, депутатів від нацменшин можна було обирати і за пропорційними списками і на мажоритарній основі. Нажаль, надання таких можливостей не стало передумовою обрання депутатів саме від нацменшин, що змісило їх представників висловити занепокоєння щодо дієвості виборчого законодавства на основі с внесених змін [62]. Наголосимо, що в Основному Законі містяться основні положення щодо повноважень ВРУ, які стосуються законодавчо-правового регулювання у вказаній галузі (див. Додаток Ф).

Потреба ефективної законотворчої діяльності ВРУ обумовлена тим, що певна частина законопроектів, щодо сфери національного та етнічного життя в країні, потребує тривалого часу на обговорення та внесення необхідних змін, внаслідок великої кількості спірних питань. Наприклад, процеси розгляду різних варіантів ЗУ «Про відновлення прав осіб, депортованих за нацознакою» тривають з 2003 р., і на сьогодні відсутні жодні позитивні зміни або зрушення для завершення процесу, не зважаючи на численні рекомендації РЄ та ОБСЄ [63]. Зокрема, деякі представники комуністів займали особливу, прорадянську позицію, щодо забезпечення прав нацменшин, наголошуючи, що причиною депортації кримських татар у 1944 р. була необхідність врятувати кримськотатарський народ [439]. Схожою залишається ситуація і щодо прийняття Концепції щодо державної етнополітики України. Не зважаючи, що перші варіанти концепції було запропоновано ще у 90-х рр. ХХ ст., майже відразу по проголошенню незалежності України, на сьогодні, проект цього вкрай важливого для нашої країни документу, залишається виключно на папері. Схожа ситуація відбувається і навколо більшості внесених на розгляд до ВРУ законопроектів.

Як наслідок, на сьогодні більшість фахівців та науковців наголошують на необхідності внести відповідні зміни щодо існуючого порядку прийняття

рішення ВРУ на основі його спрощення [464; 434; 314; 287; 154] (див. Додаток Х) пропонувані зміни. Певним чином, передбачають використання основних положень та підходів органічного законодавства (див. Додаток Ц). Щодо органічного законодавства, то, більшість дослідників вважає, що воно носить системоутворюючий характер, оскільки може містити певні положення закріплені у Конституції та надає можливість встановлювати органічну єдність з вже існуючими законами [329]. Зважаючи на таку особливість, частина дослідників, наголошує на необхідності внесення відповідних змін у законотворчу діяльність ВРУ, стверджуючи про ефективність використання такого підходу в більшості демократичних країн світу [329]. Ми поділяємо таку точку зору й вважаємо, що одним з перших органічних законів щодо сфери міжнаціональних взаємовідносин в державі повинна стати Концепція (або Доктрина) про етнополітику в Україні, за умови, що в документі будуть відсутні певні протиріччя та неузгодженості щодо головних питань сфери етнічних та національних взаємовідносин.

На ряду з іншими комітетами, до складу ВРУ, входять ще два профільні комітети, до компетенції яких належать питання щодо етнонаціонального життя. Серед яких Комітет з питань прав людини, нацменшин і міжнаціональних відносин [197]. Комітетом проводиться активна співпраця з представниками громадських організацій нацменшин, наприклад, протягом 2012 р., враховуючи пропозиції громадських організацій, було проведено низку круглих столів та комітетських слухань [321]. Свого часу у Комітеті було зареєстровано 19 законопроектів, які б певною мірою стосувалися питань міжетнічних та міжнаціональних взаємовідносин. Іншим комітетом є Комітет культури та духовності, в якому було зареєстровано близько 70 схожих законопроектів та ініціатив [438].

Провідна роль у захисті прав представників нацменшин належить інституції Уповноваженого ВРУ з прав людини (далі – омбудсмен), особливості правового статусу якого визначено ЗУ «Про Уповноваженого ВРУ з прав людини» [379].

До компетенції омбудсмена входить здійснення парламентського контролю щодо гарантування й дотримання на належному рівні на території нашої країни та в межах її юрисдикції конституційних прав, свобод людини й громадянина. Особливістю організації діяльності омбудсмена є його незалежність в своїй діяльності від державних органів влади та їх посадових осіб. Виконання його функцій є доповненням до вже існуючих в державі засобів захисту прав, свобод й за жодних обставин не призводять до відміни або обмеження діяльності відповідних компетентних державних органів, які також працюють на забезпечення та поновлення колись вже порушених прав, свобод громадян. Практичній діяльності омбудсмена відводиться важливе місце в роботі щодо захисту прав, свобод громадян, оскільки саме омбудсмен досить часто виступає ініціатором проведення різноманітних за своїм характером моніторингів, проектів, ініціює розробку спеціальних рекомендацій. Для підвищення ефективності співпраці омбудсмена з представниками недержавних громадських організацій було створено Консультативну раду при омбудсмені та чотири органи з консультативно-дорадчими функціями й повноваженнями [288].

Варто зауважити, що лише 2012 року, вперше після отримання незалежності Україною, було проведено парламентські слухання у ВРУ щодо стану етнічної та національної ситуації в державі та ефективності реалізації етнополітики, важливу роль в якій відігравали представники державних органів влади, громадські організації нацменшин, провідні наукові установи [375]. Під час слухань було проаналізовано сучасний стан реалізації етнополітики в Україні, виявлені основні напрями подальшого розвитку конструктивного діалогу між державою й етноспільнотами, сформовані основні пріоритетні напрями формування й реалізації державної етнополітики на державному, регіональному та місцевому рівнях. На нашу думку, необхідність проведення таких парламентських слухань є досить актуальною та необхідною, крім того такі слухання, особливо, на державному рівні повинні мати систематичний характер.

Варто нагадати, що процес становлення вітчизняної системи націнститутів, центральних і місцевих органів, до компетенції яких належать питання етнополітичного регулювання, а саме його управлінського рівня, розпочався в 90-х рр. ХХ ст., й саме в цей період, етнополітика, як контролюючий рівень за перебігом етносоціальних процесів, була віднесена до функцій державного управління.

З самого початку процес формування націнститутів на всіх рівнях передбачав необхідність створення в існуючій системі державних виконавчих органів спеціальних структур та установ, до компетенції яких належатимуть питання щодо забезпечення основних потреб, гарантування і дотримання основних прав нацменшин, та можливість представництва при виконавчих органах влади громадських організацій етноспільнот та етногруп.

Відповідно до ст. 5 ЗУ щодо нацменшин у сфері міжнаціональних взаємовідносин центральним виконавчим державним органом влади є Міністерство у справах національностей України [371], яке було створено 26 квітня 1993 р., й протягом всього часу свого існування відчувало певні зміни. Зокрема, у 1994 р. компетенцію міністерства значно розширено за рахунок сфери релігії та церкви, що, нажаль, в подальшому сприяло зниженню ефективності його роботи. З 1996 р. функції міністерства перенаправлено спеціально створеному Державному комітету нацміграції. У 2010 р. на виконання Указу № 1085 від 9 грудня 2010 року «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади» [373] відбулося усунення Державного комітету разом із територіальними підрозділами, а повноваження та функції передано спеціально створеному при Міністерстві культури України Департаментові у справах релігій та національностей.

Громадськість разом із ЗМІ також досить критично відреагували на усунення Державного комітету та Ради з питань етнонаціональної політики, наголошувалося, що ліквідація комітету призвела до розподілення його функцій між різними установами та структурами, що унеможливило координацію політики у вказаній сфері та свідчить про відсутність

послідовності дій у цій сфері. До інших зауважень, варто віднести можливе спрощення основних напрямків роботи створеного департаменту внаслідок особливостей діяльності самого Міністерства культури [382]. Ми погоджуємося з їх думкою, щодо якої відсутність центрального державного органу, що виконував координуючу роль у діяльності виконавчих органів влади, спрямованих на реалізацію норм законодавства нашої держави та взятих нею міжнародних зобов'язань дотримуватися європейських стандартів у сфері захисту прав нацменшин, можемо сприймати як певне обмеження таких прав та підставу для відмови від їхнього виконання.

На необхідності існування такого органу свого часу наголошував і Ю. Решетников, який свого часу очолював вказаний Комітет, стверджуючи, що тривала відсутність відповідного органу у сфері етнополітики й існуючі, внаслідок цього, проблеми щодо ефективної реалізації цієї сфери політики та захисту прав нацменшин, прогнозовано можуть бути використані (і вже існують певні прояви такого використання) у 2012 році під час парламентської передвиборчої кампанії, деякими політиками та політичними силами, які наголошують що вони дбають та виступають захисниками прав нацменшин. Однак насправді, на думку Ю. Решетникова, відбувається посилення напруги у вітчизняному суспільстві, здійснюється штучне спекулювання на міжнаціональних взаємовідносинах, питаннях мови, історії, культури тощо [382].

Наразі це був один в сфері етнополітики у своєму роді національний інститут виконавчої центральної влади. Перебудова функціонування зазначеного органу, на думку експертів, не завжди була доцільна і виправдана, однак зумовлювалася певними моментами політичного характеру, що відбувалися в певний проміжок часу.

Прошло не так багато часу, й у 2012 році починається зворотній процес, коли під час парламентських слухань «Етнонаціональна політика України» депутатами була висловлена пропозиція щодо необхідності створення деяких інституцій, діяльність яких буде направлено на вирішення

нагальних проблем [382]. Зокрема, народний депутат В. Марущенко, наголосив на необхідності створити Раду з питань етнополітики при Президентові України, оскільки відсутність пильної уваги в питаннях міжетнічних взаємовідносин виникає ризик для стабільності та безконфліктності у міжнаціональних взаємостосунках нашої держави. Тому важливо, наголошував депутат, відновити діяльність дорадчо-консультаційного органу й посилити організаційно-інституційне забезпечення для реалізації політики у вказаній сфері [267]. На думку багатьох дослідників та експертів, відновлення або створення окремого держоргану влади, до компетенції якого будуть входити виключно питання етнополітики, буде досить позитивно сприйняте громадянською та національними меншинами, сприятиме покращенню міжнародного іміджу держави. Зрозуміло, що створення такого органу повинно відбуватися на основі нових організаційно-правових засадах та з урахуванням зауважень до діяльності попередніх відповідних органів.

Варто зауважити, що існуючий нині розподіл функцій державного управління, що стосуються сфери етнополітики, певною мірою суперечать вимогам та завданням адмінреформи в Україні, яку було розпочато у 2010-2011 рр.

На думку деяких фахівців, доки не відбулися відповідні інституційні зміни у сфері етнополітики, необхідно розширити повноваження існуючого Департаменту у справах релігій та національностей [387].

Подальша ліквідація Комітету, необхідність запровадження адмінреформи викликала інституційні зміни в реалізації політики щодо протидії расистським, дискримінаційним проявам та іншим видам нетерпимості. По-перше, здійснили усунення Міжвідомчої робочої групи з питань протидії ксенофобії, міжетнічній та расовій нетерпимості. По-друге, у складі Департаменту кримінального розшуку МВС у 2010 р. було ліквідовано підрозділ, компетенцією якого було розкривати злочини, що були скоєні представниками іноземних держав, так й по відношенню до них на основі

етнічно-національних ознак. По-третє, цього ж року було ліквідовано Департамент моніторингу прав людини МВС, який було створено для профілактики та протидії расових конфліктів та проявів національної нетерпимості. Ці дії отримали негативну оцінку Комітету ООН з ліквідації расової дискримінації, який наполегливо рекомендував поновити ліквідовані структури та їх повноваження.

Вказані зміни негативним чином відбилися також на ефективності діяльності правоохоронних органів України спрямованих на профілактику та протидію всім проявам та формам нетерпимості в нашій країні. Зазначимо, що ліквідація відповідних органів звела нанівець заплановані дії «Плану заходів МВС України щодо протидії расизму та ксенофобії на період до 2012 року», що знову було негативно сприйнято міжнародною спільнотою [147]. Зокрема, в Альтернативній доповіді по виконанню Україною положень Міжнародної конвенції ООН про недопустимість усіх можливих видів расової дискримінації, зазначено, що з 2010 р. відсутні будь-які заходи на виконання вказаного плану заходів [335].

Отже, на сьогодні вітчизняні правоохоронні органи не мають чіткої програми й запланованих дій щодо протидії расової чи етнічної нетерпимості в нашому суспільстві, але й самі, на жаль, досить часто стають суб'єктами дискримінації. Варто наголосити, що в своїй діяльності правоохоронні органи повинні обов'язково дотримуватися принципу толерантності, гарантувати й забезпечувати людські права.

На думку деяких дослідників, саме відсутність достовірної офіційної статистики щодо кількості вчинених злочинів на етнонаціональному ґрунті не дозволяє здійснювати об'єктивний аналіз масштабів, розмірів, динаміки таких злочинних проявів й, як наслідок, – застосовувати особливі заходи для профілактики та ефективного розслідування вказаних протиправних дій.

Налагодити ситуацію може використання співпраці правоохоронних органів з представниками громадських організацій для проведення регулярного моніторингу всіх можливих форм нетерпимості в нашій країні,

заохочення спільної активної діяльності та накопичення, використання дієвого досвіду протидії таким проявам. Але в Україні конструктивний механізм співпраці вказаних органів із громадськими організаціями національного й міжнародного рівня, зазвичай ігнорують.

Незважаючи на певні недоліки у роботі, правоохоронні органи також намагаються зробити свою діяльність більш ефективною. Зокрема, в 2009 р. було внесено ряд змін до шести статей ККУ, які передбачали зміну формулювання «з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості» до якості «обтяжуюча обставина» [220]. Але навіть з огляду на такі дії динаміка розкриття таких злочинів не стала кращою. Незважаючи на посилену відповідальність за скоєні злочини, у статті залишили положення про «умисні дії», довести які практично неможливо. Варто зауважити, що внесені зміни до ККУ 2009 р., не враховували рекомендації міжнародних органів й залишили поза увагою осіб, які не мають громадянства чи є іноземними громадянами, акцентуючи увагу виключно на громадянах нашої держави.

Отже, держава та її інституції повинні звернути особливу увагу на необхідність посилення заходів щодо протидій расизму, ксенофобії й нетерпимості в державі. Така необхідність посилюється відсутністю на рівні держави будь-якої програми для покращення стану толерантності в країні та законодавчого закріплення основних напрямів формування й реалізації політики у відповідній сфері.

Вагомий елемент системи націнститутів нашої країни складають неурядові організації. Варто зауважити, що перебіг президентських та парламентських виборів свідчить про відсутність нагальної потреби включення етнічних політичних партій безпосередньо до політичного процесу. Це добре усвідомлюють і лідери нацменшин. Для прикладу, у ході парламентських виборів 2012 року, в списках Об'єднаної опозиції «Батьківщина» під 11 номером було зазначено лідера Меджлісу кримськотатарського народу М. Джамілева. Натомість до списків Партії

регіонів, але під 73 номером, було включено лідера румунської громади І. Попеску, а під 74 – І. Гайдоша, який є одним із лідерів закарпатських угорців. Крім того, СДПУ (о) вже традиційно включає до своїх списків деяких представників угорської меншини, а виборчим Блоком «Наша Україна» надається перевага представникам кримських татар. На сьогодні питання меншин практично не відображені в програмах політпартій і риторичі, окрім пояснень, що вони виступають гарантами прав нацменшин відповідно до існуючих європейських стандартів (ВО «Батьківщина»), що не вказує на механізми та шляхи реалізації євростандартів [439].

Отже, можна стверджувати, що незважаючи на існування етнопартій в Україні, їхня діяльність носить здебільшого ситуативний характер. Цьому сприяє і той факт, що в більшості випадків діяльність етнопартій певною мірою направлена на загострення міжетнічних відносин, посилення дезінтеграційних процесів в державі, однак на території компактного проживання етноспільнот створює необхідні умови для їх пропорційного представництва в органах місцевої влади. Тому більш показовими та змістовними у цьому сенсі є громадські організації нацменшин та їхня діяльність. Створення вказаних організацій відбувається згідно норм ЗУ «Про об'єднання громадян» [372], відповідно до Положення про порядок легалізації об'єднань громадян і Постанови КМУ «Про затвердження Положення про порядок легалізації об'єднань громадян» № 140 від 26 лютого 1993 р. [365].

Такі об'єднання нацменшин виступають повноправними суб'єктами процесів формування й реалізації етнополітики держави. Необхідні дії спрямовані на державну підтримку відповідних товариств було затверджено у Розпорядженні Президента України «Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств» № 252/2001-рп від 21 вересня 2001 року [366]. Зокрема це надало можливість громадським організаціям нацменшин вільно проводити різноманітні заходи для підтримки та популяризації своєї діяльності. Серед іншого їм було надано можливість

використовувати приміщення для своїх осередків, необхідні матеріальні ресурси та державна фінансова підтримка.

Відповідно до ЗУ щодо об'єднань громадян, такі організації нацменшин є організаційною формою інституцій нацменшин. Деякі експерти наголошують, що такі законодавчі норми можна вважати універсальними, оскільки в них використовується метод загального закріплення важливих взаємовідносин між політичними партіями та громадськими організаціями [372].

У статті 3 цього ж закону основним суб'єктом національно-культурних інституцій етноспільнот є громадська організація, яку було створено українськими громадянами з метою забезпечити й захистити власні законні інтереси [372]. Розширені організаційні форми вказаних об'єднань містяться у ст.ст. 7 і 8 українського законодавства про культуру, а саме: громадянам надається право створювати національно-культурне товариство, творчу спілку, фонд, асоціацію, центр тощо [310]. Такі об'єднання можемо вважати низовими (на противагу центральним) інститутами етнополітичного управління, в першу чергу щодо формування зворотного і зустрічного взаємозв'язку з необхідними інституціями держави.

Крім того, у ст. 20 вказаного закону наголошується, що громадські організації нацменшин мають право на безпосередню участь у цивільно-правових взаємовідносинах, представляючи та захищаючи власні та інших членів організації законні інтереси в державних чи громадських органах, бути безпосередніми учасниками політичної діяльності, ініціювати проведення масових заходів, виступати з пропозиціями до органів влади й управління, створювати власні ЗМІ [372].

Громадські організації нацменшин можуть брати активну участь під час законопроектної роботи, безпосередньо звертатися до суб'єктів законодавчої ініціативи з пропозицією прийняття певного законопроекту чи іншого документу, бути учасниками експертної чи робочої групи, відвідувати парламентські слухання та ін.

Отже, можна стверджувати, що роль громадських організацій у вирішення проблем нацменшин зростає, а їх співпраця з державними органами влади як на загальнонаціональному, так і на регіональному рівні призводить до посилення ефективності здійснення політики державою. Але, нажаль, досвід показує, що такої взаємодії притаманний декларативний характер та перебільшення ролі й значення національно-культурних товариств.

Важливу роль відіграють неурядові інституції, зокрема існуючі консультативно-дорадчі органи. Свого часу основним координуючим органом на державному рівні була Рада представників громадських організацій нацменшин України при Президентові України, яку було створено у 2000 році [347]. До Ради увійшли 24 представники національно-культурних товариств із всеукраїнським та обласним статусом [236]. До компетенції Ради входили питання як участі у законодавчому процесі так й ініціювання різноманітних заходів у сфері національного життя. Але 2006 р. Раду ліквідували у відповідності до Указу Президента, а натомість утворено Раду з питань етнонаціональної політики, до складу якої увійшло 28 осіб. Ця Рада проіснувала до 2010 р. й знову ліквідована відповідно до указу Президента. Натомість утворено Громадську гуманітарну раду при Президентові України. Очолює Раду, до складу якої входять 34 особи, особисто Президент. За його ініціативи протягом 2010 р. відповідні Ради було утворено при Раді Міністрів АР Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських держадміністраціях [347].

Створення Гуманітарної Ради повинно стати не лише дієвим механізмом реалізації гуманітарної політики, але й етнополітики також. Варто наголосити, що діяльність Гуманітарної ради є досить активною, але, є й певні недоліки. Останній виступ Президента на засіданні ради відповідно до офіційних даних на сайті відбувся у 2012 р., відсутня інформація щодо планів роботи і ради і її робочих груп [347]. Така ситуація відбувається і навколо діяльності відповідних Рад на місцях.

Досить складним залишається питання ефективності діяльності консультативно-дорадчого органу, а саме Ради представників кримськотатарського народу при Президентові України, яка створена у 2000 році. В 2010 р. в структурі ради представників відбулися кадрові зміни, які викликали незадоволення серед певних представників кримських татар. На сьогодні вказана Рада практично не веде жодної діяльності. Останні консультації Ради датуються червнем 2011 р., а ті, що організували після, відбувалися без участі Глави держави. Навіть сам формат Ради призвів до появи конфліктних ситуацій в кримськотатарській спільноті [437]. Варто зауважити, що низький рівень активності є характерним для більшості консультативно-дорадчих структур нацменшин створених при державних органах влади.

Наступним етапом у розвитку дорадчих органів було формування Координаційної ради з питань розвитку громадянського суспільства, Комісії при Президентові України з питань громадянства та Громадської ради при Міністерстві культури України.

Варто наголосити, що на сьогодні провідні ідеї громадянського суспільства набули особливої актуальності для України. Подальші шляхи прогресу громадянського суспільства, в цілому, відповідають намірам більшої частини суспільства щодо формування демократичних інститутів влади, кардинальної зміни взаємовідносин між державою й громадянами, надання та збереження можливості громадянам робити власний вибір. В той же час шлях його розбудови в Україні є показовим у тому плані, що українське суспільство до нього ще не готово, адже виявилось, що руйнувати «старе» набагато простіше, ніж побудувати щось «нове», крім того, неможливо відтворити «чужу» модель суспільства при наявності власної культури, сталих життєвих цінностей та орієнтирів людського життя [445, с. 21]. Можемо погодись з О.Резник, що формування громадянського суспільства відбувається одночасно з ціннісними змінами, що їх зазнають і людина, і суспільство, і держава [391, с. 69]. Саме ціннісні орієнтації

визначають способи творення та особливості громадянського суспільства, тому що формують вибір особистістю міри і способу самореалізації, форми використання природних прав. Таким чином, зміст та поняття громадянського суспільства набувають реального сенсу тільки під час ефективної взаємодії з існуючим культурним, національним досвідом, укріпленими духовними цінностями в певному суспільстві. Але власний досвід, обумовлений традиціями, культурою, менталітетом, рівнем правової культури та правосвідомості наших громадян не допомагає, а заважає формуванню громадянського суспільства в нашій державі.

Поки що в Україні держава не є органічним елементом громадянського суспільства. На практиці відбувається протиставлення держави, суспільства і особи. Крім того, в країні превалюють патерналістські настрої, на противагу становлення активних позицій власне індивіда, саме на державу, державні органи населення покладає свої сподівання на покращення власного життя [511, р. 150].

Щодо Координаційної ради, то у її складі 51 особа, очолює раду М. Ставнійчук. Після обговорення з представниками різних органів та інститутів були створені відповідні робочі групи [378].

На сьогодні головною проблемою розбудови в нашій країні громадянського суспільства, виступає налагодження тісної взаємодії між українським суспільством та нашою державою. Необхідність розмежувати їхні повноваження, яка існує в будь-якому суспільстві, не означатиме обов'язкову появу протистояння й протиборства, що інколи зустрічається навіть у демократичних країнах. Таке розмежування окреслюватиме різноманітні способи організації людського співіснування, яке ґрунтуватиметься на зіткненнях, узгоджуваності й гармонізації індивідуальних інтересів [213, с. 18]. Саме на це направлені «Стратегія державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні» та «План першочергових заходів щодо реалізації Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в

Україні» [378]. Отже, цілісність громадянського суспільства, розбудова демократичної правової держави відбудеться не сьогодні, але саме сьогодні починається той шлях на якому по мірі зрілості громадян й громадських інститутів, буде формуватися громадянське суспільство.

Наявні в державі проблеми щодо формування й реалізації етнокультурних прав знайшли своє відображення в роботі консультативно-дорадчого органу – Комісії при Президентові України з питань громадянства. Саме Президент України визначає склад відповідної Комісії. Головним завданням створеної Комісії є здійснення регулярного контролю за дотриманням, виконанням відповідних виконавчих органів центральної і місцевої влади указів Президента України, які стосуються питань громадянства. Крім вказаної комісії, питання щодо громадянства входять до компетенції Державного департаменту у справах громадянства, імміграції та реєстрації фізичних осіб. Ще одним дорадчим органом є Громадська рада при Міністерстві культури України, створена у 2012 р. до складу Ради входять 88 осіб. За період свого існування Радою було проведено два засідання, одне із яких було установчим [92].

Створюються консультативно-дорадчі органи й при інших державних органах влади. Зазвичай, основна їх діяльність (за участі виконавчих органів влади) спрямовується на: виявлення, аналіз основних проблем у громадському житті етноспільнот і груп; підготовку, на основі отриманих результатів, рекомендацій, пропозицій щодо прийняття необхідних управлінських рішень на державному, регіональному та місцевому рівнях [346].

Зокрема, Державним бюджетом 2012 р. було передбачено близько 8 млн. грн. на проведення культурних програм, а сам порядок використання вказаних коштів було затверджено на урядовому засіданні 23 квітня 2012 року [2], які також були направлені на культурно-мистецькі та культурологічні заходи. На 2013 рік було заплановано низку заходів у сфері етнонаціонального життя. Крім того, майже 10 млн. грн. було виділено з

державного бюджету на реалізацію державної програми «Фінансова підтримка друкованих періодичних видань культурологічного напрямку, газет мовами нацменшин, фінансова підтримка гастрольної діяльності вітчизняних виконавців» [450]. Стосовно цільових та регіональних програм то, наприклад, 2012 року Київською радою було прийнято міську цільову програму «Київ етнічний» на 2012-2015 рік [364]. У регіонах, прийнято Цільові національно-культурної програми «Збереження та розвиток етнічної, культурної та мовної самобутності національних меншин у ... області» на 2010-2013 роки, фінансування яких передбачено за рахунок обласного бюджету [366]. Крім державних програм, існують програми за фінансової підтримки міжнародними установами, серед них: проект «Рівні можливості для нацменшин та вразливих груп в реалізації культурних прав: багатство через різноманіття» за підтримки Європейської Комісії; проект «Розвиток громадянського суспільства», який реалізується нашою державою на основі Програми розвитку ООН із залученням місцевих і міжнародних партнерів, а фінансування проекту відбувається за рахунок Міністерства закордонних справ Данії на протязі 2009-2012 рр. Загальний бюджет проекту становить близько 3,5 млн. дол. США [264].

Перспективи державного регулювання етнополітичних процесів в сучасній Україні пов'язані, по-перше, з розробкою концептуальних основ і механізмів реалізації етнічних проблем в умовах глобалізації світу (розробки концепції етнополітики); по-друге з визначенням європейської орієнтації й формування власної етностратегії, цілком обґрунтованої й спрямованої на захист прав, свобод громадянина й людини незалежно від її національно-етнічної приналежності; по-третє зі змінами в економічній, адміністративно-управлінській, політичній, національно-регіональній й іншій сферах; по-четверте завдання органів влади в центрі й на місцях допомогти кожній національності, кожному етносу знайти своє місце в багатоетнічному українському суспільстві, щоб почував себе її повноцінною частиною,

рівноправної у всіх вимірах, у т.ч. й у національному, мовному, культурному, релігійному.

5.2. Субсидіарна модель етнополітики – основа етнополітичної доктрини України

В сучасних умовах все більшого поширення набуває концепція етнічної інтеграції, суть якої в тому, що у процесі гомогенізації суспільства, етнічні групи повинні прийняти всі цінності місцевого суспільства без втручання або спеціальних політик з боку держави. В той же час політична, економічна й соціальна реальність вносять корективи до даного підходу. Сьогодні під «інтеграцією» частіше розуміється, процес залучення всіх етнічних груп до суспільства по-перше з наданням цим групам рівних прав у всіх сферах суспільства; по-друге в процесі їх інтеграції зберігається їх етнічність; по-третє інтеграція етнічних груп (меншин) у суспільство відбувається на кожному рівні й у кожному секторі суспільства. Тобто відбувається не тільки політична (доступ нацменшин до участі у політичному житті країни), економічна, соціальна, але й культурна (нацменшинам забезпечується можливість зберігати власні культурні цінності у суспільному житті) інтеграція.

На нашу думку, під етнополітичною сферою варто розуміти суспільно-політичні взаємовідносини держави та етнічних груп, представників етнічних груп між собою, а її головна мета – регулювання міжетнічних взаємовідносин та досягнення національної консолідації суспільства. Таким чином, особливості процесу формування етнополітики напряму залежать від типу держави, її етнічного складу та офіційної державної ідеології. Як наслідок, в світі існують різноманітні моделі етнополітики, які залежать від наявної етнічної й культурної ситуації та обумовлені державними інтересами

країни. На сьогодні найбільш розробленими та використовуваними в світі є асиміляторська й мультикультурна моделі етнополітики, в рамках яких можлива як добровільна асиміляція, так і наявність вільної конкуренції етноспільнот та особливостей їхньої культури (табл. 5.1).

Таблиця 5.1.

Моделі етнічної політики: асиміляторська й мультикультурна

Аспекти інтеграції	Модель асиміляторська	Модель мультикультурна
Політичний	етнічні меншини можуть отримати громадянство держави, у якій проживають; держава не підтримує формування політичних організацій етногруп (меншин).	етнічні меншини мають громадянство держави, у якій проживають; підтримка етнічних політичних партій; активна участь нацменшин у політичному житті країни.
Соціально-економічний	інтеграційні політики в школах, рівний доступ до соціальних послуг.	В державі застосовується принцип етнічного плюралізму; етнічні меншини мають рівний доступ до медичної допомоги, освіти; рівні можливості на ринку праці.
Культурно-релігійний	опозиція з боку суспільства й держави відносно публічного вираження релігійних і культурних уподобань; існують перешкоди для будівництва релігійних споруджень (наприклад, мечетей).	Державна підтримка етнічних меншин їх культурного й релігійного вираження; шкільна програма базується на принципах мультикультуралізму, існують програми викладання мовою нацменшин.

Вказана асиміляторська модель етнополітики довгий час застосовувалася в багатьох європейських країнах, зокрема у Швеції, до початку 50-х рр. ХХ ст. така модель застосовувалася і у Франції, за прикладом «один король, один Бог, одна нація» [545, р. 146]. В цілому така модель етнополітики ґрунтувалася на припущенні, що всі члени суспільства, без виключення, повинні бути асимільовані як громадяни певної держави. Як наслідок, представники етноспільнот мали можливість отримати

громадянство та як громадяни отримати необхідні права і свободи [545, р. 146].

Мультикультурну модель етнополітики використовували країни з розвиненою демократією, сталими державними інститутами та політичною культурою серед населення. Зауважимо, що інколи використання такої моделі не приносило бажаний результат або ж її використання було малоефективним. Прикладом може слугувати довід Канади, яка взяла на себе зобов'язання захищати та розвивати етнічну різноманітність та забезпечити належне включення представників всіх етногруп у канадське суспільство [550, р. 189]. Причиною таких зобов'язань було використання у Канаді до 70-х рр. XX ст. асиміляторської моделі, оскільки у канадському суспільстві зберігався поділ на корінних жителів, британців та французів і представників інших етногруп. Ситуація змінилася у 1970 р., коли Канада офіційно визнала необхідність переходу до мультикультурної політики й поставила перед державою завдання підтримувати на належному рівні рівність прав всіх громадян без виключення. Було розпочато боротьбу з соціальною нерівністю, надання рівноправного доступу до системи освіти для представників наявних етногруп. На ряду з цим було задекларовано рівні можливості для участі представників різних етногруп у політичному житті країни. На підтвердження варто згадати тезу П. Кивисто, який стверджував, що посилення основ соціальної держави сприятиме формуванню національної ідентичності в Канаді, яка ґрунтуватиметься ідеях загальної приналежності та соціального громадянства [550, р. 90].

Політику мультикультуралізму було реалізовано і у США, де вона отримала назву «плавильного котла», який мав стати основою для формування американської нації. Наголосимо, що політика мультикультуралізму в США не була реалізована у повному обсязі, оскільки на ряду з повагою до етнічної та культурної розмаїтості, просування та захист етнічних ідентичностей не стали пріоритетними напрямками політики країни.

Така вибірковість щодо реалізації політики мультикультуралізму характерна й для деяких європейських країн, зокрема, Німеччина та Франція досить обережно ставляться до будь яких проявів або офіційного використання основних положень мультикультуралізму. Наприклад, у Німеччині, не зважаючи на лояльну державну політику, у представників нацменшин існують певні політичні, економічні та соціальні проблеми, оскільки іноземець у Німеччині завжди залишається іноземцем, якщо в нього відсутня німецька кров (*jus sanguinis*) [550, р. 90]. Таку ж ситуацію спостерігаємо і у Франції, оскільки французи з самого початку будували свою націю відповідно до республіканської моделі громадянськості, тобто формували ідентичність громадян Франції, не зважаючи на будь-які прояви побудови та можливості збереження етнічної ідентичності. Це призвело до того, що іноземець міг стати французьким громадянином лише за умови відмови або втрати власної етноідентичності. Зважаючи на сказане стає зрозумілим, чому саме французька влада не підтримувала ідеї мультикультуралізму.

Наявна практика свідчить, що етнополітика держави щодо представників етногруп залежить від тієї мотивації, якою керується держава по відношенню до можливої чи наявної інтеграції нацменшин у їхнє суспільство.

На нашу думку, головною передумовою оптимізації етнополітичних та регіональних процесів, та як наслідок – досягнення політичної стабільності в поліетнічних за складом населення державах, до яких належить і Україна, є надання нацменшинам і етногрупам гарантованих колективних прав та свобод. Ця закономірність обумовлена тим, що в сучасну епоху прояви етнічності, націоналізму, міжетнічних конфліктів, сепаратистських рухів виконують роль головної сили, на основі якої відбувається формування нинішнього світу, структури, стабільності сучасних країн [265, с. 62]. З огляду на такі передумови, є цілком природним, надання права представникам нацменшин на політичне представництво у державних та

громадських структурах України. Наявність та необхідність такого представництва повинно лягти в основу державної етнополітики і держава повинна постійно турбуватися, аби цей елемент суспільного життя визначався, як особливий вид діяльності, яка передбачає розроблення та реалізацію заходів, які спрямовані на врегулювання міжетнічних взаємовідносин й забезпечують ефективну діяльність наявних етноструктур [133, с. 112].

На нашу думку, для ефективної реалізації основних положень державної етнополітики, Україні необхідно відмовитися від патерналістської моделі етнополітики, за якої державі належить монопольне право вирішувати всі етнічні питання в суспільстві, на користь субсидіарної моделі етнополітики, оскільки патерналістська модель не лише не в змозі забезпечити основні потреби представників етногруп, але й сприяє обмеженню їхньої самостійності та активності. Про необхідність створити якісно нову модель етнополітики наголошувалося, час від часу, і на державному рівні. Зокрема зазначалося, що нова модель етнополітики має бути спрямована на ефективну реалізацію принципів взаємної поваги, плюралізму й досягнення міжнаціонального діалогу. Крім того, наголошувалося, що нова модель етнополітики має відігравати ключову роль в сучасних процесах формування української нації й єдності українського народу [55].

З огляду на це, нами пропонується використовувати на державному рівні субсидіарну модель етнополітики, а саме – політику точної адекватності, в якій активну роль виконуватимуть інститути громадянського суспільства. Запровадження такої моделі надасть змогу забезпечувати належне вирішення основних питань життєдіяльності етносів в тій мірі, в якій сама держава не здатна цього зробити самостійно, водночас, за державою залишатимуться нормативна, координуюча та контрольна функції. Крім того, функція вертикальної інтеграції української етнічної системи має

бути забезпечена єдністю простору в духовно-ідеологічній, політико-правовій, соціально-економічній сферах.

Фактично ведеться мова, про необхідність застосування та використання принципу субсидіарності, який передбачає розмежування компетенції, у вигляді моделі розподіленого управління й регулювання етнополітичних процесів. Така модель передбачає, по-перше, що головним акцентом є не лише процеси адміністрування та т. зв. керівництво «згори», а й співробітництво в єдиній структурно-функціональній взаємозалежності. По-друге, вплив керуючого характеру повинен узагальнюватися ґрунтуючись на єдиній ідеологічній основі, яка формуватиметься загальними зусиллями як в центрі, так і на місцях. Варто особливо наголосити, що пріоритетність вирішення проблем локального та регіонального характеру має бути надана відповідним рівням. По-третє, система політико-територіальної організації й політико-владних взаємовідносин основну роль повинна відводити (суб)регіональному й муніципальному рівням, на яких саме виникатимуть, розвиватимуться та вирішуватимуться етнічні проблеми. По-четверте, використання субсидіарної моделі етнополітики дозволить ефективно розмежувати повноваження між рівнями держави та громадськими організаціями представників нацменшин в країні.

Зазначимо, що термін «субсидіарний» широко використовується на Заході в політиці, економіці, соціальній сфері та у взаємодії держави й місцевого самоврядування. Насамперед, є необхідним проаналізувати значення самого терміна субсидіарність. Ідея субсидіарності, вперше виникає в роботах Аристотеля, як антитеза Платонівського розуміння єдності суспільства й держави. Крім того, Фома Аквінський надавав особливої уваги суспільній соціальній структурі та ролі й місцю в ній нижчих соціальних груп. На його думку, неспроможність нижчими соціальними групами задовольнити існуючі потреби, призводить до необхідності втручатися у такі процеси публічним органам влади, однак лише в тому випадку, коли це є необхідним для досягнення загального добробуту.

Католицька церква, використовує ідею субсидіарності з метою захисту прав особистості й соціальних груп від загрози тотального втручання влади, перше найбільш повне визначення принципу субсидіарності дано в енцикліке *Quadragesimo Anno* 1931 р. [566]. Католицька модель визначала субсидіарність, як розподіл компетенції.

Субсидіарність, як концепція знайшла висвітлення в працях А. Токвіля й С. Милля, як принцип розроблялася на основі робіт Р. Арона, А. Марка й Дени де Ружмона. Принцип субсидіарності став основою Європейського союзу (ЄС) і був закріплений Маастрихтським договором в 1992 р. як основа внутрішнього устрою Євросоюзу [548, р. 24]. Принципом субсидіарності передбачається можливість здійснювати управління на нижчих рівнях, за умов, що це видається або є доцільним; при цьому європейський рівень виступає як додатковий стосовно національного. Можна погодитись з Н. Анісімовою, що універсальний характер та гнучкий принцип субсидіарності, дозволяє його використання, і для справедливого вирішення конфліктів [340, с. 6].

Отже, принцип субсидіарності має зобов'язуючий характер на горизонтальному і вертикальному рівнях, виступає ідеальною моделлю щодо розмежування повноважень, за якої демократичним принципам не доводиться вступати у протиріччя з існуючими принципами ефективності й практичності. Саме на принципі субсидіарності і пропонується автором будувати модель етнополітики в Україні. Принцип субсидіарності в якості фактора взаємоповаги й підтримки, визнає право державного втручання там, де етнічні організації (неофіційні) не виявляють активності, а індивід не в змозі самотійно вирішувати різноманітні ситуації.

На нашу думку, субсидіарна модель етнополітики – це особлива форма вирішення за допомогою та за підтримки держави наявних протиріч між різними етносами, етноспільнотами та групами, між ними та державою з метою налагодження та підвищення рівня суспільного та індивідуального добробуту.

Субсидіарна модель етнополітики будується за наступною схемою:
принцип субсидіарності – сучасні демократичні принципи державної етнополітики країни: плюралізму, поваги національної мови, культури, історії етногруп і приналежних до них громадян – інструменти реалізації – законодавча й нормативно-правова база – практика регулювання етнічних взаємовідносин (рис. 5.2).

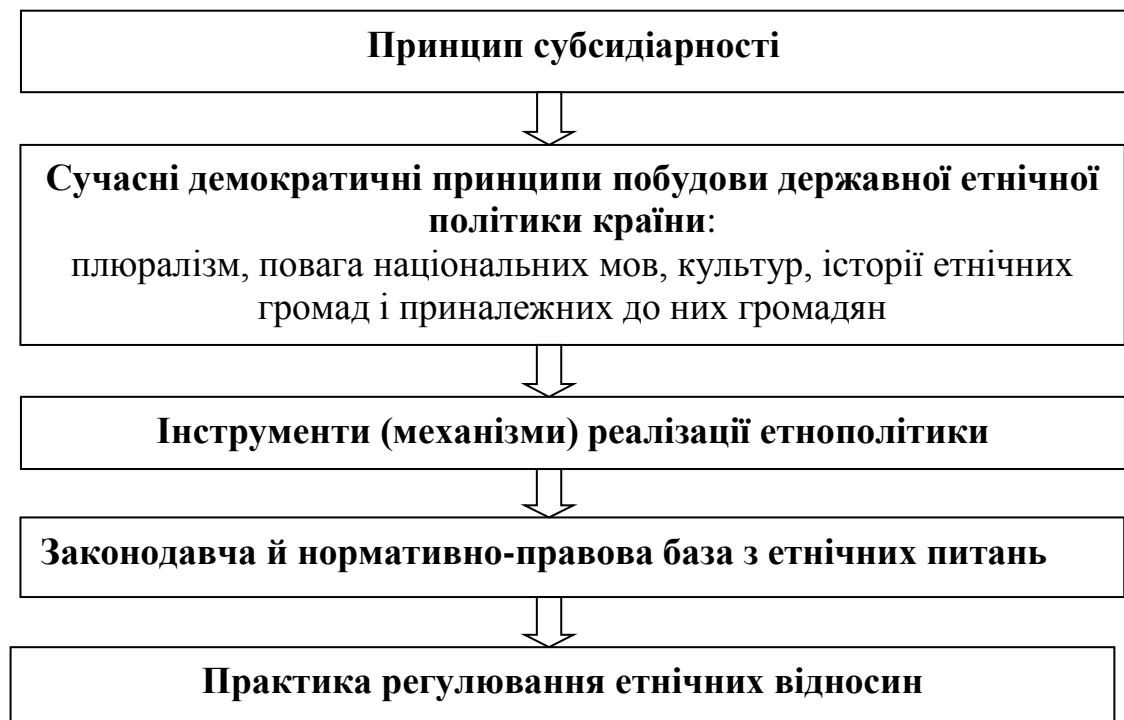

Рис. 5.2. Схема субсидіарної моделі етнополітики

Вказана модель також передбачає можливість створювати державні інститути щодо вирішення етнічних питань та розподіляти владні повноваження на всіх рівнях – від місцевого до (суб)регіонального; підвищувати рівень самоврядності етногруп (меншин), створювати етнічні асоціації, сприяти та стимулювати їх громадянську та політичну активність (рис. 5.3).

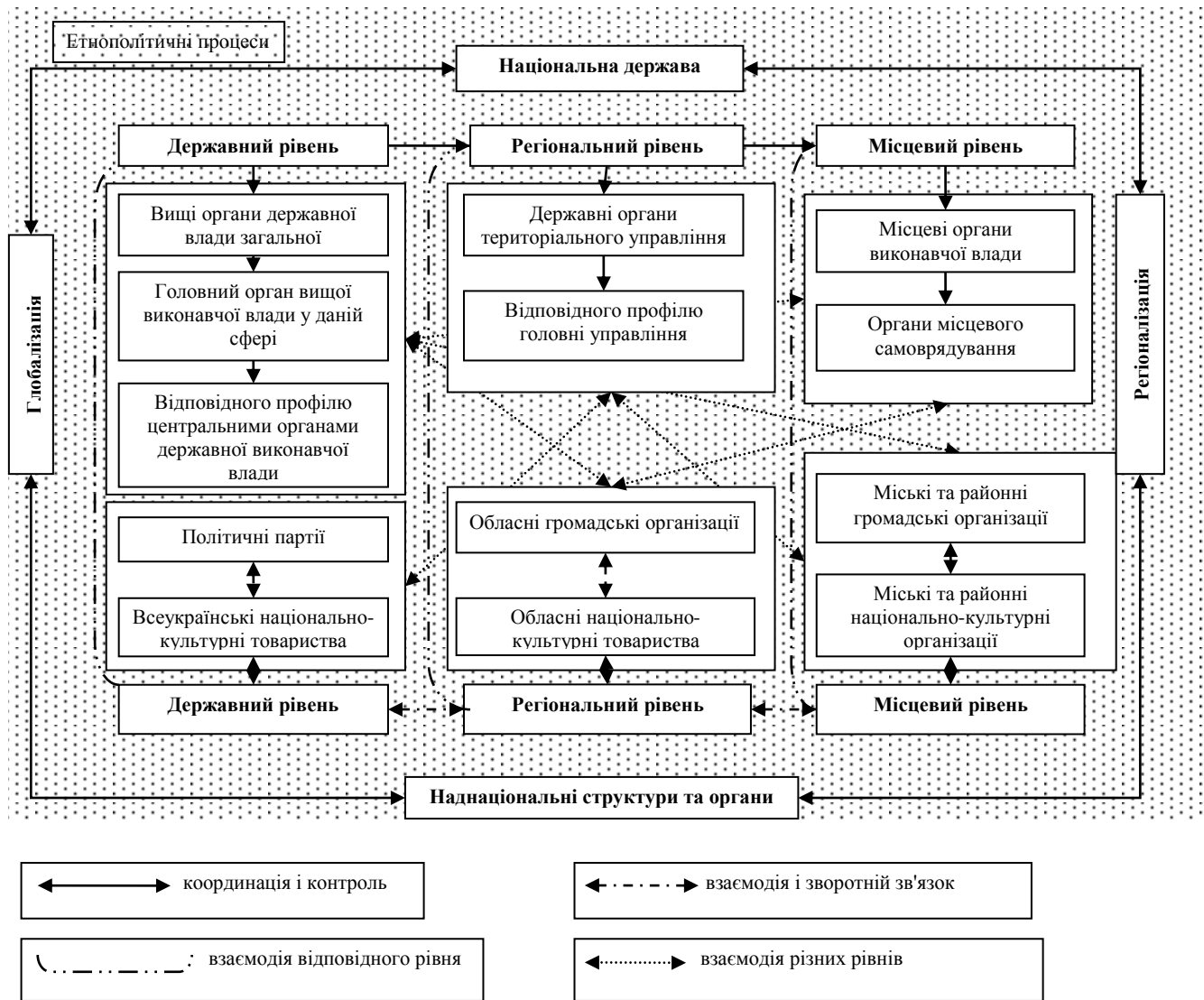

Рис. 5.3. Рівні владних повноважень та державних інститутів з етнічних питань

Крім того модель допускає створення етнічних організацій або асоціацій щодо вирішення нагальних етнічних питань, члени яких (певні індивіди або представники етносу) формуватимуть місцеву етнічну організацію (або культурну та освітню), яка буде складовою частиною регіональної, а та, в свою чергу, буде входити до складу всеукраїнської організації (асоціації). Наявні структурні частини такої організації (асоціації) матимуть власні обласні компетенції. Наявність таких організацій (асоціацій) є необхідною, оскільки: жодна людина, індивід чи-то представник етногрупи

не в змозі самостійно задовольнити свої етнічні чи національні потреби; такі організації (асоціації) дозволятимуть представникам нацменшин реально впливати на соціальні, політичні та управлінські процеси в країні, регіоні; використання такої моделі надасть змогу вирішувати етнічні проблеми на тому рівні на якому вони безпосередньо виникли.

Субсидіарна модель етнополітики має два механізми функціонування – «інституціональний» та «функціональний». З точки зору інституціонального, держава формує відповідні державні інституції на державному, (суб)регіональному й місцевому рівнях задля регулювання наявних етнічних питань, тобто нацменшини, етногрупи й практично всі верстви населення виступають об'єктом етнополітики.

З точки зору функціонального, держава залишає за собою та виконує лише ті функції, які інституції (суб)регіонального та місцевого рівнів, а також етнічні організації (асоціації) не змогли вирішити самотужки.

Вказана модель ґрунтується на використанні принципу субсидіарності, відповідно до якого, державне втручання є обґрунтованим та необхідним тільки за наявності умов, що відповідні недержавні етноорганізації залишаються пасивними, тобто не в змозі самостійно справитися з існуючою ситуацією. Державне втручання обов'язково поєднується з різними формами допомоги на рівні етногрупи (меншини) асоціації. Використовується принцип соціального партнерства, що усуває протиріччя між державою, органами державної влади й місцевого самоврядування та громадськими національними організаціями.

Субсидіарна модель етнополітики, маючи на меті належне забезпечення гармонійних міжетнічних взаємовідносин в поліетнічному та поліконфесійному українському суспільстві за наявності збереження самобутності етногруп або меншин може бути реалізована:

по-перше, внаслідок прийняття відповідної (і так необхідної) етнічної концепції, доктрини тощо, яка визначить та сформулює чіткі принципи та

концептуальні положення державної етнополітики, в основі якої буде використано субсидіарну модель етнополітики;

по-друге, за допомогою прийняття необхідних нормативно-законодавчих актів (нормативно-правової бази), що регулюватимуть сферу міжетнічних відносин держави, та низки інших офіційних документів, що визначатимуть основні напрями етнополітики й забезпечуватимуть механізм контролю держави за ефективністю функціонування органів держави, до компетенції яких входить вирішення етнічних питань та раціонально розподілятимуть між ними функції та повноваження;

по-третє, через створення відповідних державних та недержавних інститутів, на інституціональному рівні, які забезпечуватимуть міжетнічну злагоду.

Таким чином, у субсидіарній моделі етнополітики вихідним елементом є принцип субсидіарності, згідно якого відповідні рішення у країні стосовно етногруп (етнічних конфліктів) приймаються на тому рівні, де вони виникають, а втручання верхніх ланок управління є допустимим тільки у тому випадку, коли їхні дії виявляться більш ефективнішими ніж аналогічні дії нижчих ланок [169]. Тобто принцип субсидіарності, який набув поширення у країнах європейського співтовариства, дозволяє досягти максимального забезпечення на низовому рівні вирішення нагальних питань, вирішувати які зовсім не обов'язково «згори» [22, с. 57]. На основі принципу субсидіарності формуються компетенції кожного з владних рівнів, відбувається перерозподіл повноважень, встановлюється відповідальність та гарантії діяльності.

Принцип субсидіарності, по-перше, є методологічно конститутивним щодо визначення різниці в об'єкті, предметі, обсягах і межах повноважень органів, які приймають участь у субсидіарній моделі етнополітики. По-друге, принцип субсидіарності наголошує, що центр може зберігати за собою певні власні повноваження, лише у випадку, коли їх виконання на вищому рівні матиме більшу ефективність ніж їх виконання нижчим рівнем. Навіть за

таких умов діє фундаментальний принцип, відповідно до якого здійснення повноважень має відбуватися на найближчому до громадян рівні. По-третє, принцип субсидіарності під час використання допускає законодавче визначення переліку повноважень, які належать кожному із рівнів управління та супроводжуються досить простими правилами взаємної діяльності між різними рівнями публічного управління.

Таким чином, застосування принципу субсидіарності надає державній владі більші можливості для забезпечення участі регіональних і (суб)регіональних органів держави, місцевого самоврядування, громадських національних організацій і товариств у визначенні обсягу їхніх повноважень. Однак щоб така багаторівнева структура, побудована на принципі субсидіарності, ефективно працювала, потрібне створення справедливого балансу між повноваженнями органів держави, місцевого самоврядування та повноваженнями національних громадських організацій, а також ресурсами, необхідними для здійснення наданих повноважень.

Включення принципу субсидіарності в етнополітологічний апарат є необхідним особливо в умовах посилення процесів глобалізації та регіоналізації. Стосовно етнополітики субсидіарність розуміється як принцип розподілу повноважень і відповідальності. Відповідно до принципу субсидіарності, окремі частини системи здійснюють узгоджену діяльність не під тиском вищих складових чи власній самостійності вільно приймати певні рішення щодо входження або виходу із коаліції, але тому, що і система і її складові мають спільні цінності, інтереси тощо. Субсидіарність передбачає, що політичні дії повинні відбуватися лише на тому рівні, який більшою мірою відповідатиме вирішенню існуючої проблеми чи проблем.

З існуючого досвіду розвинених демократичних країн можемо зробити висновок, що використання субсидіарної моделі етнополітики можливе тільки в країнах з ефективною децентралізованою моделлю державної влади та розвинутим місцевим самоврядуванням [21, с. 111]. Децентралізація державної влади є головним елементом у розвитку демократії, а для деяких

країн стала значним поштовхом для відмови від центрально-директивного підходу до управління [353, с. 13], оскільки стимулює структурування регіонального простору, сприяє включенню регіону до активного соціально-економічного та політичного життя, як на національному так і на транснаціональному рівні. Реалізація вказаної моделі в нашій державі вимагає наявності та забезпечення деяких принципових умов, а саме: політична стабільність в країні; високий рівень соціально-економічного розвитку країни та регіонів; відповідна нормативно-правова база, стабільність законодавчих норм та їх дотримання; відповідне інституційне забезпечення тощо [183, с. 335].

Однак, вітчизняних досвід надає можливість нам стверджувати, що децентралізована форма організації влади, особливо на місцях, запроваджувалася, ґрунтуючись на авторитарних, адміністративно-командних методах. За таких умов, місцева спільнота практично ніколи не долучалася до процесів обговорення можливих реформ чи змін, й лише ставилася перед фактом про нову організацію влади на місцях. Як наслідок, більша частина населення навіть не намагалася зрозуміти чи сприйняти і причини реформи, і її зміст і особливості нової організації діяльності владних органів. Отже, на сьогодні, децентралізована форма організації влади в нашій країні повинна сформуватися внаслідок визнання доцільності такої форми «зверху» й надання потрібних прав, матеріально-фінансових ресурсів представникам територіальних громад від центральної влади.

На нашу думку, саме перехід до децентралізованої форми організації влади в Україні та побудова на її основі субсидіарної моделі етнополітики спроможна надати адекватну, відповідну до вимог часу відповідь щодо вирішення питань з координації етнополітики, також зможе задовольнити вимоги сучасної наукової думки та одночасно сприятиме певним культурним нововведенням.

Субсидіарна модель державної етнополітики створює необхідні умови для активної діяльності громадянина, залучення до роботи неурядових

структур та інститутів громадянського суспільства, яка потребує нової ідеологічної моделі етнічно детермінованих взаємовідносин особистості, суспільства й держави. Наявність таких умов є дуже важливим фактором, оскільки протиріччя та конфлікти на етнічній основі розпочинаються з появи місцевих проблем, а їхнє подальше загострення відбувається внаслідок відсутності можливостей у низових структурах влади вирішити такі проблеми, в основному через брак необхідних ресурсів та обмеженні власні права.

Наголосимо, що замість етнополітики рівних результатів повинна формуватися етнополітика рівних можливостей. За таких умов, пріоритетним принципом стає теза про світоглядну основу етнополітики, в основі якої лежить ідея рівності та свободи, незважаючи на рівні її реалізації. Водночас слід зауважити, що можливості представляти і відстоювати свої інтереси національно-культурні об'єднання і партії мають відповідно до положень ЗУ «Про об'єднання громадян» далеко не однакові [367].

Наряду з цим, варто усвідомити, що наявність демократичних засад та їх дотримання не є вирішенням усіх існуючих етнопроблем, оскільки вона (демократія) має і певні можливості і певні обмеження. Для прикладу, пропорційна виборча система унеможливорює можливості справедливого представництва відповідних інтересів представників нацменшин. Крім того, певні проблеми породжує й співвідношення універсальності прав людини та специфічності прав міноритарних етногруп. Як наслідок, ідеї цінностей індивідуальної свободи, пріоритетності прав людини, громадянина необхідно поєднати з принципами етнотерпимості, мультикультуралізму, етнотолерантності та ін.

Варто також зазначити, що забезпеченню прав нацменшин на їхню участь в усіх гілках влади надавалось великого значення від самого початку утворення незалежної України. Так, ще у 1994 році Президентом України було внесено на розгляд ВРУ проект ЗУ «Про державну владу та місцеве самоврядування в Україні» [88, с. 3], в якому враховувалась ця проблематика.

Тоді ж було утворено Раду регіонів як консультативно-дорадчий орган при Президентові України, до якого увійшли голови обласних рад.

Фахівці, неодноразово відзначали як значне позитивне явище той факт, що такі дорадчі або консультативно-дорадчі органи послідовно здійснюють важливу системну діяльність у сфері захисту прав нацменшин. В Україні вони існували і нині функціонують при різних органах влади. Тривалий час у статусі окремого консультативно-дорадчого органу при Главі держави функціонувала і Рада представників кримськотатарського народу, положення про яку було затверджено Указом Президента України від 7 квітня 2000 року за № 573/2000 [311, ст. 603]. Практичну її роль можна оцінити, зокрема, на основі матеріалів проведених нею засідань. Для прикладу, під час одного з них, що відбулося 1 листопада 2002 року в Сімферополі, обговорювались найактуальніші питання подальшого облаштування репатріантів та їх інтеграції у суспільство. Серед іншого зверталась увага на помітні зміни в структурі влади АР Крим: значне число кримських татар було обрано до місцевих рад, деякі з них зайняли відповідальні посади в Раді Міністрів та Верховній Раді Автономії [149, с. 70].

Не менш важливу роль у розвитку українського суспільства на демократичних засадах і забезпеченні міжнаціональної злагоди у державі відведено також дорадчим органам з числа представників громадських організацій нацменшин, що функціонують при більшості місцевих держадміністрацій. Їх діяльність у цьому напрямку слід оцінювати як позитивну і необхідну для наступного розвитку відповідного вітчизняного законодавства, вдосконалення державного управління у сфері нацменшин та вирішення їх актуальних проблем, у тому числі – на регіональному рівні, своєчасно та ефективно, з урахуванням позиції утворених ними неурядових (громадських) організацій.

Необхідно зазначити, що одними з пріоритетних прав нацменшин, є політичні права. Насамперед йдеться про право бути обраним або призначеним на рівних засадах у різних гілках держави та місцевого

самоврядування, а також підприємствах, установах та організаціях [200, ст. 21].

Крім того, рівень представництва нацменшин залежить від законодавчих норм, які окреслюють коло суб'єктів та необхідні умови для вибору й висування кандидатів. Для прикладу, існують норми щодо обов'язкового володіння кандидатом державної мови, що має підтверджуватися відповідним іспитом з мови, як вимоги щодо реєстрації кандидата. Такий підхід може виявитися вагомою перешкодою під час реєстрації для кандидатів нацменшин. Зокрема, Латвія та Естонія довгий час підтримувала відповідні вимоги до реєстрації кандидатів щодо вільного володіння ними латвійської та естонської мови. За таких умов представники російської меншини у вказаних країнах (Латвія – 29,6 %, Естонія – 25,7 %) практично були позбавлені в органах самоврядування та парламенту власного представництва [141]. Однак під натиском ЄС Естонії довелося, у листопаді 2001 р., відмовитися від таких норм у виборчому законодавстві. Однак Латвія, не зважаючи на тиск ЄС, на певний час залишила такі норми у силі. Цікаво, що скасування таких норм (у 2002 р.) відбулося лише після оголошення Висновку Комітету ООН з прав людини на підставі рішення Європейського Суду з прав людини по справі «Подколзіна проти Латвії» [395]. Як наслідок, формуючи нові законодавчі норми щодо виборчого процесу, країни ЄС намагаються враховувати освітні, мовні, релігійні тощо особливості нацменшин.

Варто наголосити, про важливість значення для нацменшин, хто саме висуватиме в округах, які є місцем їх компактного проживання, кандидатів на вибори, оскільки, якщо таке право належить виключно загальнонаціональним партіям за пропорційною системою та закритими списками, можливості нацменшин досить обмежені [395]. Однак можлива й інша ситуація, коли право висувати кандидатів належатиме не лише партіям, але й самим виборцям (самовисуванці, виборчий комітет тощо), можливості нацменшин суттєво збільшуються. На сьогодні, більшість європейських країн

надають можливість, на законодавчому рівні, висувати незалежних кандидатів та створювати регіональні партії та партії нацменшин. Певним винятком з правил є Португалія, яка заборонила, на конституційному рівні, створювати регіональні партії [395].

Особливо важливою й принциповою є реалізація цього права на регіональному рівні, у першу чергу це стосується міць компактного проживання нацменшин. Для прикладу, Фінляндія виділила в окремий виборчий округ Аландські острови, які є місцем компактного проживання фінських шведів та встановила для них в Едускунті (парламент) певні квоти представництва. А Данія надала право певним виборчим округам (Фарерські острови, Гренландія) обирати двох представників лінгвістичної меншості. В Іспанії, до нижньої палати парламенту, окремі виборчі округи – Сеута та Мелілья – мають право обирати двох депутатів [141]. Варто наголосити, що практика створення окремих виборчих округів певних нацменшин в місцях компактного проживання поширена та зберігається Бельгією, Іспанією, Італією та Кіпром. Більшість із вказаних держав використовують пропорційну виборчу систему, що створює сприятливі умови для виборчої активності та можливостей нацменшин.

В силу дії принципу субсидіарності, зміна рівня прийняття рішення щодо здійснення прав громадянина ЄС з субнаціональних на національний вносить якісну відмінність в результат здійснення цих прав. Так, як правило, в національній державі при зміні рівня, тобто при передачі правової компетенції з національного на регіональний чи муніципальний рівень якість цієї правової компетенції у сфері громадянських прав не змінюється. Тобто, громадянин Іспанії буде володіти такими ж правами по відношенню до влади регіону Галісія, як і до влади регіону Валенсія. У той же час при передачі правової компетенції з рівня ЄС на рівень національної держави вона змінюється якісно. Громадянин Франції, беручи участь в муніципальних виборах в Ірландії, організованих відповідно до національного законодавства Ірландії щодо муніципальних виборів, слідує процедурам, що відрізняються

від відповідних процедур прийнятих у Франції. Те ж саме стосується імплементації більшості прав (економічні, політичні, соціальні, культурні) якими володіє громадянин ЄС в країні проживання і суб'єктом яких не є безпосередньо інститути ЄС.

Необхідність та поступовість зближення законодавчих норм країн-членів ЄС прописано у Договорі. Крім того, в документі передбачено необхідні механізми для реалізації вказаної мети (Art.94-97 TEU). Однак і по сьогодні досягти гармонізації національних законодавчих норм не вдалося, але робота в цьому напрямку продовжується.

Окремої уваги заслуговує і той об'єктивний факт, що юридичною гарантією політичної діяльності, а, отже, і політичного представництва є право (у тому числі – нацменшин) вільно об'єднуватися у політичні партії чи громадські організації [200, ст. 19]. Здавалося б, цим досягнута одна з вершин демократії. І все було б гаразд, коли б не певні неузгодженості у цій справі, які виникли невдовзі. Зокрема, одну з перших спроб реалізувати це право зробила румунська спільнота України, утворивши Християнсько-демократичний альянс румун в Україні як соціально-політичний рух. Та з прийняттям у 1992 році ЗУ «Про об'єднання громадян», що, по суті, опонував доцільність створення політпартій за національною ознакою, цей альянс був зареєстрований вже як громадська організація з захисту прав та життєвих інтересів румун України [372]. Та немає «винятків із правил» навіть у політичній сфері. Свідченням цього є те, що повною мірою реалізували свої права представники деяких нацменшин України. Так, одним із перших 25 листопада 1997 року Міністерство юстиції України зареєструвало офіційне політичне угруповання – Партію мусульман України, яка в передвиборчій програмі заявила про намір захищати «свої» нацменшини. При цьому, взявши участь у парламентських виборах 1998 року, ця партія отримала лише 0,19% голосів виборців [44, с. 3; 327, с. 7; 451, с. 3].

Отже, відповідна конкретизація виборчого права безпосередньо нацменшин ще очікує на своє впровадження у майбутньому законодавстві про вибори, але для цього ВРУ необхідно хоча б внести належні зміни і доповнення до нині чинного законодавства. Така спроба вже здійснювалась у процесі обговорення законопроекту «Про вибори народних депутатів України» під час його першого читання (5 березня 1997 року) [357], коли висувалась вимога реалізувати у ньому статтю 14 ЗУ «Про національні меншини в Україні» [371]. Її ігнорування, на думку деяких парламентаріїв, може призвести до створення нацменшинами своїх політичних партій. За їхнім наполяганням тимчасова спеціальна комісія обговорювала проблему виборчих прав національних громадських організацій п'ять разів. Проте поданий нею законопроект, який базувався на ЗУ від 16 червня 1992 року «Про об'єднання громадян» і містив положення про проведення виборів на багатопартійній основі, визначив суб'єктом виборчого права тільки політичну партію [61, с. 20-21, 64-65]. Отже, стаття 14 ЗУ «Про національні меншини в Україні» все ще не знайшла свого адекватного відображення у виборчому законодавстві, на що звернули увагу у свій час й закордонні спостерігачі [404, с. 404].

При цьому слід особливо наголосити, що ці та інші недоліки вітчизняної законотворчості у зазначеній сфері здійснюють доволі негативний вплив на можливості реалізації окремих політичних прав нацменшинами, що засвідчив і факт відсутності в оновленому ЗУ «Про вибори народних депутатів України» (2001 рік) [358]. Але ж він якраз і спрямовувався на сприяння забезпеченню парламентського представництва від нацменшин, що стосувалося тих із них, які проживають компактно, шляхом обов'язкового включення районів, де вони мешкають, в межі певного виборчого округу. А якщо кількість виборців, які самоідентифікуються як нацменшини, виявлялася більшою, ніж вимагалось для формування окремого виборчого округу, вони компонувались так, щоб

хоч в одному з округів виборці, які належать до нацменшин, скласти більшість від загальної кількості виборців виборчого округу [357].

Попри всі підстави тлумачити факт припинення дії цієї норми як пряме порушення конституційного принципу, зафіксованого у ч. 3 ст. 22 Основного Закону [200], були й заперечення експертів Міністерства юстиції України про те, що в остаточній редакції ЗУ «Про вибори народних депутатів України» узгоджено порядок створення виборчих округів з нормами Основного Закону, однак поняття «місця компактного проживання» залишилося поза законодавчих норм [358].

Вказуючи на таку суперечливість, слід відзначити, що вона стосується і спеціальних правових норм, насамперед тих, котрі спрямовані на вирівнювання можливостей представників нацменшин і титульної нації щодо доступу до посад у керівних органах держави й місцевого самоврядування. Дана проблема існує і в деяких європейських країнах, оскільки чисельність деяких нацменшин є дуже малою, що унеможливує їх представництво в парламенті при використанні будь-якої виборчої системи. Крім того, навіть чисельна нацменшина, яка, однак, не має компактного місця проживання також втрачає такі можливості. За таких умов представники нацменшин можуть лише входити до складу існуючого загальнодержавного чи багатомандатного округів, в яких більшість складатимуть представники мовно-лінгвістичних етногруп.

Деякі країни вирішують таку проблему не за допомогою формування сприятливої для представників нацменшин виборчої системи, оскільки будь-яка запропонована система не в змозі вирішити вищеописані ситуації, а резервують їм певну кількість місць в органах самоврядування та парламенті. Такий шлях вирішення проблеми, під час проведення парламентських виборів, обрали Іспанія, Данія, Фінляндія, Кіпр; парламентських та місцевих виборів – Словенія [141]. Однак варто зауважити, що вказаний підхід бути ефективним лише при умові проживання на території країни однієї чи двох етногруп. Класичним прикладом слугує Данія, де кожна етнолінгвістична

група утворює окремий виборчий округ. Але в країнах з більшою кількістю нацменшин такий варіант є практично нездійсненним. Для прикладу, представники берберів в Іспанії отримали квоти на представництво у нижній палаті парламенту. Натомість, у басків, які є чисельнішою групою, таких квот не має. Схожа ситуація у Словенії з деяким нацменшинами. Зокрема, мадяри та італійці отримали по 1 представнику в парламенті. А хорвати та серби, які більш чисельніші, не мають такої можливості та права взагалі. На Кіпрі турки кіпріоти можуть претендувати на 30 % місць у парламенті, а інші етногрупи таких можливостей на мають [141].

Можемо стверджувати, що дотримання такої практики щодо надання виборчих квот для певних нацменшин не є ефективним вирішенням проблеми представництва нацменшин у виборчих округах, особливо за умов збільшення чисельності мігрантів з інших країн. На користь цього говорить і той факт, що практика «резервування» місць для нацменшин не є поширеною в ЄС.

Інший базовий принцип етнополітики, це теза про високий рівень етнотолерантності та міжетнічної взаємної злагоди можна досягти тільки при наявності схожих соціально-економічних, політичних, культурних та інших цінностей і єдиного підходу до формування громадянської ідентичності. За таких умов, необхідно досягти аби міноритарні етноси, в умовах високого рівня етноідентифікації, не виявилися об'єктами принизливого ставлення зі сторони домінуючого етносу чи етногрупи, й навпаки, що особливо важливим для сучасних поліетнічних територій і регіонів. Наголосимо, що мова ведеться про усвідомлення необхідності існування національної ідеї, яка буде поєднуватися та відповідати поліетнічним особливостям українського суспільства.

Ще одним принципом може бути теза про нагальність досягнення відповідності у соціально-економічних стратифікаційних одиницях вертикальної та горизонтальної етносоціальних структур. Тобто є необхідним аби рівень соціальної стратифікації етногруп за показниками рівня доходів,

престижу, доступу до влади, соціальних благ, цінностей, відповідав або був наближений до відповідного рівня соціальної стратифікації інших етногруп, а в абсолюті співпадав з рівнем загальнонаціональної соціальної структури.

На сьогодні досить актуальним залишається питання щодо надання певних преференцій для представників нацменшин. Цілком зрозуміло, що відповідь на нього неоднозначна. Найбільш аргументовано видається позиція С. Ліпсета, який вважає, що відмова від політики, яка робить ставку на надання особливих преференцій, не означатиме остаточну відмову від обов'язків нації гарантувати рівні можливості для «ущемлених громадян» [196].

Беручи до уваги виняткову важливість з точки зору політико-громадського представництва нацменшин їх прямої участі в роботі місцевої влади, чи не найприкметнішою у цьому зв'язку є їхня безпосередня діяльність в органах місцевого самоврядування, можливість саме через них активно проводити в життя інтереси етнічно однорідного населення, яке проживає компактно. Правничі підвалини для цього закладено, зокрема, у статті 5 ЗУ «Про національні меншини в Україні», котра передбачає, що дорадчі органи з представників нацменшин можуть створюватися та діяти при місцевих радах [371]. У свою чергу, адміністративно-територіальний устрій має формуватися з урахуванням національно-історичних і культурно-етнічних чинників.

Щодо статусу таких етнічних об'єднань у нашій державі, то його визначає ст. 9 ЗУ «Про об'єднання громадян», в якій зазначено, що в Україні об'єднання громадян можуть утворюватися та діяти з всеукраїнським, місцевим і міжнародним статусом [372]. До числа всеукраїнських входять ті громадські організації, діяльність котрих поширена на територію всієї країни. Крім того такі організації повинні мати місцеві осередки серед більшості офіційних областей. Стосовно місцевих, то до них відносяться ті, що здійснюють свою діяльність у межах певної адміністративно-територіальної одиниці чи регіону у відповідності з положеннями закону. Статус

всеукраїнської організації може мати тільки те національно-культурне об'єднання, котре має власні первинні осередки не менш, ніж у 14 адміністративно-територіальних одиницях обласного рівня [367, ст. 427]. У цій вимозі, на жаль, закладені суттєві недоліки, що не виправдано, на наш погляд, обмежує права тих етноспільнот, котрі заселяють давні, зафіксовані історично, території в межах Української держави і саме тому, природно, не можуть проживати у тій кількості адміністративно-територіальних одиниць, яка визначена цим актом чинного законодавства України.

Крім того, не можна обминути увагою і таке суттєве не доопрацювання, як відсутність чіткої визначеності щодо ідентичності з юридично-правової точки зору окремих понять і термінів, які містяться у ЗУ «Про національні меншини в Україні», а саме: «національно-культурних товариств», «національних громадських об'єднань» і «громадських об'єднань нацменшин» – між собою, так із загальним поняттям – «об'єднання громадян» (ЗУ «Про об'єднання громадян») [367, ст. 427; 372, ст. 504].

Отже, досягти етнополітичної згоди всіх рівнів можливо тільки при наявності, дотриманні та виконанні певних умов. По-перше, представники етногруп та етноспільнот повинні встановити гармонійне співіснування та досягти злагоди зі своїм оточенням, яке складається з функціональних взаємозв'язків між різними етногрупами та етноспільнотами. По-друге, нагальною є потреба подолати існуючий конфлікт внутрішньої ідентичності та її зовнішніми проявами в межах української держави як поліетнічної системи. Зауважимо, що на сьогодні виконати такі умови досить складно, оскільки більшість етногруп не становлять модернізовані чи традиційні соціальні системи. Як наслідок, існуючі етнічні протиріччя загострюються конфліктами між традиційним і сучасним соціумом.

За таких умов етнополітика сучасної держави, в таких специфічних умовах, має відігравати роль інструменту з подолання етнополітичних конфліктів та криз, причиною яких є посилення модернізаційних і мобілізаційних процесів. Крім того сучасна етнополітика повинна

нівелювати наявні протиріччя у прагненні етногрупи до самоорганізації й розвитку та різними рівнями соціально-економічної, політичної. Культурної мобілізації. Отже, актуальними залишаються проблеми поєднати та досягти балансу в існуючих пріоритетах, визначити можливості й обмеження в теоретико-ідеологічних підходах і політичній практиці щодо вирішення національного питання.

Насамкінець слід констатувати, що в цілому етнополітика України, як система заходів державного й суспільного управління етнічними відносинами сприяє забезпеченню міжнаціональної злагоди:

- ґрунтуючись на нормах чинного європейського законодавства щодо етнопроцесів, за допомогою розгалуженої системи політичних, правових етнополітичних і законодавчих актів, наша країна констатує наявність поліетнічного характеру власного суспільного організму;

- законодавчо закріплюються права всіх членів суспільства щодо можливостей збереження та подальшого розвитку історичної національної спадщини;

- створюються сприятливі умови для інтегративних міжетнічних взаємовідносин та взаємодії;

- формуються умови для повернення й належного облаштування представників депортованих народів.

Таким чином, для зростання та забезпечення стабільної дієвості державної етнополітики в Україні необхідно:

- впровадження субсидіарної моделі етнополітики, що міститиме цілі, принципи, основні напрями, завдання та механізми їх реалізації, головний акцент якої робитиметься на ефективній співпраці між органами держави й етнічними меншинами в рамках єдиної структурно-функціональної системи, зберігши за державою такі функції, як нормативну, контрольну, координуючу; за допомогою впровадження такої моделі досягти ефективного розмежування повноважень між рівнями держави й етнічним культурними

організаціями; стимулювати вирішення більшості локальних та регіональних етнічних проблем на тому рівні, на якому вони виникли та розвиваються;

– прийняти низку законодавчих актів, як передумови подальшого вдосконалення політико-правових основ етнополітики, управління та регулювання міжетнічними відносинами щодо створення та належної підтримки інтеграційних механізмів представників етногруп, особливо за умов посилення впливу швидких світових глобалізаційних процесів та подій, які їх супроводжують;

– пропонується у системі органів виконавчої влади створити спеціалізоване Міністерство етнополітики з чітко визначеними функціями і повноваженнями.

5.3. Перспективи модернізації механізмів державного регулювання етнополітичних відносин в Україні в умовах євроінтеграції

На сьогодні в світі відбувається посилення етнополітичних процесів, що пояснюється їх особливим значенням у геополітичному вимірі, подальшим зростанням етнічної та національної свідомості, продовженням змагання за суверенізацію та наявністю діаметрально протилежних тенденцій – консолідацією та дезінтеграцією сучасного світу. На кінець ХХ ст. припали суттєві зміни у життєдіяльності сучасного світу, а саме: почався новий етап модернізації суспільного життя, викликаний новими імпульсами глобалізації та регіоналізації; продовжилося скорочення впливу національних держав на власну внутрішню та зовнішню політику; відбувся крах біполярного світопорядку; почали утворюватися нові незалежні держави. Глобалізація, у наукових колах, почала характеризуватися як процес поширення однорідних зразків існування суспільства та поступове формування єдиного світового простору, що відбувалося на основі абстрагування від існуючих

національних традицій, особливостях та втіленні націями-державами принципу національного суверенітету. На думку В. Іоніна, об'єднання країн в замкненому геополітичному просторі, в якому не буде місця для «вільних» територій, призведе до нового «глобального геополітичного розкладу»: розпочнуться процеси перерозподілу на регіони, регіональні союзи й об'єднання, які матимуть умовний характер, регіональне стане значущим глобальному масштабі [165, с. 363].

На сьогодні існує декілька основних передумов, щодо майбутнього сценарію розвитку світу в сфері етнополітики, за умов посилення глобалізаційних процесів (рис. 5.4), які вже мають вплив або впливатимуть на подальший розвиток України як незалежної національної держави.

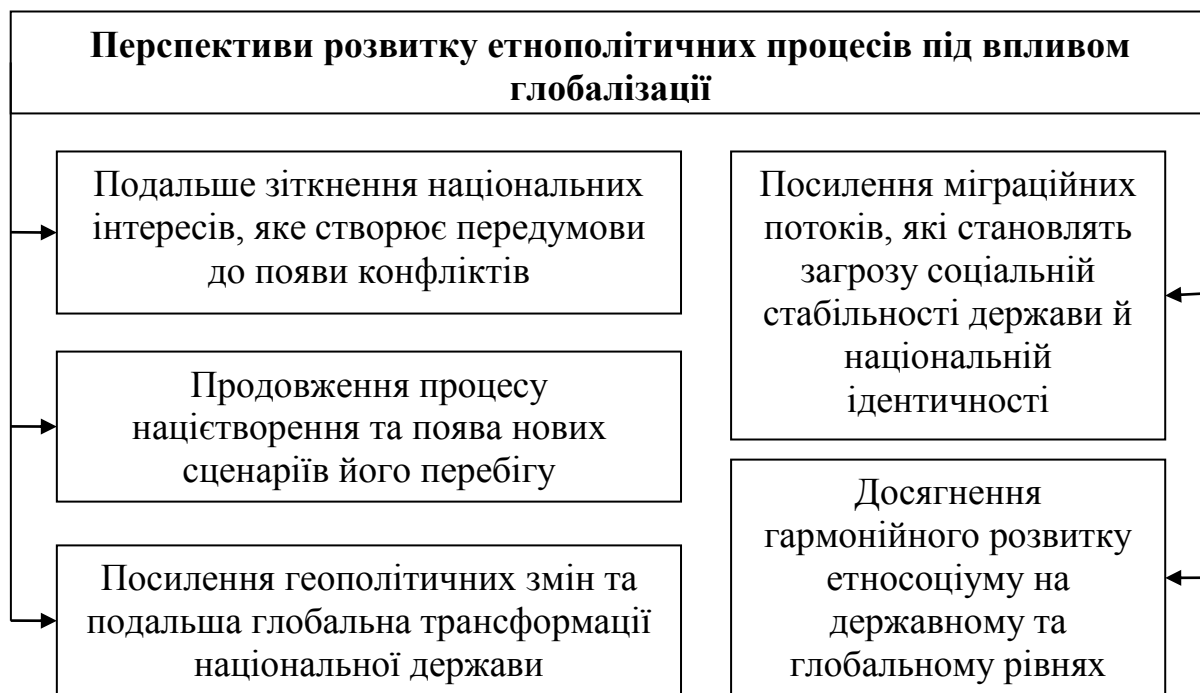

Рис. 5.4. Перспективи розвитку етнополітичних процесів під впливом глобалізації

Проаналізуємо більш детально деякі з вказаних передумов.

1. Ймовірність зіткнення національних інтересів різних країн, наслідком чого може стати поява або загострення різноманітних конфліктних ситуацій. За сучасних умов етноспільноти, як й інші етнорпійні системи,

мають ґрунтуватися на нових видах зв'язків, які в глобалізаційних умовах зазнають суттєвих змін та у контексті яких проходить подальше зіткнення цінностей традиційного та космополітичного характеру, що в подальшому обов'язково призводить до етнонаціональних конфліктів. Наявні зміни традиційного європейського розуміння держави – посилюється політична етнізація держав-націй, відбувається їх подальша детериторіалізація, внаслідок чого, у своєму взаємозв'язку, на перший план виходять етнічний націоналізм, поліетнічна держава та процеси глобалізації.

Сучасні цивілізаційні тенденції призводять до зіткнення інтересів держави та цивілізації в цілому, глобалізації та політизації етнічності, внаслідок чого під загрозою перебуває вся існуюча система національної держави, за якої процеси глобалізації та національної ідентичності не намагаються нівелювати одна одну, і, як наслідок, призводять до загострення суперечок щодо формування національної ідеї на державному рівні, як основи подальшого розвитку нації [304, с. 350]. Нові цивілізаційні умови існування суспільства призводять до появи великої кількості національних та етнічних конфліктів, які становлять загрозу для існування багатьох сучасних держав та можуть спровокувати можливий розкол, колись однорідного, суспільства, яке ще до недавнього використовувало етнічні та національні атрибути. Як наслідок, можемо говорити про можливий розкол деяких поліетнічних націй, що ще не створили власну державу, однак можуть скористатися правом на самовизначення, яке формально підтримує ООН. Навіть наявність такої можливості стимулюватиме зростання в деяких державах різноманітних проблем, які взаємопов'язані з процесами етнічної міграції, загостренням етнонаціональних конфліктів, впровадженням та популяризацією політики мультикультуралізму чи, навпаки, монокультуралізму, в результаті чого, існуючі державні інститути, просто не можуть виконувати належним чином власні функції. Для ефективного врегулювання міжетнічних, етнорелігійних та етнолінгвістичних конфліктних ситуацій деякі західні країни дотримуються політики

мультикультуралізму, інші обирають шлях формування громадянської нації, приналежність до якої базуватиметься не на етнічних та культурних маркерах, а на цілковитому дотриманні законодавчих норм [333]. Крім того намагання створити дієву громадянську націю, у будь-якій країні, ще не увінчалися успіхом, а сучасні етнічна, культурна та демографічна динаміки, взагалі зводять їх нанівець. Подальше загострення та зростання етноконфліктів у поліетнічному суспільстві, за наявності інформаційного та культурного простору, призводять до посилення міжгрупової боротьби за владу, престиж тощо.

2. Продовжуються процеси націєтворення, з'являються нові форми етнополітичних утворень, які намагаються отримати офіційний державний статус, як наслідок, проблеми етнополітичного характеру відіграють роль індикатора наявних суперечностей між деякими державами щодо власних поглядів на питання прав людини та державного суверенітету. На сьогодні поліетнічні соціуми стають більш динамічними, змінними та залежать від багатьох конфліктогенних факторів та показників. Необхідність подолання етнонаціональних конфліктів та суперечностей, обумовлено тим, що модернізаційні процеси, в умовах глобалізації, потребують проведення ґрунтовного дослідження особливостей сучасного поліетнічного соціуму в умовах глобалізаційних та цивілізаційних тенденцій й особливостей розвитку поліетнічних соціумів, які ґрунтуються у власному розвитку на гармонізації та поєднання етноінтересів, дотримання принципу толерантності тощо [125, с. 49].

На думку дослідників [85, с. 111-112], з урахуванням факторів геополітики та етнічності можна виділити чотири основні моделі подальшого розвитку української держави (рис. 5.5).

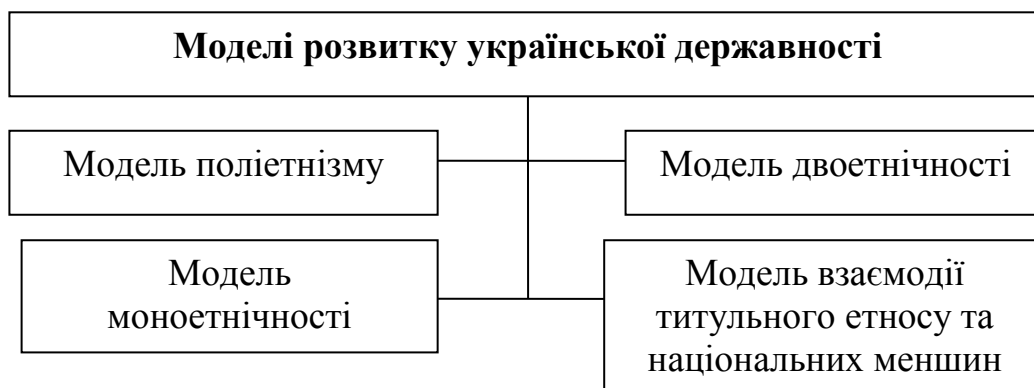

Рис. 5.5. Моделі розвитку української державності

Відповідно до підходу, перша модель побудована на ідеї «поліетнізму», яка базується на розумінні багатонаціональної структури населення України [429]. Цим пояснюється намагання прихильників моделі застосування на теренах української держави політики федералізму або регіоналізації. Основною тезою моделі «двоетнічності» є ідея про постійне змагання між представниками українського та російського етносів за лідерство у сфері політики, ідеології, культури та інтелектуальний рівень. Третя модель «моноетнічної» України пропагується й знаходить суттєву підтримку в когорті прибічників націдеології [261]. Остання модель передбачає необхідність поділу української спільноти на представників титульного етносу і етноменшини, й на думку автора, є ліберальним варіантом третьої моделі. Деякі автори вважають, що в процесі розбудови української держави, зважаючи на існуючі етночинники в українському суспільстві, запропоновано три рівні моделі подальшого розвитку [261] (рис. 5.6).

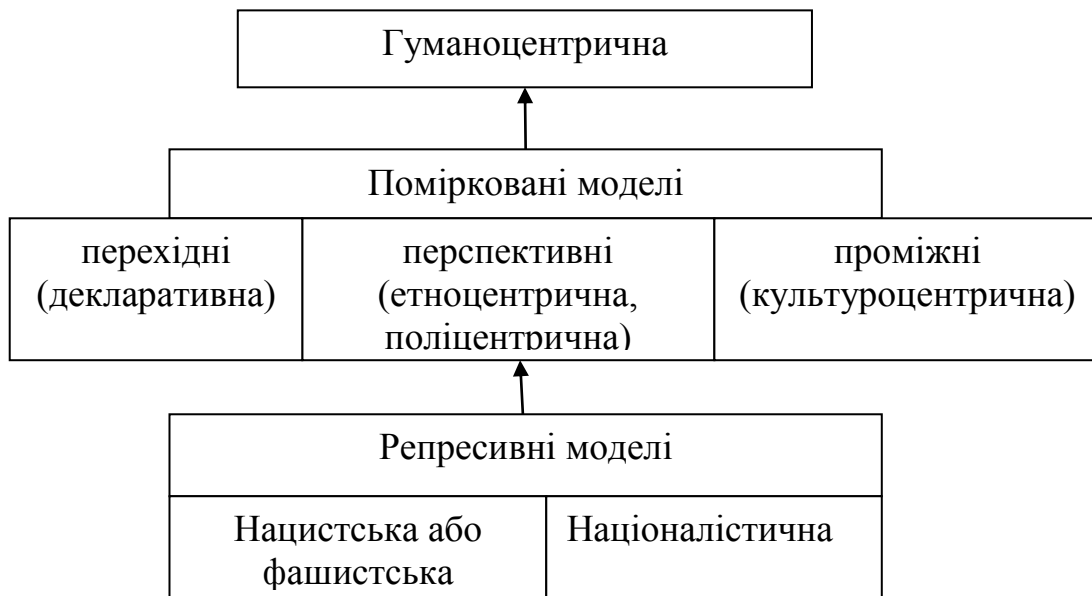

Рис. 5.6. Рівні моделей подальшого розвитку української держави

Ми погоджуємося з думкою автора, що не зважаючи на необхідність врахування всіх рівнів можливого розвитку, реалізація на українських теренах репресивної моделі є практично неможливою, враховуючи специфіку нацпсихології українців й історично сформовані традиції державотворення [262]. Другий рівень також не зовсім відповідає потребам часу, оскільки українська держава й суспільство й так тривалий час перебувають у перехідному, перспективному, проміжному стані. Крім іншого такі моделі не мають часової віддаленості та чіткої довгострокової перспективи. Ми поділяємо точку зору авторів, що в процесі розбудови української держави необхідно використовувати гуманоцентричну модель, яка має бути розрахована на досить тривалу перспективу [261].

В основі цієї моделі лежить ідея про людину як носія певних духовних цінностей, а не носія спільних особливостей, що в умовах сучасних змін світу є досить актуальним, й передбачає формування гуманістичного погляду особи і народу на цінності, як свої так і чужі [316]. Позитивним є той факт, що модель розрахована на перспективу, але її ефективність залежатиме від зовнішніх обставин й основних тенденцій подальшого світового розвитку,

головним завданням країни, при виборі такої моделі подальшого розвитку, буде необхідність подолання відчуження громадянина від держави [262].

3. Початок ХХІ ст. ознаменувався суттєвими геополітичними змінами, які викликали чергову глобальну трансформацію, а та, в свою чергу, призвела до подальшого загострення широкого спектру суперечностей. Ідеї мультикультуралізму виникли у відповідь на необхідність подолати конфлікти у поліетнічному суспільстві, до складу якого входять представники декількох етногруп, а також, корінні народи. Особливості сучасних тенденцій поліетнічного соціуму, стани та перебіги трансформаційних процесів, деформації соціокультурного поля призводять до актуалізації подолання етнонаціональних конфліктів у добу глокалізації та досягнення сталого соціального та економічного розвитку. Особливості стану сучасного суспільства характеризуються подальшим посиленням конфліктного потенціалу, що викликано наявними протиріччями націнтересів більшості країн у світі й супроводжуються виникненням та поширенням системи нової загрози їхньої безпеки та потребує формування та реалізації етнополітичної безпеки на сучасному етапі державотворення [57, с. 111].

На нашу думку, наявність національної держави, як основи для національної консолідації та згуртованості населення ґрунтуючись на національній ідеї, певним чином суперечить процесу становлення універсальної домінанти людського існування. Можливі варіанти майбутнього світового суспільства як наднаціональної держави, яка не матиме кордонів, не має, на сьогодні, підтримки серед широких мас населення, які вбачають майбутнє у подальшому розвитку державності, яка буде здатна гарантувати та захищати власну національну та етнічну самобутність з сталою системою цінностей та пріоритетів. На думку М. Жулинського, лише національним культурам вдасться вистояти під тиском раціоналізму та прагматичністю глобального та запобігти гуманітарній катастрофі [139, с. 5]. На сьогодні національні культури все ще

залишаються цілісними системами цінностей, складовими яких є народна культура, мораль, традиції, наука, та здатні певною мірою протистояти створеній глобальній низкопробній надкультурі, поглинання якою передбачає неминуче «розчинення і знеособлення» та остаточну втрату власного цивілізаційного обличчя. Саме задля того, у людини, аби вистояти проти тотального підкорення глобального світу та забезпечити власне збереження як носія деяких національно-культурних цінностей, є потреба у певній системі самозахисту, якою може виявитися національна держава [230, с. 275]. Саме національна держава повинна сформувати цілий комплекс солідарної відповідальності та правових гарантій, які мають бути вироблені та узгоджені в межах співдружності держав (наприклад, наявність Європейської хартії місцевого самоврядування), які забезпечать необхідні умови для подальшого та ефективного розвитку й збереження національної культури.

Свого часу більшість європейських країн розглядали принцип мультикультуралізму як один із найефективніших методів запобігання етнічного сепаратизму та етнонаціоналізму, який передбачав впровадження політики культурної диференціації, яка мала на меті збереження та підтримку культурних та етнічних особливостей замість їх повного нівелювання та знищення. Але яку б модель мультикультуралізму не обрала та або інша країна, головним принципом обраної моделі повинен бути принцип культурної свободи, який передбачає надання індивідам права жити відповідно до власного вибору та мати можливість оцінювати й інші наявні варіанти розвитку [117, с. 106], оскільки соціологічний зміст такого підходу відображає особливості новітнього суспільства, а саме посилення рефлексивності та прагнень до особистісної автономії [189]. Про наявність такої свободи можна говорити лише у тому випадку, коли у особи є реальна можливість приймати рішення, які напряду не залежать від етнічної приналежності, мови, релігії тощо.

Для того, щоб подібна політика не спровокувала вибуху національного сепаратизму і не призвела до нових етнічних конфліктів, необхідно виробити поліетнічну і мультинаціональну концепцію демократії, яка б поєднувала в собі ідеї єдності державної нації і багатоманітності етнонацій, які її складають [223, с. 20-21].

4. Подальше зростання міграційних процесів, як комплексна проблема, займає на сьогодні важливе місце серед проблем етнічного та національного характеру. Процеси імміграції, які є необхідними ресурсами економічного розвитку, створюють такі проблеми для приймаючої країни, які, на сьогодні, сприймаються значною частиною суспільства та політичною елітою країни, як загроза для їхньої соціальної стабільності та національної ідентичності. Успішне вирішення проблеми регулювання імміграції та реалізація ефективних механізмів подальшої інтеграції мігрантів сприятиме забезпеченню життєдіяльності основ демократії та спадкоємності європейських цивілізаційних традицій [500, с. 4].

На сьогодні українська влада визнала наявність проблеми зростання міграційних потоків та подальше збільшення кількості представників інших етногруп та етноспільнот, й намагається вирішити проблему щодо інтеграції іноземців до української політичної нації. Наголосимо, що за відсутності необхідних інтеграційних програм у суспільство, саме мігранти відчують на собі прояви етнічної нетолерантності [500, с. 4].

Практика міграційних процесів українців, дає підстави стверджувати, що вони, здебільшого, схильні до асиміляції й практично не намагаються відстоювати та зберігати власну ідентичність. Зачасти емігранти українці ігнорують наявні механізми захисту та розвитку самобутності своєї меншини, які пропонує їм приймаюча сторона. За таких умов наявність підтримки діаспори є важливим чинником не лише для утвердження української національної ідентичності за кордоном, але й для формування позитивного іміджу країни в цілому.

5. Сучасна реальність потребує адекватного розуміння ситуації, яка ґрунтується на необхідності досягти гармонійного розвитку етнічного та національного соціуму, забезпечити розвиток етнічної та національної ідентичності, сприяти подальшому укоріненню нації, її буття, культури тощо. Нагальною ця проблема є для тих суспільств, які розпочали процес модернізації, відродження власної державності, належного розвитку поліетнічного соціуму.

Реалізувати такі завдання можливо лише за допомогою розроблення пріоритетних напрямів забезпечення стабільності поліетнічного соціуму, що переживає перманентну конфліктну ситуацію та окреслення шляхів переходу на вищий, неконфліктний та якісний щабель подальшого розвитку соціуму враховуючи сучасні цивілізаційні тенденції.

Окремі властивості глобалізації, як-то, процеси уніфікації та стандартизації, сприяють посиленню етнічної та національної самосвідомості; стимулюють прагнення до власної ідентичності, самовизначення народів; сприяють зростанню етнічної диференціації та фрагментації; актуалізують такі поняття, як «батьківщина», «нація» тощо. На думку Л. Іоніна, традиційність, органічність у процесах глобалізації не лише не зникають, а навпаки, загострюються, що свідчить про подальшу (або нову) активізацію консервативного способу мислення, поведінки та консервативної політики в цілому [165, с. 399]. За твердженням І. Каганця, процеси дезінтеграції, які призводять до посилення соціально-політичного хаосу, зростання збройних конфліктів, охоплюють все нові регіони, які ще вчора вважалися інтеграційними. Поширення процесів дезінтеграції пов'язано з збільшенням потоків біженців, які призводять до дестабілізаційних процесів у благополучних країнах; відбувається зниження економічного потенціалу розвинених держав, і, як наслідок, зниження контролю за проблемними регіонами [171, с. 116-117]. На зумовленість етнопроцесів глобальними впливами цивілізації, де діють тенденції інтеграції і диференціації, вказує Л. Шкляр, наголошуючи, що інтеграція створює сприятливі умови для

формування цілісного світу, зближення націй, народів, культур, однак її посилення загрожує уніфікацією та нівеляцією. Натомість дезінтеграція, на його думку, перетворюється на бар'єр на шляху в інтеграції, виконуючи певну самозахисну функцію для етносів і народів, які намагаються зберегти власну ідентичність [488, с. 11]. Взаємодія та взаємовплив вказаних тенденцій дає можливість зрозуміти зміст та сутність існуючих суперечок, наслідком яких, наряду з появою наднаціональних організацій та інституцій, створюються нові, окремі суверенні держави для захисту власних етнічних інтересів.

Зазначимо деякі особливості розвитку українського суспільства та його етнічної та культурної складової:

1. Тривалий історичний досвід спільного існування представників різних етногруп, на території нашої держави, свідчить про переважно безконфліктний тип розвитку їхньої взаємодії та взаємовідносин [190].

2. Україна сформована поліетнічним утворенням, з тривалим перебуванням основних складових у складі інших держав, що залишило по сьогоднішній день суттєвий вплив на політичному, економічному, культурному та соціальному рівнях [256].

Особливості процесу етнополітичного ренесансу в Україні, дають можливість стверджувати, що в його перебігу чітко виявляються дві основні тенденції, по-перше, це прагнення побудувати національну державу, по-друге, це процеси відродження етнічної самобутності елементів етноструктури [41, с. 192-193]. На думку більшості дослідників, особливістю етнічної самосвідомості українців є той факт, що вона завжди була багатоплановою й, до сьогодні, залишається саме такою – одночасно взаємопов'язана з необхідністю усвідомлювати власну причетність і до держави, і до нації, і до рідного краю [126, с. 211].

Проблеми збереження власної етнічної різноманітності при поліваріативності культури є досить актуальною на сьогоднішній день. Це пояснюється перш за все, посиленням процесів глобалізації та стандартизації

суспільного життя, які призводять до певної однотипності способу життя внаслідок процесів урбанізації та прогресу у засобах передачі інформації, що призводить до суттєвої нівеляції локальних етнічних елементів способу життя.

Саме тому більшість зарубіжних дослідників вважають, що основою розвитку та збереження етноідентичності є необхідність наявності спільних об'єктивних та суб'єктивних особливих рис чи певної їхньої комбінації [259, с. 321]. Частіше за все основну роль у процесі збереження етнічної ідентичності відіграють такі об'єктивні чинники, як спільна територія, особливості культури тощо. На думку дослідників, не можна недооцінювати значення суб'єктивних факторів, як-то, етносвідомість, етнічні почуття тощо, що чим більша наявна кількість вказаних ознак у певної групи, тим більше вони відповідають оптимальному типу етноспільноти, адже, як ми вже згадували, питання етнічної належності є особистою справою кожної людини, але є необхідною передумовою для задоволення потреби особи належати до складу певної спільноти [259, с. 321].

В сучасному світі великої популярності набирають екзогамні шлюби, які є причиною поширення маргінальності серед представників етногруп внаслідок існування етнічно змішаних сімей в яких не дотримуються та не зберігають етнічних традицій. За певних умов етнічними маргіналами можуть ставати й представники етногруп, зокрема внаслідок іншого мовного, культурного середовища. Проблему маргіналів необхідно вирішувати на рівні особистості та самосвідомості. Наприклад, М. Шульга пропонує чотири моделі вирішення цієї проблеми, а саме:

1. психологічна, моральна подвійність, яка знаходить свій прояв у т.зв. розірваності душі між елементами різних культур, народами, етносами, мовами тощо;
2. самоідентифікація з певною етноспільнотою чи етногрупою;
3. осмислення себе в якості космополіта;

4. одночасна власна самоідентифікація з представниками двох і більше етносів [241, с. 168].

На думку більшості дослідників, певна кількість громадян України вирішила для себе проблему маргіналізації за допомогою самоідентифікації себе з одним із представлених на території держави етносів, але здебільшого надали перевагу українському походженню [241].

Так історично склалося, що на протязі тривалого часу окремі частини України входили до складу інших держав, і, як наслідок, це позначилося на етнічній структурі українського суспільства. На сьогодні в Україні сформовано досить стійке етнічне утворення, до складу якого входять представники більш ніж 130 етногруп. Основне ядро української нації становлять українці, крім того, це представники нацменшин, спільнот із невизначеним статусом та окремих етносів [132, с. 5-6]. Серед представників нацменшин варто згадати російську, білоруську, болгарську, угорську, румунську, польську, єврейську, вірменську, грецьку, татарську, циганську, азербайджанську, грузинську, німецьку тощо [132, с. 6]. До складу етногруп із невизначеним статусом належать кримські татари, гагаузи, караїми, кримчаки [126, с. 331]. Інші громадяни України, які не мають українського походження, належать до представників етносів чи етногруп, що залежить від їх чисельності – від кількох тисяч до 2-3 осіб, серед яких, представники іжорців, ороків, ескімосів, в'єтнамців, корейців, курдів та інших. Такі представники з'являються та зникають в українському суспільстві, що пов'язано з перебігом новітніх процесів міграції, які мають місце і в Україні [126, с. 331].

В Україні більшість етноспільнот представлена субетносами, які досить часто ототожнюються з етнографічними групами, що виникли всередині етносу й усвідомлюють свою приналежність до його представників, але відрізняються специфічними рисами традиційно-побутової культури, мовним діалектом і, зазвичай, мають самоназву [232, с. 66]. Поява субетносів обумовлена специфікою господарської системи, тривалістю проживання на

локальній території, процесами вимушеної або природної міграції тощо. Необхідність наявності таких груп пояснюється комплексом суспільно-політичних, релігійних, культурних, мовних тощо факторів, оскільки саме такі групи відіграють величезну роль у процесі формування та становлення суспільства в цілому. Субетноси, не зважаючи на той факт, що своїм існуванням вони збільшують поліфакторність певного етносу, водночас сприяють його стабільному та гнучкому існуванню і розвитку, оскільки для їхньої самобутності та суперництва не характерні антагоністичні прояви, і, як наслідок, вони не викликають змін у «головному етнічному моноліті», який, натомість, тільки зміцнюється за допомогою збереження внутрішньої етнографічної строкатості [182, с. 33]. В українському етносі до субетносів належать бойки, гуцули, лемки, поліщуки, подоляни, литвини, русини тощо, крім того, такі групи, існують в середовищі росіян, кримських татар, греків, молдован, циган, угорців, поляків та інших [126, с. 13].

За наявності великої кількості субетносів, різноманітністю характеризується і етнічна культура, оскільки її особливості напряду залежать від різноманітності її складових в українському суспільстві. Варто згадати, що ХХ ст. відзначилося великою кількістю різноманітних катаклізмів і катастроф, внаслідок чого було практично повністю зруйновано та втрачено більшу частину автентичних народних традицій та культур. На сьогодні, певним чином оговтавшись, суспільство намагається відновити втрачені традиції, але цей процес потребує, крім іншого, і переосмислення визначальних світоглядних позицій, які були колись притаманні українському суспільству та його культурі. Саме тому, культурна поведінка та мовні орієнтації певних груп в українському суспільстві, не співпадають з їх етнонаціональною приналежністю [126, с. 301]. Зокрема, внаслідок тривалої політики русифікації східні та південні регіони України й по сьогодні залишаються більш русифікованими порівняно з іншими регіонами.

Варто констатувати, що Україна, отримавши незалежність, не змогла за необхідний час стати єдиною нацією. Як наслідок, історичне минуле має

великий вплив по сьогодні – зберігається розмежування України на Захід і Центр, Південь та Схід. Причиною такого розмежування є історично різні цивілізаційні орієнтації, які представлені з однієї сторони ЄС, НАТО, а з іншої – Єдиним економічним простором [481].

Відмінності, які існують між східними та західними територіями в Україні, складають потенційний виклик для територіальної цілісності держави та є певною перешкодою для можливих перспектив розвитку української спільноти як єдиної нації [481]. Серед причин такого розмежування можна назвати: мовні, культурні, релігійні та ін. відмінності українського суспільства; перебування українських земель у складі різних держав, що сприяло встановленню соціально-економічних та культурних відмінностей між регіонами України. Саме тому проблема подолання регіонального та політичного роз'єднання країни, необхідність інтеграції та подальшої консолідації української спільноти є головним пріоритетом державної етнополітики.

Варто нагадати про запропонований підхід дослідником В. Фесенко, відповідно до якого, українське суспільство має три основні напрями подальшої інтеграції, а саме: політика економічної та регіональної інтеграції; дотримання та проведення збалансованої зовнішньої політики; відмова держави від можливості втручання у міжконфесійні та міжцерковні взаємовідносини, особливо це стосується православних конфесій [463]. Крім вказаних трьох напрямів, автор наголошує на необхідності проведення децентралізації державного устрою нашої держави, подальшої інтеграції представників регіональних еліт до загальнонаціональної, політичної й адміністративної еліти, формуванні та реалізації гуманітарної інтеграційної політики.

Конституція України зобов'язує державу створити та забезпечити належні умови для процесів консолідації та подальшого розвитку української нації, її культурних традицій, самосвідомості та стимулювати розвиток етнічно-культурної, мовно-релігійної своєрідності представників корінних

народів, нацменшин України [208]. Низка законодавчих актів України спеціально визначають основні правові засади розвитку нацменшин, які є вагомим аргументом на користь збереження тенденції поліетнічності української спільноти [126, с. 305-306]. Все це разом потребує ретельного врахування під час впровадження державної етнополітики України, особливо при визначенні пріоритетів етнічного, культурного, мовного тощо розвитку, форм і способів захисту етнічних прав титульної нації й нацменшин, моделі міжетнічної взаємодії тощо [132, с. 10].

Ієрархічність нацменшин, які проживають на території нашої держави, є характерною рисою для більшості поліетнічних країн. Однак, в сучасній Україні рівень етнічної стратифікації суспільства на титульний етнос і нацменшини, не є відображенням ієрархії етнічних статусів, як це прийнято в інших країнах [137, с. 89-90]. Для прикладу, в Україні існує гіпертрофована етнічна стратифікація, особливо за наявності кримськотатарської проблеми, що становить потенційну небезпеку для стабільної етнополітичної ситуації, оскільки ієрархія в цілому передбачає можливість виникнення та загострення конфліктних ситуацій [258].

Умови посилення процесів інтернаціоналізації вимагають принципово нових, більш складних завдань, які потребуватимуть відповідальності та максимуму прикладених зусиль. За таких умов, важливою умовою для визначення міжнародного становища України, є впровадження та дотримання процесів демократизації внутрішнього політичного життя країни, утвердження верховенства права, створення ефективних економічної та соціальної сфер. Дотримання та виконання таких умов слугуватиме певною перепусткою України до цивілізованого міжнародного співтовариства, й відсунуть на другий план традиційні геополітичні параметри. Процеси формалізованої інтеграції в Об'єднану Європу вимагають від держав-претендентів адаптувати національне законодавство та політичну практику до узгоджених у цьому просторі законодавчо-правових норм. При цьому геополітичний та економічний статус держави залишається

головною умовою для можливості зовнішній та внутрішніх політичних маневрів й надає можливість зайняти відповідне місце у глобальній системі координат.

Варто наголосити, що проголошення незалежності нашої держави не сприяло формуванню довгострокової національної стратегії та програми реінтеграції до Європи, по сьогодні відсутні чітко окреслені національні інтереси. Крім того українському суспільстві все ще притаманні слабкі традиційні соціальні та економічні зв'язки, посилюється соціальне розшарування, формуються передумови міжетнічних і міжконфесійних конфліктів, незавершеною залишаються процеси консолідації титульного етносу, зберігається низький рівень національної свідомості тощо. Такі особливості українського суспільства позбавляють державу сформувати міцне етносоціальне ядро, яке виступало б основою для ефективного формування ідентичності політичної нації. Наявні проблеми щодо національного самоствердження України як суб'єкта міжнародних відносин, поступове перетворення країни на важливий геополітичний суб'єкт викликані наявністю внутрішніх розбіжностей на регіональному (особливості історико-культурних обставин, які знаходять свій прояв у взаєминах населення східних областей з Росією, а західних з Європою) та державному (наявність різних поглядів впливових політичних сил, відірваність влади від народу тощо) рівнях. Географічне положення України на перетині трьох великих географічних масивів – Євразійського, Атлантичного та Ісламського, апріорі роблять країну об'єктом геополітичного впливу в процесі трансформації світового ладу, надаючи унікальні переваги у порівнянні з іншими пострадянськими країнами, та створюючи низку проблем.

Ефективний процес розбудови власної державності надає можливість державі вирішувати проблеми національного та етнічного конфлікту, які передбачають наявність вимоги щодо закріплення за власним етносом більш вигідних позицій та побудову такого суспільства, яке б на рівних засадах захищало інтереси всіх громадян, формуючи єдиний, консолідований соціум.

Світова практика свідчить, що найбільший успіх у розв'язання національного питання досягли ті держави, які основою для своєї державності обрали об'єднавчі принципи громадянства, які створюють необхідні умови для переходу поняття «нації» з суто етнічного до політико-правового та раціонального розуміння. Особливості геополітичного розташування України створюють умови для можливості обирати ту чи іншу модель – західну (ліберальна демократія, вільний ринок) чи східну (етатистські настанови, колективізм). Обрання західної моделі, передбачало б можливість відтворення загальної та прийнятної в Європі концепції стосовно титульного етносу та нацменшин, які всі разом складають об'єднану громадянством політичну націю. На противагу західній, обрання євразійської геополітичної орієнтації для нашої країни, означатиме необхідність формування концепції поліетнічності України та позиціонування українців як важливої складової східнослов'янського суперетносу. Кожну із наявних геополітичних орієнтацій необхідно корелювати у відповідності до перебігу внутрішньої ситуації в країні та з певними політичними силами, за підтримки яких буде обрано та впроваджено відповідну модель етнополітики.

З огляду на вказані перспективи розвитку етнополітичних процесів під впливом глобалізації та для їх ефективного державного регулювання, постає гостра необхідність в проведенні модернізації наявних механізмів державного регулювання етнополітичних процесів, яка передбачатиме внесення необхідних змін у:

суб'єктно-об'єктну компоненту механізмів державного регулювання. Сучасні національні держави, які раніше виступали стрижнем та гарантом національного розвитку народів, за умов мегатрендових змін у соціальній дійсності, перестають бути виключною точкою відліку щодо планування нацполітики та державного управління. На сьогодні, за умов посилення процесів глобалізації, можна стверджувати про подальшу проникливість кордонів, незворотну залежність національного розвитку від зовнішніх факторів, обмеження автономії та свободи діяльності держави щодо

зовнішньополітичної сфери. Подальша «руйнація» національної держави призводить до подальшого розмивання змісту таких понять, як «національний суверенітет», «національні інтереси» тощо, як наслідок, на політичну арену замість держав-націй виходять зовсім нові суб'єкти світової політики. Варто згадати тезу французького дослідника Р. Редліха, який стверджує, що ще зовсім недавно ідея національного суверенітету виступала фундаментальним політичним принципом у Європі, але на сьогодні, вона практично втратила свою дієвість, внаслідок чого, національним державам, потрібно готуватися до поступової відмови від абсолютного суверенітету на користь більш сильного наднаціонального об'єднання [390, с. 100]. Традиційні у минулому культу «нації», «національно-державного патріотизму» відступають на другий план порівняно з популярною ідеєю спільної європейської цивілізації [390, с. 100-101];

мотиваційний механізм державного регулювання етнополітичних процесів, серед яких:

формування або переформування, посилення використання національної ідеї, національних інтересів, як основи для ідеологічного розвитку країни;

створення необхідних належних умов для високої соціальної мобільності на рівні етногруп, формування належних умов для представників різних спільнот задовольняти власні етнічні, культурні, релігійні, політичні тощо інтереси та потреби;

становлення завершених мовної та культурної інфраструктур, налагодження потужної підтримки зі сторони етнічної батьківщини.

політичний механізм державного регулювання етнополітичних процесів, а саме:

необхідність збереження та розвитку культури, мови, задоволення культурних потреб серед представників закордонних українців;

заохочення представників закордонних українців або їх громадських організацій в цілому до участі в заходах, ініціативах щодо покращення міжнародного іміджу України;

дотримання національної незалежності та керованості в сфері політики, економіки та культури, дотримання необхідних умов для забезпечення умов національної безпеки;

запобігання будь-яким проявам етнотериторіальних домагань на державному, регіональному чи місцевому рівнях, які, на сьогодні, викликані не лише якимись абстрактними претензіями, але й мають прояви реальної територіальної експансії. Вказані прояви та спроба можливого перегляду кордонів нашої країни, які час від часу висуваються з боку країн-сусідів, є абсолютно неприйнятними. На нашу думку, в межах існуючої демократичної парадигми саме територіальний аспект національної політики країни містить чітку заборону на будь-які спроби переглядати та змінювати кордони, які вже встановлено та визнано відповідними міжнародними угодами, крім того передбачена можливість відмовитися від етнічного принципу щодо визначення кордонів суб'єктами міжнародного права;

забезпечення на належному рівні процесу консолідації українського народу, формування настроїв міжетнічного взаєморозуміння та взаємостерпимості;

стимулювання процесів розвитку етнічної, мовної, культурної та релігійної питомої ваги українського народу, корінних народів і нацменшин, формування та задоволення їхніх етнокультурних потреб;

економічний механізм державного регулювання етнополітичних процесів, серед яких:

створення належних економічних умов щодо розширення гуманітарних контактів із представниками закордонних українців або їх громадськими організаціями;

фінансування державних програм спрямованих на збереження, підтримку та розвиток етноспільнот і контроль за їх виконанням;

державне сприяння благодійній діяльності, яка повинна бути спрямована на підтримку соціального, мовного, культурного, релігійного тощо розвитку етноспільнот;

покращення фінансової підтримки на рівні регіонів заходів щодо забезпечення мовно-освітніх, культурних потреб та підтримка культурно-мистецьких заходів нацменшин, спрямованих на збереження їх культурної самобутності;

правовий механізм державного регулювання етнополітичних процесів, а саме:

налагодження співпраці з країнами, які приймають вітчизняних трудових мігрантів і гарантують їх соціально-правовий захист;

покращення правової діяльності щодо сфери регулювання етнічних та національних взаємовідносин, дотримання прав і свобод представників різних етногруп, впровадження послідовних та системних заходів державної етнополітики;

формування необхідних правових умов для забезпечення безболісного входження представників інших етносів та етногруп до складу українського суспільства;

організаційний механізм державного регулювання етнополітичних процесів, серед яких:

грунтовна підготовка та перепідготовка спеціалістів всіх рівнів державного управління щодо вирішення етнічних питань і, крім того, заохочення використання етнічних мов тощо;

систематичне розроблення та впровадження цільових державних, регіональних і місцевих програм;

формування та реалізація різноманітних програм щодо покращення процесів інтеграції іммігрантів та реінтеграція громадян України, що виявили бажання повернутися та стати повноправними членами українського суспільства;

налагодження домовленостей задля вільного зв'язку громадян України з представниками власного етносу та їх громадськими організаціями поза межами України;

побудова взаємовідносин з конкретними представниками або етногрупами, які не порушують основні функціональні засади українського суспільства та використовують для цього наукові методи керівництва.

Таким чином, необхідність подальшої модернізації механізмів державного регулювання етнополітичних процесів є вкрай важливим завданням, оскільки:

по-перше, удосконалення мотиваційного, правового, економічного, політичного та організаційного механізмів державного регулювання етнополітичних процесів в Україні є головною передумовою для подальшого розширення можливостей держави щодо створення належних умов для ефективного розвитку етнополітичної ситуації в країні; за умов посилення процесів глобалізації, за необхідне, є запровадження таких правил взаємодії держави й етноспільнот, які б повністю відповідали міжнародним принципам та стандартам; необхідність покращення якості професійного управління й регулювання передбачає використання нових наукових підходів; передумовою етнічної та національної злагоди в країні є подальше зростання рівня прозорості державного управління й поінформованості громадян тощо;

по-друге, динамічний характер процесів глобалізації вимагає швидкого реагування держави на ті зміни, що відбуваються, як головної вимоги щодо подальшого національного та етнічного існування. Особливість глобалізації щодо все проникнення вимагає застосовувати нові механізми державного регулювання етнополітичних процесів, а саме, інформаційного, фінансового та ін. й створення спеціальних механізмів (контролінгу). Як наслідок, держава змушена створювати належні умови для адекватного та своєчасного реагування державного регулятора на зміну зовнішнього та внутрішнього етнічного й національного стану, поглиблення глобалізаційних процесів, підвищення ефективності системи державного управління.

Висновки до розділу 5

Проголошення Україною незалежності стимулювало пришвидшення процесу етнічного та національного відродження, що, також, було пов'язано із подальшим формуванням і зростанням етнічної та національної самосвідомості громадян країни та необхідністю переглянути власну етнічну та національну визначеність. Сучасні держави та суспільство етнічно й національно різнобарвні, як наслідок, у світі нараховується більше 3 тисяч різноманітних етноспільнот. Така різноманітність мов, звичаїв, традицій, інститутів, зазвичай, ускладнює процес взаєморозуміння та взаємодії між різними людьми та державами. Погіршення етнічних та національних взаємовідносин спонукає до їх ретельного вивчення з метою напрацювати позитивний досвід врегулювання таких проблем, вміти передбачати та попереджувати можливі конфліктні ситуації, запобігати частковій або повній асиміляції чи, навіть, зникненню невеликих самобутніх етнічних та національних утворень і спільнот.

1. Визначення основних цілей сфери етнічного життя сучасного суспільства належить виключно до компетенції держави, оскільки саме вона чинить суттєвий вплив на зміст прийнятих управлінських рішень. Однак, державне регулювання, що не підкріплене на належному рівні ефективними технологіями впливу, не спроможне повноцінно реалізовувати свій конструктивний потенціал, оскільки офіційна політика влади досить часто (інколи за умов наявності провокативних факторів) змушена вступати у конкурентну боротьбу з політикою та діяльністю не лише з опозиційною силою, але й наявними чи прихованими діями антидержавницьких і антинаціональних сил, які, зазвичай, ґрунтуються не лише на виключно політичних, але й інших, засобах та методах діяльності, які є в рази

небезпечнішими. На сьогодні, за умов наявної кризової ситуації, необхідно посилити пошук можливих попереджувальних заходів, варто вже відмовитися від голослівного політичного декларування, абстрактних гасел, фантастичних обіцянок і примарних стратегічних орієнтацій на користь більш предметної діяльності в таких важливих етнічній та національній сферах. Саме для цього варто суттєво розвивати наявні та продовжувати нові наукові пошуки кращих практичних розробок ефективних етнополітичних технологій, які, на превеликий жаль, в нашій країні все ще існують на початковому рівні.

2. Наявний вітчизняний та зарубіжний практичний досвід дає можливість стверджувати, що головною передумовою оптимізації етнополітичних процесів, і як наслідок – становлення політичної стабільності в полі етнічних державах, є саме необхідність надання та дотримання нацменшинам і етногрупам колективних прав і свобод. Задля цього, на державному рівні, необхідно впровадження та використання субсидіарної моделі етнополітики, тобто політики точної адекватності, в якій активну роль відіграватимуть саме громадянське суспільство та його інститути. Для ефективності застосування субсидіарної моделі держава має залишити за собою виконання нормативної, координуючої та контрольної функції. За таких умов, функцію вертикальної інтеграції української етнічної системи повинен забезпечувати єдиний для всіх простір усіх сфер життєдіяльності. Більшість сучасних країн з розвиненою демократією використовують багаторівневу систему державного управління побудовану на принципі субсидіарності, який передбачає, що необхідні рішення приймаються на нижчому рівні, а втручання верхніх рівнів управління у рішення та дії нижчого лише за умов, що вони виявляться більш ефективними ніж аналогічні дії та рішення нижчого рівня.

3. На сьогодні Україна вже вийшла на новий рівень моделі державності, який ґрунтується на етнічному принципі формування, але перебудова держави та суспільства в цілому не є природнім процесом,

оскільки у суспільстві, до сих пір, практично відсутні необхідні громадянські складові. Процес становлення та розвитку незалежної України відбувався на основі моноетнічної моделі, як наслідок, для нашої держави є не бажаним можливий перехід до полікультурності, оскільки це може призвести, у кінцевому результаті, до втрати незалежності й цілісності держави та національної єдності. Отже, для зростання дієвості державної етнополітики в Україні необхідно докласти ще чимало зусиль у подальшому вдосконаленні її політико-правових основ, що зазнають неминучого впливу і під дією швидкозмінних світових глобалізаційних, зокрема і етнічного характеру, процесів та подій.

ВИСНОВКИ

На сьогодні глобальні зміни, які розпочалися після розпаду СРСР та створення на його колишній території нових незалежних країн, стали причиною необхідності переосмислити існуючі національні проблеми, створили сприятливе підґрунтя для духовного відродження націй-держав та стимулювали появу в деяких національних державах проявів націоналізму та сепаратизму, посилили міжнаціональні конфлікти та кризи. За таких умов етнополітичні процеси в нашій країні набули суперечливого та складного характеру, про що свідчить,

по-перше, подальше розширення соціально-політичної самостійності певних етногруп та підвищення етносвідомості народів, які проживають чи перебувають на території нашої держави,

по-друге, наростання кризових ситуацій та явищ, які відбуваються в соціально-економічній, політичній, територіально-статусній, духовно-моральній сферах.

В таких умовах нагальною є потреба сформувавши нову модель державного управління етнополітичною сферою, яка дозволить здійснювати ефективне регулювання етнополітичних взаємовідносин на національно-державному рівні. Основні наукові й практичні результати дослідження полягають у наступному.

1. Здійснено узагальнення наукових розробок проблем формування механізмів державної етнополітики в працях зарубіжних і вітчизняних дослідників. Щодо стану наукової розробки вказаної проблеми у сучасних дослідженнях варто зазначити, що, незважаючи на значну увагу до існуючих проблем державного управління етнополітичною сферою та взаємовідносинами, деякі питання все ще залишаються малодослідженими, зокрема, питання щодо необхідності та нагальності обґрунтувати основні концептуальні положення щодо державного регулювання в умовах

глобалізації та інтеграції України до європейської спільноти. Зокрема, вітчизняні науковці лише розпочали ґрунтовні дослідження управління етнополітичними процесами та етносфери і ця тема набирає все більшої актуальності серед фахівців галузі державного управління, що обумовлено:

- загостренням проблемних тенденцій у сфері етнічних взаємовідносин;

- відсутністю у держави можливості вчасно, ефективно та відповідним чином реагувати на виклики та загрози глобалізації та інших процесів, які її супроводжують;

- недостатністю рівня науково-теоретичного розуміння глобалізації за умов тривалого, системного реформування державної влади та демократизації вітчизняного суспільства як передумови формування політичної української нації.

Тому актуальною є необхідність у наукових дослідженнях теоретичних проблем державного управління, термінологічної визначеності базових категорій проблематики державного регулювання, об'єктивного наукового осмислення етнічних явищ, питань забезпечення політичної і правової захищеності мало чисельних народів і нацменшин в нашій державі за умов посилення глобалізаційних процесів, регіональних аспектів етнополітики, подальшого вдосконалення механізмів державного регулювання тощо.

2. Оцінено етнополітичні процеси як складову частину глобалізаційних процесів сучасного суспільства. Показано, що глобалізаційні процеси мають значний вплив на перебіг етнополітичних процесів і системну трансформацію вітчизняного суспільства, найбільш вагомими є наступні:

- конфліктогенний характер політизованої етнічності, що представляє один з найбільш загрозливих викликів глобалізації. Політизація етнічності може бути викликана реакцією окремих етногруп на трансформаційні процеси, виступаючи при цьому у ролі своєрідної спроби зробити адекватну відповідь на виклики глобальних метаморфоз. В державному управлінні ці процеси можуть слугувати засобом для реалізації державотворчих прагнень

певної етногрупи (або її політичної чи інтелектуальної еліти, що прагне скористатися привабливою можливістю втілити їх в життя, коли національна держава переживає певні зміни) чи створення певної автономії на території її компактного проживання;

– процеси етнічної глобалізації викликали складну проблему збереження національної та етнічної самосвідомості в межах сучасної держави. Показовим є факт наявності реальної етнічної глобальної кризи, яка охопила світ. Посилюється не контрольованість національних емоцій та амбіцій, які залежно від реальних обставин можуть проявлятися в різноманітних формах, починаючи від необґрунтованого національного самоствердження й до агресивних форм войовничого націоналізму. Як наслідок виникають складні колізії майже на всіх континентах, однак особливо сильно це проявляється на так званій «периферії» сучасної світової цивілізації. Таким чином, всезростаюче намагання окремих країн, народів та груп населення зберегти та посилити власну самоідентичність перетворюють сучасний світ на нестійку та малопередбачувану структуру;

– стійкість і розвиток ментальних та політико-культурних структур національного типу потребують аналізу механізмів забезпечення подальшого існування національної держави в умовах посилення глобалізаційних процесів. Держава, не зважаючи на ступінь власного розвитку, перебуває у прямій залежності від характеру взаємовідносин з основними інституційними складовими глобальної системи управління і подальших потенційних перспектив щодо її формування. З посиленням глобалізаційних процесів стає все більшим стає їх тиск на національну державу, яка постійно зазнає серйозного випробування щодо можливості подальшого існування. А слабка держава, яка є непідготовленою до таких процесів та надмірного тиску, має всі передумови для негативних наслідків, як то втрата надкритичної частки суверенітету та подальше перетворення на квазідержаву. На нашу думку, така перспектива загрожує лише тим державним утворенням, які, на сьогодні, перебувають у стані перманентної кризи, оскільки глобалізація

заохочує не лише руйнівні етнополітичні процеси, але й ті, що змушують до форсування зовсім нових, більш ефективних, механізмів державного регулювання;

– посилюється тенденція залучення більшості країн до зовсім нового, глобального світопорядку, який супроводжується відповідним посиленням націоналістичних та сепаратистських рухів. Крім того необхідність «вбудовування» держави в глобальну економічну систему не є гарантією зменшення міжнаціональних та міжетнічних суперечностей. Ефективна реалізація державного потенціалу України ускладнюється різноманітними геополітичними бар'єрами, до числа яких належать: особливості політичних режимів колишніх радянських республік; збереження на рівні доктрини принципу русофобії в країнах колишнього СРСР; традиційність з минулих часів образу зовнішнього ворога, який посилює свої претензії щодо незалежної України; наявність та посилення системно-структурних суперечностей між державно-національними інтересами й цінностями вітчизняного суспільства.

3. Виявлено місце і роль державного регулювання як провідної ланки формування міжетнічних взаємовідносин в глобалізаційному вимірі. Ефективне державне регулювання є провідною ланкою в управлінні міжетнічними відносинами в Україні тому що за його допомогою забезпечується національна цілісність держави, гармонізація територіальних етнополітичних взаємин. Установлено, що значення державного регулювання міжетнічних взаємовідносин в умовах глобалізації є визначальним для забезпечення територіальної цілісності й стабільності держави, що виявляється, зокрема, у такому:

1) державне регулювання етнічних та національних відносин виступає засобом формування й реалізації головних функцій держави стосовно національної й етнічної політики держави. Головна роль у цих відносинах відводиться організаційним функціям, які реалізуються за допомогою управління;

2) регулювання етнополітичними процесами здійснюється переважно засобами прямого впливу суб'єктів управління на об'єкти, за умови, що ті проводять активну політичну діяльність або своєю діяльністю можуть призвести до виникнення напруги у суспільстві;

3) держава, виступаючи інститутом, який має на меті організувати й упорядковувати діяльність у всьому суспільстві, здійснює свою основну діяльність для задоволення інтересів провідних та впливових верств населення, основою яких виступає особистість незалежно від її приналежності до тієї або іншої етногрупи.

Необхідність підвищення ефективності державного регулювання потребує систематизації заходів, які здійснюються державою в сфері управління, насамперед це стосується взаємоузгодженості існуючих законів та нормативно-правових актів. Наголосимо, що незважаючи на задекларовані норми вітчизняного законодавства щодо процесів розвитку українського етносу, захисту прав нацменшин, деякі положення Основного Закону, наприклад щодо корінних народів, залишилися поза увагою й по сьогодні не мають відповідного нормативно-правового закріплення та потребують перегляду існуючих норм законодавства щодо нацменшин. Постає гостра необхідність прийняття «Концепції державної етнополітики України» або «Етнополітичної доктрини України», які мають передбачати приведення соціальних, культурних, інформаційних тощо систем у відповідність до глобалізаційних викликів, що постали на даний час перед Україною та врахування впливу геополітичних факторів. Нагальною потребою для України щодо сфери міжетнічних відносин та посиленні режиму захисту нацменшин можна вважати розробку та прийняття єдиного «антидискримінаційного» закону. Новий законодавчий акт має визначати низку понять, серед яких поняття дискримінації, прямої та непрямой, позитивної дискримінації тощо, й містити перелік конкретизованих заходів, які мають забезпечити належне дотримання принципів рівноправного

ставлення до представників нацменшин у трудових і бізнесових взаємовідносинах, соціального забезпечення, охорони здоров'я і освіти.

4. Окреслено провідні тенденції інституціоналізації сучасних етнополітичних процесів в контексті формування державної етнополітики. Доведено, що інституціоналізація етнополітичних процесів в контексті формування етнополітики в Україні потребує:

- створення та функціонування центрального органу в структурі виконавчої влади зі статусом міністерства, до компетенції якого належатиме формування та реалізація державної етнополітики, створення відповідних територіальних, регіональних та місцевих підрозділів та покращення їхнього владно-управлінського статусу;

- становлення чіткої координації діяльності виконавчих органів влади щодо вирішення нагальних питань етнополітичного розвитку держави й подальше вдосконалення механізмів управління етнополітичними процесами на державному, регіональному й місцевому рівнях;

- систематичного проведення своєрідної «етнополітичної» експертизи, спрямованої на встановлення рівня та можливостей існуючого управлінського потенціалу країни, яка буде супроводжуватися ефективним добором та розстановкою професійних кадрів владної вертикалі, належного забезпечення їхньої підготовки та перепідготовки, за допомогою налагодження процесів навчання державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування, до компетенції яких входить вирішення національних та етнічних проблем;

- налагодження реальної взаємодії державних інституцій та громадських організацій нацменшин, за допомогою впровадження ефективних механізмів реалізації на державному рівні задекларованих прав та свобод нацменшин (виділення фінансових та ін. ресурсів на державному рівні, для реалізації загальнонаціональних та регіональних програм у етнічній сфері).

Крім того:

– для налагодження тісної співпраці громадських організацій етноспільнот і владних інституцій в Україні, яка повинна сприяти ефективній реалізації державної етнополітики на державному й місцевому рівнях, пропонується розробити та впровадити декілька пілотних проектів, які започаткують процеси етнічного та культурного розвитку, кооперації й суспільної самоорганізації на місцевому й регіональному рівнях, для подальшого впровадження отриманих позитивних результатів на державному рівні;

– доцільно налагодити додаткові податкові механізми (податкові пільги тощо), які стимулюватимуть економічну ініціативу та комерційну діяльність організацій нацменшин для формування та забезпечення власної самостійності у фінансовій сфері.

5. Визначено основні сучасні моделі державного регулювання етнополітичних процесів. Аналіз існуючих моделей державного регулювання етнополітичних процесів, констатує, що за умов посилення глобалізаційних процесів, належний захист етноспільнот є неможливим без посилення ролі держави в управлінні та регулюванні такими процесами. Існуюча централізація управління етнополітичними процесами створює певні позитивні умови для етнополітичного розвитку, зокрема, намагається нівелювати негативний вплив глобалізаційних процесів на етнічний сектор. Однак, на ряду з цим, централізації притаманні й деякі негативні наслідки, зокрема: посилення тиску на процес формування й реалізації державного бюджету; низький рівень залученості громадян до процесу прийняття політичних та управлінських рішень на державному, регіональному і місцевому рівнях щодо вирішення існуючих проблем у національній та етнічній сферах; політична неприйнятність в умовах плюралістичного суспільства протекціоністських методів управління та регулювання. За таких умов оптимальна модель державного регулювання етнополітичними процесами повинна ґрунтуватися на виваженому співвідношенні принципів централізації – децентралізації, оскільки в сучасних демократичних,

правових державах необхідною умовою ефективного існування є наявність активної участі всіх суб'єктів етнополітичного процесу в формуванні та визначенні пріоритетних напрямів державного управління. Отже, на сьогодні, центральна роль держави полягає в процесах формування та ефективної реалізації стратегії національного розвитку та координації колективних зусиль всіх суб'єктів діяльності у вказаному напрямку. Ефективність реалізації моделей державного регулювання етнополітичними процесами потребує координації дій органів держави й місцевого самоврядування задля досягнення поставленої мети щодо сприяння розвитку нацменшин і попередження невідповідності між поставленими завданнями державного управління й держполітики щодо розвитку економічної, соціальної, інформаційної, освітньої тощо сфер.

Порівняльний аналіз етнополітичних процесів у світі та Україні у руслі сучасного державного та національного становлення розкриває тісну взаємодію та взаємовплив етнополітичних і глобалізаційних процесів та факторів. Сучасні глобалізаційні процеси призвели до нерівномірної динаміки кількості й питомої ваги представників окремих етногруп на території України. Зокрема, під дією процесів глобалізації відбулися зміни у етнічній структурі української спільноти, а саме, зростання кількості представників кримських татар, вірменів, азербайджанців на фоні зменшення кількості російських, єврейських, польських та німецьких представників. Значення та характер впливу чисельності етноспільнот на національну та етнічну ситуацію й процеси, що зумовлено територією їхнього проживання та розселенням, кількісними та якісними показниками, рівнем взаємозв'язку з етнічною батьківщиною, характером включення етноспільноти до політичної системи держави, мірою впливу на процеси прийняття політичних та управлінських рішень на державному, регіональному й місцевому рівнях.

6. Охарактеризовано особливості етнополітичного розвитку України в умовах глобалізації. Доведено, що етнополітична ситуація в країні, характеризується толерантністю, спрямуванням до стабілізації та інтеграції

національних меншин в український соціокультурний простір, але, на жаль, існують і певні прорахунки влади в етнічній сфері: на сьогодні ще не прийнято низку необхідних нормативно-законодавчих актів, як то концепція етнополітичного розвитку; не налагодженими залишаються взаємовідносини української влади з кримськотатарським народом; не вирішено на належному рівні питання підтримки та взаємодії з діаспорою; зберігається тенденція до збільшення кількості бажаючих виїхати за межі України; зберігається на низькому рівні залучення представників нацменшин (окрім росіян) та корінних народів до процесу прийняття важливих рішень щодо їхнього існування та розвитку; відсутня ефективна координація реалізації державної етнополітики в системі виконавчих органів влади й місцевого самоврядування тощо.

Варто наголосити, що не дивлячись на певні недоліки, існують і певні плюси в діяльності владних структур в етнічній сфері. По-перше, Україні, як одній із посткомуністичних країн, вдавалося протягом тривалого часу запобігати серйозним міжетнічним та міжнаціональним конфліктам. По-друге, не зважаючи на певні неузгодженості, вітчизняне законодавство щодо питань збереження і розвитку етнічної та національної ідентичності й культурної самобутності нацменшин, в цілому відповідає кращим світовим та європейським стандартам.

7. Систематизовано досвід політико-правового та інституціонального регулювання етнополітичних процесів в європейських країнах та оцінено можливість його застосування в українських реаліях.

Існуюча практика державного регулювання етнополітичних процесів дає можливість стверджувати, що головне завдання державних органів влади на сьогодні це необхідність ефективного вирішення існуючих проблем представників нацменшин, які, в свою чергу, поділяються на дві категорії: представники нацменшин, які традиційно проживають на певній території та ті, що змушені були іммігрувати з різних причин. Ототожнювати регулювання етнополітичних процесів з вирішенням територіальних спорів

видається малоефективним, тому що межі розселення представників певних нацменшин досить рідко (в більшості випадків майже ніколи) не співпадають з існуючим адміністративним кордоном. Крім того спроби вирішити етнополітичні проблеми за допомогою силових методів також є малоефективним, оскільки таке вирішення не лише може призвести до людських жертв, а також сприятиме формуванню та закріпленню негативних стереотипів, зростанню до критичних показників рівня етнічної самосвідомості та само ідентичності, що призведе до появи нового чи ескалації існуючого конфлікту.

Державне управління сучасної України має бути спрямованим на вироблення нових підходів щодо формування належних умов для подальшого розвитку етноспільнот, їх співіснування та взаємодії, а також налагодження взаємовідносин між етноспільнотами й етногрупами з державою за допомогою нормативно-правових, мовно-культурних, організаційних, освітніх, фінансових тощо заходів.

Сучасні політичні реформи, які відбуваються в нашій країні, не можуть отримати однозначної оцінки, тому що, з однієї сторони, реформи створюють сприятливі умови для деполітизації етнічності, знижують конфліктний потенціал у суспільстві, а з іншої – можуть призвести до дестабілізації етнополітичної ситуації, «знищити» один із важливих ресурсів легітимності влади ще з радянських часів, а саме систему етнічного представництва. У випадку, якщо держава не сформує та запропонує інший важливий ресурс легітимності, є ймовірність, що відсторонена від влади енократична еліта вдасться до нелояльності в своїй активній політичній діяльності.

8. Розроблено й науково обґрунтовано пріоритетні напрями модернізації державного регулювання етнополітичною сферою України в умовах глобалізації й внесені відповідні практичні рекомендації.

Для подальшого вдосконалення регулювання етнополітичною сферою в умовах глобалізації органам держвлади необхідно, перш за все:

- виробити та запропонувати сценарій привабливого національно-державного обґрунтування необхідних змін;
- сформувати необхідні механізми для участі й контролю за перебігом процесів формування й соціалізації представників регіональних етноспільнот й еліт;
- компенсувати ймовірні витрати політичного характеру, що понесуть етноспільноти з високим рівнем напруженості та очевидними соціально-економічними вигодами від проведення таких змін;
- сформувати відповідні механізми спрямовані на пониження рівня етнічного невдоволення та напруженого стану, за допомогою переведення їх до інших сфер, зокрема соціально-економічну;
- розробити загальнодержавні та регіональні програми спрямовані на розв'язання конкретних проблем в етнополітичній сфері тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдулатипов Р.Г. Этнополитология / Абдулатипов Р.Г. – СПб. : Питер, 2004. – 313 с.
2. Азаров виділив нацменшинам 8000000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ura-inform.com/uk/lenta/>. – Заголовок з екрана.
3. Аклаев А.А. Этнополитическая конфликтология: анализ и менеджмент / Аклаев А.А. – М. : Дело, 2005. – 472 с.
4. Алексеенко І. В. Національні держави в умовах глобалізації світу (політичні й правові аспекти) / В. Алексеенко. – К. : Аспект-поліграф, 2006. – 360 с.
5. Аналітичний звіт «Дискримінація в Україні – проблеми й перспективи їх подолання» (вересень 2012 р.) (електронна версія) [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://www.ucipr.kiev.ua/publications/analitichnii-zvit-diskriminatciia-v-ukraini-problemi-i-perspektivi-iikh-podolannia>
6. Андреев А. Этническая революция и реконструкция постсоветского пространства / А.Андреев // Общественные науки и современность. – 1996. – №1. – С. 105-114.
7. Андрияш В.И. Особенности правового регулирования этнонациональных отношений в Украине / В.И.Андрияш // Государственное и муниципальное управление в XXI веке: теория, методология, практика : сборник материалов VI Международной научно-практической конференции / под общ. ред. С.С.Чернова. – Новосибирск : ООО агентство «СИБПРИНТ», 2013. – С. 19-22.
8. Андрияш В.И. Особенности принятия Концепции государственной этнонациональной политики Украины / В.И.Андрияш // Государственное и муниципальное управление в XXI веке: теория, методология, практика : сборник материалов VI Международной научно-практической конференции /

под общ. ред. С.С.Чернова. – Новосибирск : ООО агентство «СИБПРИНТ», 2013. – С. 22-27.

9. Андріяш В. І. Техніки е-участі громадськості / В.І.Андріяш // Наукові праці. Історія, техніка, екологія, філологія, економіка, педагогіка, політичні науки, техногенна безпека, комп'ютерні технології : науково-методичний журнал. – Вип. 41. – Т. 54 / Миколаївський державний гуманітарний ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія». – Миколаїв : МДГУ ім. П. Могили, 2006. – 188 с. – Серія : Політичні науки. – С. 111-116.

10. Андріяш В.І. Глобалізація політики та перспективи її розвитку в сучасних умовах / В.І.Андріяш, О.Н.Євтушенко // Наукові праці. Державне управління – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2012. – Вип. 135. – Т. 147. – С. 17-21.

11. Андріяш В.І. Етнополітичні процеси: аналіз наукової дефініції / В.Андріяш // Наукові праці. Державне управління – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2011. – Вип. 164. – Т. 176. – С. 83-89.

12. Андріяш В.І. Соціальна стратифікація сучасного суспільства: етнічний аспект / В.І.Андріяш, Н.А.Громадська // Наукові праці. Державне управління – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2012. – Вип. 136. – Т. 149. – С. 17-21.

13. Антонюк О.В. Основи етнополітики : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / Антонюк О.В. – К. : МАУП, 2005. – 432 с.

14. АрендтХ. Истоки тоталитаризма / Арендт Ханна ; [пер. с англ. И. В. Борисовой, Ю. А. Кимелева, А. Д. Ковалева, Ю. Б. Мишкенене, Л. А. Седова. Послесл. Ю. Н. Давыдова ; под ред. М. С. Ковалевой, Д. М. Носова]. – М. : ЦентрКом, 1996. – 672 с.

15. Арсеенко А. Глобалізація чи поляризація: що чекає світ? / А.Арсеенко // Урядовий кур'єр. – 2000. – № 75. – С.4-5.

16. Атаманчук Г.В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы): учеб. пособие. – М. : ОАО НПО «Экономика», 2000. – 302 с.

17. Атаманчук Г.В. Теория государственного управления : [курс лекций] / Атаманчук Г.В. – М. : Юрид. лит., 1997. – 400 с.

18. Аттали Жак. На пороге нового тысячелетия [Электронный ресурс] / Аттали Жак. – М. : Международные отношения, 1993. – Режим доступа: http://www.patriotica.ru/enemy/attali_porog_.html

19. Бабич О. Реформування системи місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування: сьогодення та перспективи / О. Бабич // Часопис Київського університету права. – 2009. – № 2. – С. 110-116.

20. Багмет М.О. Базові принципи діяльності територіальних інститутів управління в контексті Європейської хартії місцевого самоврядування / М.О.Багмет, О.Н.Євтушенко // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 69. Вип. 56. Політичні науки. Правознавство. – Миколаїв: Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – С. 56-60.

21. Бакуменко В. Методологія державного управління: проблеми становлення та подальшого розвитку / В. Бакуменко, В. Князев, Ю. Сурмін // Вісник УАДУ. – 2003. – № 2. – С. 11-27.

22. Бакуменко, В. Д. Теоретичні та організаційні засади державного управління : навч. посіб. / В. Д. Бакуменко, П. І. Надолішній. – К. : Міленіум, 2003. – 256 с.

23. Балабаева З.В. Идеология социального глобализма: критический анализ доктрины Римского клуба / З.В. Балабаева. – К., 1989. – 163 с.

24. Балинський І.О. Глобальні проблеми розвитку держави в умовах інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / І. Балинський // Науковий вісник / Львівський держ. ун-т внутр. справ. – Львів, 2009. – Вип. 1. – Режим доступу : <http://radnuk.info/statti/551-informatsi/14959-2011-01-21-03-15-38.html>

25. Балушок В. Г. Сутність етнічного й етнічні ніші (в контексті сучасних міжетнічних стосунків) / В.Г.Балушок // Практична філософія. – 2007. – № 3. – С. 153-162.

26. Баранова Н. П. Соціальні стандарти та соціальні гарантії в системі соціальної політики України / Н.П.Баранова, Т.В.Новікова ; Центр перспективних соціальних досліджень // Національна академія наук України. – Режим доступу : http://www.cpsr.org.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=42:2010-06-13-21-23-56&catid=20:2010-06-13-21-06-26&Itemid=27]

27. Баровська А. Г. Впровадження політики: механізми, інструменти, технології / А. Г. Баровська // Стратегічні пріоритети. – К. : Вид-во НІСД, 2007. – Вип. 3 (4). – С. 17-24.

28. Басараб О. Два паспорти [Електронний ресурс] / Олеся Басараб // Незалежний культурологічний часопис «І». – Число 64. – 2010. – Режим доступу до журн. : http://www.ji.lviv.ua/n64texts/dva_passport.htm

29. Батчаєв В. Особливості національної ксенофобії / В. Батчаєв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://khpg.org/index.php?id=1316280849>. – Заголовок з екрана.

30. Баштанник В. Регіональна політика Європейського Союзу / В.Баштанник // Вісник УАДУ. – 2000. – №3. – С. 122-130.

31. Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализма. Новая всемирно-политическая экономия / У.Бек ; [пер. с нем. А. Б. Григорьева, В. Д. Седельника; послесловие В. Г. Федотовой, Н. Н. Федотовой]. – М. : Прогресс-Традиция ; Издательский дом «Территория будущего», 2007. – 464 с. (Серия «Университетская библиотека Александра Погорельского»)

32. Бек У. Национальное государство утрачивает суверенитет / Ульрих Бек // Сумерки глобализации : настол. кн. антиглобалиста : [сб. ст.] / авт.-сост. А.Ю. Ашкерев ; пер. А. Григорьева [и др.]. – Москва : АСТ : Ермак, 2004. – 348с.– С. 46-53.

33. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма – ответы на глобализацию / Ульрих Бек ; [пер. с нем. А.Григорьева и В.Седельникова] – М.: Прогресс-Традиция, 2001. – 304 с.

34. Бергер П. Социальное конструирование реальности. Трактат по социологии знания / П.Бергер, Т.Лукман – М. : «Медиум», 1995. – 323 с.

35. Бжезінський З. Україна має стати українською державою. Виступ при отриманні нагороди Антоновичів у Києві 2 липня 1992 р.[Електронний ресурс] / З. Бжезінський // Сучасність. – 1992. – Ч. 9. – Режим доступу до журн. : <http://ukrbiblioteka.org/uploads/magazines/suchasnist/Sucasnist-1992-09.pdf>

36. Білорус О.Г. Глобалізація й безпека розвитку : [монографія] / О.Г. Білорус, Д.Г. Лук'яненко та ін. – К. : КНЕУ, 2001. – 733 с.

37. Білорус О.Г. Глобальные трансформации и стратегии развития : [монографія] / О.Г. Білорус, Д.Г. Лукьяненко и др. – К. : Ориане, 2000. – 424 с.

38. Більше половини українців не вірять у покращення в 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/02/11/6983257>. – Заголовок з екрана.

39. Білявська О. С. Етнонаціональне відродження у незалежній Україні: перспективи розвитку / О.С.Білявська // Творчість та освіта в інтелектуальних пошуках та практиках сучасності: матеріали ІХ міжнародної науково-практичної конференції (17-18 травня 2007р., м. Київ) / [уклад. : Б.В. Новіков, І.І. Федорова]. – К. : ІВЦ «Політехніка», 2007. – С. 192-193.

40. Білявська О. С. Проблема національного самовизначення українців в умовах європейської та світової інтеграції [Електронний ресурс] / О. С. Білявська // Сторінки історії. Збірник наукових праць. Вип. 30. – К. : ІВЦ Видавництво «Політехніка», 2010. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Si/2010_30/Biljavska.pdf

41. Бірюкова О.О. Геополітичний вимір етнонаціональних процесів в Україні : автореф. дис. канд. політ. наук. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» [Електронний ресурс] / О.О.Бірюкова. – Х., 2007. – Режим доступу : <http://disser.com.ua/list/code-07.html>

42. Бовкун А. Партія мусульман України відкриває свої двері для всіх // Високий замок. – 1997. – 17 грудня. – С. 3.

43. Богомолова И.Г. Политико-правовое регулирование региональными этнополитическими процессами: (на примере Карачаево-Черкесской республики и Ставропольского края): автореф. дис. на соиск. учен. степ.: специальность 23.00.02 «Полит. ин-ты, этнополит. конфликтология, нац. и полит. процессы и технологии» / Богомолова Ирина Георгиевна. – Ставрополь: 2006. – 22 с.

44. Бойко О. Відплив мізків. Для країни – проблема, для вченого – можливість самореалізації / О.Бойко // Голос України. – 2004. – 30 квітня. – С. 8.

45. Больман І. Мовні війни в Європі. Європейська хартія регіональних або меншинних мов / І. Больман ; [пер. С. Гринцевич]. – К. : К.І.С, 2007. – 280 с.

46. Бондарук С.О. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток в Україні / О.О.Бондарук // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні / Матер. II міжн. наук. конф. – К. : Ай-Бі, 2003. – С. 115-125.

47. Боришполец К.П. Этничность и политика / К.П.Боришполец // Вестник Московского университета. – 1999. – № 4. – С. 3-21.

48. Бромлей Ю.В. Конституция многонациональной державы и некоторые вопросы управления национальными отношениями / Ю.В.Бромлей // Актуальные проблемы национальных отношений в свете Конституции СССР. : [коллектив. моногр. по материалам Всесоюз. конф. 25-26 апр. 1979 г. в г. Москве] / отв. ред. М. И. Куличенко. – М. : Наука, 1981. – 299 с. – С. 11-25.

49. Брубейкер Р. Громадянська та етнічна нації у Франції та Німеччині / Брубейкер Р. // Антологія націоналізму. – К. : Смолоскип, 2000. – С. 797-803.

50. Бурдые П. Социология политики / Бурдые П. – М. : Socio-Logos, 1993. – 281 с.

51. Бурьянов С. А. Проблемы совершенствования нормативно-правовой базы реализации права на свободу совести в контексте глобализации / С. А. Бурьянов // Государство и право. – 2002. – № 10. – С. 26-31.

52. Б'юкенен А. Сецесія. Право на відділення, права людини і територіальна цілісність держави [Електронний ресурс]/ А. Б'юкенен. – М. : Рудоміно, 2001. – Режим доступу:<http://znaimo.com.ua>

53. В посланні Президента изложена сучасна демократическа модель державної етнополітики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://partyofregions.ua/ua/news/blog/4fe3039c63eac34800010e>. – Заголовок з екрана.

54. В Україні росте кількість скоєних на ґрунті ненависті злочинів – правозахисники [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/archive/news/latest/630/630.html>. – Заголовок з екрана.

55. Вавринчук М.П. Етнополітична безпека в системі національної безпеки країни на етапі сучасного державотворення : [монографія] / М.П. Вавринчук. – К. : Правова єдність, 2009. – 288 с.

56. Валлерстайн И. Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / Валлерстайн И. –СПб. : Университетская книга, 2001. – 711 с.

57. Ватерс М. Глобализация / Ватерс М. – М., 2000. – 415 с.

58. Веремчук В. Суть, структура та ознаки національного інтересу [Електронний ресурс] / В. Веремчук // Вісник Львівського університету. – Вип. 18. – 2006. – Режим доступу до журн. : http://www.lnu.edu.ua/faculty/Phil/Visnyk/Filos_V_6/22.doc

59. Верховна Рада України. Сьома сесія 2-го скликання. Бюлетень № 27. – К.: Вид-во Верховної Ради України, 1997. – С. 19-21, 64-65.

60. Вибори до Верховної Ради України 28 жовтня 2012 року. Остаточний звіт Місії зі спостереження за виборами ОБСЄ/БДПІЛ

[Електронний ресурс] / Бюро демократичних інституцій та прав людини ОБСЄ. – Режим доступу : <http://www.osce.org/uk/odihr/elections/98746>

61. Виступ народного депутата України фракції Народної Партії О. Зарубінського на парламентських слуханнях «Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи» 11 січня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.narodna.lg.ua/news/id_20246/. – Заголовок з екрана.

62. Відділ у справах національностей облдержадміністрації відкрив двері для всіх бажаючих [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua/ru/publication/print/11635/news.html>. – Заголовок з екрана.

63. Вісник КСУ. Рішення Конституційного Суду України у справі щодо офіційного тлумачення статей 3, 23, 31, 47, 48 Закону України «Про інформацію» та статті 12 Закону України «Про прокуратуру» (справа К.Г. Устименка) від 30 жовтня 1997 р. № 5-зп. Справа № 18/203-97 // Вісник Конституційного суду України. – 1997. – № 2. – С. 32-34.

64. Вітман К. М. Зростання популярності ультраправих партій як загроза чинній моделі етнонаціональної політики України [Електронний ресурс] / К.М.Вітман // Актуальні проблеми політики : Збірник наукових праць / [Керівник авт. кол. С. В. Ківалов; відп. за вип. Л. І. Кормич]. – Одеса: Фенікс, 2011. – Вип. 41. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2011_41/Vitman.pdf

65. Вітман К.М. Державна етнонаціональна політика України: чергова спроба концептуалізації [Електронний ресурс] / К.М.Вітман // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – 2009. – Вип. 36. – Режим доступу : [http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2009_36/app-36_Vitman_K_M_\(15-26\).pdf](http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2009_36/app-36_Vitman_K_M_(15-26).pdf)

66. Водянніков О. Наднаціональність в праві Європейського Союзу: Goetterdämmerung Європи чи переосмислення права? [Електронний ресурс] / Олександр Водянніков. – Режим доступу : <http://iir-mp.narod.ru/subjects/eu/superstate.htm>

67. Войтович Р. В. Глобальне масове суспільство як нова форма соціальної організації в сучасних умовах [Електронний ресурс] / Р.В. Войтович // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 1. – Режим доступу : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/DUTP/2006-1>. – Заголовок з екрана.

68. Войтович Р. Місце, роль та функції національної держави в контексті сучасних глобалізаційних процесів / Р. Войтович // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2004. – № 2. – С. 70-81.

69. Володько В. Моделі соціокультурної адаптації мігрантів [Електронний ресурс] / В.Володько, О.Ровенчак // Вісник Львівського університету. Серія соціологічна. – Львів : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2008. – Вип. 2. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vlnu_sociology/2008_02/Volodko,%20Rovenchak.pdf

70. Воропаєва Т.С. Самоідентифікація українців и руских на юге России и Украины: комплексный аналіз / Т.С.Воропаєва // Юг России и Украины в прошлом и настоящем: история, экономика, культура. – Белгород: БелГУ, 2009. – С. 193-196.

71. Воропаєва Т.С. Специфика самоідентифікации этнических украинцев и русских в Украине: социально-психологические аспекты / Т.С. Воропаєва // Личность в межкультурном пространстве. – Ч. 1. – М.: РУДН, 2008. – С. 23-28.

72. Воропаєва Т. Специфіка самоідентифікації етнічних українців на Півдні України / Т. Воропаєва // Проблеми національно-культурної самоідентифікації українців на Півдні і Сході України в контексті етнополітики Європейського Союзу. Матеріали наукової конференції. 6 червня 2007 р. – Одеса : Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Одесі, 2007. – С. 61-65.

73. Воропаєва Т. Українські націєтворчі процеси крізь призму сучасних націєтворчих концепцій: комплексний підхід / Т.Воропаєва // Українознавство-2005. Календар-щорічник ; [упорядн. В. Піскун, А. Ціпко, О. Щербатюк]. – К. : Ук-ка Видавнича спілка, 2004. – 238 с. – С. 94-103.

74. Воропаєва Т.С. Дослідження національної та європейської ідентичності громадян України: інтегративний підхід [Електронний ресурс] / Т.С. Воропаєва // Сборник научных трудов SWorld по материалам международной научно-практической конференции «Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития. 2011». – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua/index.php/ru/philosophy-and-philology-311/philosophical-anthropology-311/7597-doslzhennya-natsionalno-ta-vropeysko-dentichnost-gromadyan-ukraine-ntegrativny-pdhd>

75. Всеукраїнський перепис населення 2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/>. – Заголовок з екрана.

76. Гаджимирзаев М. М. Этноконфессиональная толерантность как фактор обеспечения мира и безопасности на Северном Кавказе : дисс... канд. полит. наук : 23.00.02 / Гаджимирзаев Муси Мусаевич. – Ставрополь, 2003. – 202 с.

77. Галкин А.А. Новые аспекты национального вопроса / А.А.Галкин // Вестник Российской академии наук. – 2006. – Том. 76. – № 12. – С. 1067-1072.

78. Гальчинський А. С. Глобальні трансформації: концептуальні альтернативи. Методологічні аспекти : [наук. вид.] / А.С.Гальчинський. – К. : Либідь, 2006. – 312 с.

79. Гелд Д. Глобальні трансформації: Політика, економіка і культура / Д. Гелд, Е. МакГрю, Д. Голдблатт і Дж. Перратон ; [пер. з англ. В. Курганський і В. Сікора]. – К. : Фенікс, 2003. – 584 с.

80. Гелнер Е. Нації та націоналізм // Національна ідентичність: [хрестоматія] / [Т. Воропай (упоряд.)]. – Х. : Крок, 2002. – 316 с.

81. Глобализация. Модернизация. Россия: Круглый стол // Полис. – 2003. – № 2. – С. 34-52.

82. Глод О. Антиімміграційний рух як радикальна відповідь на сучасні виклики країнам Західної Європи [Електронний ресурс] / Оксана Глод // Україна-НАТО: регіональний вимір. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. – Львів, 6 грудня 2008 р. – Режим доступу до журн. : <http://natoua.org/index.php>

83. Глотов Б. Б. Етнополітичні процеси в сучасній Україні : [навч. посіб.] / Б.Глотов, Л.Калитюк. – Донецьк : ДРІДУ НАДУ, 2009. – 218 с.

84. Головатий М. Етнополітологічні процеси: суть і проблеми в сучасному світі [Електронний ресурс] / М. Головатий // Персонал. – 2006. – №4. – Режим доступу до журн. : <http://www.personal.in.ua/>

85. Голос І. І. Державний механізм етнонаціональної інтеграції суспільства : автореф. дис... канд. наук. з держ. упр. : спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Голос Ігор Ілліч. – Д., 2006. – 20 с.

86. Голос І. Вплив етнічної складової розвитку суспільства на рівень суспільної свідомості / Ігор Голос // Актуальні проблеми державного управління : зб. наук. пр. / [голов. ред. С. М. Серьогін]. – Дніпропетровськ, 2005. – Вип. 4 (22). – С. 39-48.

87. Гордеев К. Системные «уязвимости» глобализации и возможный сценарий начала апокалипсиса [Электронный ресурс] / К. Гордеев – Режим доступа : <http://kongord.ru/Index/Articles/sysvulnerglob.html>. – Заголовок з екрана.

88. Грабовський С. Поліетнічність у перехідних суспільствах: переваги і небезпеки / С.Грабовський // Сучасність. – 1997. – № 10. – С. 81-84.

89. Гріфін Р. Основи менеджменту / Гріфін Р., Яцура В. – Львів : Бак, 2001. – 605 с.

90. Громадська рада при Міністерстві культури України [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://mincult.kmu.gov.ua/mincult/uk/publish/article/273505>. – Заголовок з екрана.

91. Дайнен Д. Дедалі міцніший Союз. Курс європейської інтеграції / Д.Дайнен ; [пер. з англ. М. Марченко]. – К. : К.І.С., 2006. – 699 с.

92. Даль Р. Демократия и ее критики / Р.Даль ; [пер. с англ. под ред. М.В. Ильина]. – М. : РОССПЭН, 2003. – 576 с.

93. Даниленко В.И. Современный политологический словарь /В.И.Даниленко. – Москва : NOTA BENE, 2000. – 1016 с.

94. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт / Р.Дарендорф // Иностранная литература. – 1993. – № 4. – С. 236-242.

95. Дахин В. Культурно-идеологический кризис современного мира/ В.Дахин // Свободная мысль. – 2005. – № 3. – С. 27-40.

96. Двісті п'ятдесят тисяч українців вже мають «запасні» паспорти сусідніх держав [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/news/2013/03/29/6986713>. – Заголовок з екрана.

97. Декларація прав національностей України від 1 листопада 1991 р. № 1771-ХІІ [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 53. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1771-12>

98. Декларація про державний суверенітет України: Прийнята Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. // Нове законодавство України. – К., 1992. – Вип. 1. – 154 с.

99. Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин [Електронний ресурс] / ООН // «Права людини і професійні стандарти для юристів», 1996 р. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_318

100. Делягин М. Мир 2010-2020 годов: некоторые базовые тенденции и требования к России / Делягин М.–М. :Мысль, 2002. – 424 с.

101. Демещенко В.В. Український погляд на глобалізацію. Український центр культурних досліджень, 1994-2009 рр. [Електронний ресурс] / В.В. Демещенко. Українські культурні дослідження. Експериментальна веб-

сторінка науковців українського центру культурних досліджень. – Режим доступу :http://www.culturalstudies.in.ua/sekcia_s_s4_3.php

102. Денисова Г.С. Социальная субъектность этноса (концептуальный подход) [Электронный ресурс] / Денисова Г.С. – Ростов н/Д, 1996. – Режим доступа :<http://www.i-u.ru/biblio/archive/denisova%5Fsoc/>

103. Денисова Г.С. Этносоциология: учеб. пособие [для студентов университетов и пед. вузов] [Электронный ресурс] / Денисова Г.С., Радовель М.Р. – Ростов-н/Д: Изд-во ООО «ЦВВР», 2000. – Режим доступа :http://polbu.ru/denisova_ethnosociology

104. Депутати прагнуть посилити консолідуючу роль української мови[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.medialaw.kiev.ua/news/media/tags/57/>. – Заголовок з екрана.

105. Державне управління і місцеве самоврядування в Україні. Хрестоматія. Т. 1. Серія «Україна: історія і сучасність». Випуск 2. Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів ВНЗ. (За загальною редакцією В.І. Андріяш, М.С. Іванова, В.С. Фуртатова). – Миколаїв. – 2007. – 248 с.

106. Державне управління і місцеве самоврядування в Україні. Хрестоматія. Т. 2. Серія «Україна: історія і сучасність». Випуск 3. Рекомендовано МОН України як навчальний посібник для студентів ВНЗ. (За загальною редакцією В.І. Андріяш, М.С. Іванова, В.С. Фуртатова). – Миколаїв. – 2007. – 388 с.

107. Дністрянський М. С. Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики / Дністрянський М. С. – Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. – 490 с.

108. Довіра українців до соціальних інституцій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=responsibility>. – Заголовок з екрана.

109. Доган М. Эрозия доверия в развитых демократиях / М.Доган // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №5. – С. 85-93.

110. Доповідь Комісії з питань здійснення народовладдя Конституційної Асамблеї щодо розуміння і реалізації конституційних положень «влада народу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.president.gov.ua/news/25762.html>

111. Драган І. О. Сучасні політико-правові засади захисту прав і свобод суб'єктів етнонаціональних відносин у контексті формування ефективної державної етнонаціональної політики України. / І. О. Драган // Вісник Національного університету цивільного захисту України. – 2016. – Вип. 1(4). – С. 171-175. – (Серія «Державне управління»).

112. Драган І. О. Сучасні проблеми національного законодавство в етнонаціональній сфері / І. О. Драган // Правові, управлінські та економічні аспекти трансформації сучасного громадянського суспільства : тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції конференції. – К. : Видав. Центр КНУКіМ, 2016. – С. 299-301.

113. Драгоманов М.П. Вибране («...мій задум зложити очерк історії цивілізації на Україні») / М.П.Драгоманов ; [упоряд. та авт. іст.-біогр. нарису Р.С.Міщук ; приміт. Р.С.Міщука, В.С.Шандри]. – К. : Либідь, 1991. – 688 с.

114. Драгунский Д.В. Этнополитические процессы на постсоветском пространстве и реконструкция Северной Евразии [Электронный ресурс] / Д.В. Драгунский // Полис. – 1995. – № 3. – Режим доступа до журн. : www.politstudies.ru/arch/authors/187.htm

115. Дробижева Л.М. Социальная и культурная дистанции: Опыт многонациональной России / Институт этнологии и антропологии РАН; Авт. проекта и отв. ред. Л.М. Дробижева. – М. : Институт социологии, 1998. – 385 с.

116. Дрожжина С. В. Культурна політика сучасної полікультурної України: соціально-філософський та правовий аспекти: [монографія] / Дрожжина С.В. – Донецьк : ДонДУЕТ, 2005. – 196 с.

117. Дрожжина С. Мультикультуралізм: теоретичні і практичні аспекти/ С. Дрожжина // Політичний менеджмент : Український науковий журнал. – 2008. – № 3. – С. 96-107.

118. Думки населення України щодо зовнішньої політики та мовного питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kiis.com.ua/materials/pr/20130321_ForAff/foreign_affairs.pdf. – Заголовок з екрана.

119. Егоров В. Интеллектуальный потенциал / В.Егоров, А.Еременко, С.Тескина, Н.Дзугкоева // Государственная служба. – 2001. – №1 (11). – С. 31-42.

120. Емельянов Г. В. Проблемы обеспечения безопасности информационного общества [Електронний ресурс] / Г.В.Емельянов, А. А.Стрельцов // Информационное общество. – 1999. – Вып. 2. – Режим доступа : <http://www.iis.ru/infosoc/emag.nsf/BPA/36cd0b938767a524c32568bd003ffe23>. – Заголовок з екрана.

121. Енвер Абібулла. Татари, караїми та кримчаки вимагають визнання «корінними народами» [Електронний ресурс] / Енвер Абібулла. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/go/ukrainian/nav/int/-/ukrainian/politics/>. – Заголовок з екрана.

122. Ергемлідзе М. Чинники самоідентифікації національних меншин в Україні [Електронний ресурс] / М. Ергемлідзе // Вісник Київського національного університету ім.Т.Шевченка. – К., 2010. – Вип. 14 : Українознавство. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/natural/vknu/ukr/2010_14/Erhemlidze.pdf

123. Ершова Т. Информационное общество в России как проблема социально-политического выбора и общественной инициативы / Т. Ершова // Мир России. – 2003. – Т. XII. – № 1. – С. 101-108.

124. Етнічний довідник : у 3 т. [Електронний ресурс] – Ч. 1 : Поняття та терміни / Центр етносоціолог. та етнополіт. дослідж. Ін-ту соціології НАН України ; Держ. ком. України у справах нац. та міграції ; Ін-т етн., регіон. та

діаспорознав. студій. – К., 1997. – Режим доступу :
<http://etno.us.org.ua/glossary/index.html>

125. Етнічність : [глосарій] / Володимир Євтух ; [Нац. пед.ун-т ім. М.П. Драгоманова ; Ін-т етнічних. регіональн. та діаспорознавчих студій]. – Київ : Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 170 с. – (Сер. «До 175 річчя Нац. пед. ун-ту ім.. М.П. Драгоманова).

126. Етнонаціональна структура українського суспільства : [довідник] / Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю., Чернова К. О. – К. : Наукова думка, 2004. – 344 с.

127. Етнонаціональні процеси в Україні: історія та сучасність / О.Б.Беренштейн, Н.А.Зіневич, В.Г.Зінич та ін. ; [за ред. В.І.Наулка]. – К.:Гол. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 2001. – 424 с.

128. Етнополітичний розвиток України: досвід, проблеми, перспективи / Ю.Шаповал, І.Курас, Л.Нагорна та ін.; НАН України, Інститут національних відносин і політології. – К., 1997. – 211 с.

129. Європейська хартія регіональних мов або мов меншин : (м. Страсбург, 5 листопада 1992 р.) / Бюро інформації Ради Європи в Україні. – К. : Фенікс, 2004. – 24 с.

130. Європейський Союз: Консолідовані договори [Електронний ресурс] / [пер. Ю.Петруся ; за наук. ред. В.Муравйова]. – К. : Вид-во «Port-Royal», 1999. – Режим доступу :
http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/documents/virtual_library/06_consult_uk.pdf

131. Євтух В. Б. Етносоціальні процеси в Україні: можливості наукових інтерпретацій / Євтух В. – К. : ВД «Стилос», 2004. – 243 с.

132. Євтух В. Б. Тенденції етнонаціонального розвитку українського суспільства Тенденції етнонаціонального розвитку українського суспільства / В.Б.Євтух // Етнічні спільноти України : довідник. – Київ : Фенікс, 2001. – С. 4-13.

133. Євтух В. Якою має бути етнополітика Української держави? / В.Євтух // Віче. – 1992. – №8. – С. 112-117.
134. Євтух В.Б. Етнополітика в Україні: правничий та культурологічний аспекти / Євтух В.Б. – К. : Фенікс, 1997. – 216 с.
135. Євтушенко О. Н. Регіоналізація та глобалізація в процесі формування геополітичного і гео економічного простору / О. Н.Євтушенко, В.І.Андріяш // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 4. – С. 109-113.
136. Євтушенко О.Н. Державна влада і місцеве самоврядування в політичній системі суспільства : монографія / О. Н. Євтушенко ; Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили . – Миколаїв : ЧДУ, 2012. – 513 с.
137. Єрмаков П. Можливі чинники дестабілізації етнополітичної сфери / П. Єрмаков // Політичний менеджмент : Український науковий журнал. – 11/2007. – № 6. – С. 89-95.
138. Житарюк І. Глобалізація і проблеми інтелектуальних ресурсів України / І.Житарюк // Персонал. – 2007. – № 11-12. – С. 116-120.
139. Жулинський М. Національна культура і проблеми глобалізації / М.Жулинський // Розбудова держави. – 2002. – № 7-12. – С. 2-10.
140. Журавський В.С. Корупція в Україні – не політика : [монографія] [Електронний ресурс] / Журавський В.С., Михальченко М.І., Михальченко О.М. – К. : Фенікс, 2007. – Режим доступу : http://www.ipiend.gov.ua/?mid=11&action=monograph_detail&monograph_id=113
141. Забезпечення представництва жінок та національних меншин у виборних органах країн ЄС [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.parlament.org.ua/docs/files/8/1150892480_ans.pdf. – Заголовок з екрана.
142. Загальна декларація прав людини [Електронний ресурс]– К. : Укр. Правнича Фундація. Вид-во Право, 1995. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_015

143. Загальний огляд історії, розвитку та сучасного стану сфери управління відділу [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mykolayiv-oda.gov.ua/ua/publication/content/2169.html>. – Заголовок з екрана.

144. Заграва Е. Глобалізація і нації / Е. Заграва. – К. : Фенікс, 2002. – 64 с.

145. Закарпатська облрада проігнорувала вимоги II Європейського Конгресу русинів [Електронний ресурс] / Інтернет-видання [UA-Reporter.com](http://ua-reporter.com). – Режим доступу : <http://www.ua-reporter.com>. – Заголовок з екрана.

146. Зандшнайдер Эберхард. Новый мир, старое мышление [Электронный ресурс] / Зандшнайдер Эберхард // Internationale Politik (Германия). – 2005. – 31 мая. – Сайт ИноСМИ.Ru. – Режим доступа: <http://www.inosmi.ru/translation/220005.html>

147. Запобігання проявам расизму, ксенофобії та нетерпимості в українському суспільстві. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/catalogue/8/>. – Заголовок з екрана.

148. Запорожець Т.В. Національні інтереси та безпека України в контексті геополітики / Т. В. Запорожець // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія: Управління : зб. наук. пр. – 2011. – № 3. – С. 343-350.

149. Засідання Ради представників кримськотатарського народу при Президентові України (м. Сімферополь, 1 листопада 2002 року) // Вісник Держкомнацміграції України. – 2002. – № 4. – С. 70-71.

150. Зварич І. Вплив регіоналізму на політизацію етнічності [Електронний ресурс] / І. Зварич // Сучасна українська політика: Політики і політологи про неї / гол. ред.: М.І.Михальченко ; Укр. акад. політ. наук, НАН України, Ін-т політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса. – К. : Укр. центр політ. менеджменту. – Спецвипуск : Політичні технології. – 2008. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/bookscontent.php3?b=25&c=675>

151. Зварич І. Етнополітичні процеси як об'єкт системного і функціонального аналізу [Електронний ресурс] / І. Зварич // Науковий вісник / Ужгородський ун-т. – Ужгород, 2009. – Вип. 11. – Режим доступу до журн. : <http://stt.nplu.org/index.htm>

152. Зварич І. Регіональні особливості етнополітичних процесів в Україні [Електронний ресурс] / І. Зварич // Віче. – 2010. – 12. – Режим доступу до журн. : www.viche.info

153. Здравомыслов А.Г. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве / Здравомыслов А.Г. – М. : Аспект-Пресс, 1997. – 286 с.

154. Зелена книга української конституційної реформи: матеріали для громадського обговорення [Електронний ресурс] / [ШПА при НАУКМА, ЦППр, УНЦПД, КВУ: За заг. ред. І. Коліушка, Ю.Кириченко]. – К. : «Лікей», 2007. – Режим доступу : http://www.pravo.org.ua/images/documents/Green_book_constitution.pdf

155. Зеленько Г. І. Інституціоналізація громадянського суспільства у постсоціалістичних країнах (на прикладі країн Вишеградської групи та України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. політ наук : спец. «Політичні інститути та процеси» [Електронний ресурс] / Г.І.Зеленько. – К. : 2010. – Режим доступу : <http://avtoreferat.net/content/vrew/7515/58>.

156. ЗілгаловВ. Політичне русинство на Закарпатті – це вже ми проходили... [Електронний ресурс] / Василь Зілгалов. – Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/author/17547.html>. – Заголовок з екрана.

157. Зінько С. Ю. Проблеми інтеграції мусульманських спільнот у Європі: досвід для України [Електронний ресурс] / С.Ю.Зінько // Стратегічні пріоритети. – № 4 (9). – 2008. – Режим доступу до журн. : <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/9/31.pdf>

158. Злочини на ґрунті ненависті в Україні: 2011-2012 рр. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://maidanua.org/2012/06/anons-zlochyny-na>

[grunti-nenavysti-v-ukrajini-2011-2012-rr-simferopol-6-cherwnya](#). – Заголовок з екрана.

159. Зовнішня політика України як інструмент забезпечення національних інтересів держави: здобутки, реалії та перспективи (Постанова ВР України 19 лютого 2004 р.) [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради. – 2004. – № 20-21. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/1531-15>

160. Зозуля А. До питання кризи інституту міжнародно-правового визнання держав (на прикладі Південної Осетії, Абхазії та Косово) [Електронний ресурс] / Анастасія Зозуля // Освіта регіону. Політологія. Психологія. Комунікації. – № 2. – 2011. – Режим доступу до журн. : <http://www.social-science.com.ua>

161. Ильин М.В. Стабилизация развития // Мегатренды мирового развития / [отв. ред. М.В. Ильин, В.Л. Иноземцев, Центр исследований постиндустриального общества]. – М. : ЗАО «Изд-во «Экономика». – 2001. – С. 183-191.

162. Индекс глобализации стран мира по версии КОФ – информация об исследовании [Электронный ресурс] / Индекс глобализации КОФ. – Режим доступа : <http://gtmarket.ru/ratings/kof-globalization-index>. – Заголовок з екрана.

163. Иноземцев В. Иммиграция: новая проблема нового столетия. Методологические аспекты / В. Иноземцев // Социологические исследования. – 2003. – № 6. – С. 29-38.

164. Иноземцев В. Л. На рубеже эпох. Экономические тенденции и их неэкономические следствия : [сборник статей] / В.Л.Иноземцев. – М. : ЗАО «Издательство «Экономика»», 2003. – 776 с.

165. Ионин Л.Г. Социология культуры: путь в новое тысячелетие: [учебн. пособ.] / Л.Г.Ионин ; [3-е изд. перераб. и доп.]. – М. : Издательская корпорация «Логос», 2000. – 432с.

166. Ионов И.Н. Теория цивилизации на рубеже XXI века / И.Н.Ионов // Общественные науки и современность. – 1999. – №2. – С. 127-139.

167. Ігнатенко В. В. Проблема етнічної ідентичності: аналіз дискусійних аспектів [Електронний ресурс] / В. В. Ігнатенко, О. О. Селіванова // Вісник Черкаського університету. – Вип. 133-134. Серія Історичні науки / М-во освіти і науки України, Черкаський нац. ун-т ім. Б. Хмельницького. – Черкаси: Видавництво ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – Режим доступу до журн. : www.nbuiv.gov.ua/portal/soc.../N133-134.html

168. Ідентичність громадян України: стан і зміни : аналітична доповідь // Національна безпека і оборона. – 2007. – № 9 (93). – С. 3-9.

169. Їжак О. Принцип субсидіарності ЄС і межі його застосування в Україні [Електронний ресурс] / О. І. Їжак // Актуальні проблеми державного управління процесами європейської та євроатлантичної інтеграції. – К. : Євроатлантикінформ, 2005. – Вип. 15. – Режим доступу : <http://www.db.niss.gov.ua/docs/polmil/185.htm>

170. Кавалеров А. Поліетнічний соціум як феномен / А. Кавалеров, О. Надибська // Перспективи. – 2001. – № 2 (14). – С. 33-39.

171. Каганець І. Всезагальна дезінтеграція / І.Каганець // Розбудова держави. – 1998. – № 1-2. – С. 114-124.

172. Кальниш Ю.Г. Інституціональні особливості аналітичного супроводу процесів вироблення та реалізації державної політики в сучасній Україні / Ю.Г.Кальниш // Вісник НАДУ. – 2006. – № 2. – С. 36-43.

173. Кальниш Ю.Г. Концептуальні засади формування політичної культури громадянського суспільства в Україні / Ю.Г.Кальниш // Державне управління в Україні: реалії та перспективи: Зб. наук. пр. НАДУ. – К. : Вид-во НАДУ, 2005, – С. 334-340.

174. Кальниш Ю.Г. Соціальні й гуманітарні проблеми сучасного українського націотворення та шляхи їх розв'язання / Ю.Г.Кальниш, Ю.П.Сурмін // Актуальні проблеми державного управління: [зб. наук. пр. ; ред. кол. : С.М.Серьогін та ін.]. – Д. : ДРІДУ НАДУ, 2004. – Вип. 4 (18). – С. 9-19.

175. Кальченко Т.В. Глобальна економіка [Електронний ресурс] / Т.В.Кальченко. – К. : КНЕУ, 2006. – Режим доступу : <http://www.vuzl.org/books/international-economics/78-kalchenko-global-economy>

176. Каменев А. Суверенність в завтрашньому дні [Електронний ресурс] / А.Каменев // Коммерсант. – 1996. – № 22 (181). – Режим доступу до журн. : <http://www.kommersant.ru/doc.aspx?DocsID=12628>.

177. Капустин Б. Г. Поняття «національний інтерес» в общественнополітичній житті / Б. Г.Капустин, Д.Є.Фурман // Мировая економіка і міжнародні відносини. – 1996. – № 7. – С. 65-69.

178. Карась А. Чи бути в Україні подвійному громадянству у разі вступу до ЄС [Електронний ресурс] / Аліна Карась // Газета «Юридична газета». – № 23 (25). – 29 грудня 2004 р. – Режим доступу: <http://www.yur-gazeta.com/ru/writer/540/>

179. Картунов О.В. Вступ до етнополітології : [науково-навчальний посібник] / О.В.Картунов. – К. : ІЕУГП, 1999. – 300 с.

180. Картунов О. Політизація етнічності: характер, умови, результати / О.Картунов // Наукові записки: Збірник. – Випуск 6. – К. : Інститут політичних і етнонаціональних досліджень, 1999. – С. 12-20.

181. Катаев Д. Всплеск этнического национализма в Европе / Д.Катаев // Власть – 2010. – № 6. – С. 88-91.

182. Кафарський В. І. Етнологія / В. І.Кафарський, Б. П.Савчук. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 432 с.

183. Керецман В. Регіоналізація: досвід Словачької Республіки та перспективи України / Василь Керецман, Петро Петрище // Вісник Національної академії державного управління при Президентіві України. – 2004. – №4. – С. 332-337.

184. Кимлічка Вілл. Лібералізм і права меншин / Кимлічка Вілл ; [перекл. з англ. Р. Ткачук ; гол. ред. і автор передм. Дж. Перлін]. – Харків : Центр Освітніх Ініціатив, 2001. – 176 с.

185. Кирабаев Н. С. Культурная идентичность, плюрализм и глобализация в современном философском дискурсе [Электронный ресурс] / Н. С. Кирабаев // Культурная идентичность и глобализация. Доклады и выступления. 5-ый международный философский симпозиум «Диалог цивилизаций: Восток-Запад». – М. : Изд-во РУДН, 2002. – Режим доступа: <http://www.sociognosis.narod.ru/myweb8/docs/Kirabaev.htm>

186. Кириченко В. Національні інтереси (формування) / В.Кириченко // Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького; Редкол.: Ю. І. Римаренко (відп. ред.) та ін. – К.: Довіра: Генеза, 1996. – С. 118-119.

187. Кисриев Э.Ф. Национальность и политический процесс в Дагестане/ Кисриев Э.Ф. – Махачкала : Изд-во ДНЦ РАН, 1998.– 53с.

188. Ключник Р. Сепаратизм як світова мегатенденція сучасності [Електронний ресурс] / Руслан Ключник // Політичний менеджмент. – 2011. – № 6. – Режим доступу: http://www.politik.org.ua/Docs/Zmist_PM_6_51.pdf

189. Коадик ле Р. Мультикультурализм [Электронный ресурс] / Ронан Ле Коадик. – Режим доступа: http://www.eawarn.ru/pub/Pubs/DialogueMulticulturalism/02_Multiculturalizm. – Заголовок з екрана.

190. Козловець М. Національна еліта як фактор державотворення: уроки минулого й реалії сьогодення [Електронний ресурс] / М.Козловець // Персонал. – 2007. – № 10. – Режим доступу : <http://www.personal.in.ua/article.php?ida=592>

191. Козловець М. Освіта і національна ідентичність в умовах глобалізації / М. Козловець // Вісник Житомирського державного університету. – 2008. – № 40. – С. 8-14.

192. Колісник В. Національний суверенітет та право націй на самовизначення / В.Колісник // Вісник Академії правових наук України. – 2001. – № 1 (24). – С. 112-120.

193. Колісник В.П. Національно-етнічні відносини в Україні: теоретичні засади та конституційно-правові аспекти / Колісник В.П. – Харків : Фоліо, 2003. – 240 с.

194. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України / А.Колодій // Агора. – Випуск 6: Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки. – К., 2008. – С. 5-14.

195. Колодій А. Неоінституціоналізм та його пізнавальні можливості в політичних дослідженнях / А.Колодій // Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії. – 2010. – Вип. 1. – С. 66-75.

196. Колюх В.В. Соціокультурні чинники політичної стабільності в умовах демократії [Електронний ресурс] / В.В.Колюх // Дослідження світової політики. Збірник наукових праць. – Вип. 18. – К., 2001. – Режим доступу : <http://sensus.ws/politic/sociokult.htm>

197. Комітети Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/site2/p_komitis. – Заголовок з екрана.

198. Комяков О.М. Державне регулювання перехідної економіки : автореф. дис. ... канд. екон. наук : спеціальність 08.01.01 «Економічна теорія» / О.М. Комяков. – Київ, 2000. – 19 с.

199. Кононенко С. Політичний детермінізм (нарис теорії влади) / С. Кононенко // Антологія творчих досягнень. – К.: ІСЕМВ НАН України, 2004. – Вип. 1. – С. 210-215.

200. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96%2D%E2%F0>

201. Конференція ООН по торгівлі и развитию [Электронный ресурс] / ЮНКТАД. – Режим доступа : www.un.org/ru/ga/unctad. – Заголовок з екрана.

202. Концепція (основні положення) проекту Закону України «Про захист від дискримінації». Документ для обговорення [Електронний ресурс].

– Режим доступу :

http://www.icps.com.ua/files/articles/41/22/RT_antidiscrimination_LawConcept.doc

203. Концепція державної етнонаціональної політики України // Верховна Рада України – офіційний веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://gska2.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=34110. – Заголовок з екрана.

204. Корсак К. Чергова небезпека – «ринко візована» освіта / К.Корсак // Науковий світ. – 2005. – № 12. – С. 17-19.

205. Короненко С. Десятий стартував у Миколаєві / С. Короненко // Голос України. – 2009. – 12 грудня. – С. 6.

206. Коршук Р. М. Етнополітологія : [навчальний посібник] / Р. М. Коршук – К. : Алерта, 2011. – 200 с.

207. Косолапов Н. Глобализация: сущностные и международно-политические аспекты / Н.Косолапов // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. – №3. – С. 69-73.

208. Косъмій Ю.В. Інституційний аспект етнополітичних відносин [Електронний ресурс] / Ю.В.Косъмій // Гілея: науковий вісник : Збірник наукових праць. – К., 2012. – Випуск 56 (1). – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2012_56/Gileya56/P13_doc.pdf

209. Котигоренко В. До питання про концептуальні засади етнонаціональної політики України. Проект Закону України «Про Основи державної етнонаціональної політики». Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Основи державної етнонаціональної політики» [Електронний ресурс] / В.Котигоренко // Політичний менеджмент. – К., 2006. – № 4. – Режим доступу :

<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=59&c=1309>

210. Котигоренко В. Етнічний склад населення України // Українознавство. Електронне наукове фахове видання / Науково-дослідний

інститут українознавства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rius.kiev.ua/tokar/etnos/>

211. Котигоренко В. О. Мовний аспект державної етнополітики в Україні / В. О. Котигоренко // Стратегічні пріоритети : [науковий аналітичний щоквартальний збірник НІСД України]. – К. : НІСД, 2007. – № 2 (3). – С. 137-146.

212. Котигоренко В. Ризики для держави в контексті етнополітичних загроз соціальної стабільності [Електронний ресурс] / В. Котигоренко // Віче. – 2008. – №19. – Режим доступу до журн. : www.viche.info

213. Котигоренко В.О. Етнічні протиріччя і конфлікти в сучасній Україні: політологічний концепт : [монографія] / В.О.Котигоренко. – К. : Світогляд, 2004. – 722 с.

214. Кравченко Л. Розбудова українського громадянського суспільства: кризь призму бачення окремих проблем / Л.Кравченко, М.Цимбалюк // Право України. – 2003. – № 10. – С.17-20.

215. Крамар О. Для кого Україна: вирішення демографічної проблеми за рахунок іммігрантів може мати катастрофічні наслідки [Електронний ресурс] / О.Крамар. – Режим доступу : <http://dialogs.org.ua/ru/periodic/page25078.html>.

215. Краткий экономический словарь : [под ред. А.Н.Азрилияна]. – М. : Ин-т нов. экономики, 2001. – 1088 с.

216. Кремень В. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати /В.Кремень.– К.: Грамота, 2005.– 447с.

217. Кресін А. Моделі етнічного співжиття у Конституціях Республіки Словенії, Республіки Македонії та Республіки Хорватії / А.Кресін // Відродження. – 1999. – №4. – С. 23-25.

218. Кресіна І. О. Українська національна свідомість і сучасні політичні процеси: Етнополітологічний аналіз : [монографія] / Кресіна І. О. – К. : Вища школа, 1998. – 392 с.

219. Кривицька О. Конфліктний вимір етнонаціонального розвитку України / О.Кривицька // Політичний менеджмент. – 2005. – № 2 (11). – С. 24-37.

220. Кривицька О. Міжрегіональний «розкол» України: чинники поглиблення [Електронний ресурс] / О.Кривицька // Політичний менеджмент. – 2008. – № 2. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_gum/pome/2008_2/PDF/Kryvytska.pdf

221. Кримінальний кодекс України : Закон від 05.04.2001 № 2341-III : із доповненнями, внесеними згідно із законами України від 15.04.2008 р. № 270-VI, від 14.04.2009 р. № 1254-VI// Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25-26. – Ст.131.

222. Крисаченко В.С. Етнополітика у незалежній Україні: стан та стратегічні орієнтири [Електронний ресурс] / В.С.Крисаченко // Стратегічні пріоритети. – № 1 (2). – 2007. – Режим доступу : <http://old.niss.gov.ua/book/StrPryor/2/2-4-Krysachenko.pdf>

223. Круглый стол. Актуальные проблемы глобализации // МЭиМО. – 1999. – № 5. – С. 53-69.

224. Кузнецов А. М. Этническое и национальное в политологическом дискурсе / А. М. Кузнецов // Полис. – 2007. – № 6. – С. 9-23.

225. Кузьменко А. Глобалізація, національні духовні цінності, таємні операції спецслужб [Електронний ресурс] / А. Кузьменко // Юридичний журнал. – 2006. – №5. – Режим доступу до журн. :<http://www.justinian.com.ua/index.php>

226. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма [Електронний ресурс] / Ч. Кукатас. – Режим доступу : http://dialogs.org.ua/ua/issue_full.php?m_id=10227.

227. Куліш І.М. Мовні проблеми великого міста / Інна Михайлівна Куліш // Управління великим містом: адміністрування та безпосередня демократія (проблеми теорії і практики) : матер. II укр.-польськ. наук.-практ.

конф. (4-5 грудня 2003 р., м. Львів). – Львів : Добродійний громадський Фонд ім. Князя Осмомисла, 2004. – С. 75-81.

228. Кульман Анри. Экономические механизмы: [пер. с франц.] / А.Кульман ; [под общ ред Н.И. Хрустальной]. – М.:Прогресс; Универс, 1993. – 192 с.

229. Купрій В. Процес творення державної політики як об'єкт наукових досліджень [Електронний ресурс] / В.Купрій // Державне управління: теорія та практика. – 2006. – № 2. – Режим доступу: <http://e-journals/DUTP/2006-2>. – Заголовок з екрану.

230. Куропятник А. И. Мультикультурализм: проблемы социальной стабильности полиэтнических обществ / Куропятник А. И. – СПб. : Издательство СПбГУ, 2000. – 205 с.

231. Куц Ю. О. Етнонаціональні державотворчі процеси в Україні (управлінський аспект) : автореф. дис... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / Куц Юрій Олександрович. – К., 2005. – 32 с.

232. Куць О. До питання про перспективи національної держави в умовах глобалізації (етнонаціональний вимір) / О.Куць, Н.Ромашова // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Питання політології. – 2003. – № 592. – С. 272-281.

233. Куць О.М. Етнополітичні аспекти розбудови Української держави / Куць О.М., Куц Ю.О. – Х. : Видання журналу «Березіль», 1999. – 274 с.

234. Куць О.М. Етнополітологія : [навч. посіб] / О.М. Куць. – Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2005. – 264 с.

235. Кырдина С. Социокультурный и институциональный подходы как основа позитивной социологии в России [Електроннийресурс] / Светлана Кырдина // Социальные исследования. – 2002. – № 12. – Режим доступу до журн. : www.ecsocman.edu.ru.

236. Лазебник С. Закордонне українство: витоки та сьогодення / С.Лазебник. – К. : Істина, 2007. – 223 с.

237. Лазор О. Д. Інституціоналізація публічної самоврядної влади в Україні : [монографія] / О. Д. Лазор. – Львів : ЛІДУ НАДУ, 2009. – 440 с.

238. Латинін М.А. Теоретичні підходи щодо визначення механізму державного регулювання розвитку аграрного сектора економіки України [Електронний ресурс] / М.А. Латинін. // Державне управління: теорія та практика. – 2005. – № 2. – Режим доступу до журнл. : <http://www.nbuuv.gov.ua/e-journals/DUTP/2005-2/txts/galuz/05lmaseu.pdf>.

239. Латинін М.А. Нормативні механізми єдності принципів, цілей та напрямів політики держави в етнополітичній сфері / М.А. Латинін / Актуальні питання проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти: зб. наукових праць / за ред. д.філос.н. Журби М.А. – Рубіжне вид-во СНУ ім. Даля, 2016. – С. 205-207.

240. Латинін М.А. Міжнародний досвід захисту прав і сприяння розвитку культур національних меншин / М.А. Латинін / Збірник наукових праць «Теорія та практика державного управління» – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2015. – Вип. 2 (49). – С. 311-316.

241. Леонова А. Діяльність координаційних і консультативно-дорадчих органів з питань етнонаціональної політики [Електронний ресурс] / А.Леонова // Політичний менеджмент. – 2005. – № 3 (12). – Режим доступу :<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=40&c=783>

242. Леонова А. Етнокультурна політика України (концептуальний підхід) / Алла Леонова // Вісник УАДУ. – К. : Вид-во УАДУ. – 2000. – № 2. – С. 260-268.

243. Лепешков Ю. Гражданство Европейского союза: нонсенс или объективная закономерность в международном праве [Электронный ресурс] / Ю. Лепешков // Белорусский журнал международного права и международных отношений 1998. – № 5. – Режим доступа : http://evolutio.info/index.php?option=com_content&task=view&id=254&Itemid=49

244. Линклейтер Э. К постсуверенному политическому пространству? [Электронный ресурс] / Э.Линклейтер // Этнические и региональные конфликты в Евразии : [в 3 кн.] / [Под ред. Б. Коппитерса, Э. Ремакля, А. Зверева]. – М.: Весь Мир, 1997. – Книга 3: Международный опыт разрешения конфликтов. – Режим доступа : <http://poli.vub.ac.be/publi/etni-3/>

245. Логвинчук В. В. Толерантність як ціннісна детермінанта політичної культури : дис... канд. політ. наук : 23.00.03 / Логвинчук Валенина Василівна. – К., 2007. – 211 с.

246. Лозко Г. С. Етнологія України. Філософсько-теоретичний та етнорелігієзнавчий аспект / Г.С.Лозко. – К. : АртЕк, 2001. – 304 с.

247. Лойко Л. Типологічне позиціонування національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства [Електронний ресурс] / Л.Лойко // Політичний менеджмент. – 2005. – № 5 (14). – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=44&c=898>

248. Лопушинський І.П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: досвід, проблеми та перспективи / І. П. Лопушинський ; Національна академія держ. управління при Президентові України. – К. : Олді-плюс ; Херсон : [б.в.], 2006. – 456 с.

249. Луканська Г. Щоб жити в мирі, слід навчитися разом розв'язувати проблеми / Г.Луканська // Голос України. – № 201 від 27 жовтня 2006 р. – С. 4.

250. Лукьянчикова В. Н. Литературный e-mail-проект / В. Н. Лукьянчикова // ИЯШ. – 2003. – № 1. – С. 18-22.

251. Луцишин Г. Національні меншини та політичний процес в Україні [Електронний ресурс] / Г.Луцишин // Етнокультурні проблеми політичного процесу в Україні: [колективна монографія]. – Львів, 2001.– Режим доступу : <http://www.westukr.itgo.com/Lucyshyn.html>

252. Луцишин Г. Національні меншини та політичний процес в Україні [Електронний ресурс] / Г.Луцишин // Вісник Львівського університету. Серія:

філософські науки. – Л., 2002. – Вип. 4. – Режим доступу : <http://www.westukr.itgo.com/Lucyshyn.html>

253. Луцишин Г. Особливості розвитку політичної нації в умовах поліетнічності / Г.Луцишин // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Випуск 21. – 2009. – С. 189-192.

254. Луцишин Г.І. Особливості розвитку етнічних партій в Україні / Г.І.Луцишин // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н.Каразіна. – № 912: Серія: Питання політології. Вип.17. – 2010. – С. 113-118.

255. Луцишин Г.І. Політизація етнічності: консолідація чи деконсолідація нації? [Електронний ресурс] / Г.Луцишин // Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв : щоквартальний науковий журнал. – № 2. – 2011. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vdakk/2011_2/42.pdf

256. М'язова І.Ю. Про місце та роль мультикультуралізму в комунікативному просторі / І.Ю.М'язова // Філософські проблеми гуманітарних наук. – 2008. – № 12-13. – С. 156-160.

257. Мазука Л. Досвід Швейцарії у забезпеченні толерантного співіснування етнічних груп / Л.Мазука // Стратегічні пріоритети. – №1(6). – 2008. – С. 53-58.

258. Майборода О. Дебютує етнополітика / О.Майборода // Віче. – 1992. – № 5. – С. 122-134.

259. Майборода О. Етнічна карта на парламентських виборах не стане козирною: не той розклад [Електронний ресурс] / О.Майборода // Контекст. – 2001. – №11. – Режим доступу до журн. : <http://www.ucipr.kiev.ua/index.php>

260. Майборода О. Етнонаціональна політика і перспективи етносоціального розвитку в Україні / О.Майборода // Сучасність. – 1995. – № 12. – С. 73-79.

261. Майборода О. Ідентифікація «корінного народу» як суб'єкта етнополітичної сфери у світлі норм міжнародного права та етнополітичної

практики зарубіжних країн / О.Майборода // Вісник Держкомнацміграції України. – 2002. – № 4. – С. 91-97.

262. Макаренко Н. До питання про пріоритетні напрямки сучасної етнополітики [Електронний ресурс] / Н.Макаренко // Наукові записки / Курасівські читання – 2005. – К.: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2006. /Сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 30. – Кн. 1. – Режим доступу до журн. : http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/NZ30_1_33.pdf

263. Макарихіна О.А. История терминов в истории гуманитарной науки (на примере термина «этнос») / О.А.Макарихіна // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2009. – № 1. – С. 146-152.

264. Максименюк М.Ю. Соціально-філософський дискурс етнонаціональних конфліктів та умови їх подолання [Електронний ресурс] / М.Ю.Максименюк // Соціальні технології : актуальні проблеми теорії та практики [Текст] : зб. наук. пр. / Класич. приват. ун-т ; [редкол. : О. Л. Скідін (голов. ред.) та ін.]. – Запоріжжя : КПУ, 1998. – Вип. 49. – 2011. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Staptp/2011_49/files/ST49_37.pdf

265. Мала енциклопедія етнодержавознавства / [Ю. Римаренко (ред.) та ін.] ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В.М.Корецького. – К. : Генеза, Довіра, 1996. – 942 с.

266. Манжола П. Г. Форми участі громадськості у діяльності органів влади та прийнятті політичних рішень / П.Г.Манжола // Стратегічні пріоритети : зб. наук. пр. – К. : Вид-во НІСД, 2007. – Вип. 4 (5). – С. 13-18.

267. Марасюк С.С. Моделювання розвитку сучасної української державності з огляду на етнонаціональну складність суспільства [Електронний ресурс] / С.С.Марасюк. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/sociuminfanalitingdnepр/home>

268. Марасюк С.С. Перспективні моделі розбудови української державності [Електронний ресурс] / С.С.Марасюк. – Режим доступу : <https://sites.google.com/site/sociuminfanalitingdnepr/home>

269. Мартинелли А. От мировой системы к мировому обществу? [Электронный ресурс] / А. Мартинелли // Социологические исследования. – 2009. – № 1. – Режим доступа : <http://www.teoria-practica.ru/.../366-2009-12-26-08-02-45>.

270. Мартиненко О.А. Міжнародна донорська допомога в галузі правлюдини: хто є сучасними «грантожерами» в Україні? [Електронний ресурс] / О.А.Мартиненко // Дзеркало тижня. Україна. – 2011. – № 30. – Режим доступу : <http://umdp1.info/files/docs/1313091842.doc>

271. Маруховська О. Етнополітична безпека як різновид національної безпеки / О.Маруховська // Демократія і державність в Україні: проблеми гармонізації. – К. : Логос, 1997. – С. 61-62.

272. Маруховська-Картунова О. Етнополітичні конфлікти: де, коли і як бунтують етнічні групи / О. Маруховська-Картунова // Наукові записки / Збірник. – К. : Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2006. – 409 с. / Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – С. 237-253.

273. Марущенко В. Україні потрібна Рада з питань етнополітики при Президентові України [Електронний ресурс] / В.Марущенко. – Режим доступу : <http://www.sd.net.ua>. – Заголовок з екрана.

274. Марченко Г.И. Этнос как объект и субъект политики: социальные основы национальной политики / Г.И. Марченко// Вестник МГУ. – 1997. – № 5. – С. 12-17.

275. Марчук Н.В. Політизація діяльності громадських організацій етнічних меншин як чинник етноконфліктних ситуацій [Електронний ресурс] / Н.В.Марчук // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К., 2008. – Вип. 41. (підсерія

«Курасівські читання»). – Режим доступу до журн. :
http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/nz_41_45.pdf

276. Матвеева С.А. Этнические конфликты и этнополитические отношения / С.А. Матвеева // Ежегодник. – 2007. – С. 148-160.

277. Матеріали «круглого столу» Кримські татари: «національна меншина» або «корінний народ». Політичний та юридичний аспекти питання. – Київ, Український незалежний центр політичних досліджень за підтримки фонду «Ноу-Хау» уряду Великобританії, 1999. – 118 с.

278. Махній М. Європейська ідентичність [Електронний ресурс] / Микола Махній // Етнопсихологія в запитаннях і відповідях. – Режим доступу : <http://makhniy.blogspot.com/>. – Заголовок з екрана.

279. Международная безопасность и обороноспособность государств (понятия, определения, термины) / [под общ. ред. О. К. Рогозина]. – М. : Право, 1998. – 248 с.

280. Международный пакт о гражданских и политических правах [Электронный ресурс] / Организация Объединенных Наций. – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml

281. Мельниченко О. А. Підвищення рівня та якості життя населення: механізм державного регулювання : [монографія] / О. А. Мельниченко. – Х. : Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2008. – 232 с.

282. Микієвич М.М. Інституційне право Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки : [монографія] / М. М. Микієвич. – Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2005. – 416 с.

283. Митрохин С. С. Политика государства и ценности общества / С.С.Митрохин // Полис. – 1997. – № 1. – С. 36-39.

284. Михайленко В.И. Глобализация и глобальное управление / В.И. Михайленко. – Екатеринбург, 2008. – 296 с.

285. Михеев В.В. Глобализация и азиатский регионализм: Вызовы для России / В.В. Михеев. – М.: РАН. Ин-т Дальн. Востока, 2001. – 224 с.

286. Міграція в Україні факти і цифри [Електронний ресурс] / Міжнародна організація з міграції (МОМ) Представництво в Україні. – Київ, 2011. – Режим доступу : http://iom.org.ua/pdf/Facts&Figures_b5_ua_f.pdf. – Заголовок з екрана.

287. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_105. – Заголовок з екрана.

288. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : http://zakon.rada.gov.ua/go/995_043. – Заголовок з екрана.

289. Міл Дж. С. Про свободу. Роздуми про представницьке врядування / Д.С.Міл ; [пер. з англ. Є. Мірошниченко та ін.]. – К. : Вид-во С. Павличко, 2001. – 463 с.

290. Мовний закон регіоналів набрав чинності[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/57568>. – Заголовок з екрана.

291. Мовчан П. Камо грядеши, Україно? : [виступ П. Мовчана на парламентських слуханнях на тему: «Національна ідентичність в Україні в добу глобалізаційних викликів: проблеми та шлях збереження» 9 грудня 2009 р.] [Електронний ресурс] / П. Мовчан // Голос України. – 2009. – 24 грудня. – Режим доступу : <http://www.golos.com.ua/Article.aspx?id=159148>

292. Модернізація України – наш стратегічний вибір : Щорічне Послання Президента України до Верховної Ради України. – К., 2011. – 416 с.

293. Модернізація України: визначення пріоритетів реформ: проект до обговорення [Електронний ресурс] / [відп. ред.: Ігор Коліушко, Ігор Бураковський, Олександр Сушко... та ін.; Міжнародний фонд «Відродження»... та ін.]. – Київ, 2009. – Режим доступу : <http://www.pravo.org.ua/images/documents/Modernization.pdf>

294. Моніторинг перших місяців діяльності Валерії Лутковської на посаді Омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу

[:http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1788:2012-06-20-10-06-26&catid=14:2010-12-07-14-44-26&Itemid=7](http://www.ombudsman.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1788:2012-06-20-10-06-26&catid=14:2010-12-07-14-44-26&Itemid=7)

295. Мукомель В. Грани інтолерантності (мигрантофобії, етнофобії) / В.Мукомель // Соціологічні дослідження. – 2005. – № 2. – С. 56-66.

296. Мунтян М.А. Глобалізація і стійке розвиток / Мунтян М.А., Урсул А.Д. – М.: Ступени, 2003. – 302 с.

297. На Миколаївщині вперше прийнято обласну програму щодо розвитку національних меншин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://islam.in.ua>. – Заголовок з екрана.

298. На підтримку національних меншин в 2012 році виділено майже 162 тисячі гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.oblrada.mk.ua>. – Заголовок з екрана.

299. На парламентських слуханнях «Рівні права та рівні можливості в Україні: реалії та перспективи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kpi.ua/>

300. На програму «Київ етнічний» на 2012-2015 роки виділять 4,5 мільйонів гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/4067/news/1333617888.html>. – Заголовок з екрана.

301. Нагорна Л. Національна ідентичність в Україні / Л.Нагорна. – К. : ІПіЕНД, 2002. – 272 с.

302. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика / Л. Нагорна. – К. : Світогляд, 2005. – 315 с.

303. Нагорна Л. Соціокультурні та політичні параметри регіональних ідентифікацій в Україні [Електронний ресурс] / Л.Нагорна // Наукові записки: Зб. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАНУ, 2006. – Сер. «Політологія і етнологія». – Вип. 29. – Режим доступу до журн. : http://www.ipiend.gov.ua/img/scholarly/file/29_32.pdf

304. Надолішній П. І. Етнонаціональний аспект адміністративної реформи в Україні (теоретико-методологічний аналіз) : автореф. дис... д-ра

наук з держ. упр. : спеціальність 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / П.І.Надолішній. – Київ, 1999. – 36 с.

305. Надолішній П.І. Розбудова нової системи врядування в Україні: етнонаціональний аспект. (Теоретико-методологічний аналіз) / Надолішній П.І. – К. ; Одеса : Вид-во УАДУ ; Астропринт, 1999. – 304 с.

306. Наулко В. Хто і відколи живе в Україні / В.Наулко. – К. : Голов. спеціаліз. ред. літ. мовами нац. меншин України, 1998. – 80 с.

307. Национальные меньшинства: десять лет после принятия закона: Интервью с В. Евтухом // Наша газета +. – 2002. – № 23 (21 июня). – С. 4.

308. Національні меншини в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://uk.wikipedia.org/wiki>. – Заголовок з екрана.

309. Національно-етнічні процеси та відносини[Електроннийресурс] / Alive-Inter. – Режим доступу:<http://Alive-Inter.net/ukr/textBookPage-60419utslul>. – Заголовок з екрана.

310. Невизнані і частково визнані держави[Електроннийресурс]. – Режим доступу:<http://znaimo.com.ua>. – Заголовок з екрана.

311. Неклеса А. Реквием XX веку / А.Неклеса // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. –№ 1-2. –С. 9-18.

312. Нестеренко Г.О. Національна ідея як атрактор розвитку нації / Г.О. Нестеренко // Еліти і цивілізаційні процеси формування націй : [зб. ст.] / [редкол.: О.О. Рафальський (голов. ред.) та ін.]. – К. : ЕксОб, 2006. – Т. 2. – С. 347-359.

313. О внесении изменений в Закон Украины «О гражданстве Украины» относительно двойного гражданства в УкраинеПроект закона Украины от 15.02.2013 № 2308 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/search/law/project>. – Заголовок з екрана.

314. О Концепции государственной этнонациональной политики Украины **Проект закона Украины от 07.03.2012 № 10152** [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://search.ligazakon.ua/search/law/project>. – Заголовок з екрана.

315. Огренич Н. Державна мова як чинник національної безпеки / Н. Огренич // Вересень. – 2003. – № 1 (23). – С. 50-56.

316. Омуралиев Н. А. Основные механизмы управления межэтническими отношениями в Кыргызстане [Электронный ресурс] / Н.А.Омуралиев, Е.С.Кокарева. – Режим доступа : <http://ethnic.analytics.kg/2011-05-20-07-29-26.html>

317. Опозиція пропонує встановити порядок використання української та іноземних мов[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua>. – Заголовок з екрана.

318. Основи законодавства України про культуру [Електронний ресурс]: Закон України від 14 лютого 1992 року № 2117-ХІІ: станом на 1 січня 2010 р. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2117-12>

319. Ословські рекомендації щодо мовних прав національних меншин і пояснювальна записка. – Гаага : Функція міжнац. відносин, 1998. – 37 с.

320. Орзіх М. Інноваційна реконструкція адміністративно-територіального устрою України / М. Орзіх // Право України. – 2005. – № 7. – С. 11-15.

321. Ортега-и-Гассет Х. Тема нашого часу / Ортега-и-Гассет Х. // Сознание европейской культуры XX века. – М. : Политиздат. – С. 264-267.

322. Оцінка стану українського парламентаризму на основі керівних принципів демократичних парламентів. – Доповідь Лабораторії законодавчих ініціатив у рамках проекту USAID«Програма сприяння парламенту II», 2011р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://parlament.org.ua/upload/docs/Benchmarks_democracy_1.pdf. – Заголовок з екрана.

323. Павлова Е. Б. Идеи мультикультурализма в формировании идеологии глобализирующегося общества. Теоретические аспекты [Електронний ресурс]/ Е.Б.Павлова // Исследования международных

отношений. – СПб.: Изд-во СПбГУ, 2004.–Режим доступа до журн. :www.sir.edu.

324. Павлюк С. Драматичність процесу самоідентифікації українців у сучасних умовах : влада і суспільство [Електронний ресурс] / С. Павлюк // Україна – проблема ідентичності : людина, економіка, суспільство. – Режим доступу : [http:// www.kennan.kiev.ua /kkp/ content/ publications/ conf_books/ Lviv_text.pdf](http://www.kennan.kiev.ua/kkp/content/publications/conf_books/Lviv_text.pdf).

325. Панарин А.С. Глобальное политическое прогнозирование / А.С.Панарин. – М. : «Алгоритм», 2000. – 352 с.

326. Панарин А.С. Опасности и риски глобализации / Панарин А.С. // Наш современник. – 2001. – №1. –С. 34-35.

327. Панарин А.С. Политология / А.С.Панарин. – М. : «Проспект», 1997. – 408 с.

328. Папієв М.М. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про затвердження «Стратегії державної етнонаціональної політики» [Електронний ресурс] / М.М.Папієв // Верховна Рада України. – Режим доступу : w1.c1.rada.gov.ua/pls/.../webproc34?id...– Заголовок з екрана.

329. Парламентські слухання на тему: «Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.uvkr.com.ua/news/1044>

330. Пасісниченко І.М. Мультикультуралізм у сучасному європейському дискурсі: від надії до розчарування і далі [Електронний ресурс] / І.М.Пасісниченко, Ю.В.Пасісниченко // Практична філософія перед викликами сучасності. – Харків : ХНУВС, 2011. – Режим доступу до журн. : <http://zavantag.com/docs/index-20912522-1.html>

331. Патрик Дж. Бьюкенен. Смерть Запада / Патрик Дж. Бьюкенен ; [пер. з англ. А. Башкирова]. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 446 с.

332. Пахомов Ю. Н. Взгляд на трансформации в Украине с позиций глобализации [Електронний ресурс] / Ю.Н. Пахомов // Стратегія економічного розвитку України: Науковий збірник. – Вип. 1(8). – К. : КНЕУ,

2002. – Режим доступу :
http://studentam.kiev.ua/download/strateg_ekonom_rozv_ukr.rar
333. Пелагеша Н. Є. Європейська ідентичність: зміст, функції, механізми формування [Електронний ресурс] / Н. Є. Пелагеша // Мультиверсум. Філософський альманах : зб. наук. праць / [гол. ред. В. В. Лях]. – К. : Український центр духовної культури, 2007. – Вип. 60. – Режим доступу до журн. : http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_60/Pelagesha.pdf
334. Пелагеша Н. Освіта для деконструкції ідентичності (про політичний зміст Болонського процесу) / Н.Пелагеша // Віче. – 2007. – № 13. – С. 43-45.
335. Передвиборча програма Партії мусульман України «Духовність, справедливість та порядок» // Урядовий кур'єр. – 1998. – 5 лютого. – С. 7.
336. Переслегин С. Б. Самоучитель игры на мировой шахматной доске / С.Б.Переслегин. – М. : АСТ; СПб.: TerraFartastica, 2006. –619 с.
337. Перспективи зміни процедури прийняття законів у Верховній Раді України. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/catalogue/8/>. – Заголовок з екрана.
338. Петренко І. Сутність державної політики та державних цільових програм [Електронний ресурс]/ І. Петренко // Віче. – 2011. – №10. – Режим доступу до журнл. : www.viche.info/
339. Печчеи А. Человеческие качества / А. Печчеи. –М.: Прогресс, 1985. –312с.
340. Пилипчук В.Г. Вплив глобалізаційних процесів на конституційний лад, територіальну цілісність і недоторканність України [Електронний ресурс] / Пилипчук В.Г., Дзьобань О.П. // Гуманітарний часопис збірник наукових праць. – Харків : ХАІ, 2010. – № 1 (22). – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/GumCh/2010_1/PDF/01.pdf
341. Пироженко В. Національна консолідація в умовах обмеження державного суверенітету [Електронний ресурс] / В. Пироженко // Політичний

менеджмент. –2006. – № 6. – Режим доступу до журн. :
<http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=65&c=1476>

342. Піскун В. Сучасна українська національна ідея: теоретико-емпіричне дослідження / В. Піскун, Т. Воропаєва // Українознавство. Календар-щорічник-2004. – К. : Українська видавнича спілка, 2003. – С. 127-134.

343. План заходів МВС щодо протидії расизму та ксенофобії на період до 2012 року, затвердженого розпорядженням МВС України від 18.02.2010 № 94. [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://umdpl.info/files/docs/1267441916.doc>

344. Плохих В.І. Адміністративний ресурс під час виборчої кампанії: сутність, механізми, індикатори застосування / В.І.Плохих, А.М.Гриськова // Наукові праці. Політичні науки – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – Вип. 66. – Т. 79. – С. 94-98.

345. Плохих В.І. Етнічна глобалізація: поняття та зміст/ В.Плохих // Стратегічні пріоритети. – №3(16). – 2010. – С. 114-120.

346. Плохих В.І. Соціально-комунікативна проблематика у дослідженнях державно-управлінських відносин / В.І.Плохих, К.О.Тригуб // Наукові праці. Державне управління – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2009. – Вип. 112. – Т. 125. – С. 38-41.

347. Плохих В.І. Теоретико-методологічні основи дослідження процесів глобалізації / В.І.Плохих, Фуртатов В.С. // Наукові праці. Державне управління – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2010. – Вип. 135. – Т. 147. – С. 17-21.

348. Подробнее см.: Анисимова Н. В. Принцип субсидиарности в европейском праве : автореф. диссертации на соискание ученой степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право ; Европейское право» / Н.В.Анисимова –М.,2005. – 26 с.

349. Покровский Н. В зеркале глобализации / Никита Покровский, Карен Момджян, Ульрих Бек и Ко. ; автор-составитель Ашкерев А.Ю. //

Сумерки глобализации: Настольная книга антиглобалиста: Сб. – М.: ООО «Издательство АСТ:ЗАО НПП «Ермак»», 2004. –352 с. – С. 54-74.

350. Политология : Энциклопедический словарь / [общ. ред. и сост. : Ю.И.Аверьянов]. – М. : Изд-во моск. Коммерч. Ун-та, 1993, – 431 с.

351. Політична наука. Словник : [категорії, поняття і терміни] / Борис Кухта, Анатолій Романюк, Любов Старецька [та ін.]. – Л. : Кальварія, 2003. – 500 с.

352. Політологія : [в 2 кн.] Кн. 2. : Держава і політика / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Харченко. – 2-вид., перероб. та доп. – К. : Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 664 с.

353. Політологія: [підручник] [Електронийресурс]/ За ред. М.Вегеша.– 3-тє вид., перероб. і доп. – К.: Знання, 2008. – Режим доступу:<http://pidruchniki.ws>

354. Положення про Раду представників громадських організацій національних меншин України : Указ Президента України від 22 липня 2000 року № 908. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.minelres.lv/NationalLegislation/Ukraine/Ukraine_MinorityCouncil_Ukrainian.htm

355. Положення про Раду представників громадських організацій національних меншин України : Від 22.07.2000 р. № 908/2000, із змінами від 9.02.2004 р. № 172/2004 [Електронийресурс]/ Україна. Президент. // Урядовий кур'єр. – 18/02/2004.– Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/600/2000>

356. Понад чверть українців підтримують автономію свого регіону або федеративний устрій держави [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=869. – Заголовок з екрана.

357. Пономарьов А. Українська етнографія / А.Пономарьов. – К. : Либідь, 1994. – 318 с.

358. Попова І.М. Механізми реалізації державної етнонаціональної політики щодо національних меншин України: регіональний аспект : дис...

канд. наук з держ. управління: 25.00.02 [Електронний ресурс] / Попова Ірина Миколаївна. – К., 2007. – <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/252783.html>

359. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення щодо встановлення відповідальності за прояви ксенофобії, антисемітизму, расової, релігійної та інших форм нетерпимості» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zakonoproekt.org.ua/viewhtm.aspx?hn=Pojasnjuvaljna_zapyska_18_03_20133. – Заголовок з екрана.

360. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakonoproekt.org.ua/>. – Заголовок з екрана.

361. Принципи Європейської Хартії місцевого самоврядування : [навчальний посібник] / Пітнік М., Кравченко В., Моньйо Е. С., Фонтан Б., Черников В. та ін. – К. : КНЕУ, 2000. – 206 с.

362. Про біженців : Закон України від 21.06.2001 № 2557-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 47. – Ст. 250.

363. Про вибори Верховної Ради Криму : Закон Республіки Крим від 17 вересня 1993 р. (з доп. від 14 жовтня 1993 р. і змін. від 9 грудня 1993 р., від 5 червня 1996 р., від 13 червня 1996 р., від 26 березня 1997 р.) // Відомості Верховної Ради Криму. – № 5. – 1993. – Ст. 218.

364. Про вибори депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим: Закон Автономної Республіки Крим від 18 червня 1997 р. // Відомості Верховної Ради Криму. – 1997. – № 7. – Ст. 102.

365. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 25 березня 2004 року № 1665-IV [Електронний ресурс] // Вісник Верховної Ради України. – 1997. – № 43. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4061-17>

366. Про вибори народних депутатів України [Електронний ресурс] : Закон України від 17 листопада 2011 року № 4061-VI // Відомості Верховної

Ради України. – 2012. – № 10-11. – Ст.73. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/4061-17>

367. Про внесення змін до розпорядження голови облдержадміністрації від 12 вересня 2007 року № 295-р «Про раду представників громадських організацій національних менших області при голові облдержадміністрації» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MI100364.html. – Заголовок з екрана.

368. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III // Відомості Верховної Ради. – 1991. – №50. – С. 701-725.

369. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 № 2235-III // Відомості Верховної Ради України.– 2001. –№ 13.– Ст. 65.

370. Про додаткові заходи з облаштування кримських татар, інших осіб, депортованих за національною ознакою, та їх нащадків, які повернулися чи повертаються на постійне місце проживання в Україну : Указ Президента України №615/2010 від 14 травня 2010 р. [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/615/2010>

371. Про Засади державної політики України в галузі прав людини : Постанова Верховної Ради України від 17.06.1999 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 35. – Ст. 303.

372. Про затвердження міської цільової програми «Київ етнічний» на 2012-2015 роки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://document.ua/pro-zatverdzhennja-miskoji-cilovoyi-programi-kiyiv-etnichnii-doc99984.html>

373. Про затвердження Положення про порядок легалізації об'єднань громадян [Електронний ресурс] : Положення від 26.02.1993 № 140.– Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/140-93-%D0%BF>

374. Про заходи щодо підтримки діяльності національно-культурних товариств[Електронний ресурс] : Розпорядження від 21.09.2001 № 252/2001-рп. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/252/2001-%D1%80%D0%BF>

375. Про зміни і доповнення до Закону України «Про об'єднання громадян» : Закон України від 11.07.2001 № 2651-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 44. – Ст. 232.

376. Про імміграцію : Закон України від 07.06.2001 № 2491-III // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 41. – Ст. 197.

377. Про Концепцію державної етнонаціональної політики України : Проект Закону України 10152-1 від 12.03.2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakonoproekt.org.ua/>

378. Про Національний план з виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України [Електронний ресурс] : Указвід 22.04.2011 № 494/2011. – Режим доступу : <http://zakon.rada.gov.ua/go/494/2011>

379. Про національні меншини: Закон України від 25 черв. 1992 р. № 2494-XII [Електроннийресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 36. – Режимдоступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2494-12>

380. Про об'єднання громадян : Закон України від 16 черв. 1992 р. № 2460-XII [Електроннийресурс] // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 34. – Режимдоступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2460-12>

381. Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади [Електронний ресурс] : Указ від 09.12.2010 № 1085/2010. – Режим доступу :<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1085/2010>

382. Про основи національної безпеки України : ЗаконУкраїнивід 19.06.2003 № 964-IV[Електроннийресурс] // ВідомостіВерховноїРадиУкраїни. – 2003. –№ 39. –Режимдоступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=964-15>

383. Про парламентські слухання на тему: «Етнонаціональна політика України: здобутки та перспективи» 11 січня 2012 року [Електронний ресурс] : Постанова від 08.09.2011 № 3711-VI. – Режим доступу :http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=244856286

384. Про порядок реєстрації філіалів, відділень, представництв та інших структурних осередків громадських (неурядових) організацій зарубіжних держав в Україні [Електронний ресурс] : Постанова від 26.02.1993 № 145. – Режим доступу :<http://zakon.rada.gov.ua/go/145-93-%D0%BF>

385. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 № 3773-VI // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 23. – Ст. 161.

386. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації [Електронний ресурс] : Указ від 24.03.2012 № 212/2012. – Режим доступу :<http://zakon.rada.gov.ua/go/212/2012>

387. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини : Закон України від 23.12.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – № 20. – Ст. 99.

388. Про функціонування української мови в Україні: мат-ли парламентських слухань 12 березня 2003 р. – К. : Поточний архів Верховної Ради України, 2003. – 66 с.

389. Проблема обмеження державного суверенітету в умовах інтеграції України до ЄС. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/376/>. – Заголовок з екрана.

390. Проблема реформування центральних органів виконавчої влади з питань етнонаціональної політики в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/catalogue/8/>. – Заголовок з екрана.

391. Проблеми правового та інституціонального забезпечення збереження і підтримки культур національних меншин в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.niss.gov.ua/articles/894/>. – Заголовок з екрана.

392. Проект Закону про Концепцію державної етнонаціональної політики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc34?id=&pf3511=42769&pf35401=216410. – Заголовок з екрана.

393. Проект Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України» // Кримські студії. Пояснювальна записка до проекту Закону України «Про Концепцію державної етнонаціональної політики України / Беліцер Н., Євтух В., Майборода О. та ін. – 2005. – № 1-2. – С. 6-17.

394. Проект указу Президента України про «Стратегію боротьби з дискримінацією в Україні» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=244963098&cat_id=244274160. – Заголовок з екрана.

395. Пропонується проводити всеукраїнські олімпіади з мов нацменшин [Електронний ресурс] / Прес-служба Міністерства освіти і науки, молоді і спорту. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=245234371&cat_id=244277212. – Заголовок з екрана.

396. Протокол № 2 засідання ради представників громадських організацій національних меншин області при голові облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : migma.mk.gov.ua. – Заголовок з екрана.

397. Протокол № 3 засідання ради представників громадських організацій національних меншин області при голові облдержадміністрації [Електронний ресурс]. – Режим доступу : migma.mk.gov.ua. – Заголовок з екрана.

398. Прушківська Е.В. Суперечності розвитку глобалізації: національний аспект [Електронний ресурс] / Е.В.Прушківська, Ю.О.Шевченко // Вісник Запорізького національного університету. – 2009. –

- № 1 (4). – Режим доступу до журн. :
http://archive.nbu.gov.ua/portal/natural/vznu/eco/2009_1/161-166.pdf
399. Ратленд П. Глобалізація і посткомунізм / Ратленд П. // *Мирова економіка і міжнарод. стосунки*. – 2002. – № 4. – С. 15-18.
400. Редліх Р. Мироводержавіє ілі мироустройство? / Р.Редліх // *Європа і Росія: діалог культур*. – М. : ІНІОН, 1994. – Вип 1. – С. 90-114.
401. Резнік О. Особистість і громадянське суспільство: досвід теоретичного осмислення/ О.Резнік // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – № 3. – 2002. – С. 68-79.
402. Рибак не виключає проведення референдуму з мовного питання[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://tyzhden.ua/News/69030>. – Заголовок з екрана.
403. Римаренко Ю.І. Національний розвій України: проблеми і перспективи /Ю.І.Римаренко. – К.: Фенікс, 1995. – 436 с.
404. Римаренко, Ю. І. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади : [підручник] / Ю. І. Римаренко, Л. Є. Шкляр, С. Ю. Римаренко. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 264 с.
405. Рішення палати у справі «Подкользіна проти Латвії». Комюніке Секретаря Суду. (ChamberJudgmentintheCaseofPodkolzinav. Latvia)[Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=478>
406. Робертсон Р. Цивілізований плюралізм против миросистемного монізма / Робертсон Р.–М., 1999. – 459 с.
407. Робоча група Богатирьової затвердила нову редакцію мовного закону[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/News/62289>. – Заголовок з екрана.
408. Розвиток етнонаціональних відносин в Україні : стан, тенденції, перспективи / [Д.В.Табачник, Г.Д.Попов, В.М.Воронін, Т.І.Пилипенко]. – Львів : Світ, 2007. – 528 с.

409. Розмова з Богданом Ажнюком [Електрон. ресурс] // Українознавство [електрон. наук. фак. журн.]. – Режим доступу: <http://www.ualogos.kiev.ua/fulltext.html?id=630>. – Заголовок з екрана.

410. Романюк А. Основні етапи розвитку політичної думки у ХХ ст. / Романюк Анатолій // Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії. – 2010. – Вип. 1. – 285 с. – С. 19-30.

411. Ромашкіна О. Українці не відчують своєї національної ідентичності / О.Ромашкіна, Ю.Шевчук // Голос України. – 2009. – 11 грудня. – С. 3.

412. Росенко М.Н. Экономические основы руководства национальными отношениями в условиях зрелого социализма / М.Н.Росенко // Научное руководство национальными отношениями в развитом социалистическом обществе. – Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1981. – С. 49.

413. Россия и Евразия: Проблемы государственности: Материалы круглого стола // Мы. – 1999. – №3 (37). – 26 янв. – С. 34-67.

414. Рябошапко Л. Правове становище національних меншин в Україні (1917-2000): [монографія] / Л. Рябошапко. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2001. – 484 с.

415. Семененко И. Интеграция инокультурных сообществ в развитых странах /И.Семененко // Мировая экономика и международные отношения. – 2006. – № 10. –С. 58-68.

416. Сенюшкіна Т. Державні механізми управління етнічними конфліктами : автореф. дис... д-ра н. з держ. упр. : спеціальність 25.00.02 «Механізми державного управління» / Т.О.Сенюшкіна. – Київ, 2007. – 36 с.

417. Сенюшкіна Т. Права національних меншин та етнічні конфлікти / Т.О.Сенюшкіна // Вісник Української Академії державного управління, 2003. – № 1. – С. 120-129.

418. Серажиева Сания. К вопросу о понятиях «этнополитика» и «национальная политика»[Электронный ресурс] / С.Серажиева. – Режим

доступа :<http://www.analitika.org/article.php?story=20051103220420903>. –

Заголовок з екрана.

419. Сергійчук В. Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти / В. Сергійчук, В. Піскун, Т. Воропаєва // Фундаментальні орієнтири науки. – К. : Фонд фундаментальних досліджень, 2005. – С. 24-53.

420. Сірий Є.В. Соціологія: загальна теорія, історія розвитку, спеціальні та галузеві теорії : [навчальний посібник] / Є.В.Сірий. – К. : Атіка, 2004. – 480 с.

421. Сірокуров Є. Феномен глобалізації в контексті сучасної православної богословсько-культурологічної думки [Електронний ресурс] / Є.Сірокуров // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Філософія. Культурологія: Збірник наукових праць. – № 1 (9). – К. : Вид-во Національного авіаційного університету «НАУ-друк», 2009. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/Vnau_f/2009_1/sirok.pdf

422. Скакун О.Ф. Держава і право: [підручник] / О.Ф.Скакун. – К. : Алерта; КНТ; ЦУЛ, 2009. – 520 с.

423. Скринька Д. Право як фактор економічного розвитку (інституційний підхід) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» [Електронний ресурс] / Д.В. Скринька. – К., 2004. – Режим доступу : law1.boom.ru.

424. Словник української мови / [за ред. І. К. Білодіда]. – К.: Наук. думка, 1970. – Т. 3. – 1972. – 744 с.

425. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е.Сміт ; [пер. з англ. М.Климчука і Т.Цимбала]. – К. : Ніка-Центр, 2006. – 320 с.

426. Соколова В.А. Основы социологии : [учебное пособие для вузов] / В.А. Соколова. – Ростов н/Д. : Феникс, 2004. – 245 с.

427. Сорокин П. Человек. Цивилизация. Общество / П.Сорокин. – М.: Политиздат, 1992. – 116 с.

428. Сорос Дж. Джордж Сорос про глобалізацію / Дж. Сорос; [пер. з англ. А. Фролкін]. – К. : Основи, 2002. – 173 с.

429. Сорос Дж. Мыльный пузырь американского превосходства. На что следует направить американскую мощь / ДжорджСорос ; [пер. с англ. и науч. ред. В. Ионов.]. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2004. – 192 с.

430. Сорос Дж. О глобализации / Дж.Сорос. – М. : «Эксмо», 2004. – 224 с.

431. Соціологічна енциклопедія [уклад. В. Г. Городяненко]. – К. : Академвидав, 2008. – 456 с.

432. Соціологія : [підручник][Електронийресурс]/ Під ред. В. Г. Городяненка. – Київ : Видавничий центр «Академія», 2006. – Режим доступу:<http://ukrlibrary.com.ua/books/32/1/3/3802.html>

433. **Соціологія: [підручник][Електронийресурс]/ Н. П. Осипова, В. Д. Воднік, Г. П. Клімова та ін.; За ред. Н. П. Осипової. – К. : Юрінком Інтер, 2003.** –Режим доступу: <http://radnuk.info/pidrychnuku/sotsiologiya/507-osupova.html>

434. Список органів самоорганізації населення (ОСН), легалізованих виконкомом Миколаївської міської ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.gorsovet.mk.ua>. – Заголовок з екрана.

435. Степико М. Т. Буття етносу: витоки, сучасність, перспективи (філософсько-методологічний аналіз) / М.Т.Степико. – К. : Товариство «Знання», КОО, 1998. – 251 с.

436. Степико М. Українська політична нація: проблеми становлення / М.Степико // Політичний менеджмент. – 2004. – № 1. – С. 19-29.

437. Стогова О.В. Федералізм в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / О.В.Стогова // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2012. – №1 (6). – Режим доступу до журн. : <http://dspace.uabs.edu.ua/bitstream/123456789/8398/1/federalism.doc>

438. Стражний О. С. Український менталітет: ілюзії, міфи, реальність / О. С. Стражний. – К. : Книга, 2008. – 368 с.

439. Стражний А. С. Український менталітет / А. С. Стражний. – К. :
Издательство Подолина, 2008. – 384 с.

440. Стратегії розвитку України: теорія і практика [Електронний
ресурс] / [за ред. О. С. Власюка]. – К. : НІСД, 2002. – Режим доступу :
http://old.niss.gov.ua/book/strateg2/Titul,%20oborot_cnv.htm#a1

441. Стратегія інтеграції України до Європейського Союзу: Указ
Президента України від 11 червня 1998 р. № 615 // Офіційний вісник
України. – 1998. – № 24. – 870 с.

442. Стратегія національної безпеки України. Указ Президента України
від 12 лютого 2007 року № 105/2007 // Стратегічна панорама. – 2007. – № 1. –
С. 3-13.

443. Сушинський О. І. Контроль у сфері публічної влади: теоретико-
методологічні та організаційно-правові аспекти / Сушинський О.І. – Львів :
ЛІДУ УАДУ, 2002. – 468 с.

444. Таран Ю. Глобалізація в сприйнятті українців [Електронний
ресурс] / Ю.Таран // Діалог. – 2005. – 16
листопада. <http://dialogs.org.ua/ru/main/index.html>. – Заголовок з екрана.

445. Термін придатності [Електронний ресурс]. – Режим доступу :
<http://glavcom.ua/articles/2832.html>. – Заголовок з екрана.

446. Тиводар М. П. Етнологія / Михайло Петрович Тиводар. – Ужгород
: Патент, 1998. – 364 с.

447. Тишков В. А. Этнология и политика / В.А.Тишков. – М. : Наука,
2001. – 240 с.

448. Тищенко Ю. Безпорадна Рада. Парадокси нинішнього діалогу
влади та кримських татар [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко. – Режим
доступу : <http://www.pravda.com.ua/articles/2010/09/2/5349052>. – 2010. – 2
вересня.

449. Тищенко Ю.
Політичні партії та національні меншини в оцінках експертів [Електронний

ресурс] / Ю. Тищенко. – Режим доступу :
http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/party-national_minority2013.pdf

450. Тищенко Ю. Прополітику ідентичності: виборча кампанія до Верховної Ради України 2012 року. Аналітичний звіт [Електронний ресурс] / Ю. Тищенко. – Режим доступу :
http://www.ucipr.kiev.ua/userfiles/policy_identity_election2012.pdf

451. Тищенко Ю. Сучасні рекомендації та стандарти ОБСЄ щодо формування державної етнополітики [Електронний ресурс] / Юлія Тищенко // Управління міжетнічними взаєминами : співпраця влади і громади : посібник / уклад. : Ю. Тищенко, С. Горобчишина ; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. – К. : Агентство «Україна», 2010. – Режим доступу :
http://www.ucipr.kiev.ua/files/books/gide_OSCE2010.pdf

452. Токар В. Глобалізм як сучасний етап розвитку світової економічної системи / Токар В. // Збірник наукових праць. Вип. 41. – К. : Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАНУ. – 2004. – С. 83-93.

453. Толстых В.И. Цивилизационный кризис и диалог идеологий / В.И. Толстых // Труды Фонда Горбачева. – М., 2000. – Т. 1. – С. 168-240.

454. Тоув Маллой. Роль національних меншин у процесі розширення та консолідації Євросоюзу [Електронний ресурс] // Переклад Оксана Гриценко. – Режим доступу: <http://www.ecmi.de/>. – Заголовок з екрана.

455. Тоффлер Э. Война и антивоенная. Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века/ Э. Тоффлер, Х. Тоффлер ; [авт. предисл. П. С. Гуревич ; пер. с англ. М. Б. Левина ; оформ. книги А. А. Кудрявцева]. – М.: АСТ: Транзиткнига, 2005. – 412 с. – (Philosophy).

456. Третяк С. М. Концептуальні засади реформування українського громадянського суспільства / С. М. Третяк // Вісник Акад. адвокатури України. – К. : Вид. центр Академії адвокатури України, 2009. – № 2(15). – С. 20-25.

457. Труба – очень важный фактор[Электронный ресурс] / Страна.Ru, 15.12.2005 г. – Режим доступа : <http://www.strana.ru/print/268077.html>. – Заголовок з екрана.

458. Тумовс Р. А. Детермінанти сучасного політичного процес: національний і глобальний вимір [Електронний ресурс] / Р.А.Тумовс // Наукові праці МАУП. – 2011. – Вип. 2 (29). – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Npmaup/2011_2/pdf_files/100-104.pdf

459. Тураев В.А. Этнополитология: [учеб. пособие] / В.А.Тураев. – М.: Логос, 2004. – 388 с.

460. **Туроу Л.К.** Будущее капитализма: Как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир / Туроу Лестер К.; [пер. с англ. А.И. Федорова]. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1999. – 432 с.

461. Тягнибок О. Держбюджет-2013 в умовах дефолту бюджетної системи [Електронний ресурс] / О. Тягнибок. – Режим доступу : <http://blogs.pravda.com.ua/authors/tiahnybok/50c18d883b728/>

462. У Центральній виборчій комісії // Урядовий кур'єр. – 1998. – 9 квітня. – С. 3.

463. Угрин Л. Я. Міжнародні системи: проблеми стабільності / Л. Я Угрин // Політична наука в Україні: стан і перспективи: мат. Всеукраїнської наук. конф. (Львів, 10-11 травня 2007 року) / Укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. – Львів, ЦПД, 2008. – 308 с. – С. 251-257.

464. Удовик С.Л. Глобализация: Семиотические подходы / С.Л.Удовик. –К. : Ваклер, 2002. – 461 с.

465. Україна пасе задніх за рівнем довіри до органів влади[Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/news/2013/02/11/6983262/>. – Заголовок з екрана.

466. Українське суспільство 1992-2008: соціологічний моніторинг / [за ред. В. Ворони, М. Шульги]. – К.: Інститут соціології НАН України, 2008. – 656 с.

467. Українські нацменшини поскаржились у світові інстанції на утиск прав [Електронийресурс] / Главред. 21.02.11. – Режим доступу : <http://ua.glavred.info/politics/>. – Заголовок з екрана.

468. Українці та національні меншини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mfa.gov.ua/mfa/ua/publication/content/379.htm>. – Заголовок з екрана.

469. Устименко В. Етнополітичні процеси: стан та особливості їх прояву в регіональному розрізі / Володимир Устименко // Наукові записки / К.: ІПіЕНД, 2002. – Вип.19. – С. 73-117 (Серія «Політологія і етнологія»).

470. Уткин А. И. Мировой порядок XXI века / А.И.Уткин. – М. : Эксмо, 2002. – 512 с.– (Серия «История XXI века»).

471. Уткин А.Н. Мировой порядок XXI века / А.Н. Уткин. – М. : Издатель Соловьев; Алгоритм, 2001, – 480 с.

472. Уэбстер Фрэнк. Теории информационного общества / Уэбстер Фрэнк ; [пер. с англ. М. В. Арапова, Н. В. Малыхиной ; под. ред. Е. Л. Вартановой]. – М. : Аспект Пресс, 2004. – 400 с.

473. Фадеичева М.А. Нация и этнос в современном политическом процессе [Электронныйресурс] / М.А.Фадеичева // Взаимодействие политической науки с органами государственной власти в формировании политических процессов в Российской Федерации и Новых Независимых Государствах: Сб. науч. ст. по итогам междунар. конф. Екатеринбург, 1-3 нояб. 2002 г.: В 2 ч. – Екатеринбург, 2002. – Ч. 1. – Режим доступа : <http://www.espi.ru/Content/Conferences/Papers2002/faddeicheva.htm>

474. Фесенко В. Від політичного роз'єднання до стратегії інтеграції українського суспільства [Електронний ресурс] / В.Фесенко. – Режим доступу : http://www.experts.in.ua/ua/baza/analitic/index.php?ELEMENT_ID=11353. – Заголовок з екрана.

475. Фесенко В. Голосування за відмінну «кнопкодавства» саботувала опозиція [Електронний ресурс] / В.Фесенко. – Режим доступу :

http://gazeta.ua/articles/fesenko-volodymyr/_golosuvannya-za-vidminu-knopkodavstva-sabotuvala-opozyciya/375674. – Заголовок з екрана.

476. Фигурный Ю. Проблемы исследования украинской этнической истории в контексте украиноведения / Ю.Фигурный // Українознавство. – № 4. – 2008. – С. 70-75.

477. Філософський енциклопедичний словник / [ред. кол. В. І. Шинкарук (голова редкол.)]. – К. : Абрис, 2002. – 742 с.

478. Фукуяма Ф. Сильное государство. Управление и мировой порядок в XXI веке / Френсис Фукуяма ; [пер. с англ.]. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА : ХРАНИТЕЛЬ, 2006. – 220 с.

479. Хевеши М. Массовое общество в XX в. / М.Хевеши // Социс. – 2001. – № 7. – С. 3-12.

480. Хесле В. Кризис индивидуальной и коллективной идентичности / В. Хесле // Вопросы философии. – 1994. – № 10. – С. 112-123.

481. Хижняк Л. Роль міжнародних організацій у національній консолідації України [Електронний ресурс] / Л.Хижняк // Наукові праці. Серія «Політичні науки». – Т. 69, Вип. 56. – 2007. – Режим доступу до журн. : www.nbuv.gov.ua/portal/Soc.../56-12.pdf

482. Хлесткова Л. Етнокультурний розвиток України: історіографічний аспект / Л. Хлесткова // Міжнародна науково-практична конференція «Традиційна народна культура: збереження самобутності в умовах глобалізації», 2004. – Х. : Регіон-інформ. – С. 169-173.

483. Хомич Л.В. О содержании понятия «этнические процессы» / Л.В.Хомич // Советская этнография. – 1969. – № 5. – С. 79-87.

484. Хохлов И.И. Наднациональность в политике Европейского Союза / И. И. Хохлов. – М. : Международные отношения, 2007. – 160 с.

485. Цапок С.О. Етнодемографічна картина сучасного світу (енциклопедичне дослідження) / С.О.Цапок. – Львів : ІРД НАН України, 2007. – 418 с.

486. Церкви Європи возвышають голос против глобалізації [Електронний ресурс] / НГ Релігії. – Режим доступу :http://religion.ng.ru/facts/2001-07-11/3_vote.html. – Заголовок з екрана.

487. Церкви Європи против глобалізації [Електронний ресурс] / НГ Релігії. – Режим доступу :http://religion.ng.ru/facts/2001-07-11/3_vote.html. – Заголовок з екрана.

488. Ціцуашвілі Н. І. Етнополітичний вимір національної безпеки [Електронний ресурс] / Н. І. Ціцуашвілі // Актуальні проблеми політики : Збірник наукових праць. – Одеса : Фенікс, 2011. – Вип. 42. – Режим доступу : http://archive.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/App/2011_42/Cicuashvi.pdf

489. Цыганков А.П. Ганс Моргентау : Погляд на зовнішню політику // Влада й демократія : Закордонні вчені про політичну науку. – М., 1992. – 240 с.

490. Чи існує реальна загроза сепаратизму в Україні? [Електронний ресурс] / Український консенсус. – Режим доступу : <http://newzz.in.ua/engine/go.php>. – Заголовок з екрана.

491. Чирков О. Слабкі місця сучасної українознавчої термінології (за текстами навчальних програм з українознавства) [Електронний ресурс] / О.Чирков // Українознавство. –2002. – № 3. – Режим доступу до журн. :<http://www.rius.kiev.ua/ogol.html>

492. Чмирьова Л. Ю. Районування території України як один із факторів просторового соціально-економічного розвитку регіонів [Електронний ресурс] / Л. Ю.Чмирьова, Н. О.Федяй // Ефективна економіка. – № 4. – 2013. – Режим доступу до журн. : <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1878>

493. Чубко Т. П. Глобалізація: поняття, вплив на сучасні державу і право [Електронний ресурс] / Т. П. Чубко // Форум права. – 2010. – № 1. – Режим доступу до журн. : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-1/10htpdip.pdf>

494. Чупрій Л.В. Соціальні та екологічні аспекти глобалізаційних процесів [Електронний ресурс] / Л.В.Чупрій // Гуманітарні студії : збірник наукових праць. – Випуск 3. – 2008. – Режим доступу до журн. : <http://www.philder.univ.kiev.ua/uploads/editor/Files/Vydanna/Gumanitarni%20studii/3.pdf>

495. Шамхалов Ф. Теория государственного управления / Ф.Шамхалов. – М.: ЗАО «Изд-во «Экономика», 2002. – 638 с.

496. Шевчук Ю. Без ефективної міграційної політики наша держава стане транзитним болотом / Ю.Шевчук // Голос України. – 2008. – 13 березня. – С. 2.

497. Шелест Г. Аналіз реакції світової спільноти щодо проголошення незалежності Косово, Абхазії та Південної Осетії: висновки для України [Електронний ресурс] / Г.Шелест // Чорноморська безпека. – № 3 (17). – 2010. – Режим доступу до журн. : <http://www.niss.od.ua>

498. Шилз Е.А. Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство [Електронний ресурс] / Едвард А. Шилз // «І». – 2001. – № 21. – Режим доступу до журн. : <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/shilz.htm>.

499. Шимченко Л.А. Глобалізаційні процеситаїх вплив на український поступ [Електронний ресурс] / Л.А.Шимченко // Економічний вісник університету. Збірник наукових праць учених та аспірантів. – Випуск 18/1. – 2012. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/evu/2012_18_1/Shymchenko.pdf

500. Шкляр Л.Є. Етнонаціональні чинники державотворення: політологічний аналіз : автореф. дис. ... д-ра політ. наук : спец. 23.00.02 «Політичні інститути та процеси» / Л.Є.Шкляр. – Київ, 1996. – 40 с.

501. Шкурат В. І. Методологічні підходи до аналізу особливостей державного управління в умовах глобалізації [Електронний ресурс] / В. І. Шкурат // Державне управління. – 2006. – № 1. – Режим доступу до журн. : <http://archive.nbu.gov.ua/e-journals/dutp/2006-1/txts/FILOSOFIYA/06sivuug.pdf>

502. Шматко Н.А. Территориальная идентичность как предмет социологического исследования / Н.А.Шматко, Ю.Л.Качанов // Социс. – 1998. –№ 4. –С. 94-98.

503. Шмулевич А. Реванш белой расы начнется в Швейцарии? [Электронный ресурс] / А.Шмулевич // Агенство политических новостей. – Режим доступа:<http://www.apn.ru/opinions/article18159.htm>. – Заголовок з екрана.

504. Шульга М. Етнічні росіяни – нова суперменшість України / М. Шульга // Український часопис прав людини, 1996. – К. : Українська правнича фундація, 1997. – С. 47-52.

505. Шульга М. Симптоми фрагментації суспільства (замість післямови) // Українське суспільство 1992-2007. Динаміка соціальних змін / За ред. В. Ворони, М. Шульги. – К. : Інститут соціології НАН України, 2007. – 544 с.

506. Щедрина О. Возможна ли мультикультурная модель интеграции мигрантов в России? / О.Щедрина // Социологические исследования. – 2004. – № 11. – С. 67-75.

507. Эпштейн М. Новый вид свободы – транскультура [Электронный ресурс] / Михаил Эпштейн. – Режим доступа : /www.veer.info/59/epst_tra.html. – Заголовок з екрана.

508. Этнические войны: досье [Электронный ресурс] / Сотрудничество с Washington ProFile. – Режим доступа :<http://www.washprofile.org>. – Заголовок з екрана.

509. Этнические и региональные конфликты в Евразии : [в 3 кн.] : Кн. 3 Международный опыт разрешения этнических конфликтов / Общ. ред. Б. Коппитерс, Э. Ремакль, А. Зверев. – М. : Издательство «Весь Мир», 1997. – 304 с.

510. Этциони А. От империи к сообществу: новый подход к международным отношениям / А. Этциони ; [пер. с англ. под ред. В. Л. Иноземцева]. – М. : Ладомир, 2004. – 348 с.

511. Юдина Т. О социологическом анализе миграционных процессов / Т.Юдина // Социологические исследования. –2002. – № 10. – С. 102-108.

512. Явір В.А. Суспільно-політичний вимір та правові механізми протидії ксенофобії в Україні : дис... канд. політ. наук : спец. 23.00.05 «Етнополітологія та етностатистика» / В.А.Явір. – Київ, 2008. – 20 с.

513. Язькова А. «Болевые точки» постсоветского пространства. Самопровозглашенные территории между Россией и Европой [Электронный ресурс] / А.Язькова // Политический журнал. – 2004. – №4. – Режим доступа до журн. : www.politjournal.ru/index.php

514. Яковенко И. Г. От империи к национальному государству (Попытка концептуализации процесса) / И. Г.Яковенко // Полис. – 1996. – № 6. – 117-128.

515. Яковюк І. Державний суверенітет національних держав у складі Європейського Союзу: проблеми визначення / І. Яковюк // Вісник академії правових наук України. – 2004. – №3. – С. 114-126.

516. Якубова Л. Теоретичні аспекти дослідження історії етнічних меншин УСРР [Електронний ресурс]/ Л. Якубова // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки: міжвідомчий зб. наук. праць. – Вип.15. – К. : Інститут історії України НАН України, 2006. – Режим доступу до журн. : <http://www.history.org.ua/JournALL/pro/15/7.pdf>

517. Ялі М. Поняття та види ідентичності [Електронний ресурс] / Максим Ялі // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: Збірник наукових праць. – Вип. 5. – 2011. – Режим доступу до журн. : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Nivoo/2011_5/20.pdf

518. Японія для японців. Повчальний приклад. [Електроннийресурс]. – Режим доступу:http://www.aratta-ukraine.com/text_ua.php. – Заголовок з екрана.

519. Яровий В.Ф. Новітня історія Центральноєвропейських та Балканських країн ХХ століття : [підруч. для вищих навч. закладів]. – К. : Генеза, 2005. – 816 с.

520. Anderson W. All connectedo nove. Vite in Globale Civilizzazione / W.Anderson.– Westview Press-Roma. – 2001. – 310 p.

521. AndriyashViktoriya. Globalizationand Ukraine:problems of interaction / Yevtushenko Alexander, AndriyashViktoriya // European Applied Sciences. – January. – 2013. – № 3. – P. 150-153.

522. AndriyashViktoriya. Institute of Local Self-Government in Ukraine: towards a decentralized system of local public administration / Yevtushenko Alexander, AndriyashViktoriya // Science progress in European countries: new concepts and modern solutions, proceedings of the 1st International scientific conference. ORT Publishing. Stuttgart. – 2013. – P. 45-50.

523. AndriyashViktoriya. State and civil society: the problem of the relationship / Yevtushenko Alexander, AndriyashViktoriya // European Applied Sciences. – January. – 2013. – № 1. – P. 104-106.

524. AndriyashViktoriya. The politicization of ethnicity in Ukraine: the concept and content / Yevtushenko Alexander, AndriyashViktoriya // European Applied Sciences. – January. – 2013. – № 4. – P. 90-92.

525. Barry B. Culture and Equality. An Egalitarian Critique of Multiculturalism. – Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 2001. – 398 p.

526. Boulding K. E. Conflict and defense: a general theory/ K. E. Boulding. – New York : Harper & Brothers, 1962. – 349 p.

527. Castles S. Ethnicity and Globalization. From Migrant Worker to Transnational Citizen / S. Castles. – London, Thousand Oaks, New Delhi : SAGE Publications, 2000. – 230 p.

528. Castles S. The Age of Migration: International Population Movements in the Modern World / Castles S. and Miller M. – London : Macmillan. 1993. – 205 p.

529. Chaim G. On Kymlicka's Multicultural Odysseys / Book Symposium on Will Kymlicka's «Multicultural Odysseys» / Chaim Gans // Jerusalem Review

of Legal Studies. – Vol. 2. – 2010. – URL
:http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1723770.

530. Cronin B. Community Under Anarchy: Transnational Identity and the Evolution of Cooperation / B. Cronin. – Columbia University Press, 1998. – 140 p.

531. Current Immigration Debates in Europe. Netherlands Country Report 2005. – URL: <http://www.migpolgroup.com>]

532. Denmarko in international ITPerspectivo. Countri diMano Possibilitico // A.Danis Strategydel informazzione societico. – Roma. – 2003. –P. 314-389.

533. Discourse et interventions. Joint French-Finnish statement on the information society. – Finland, 09.10.1998. – URL : <http://www.premierministre.gouv.fr/PM/D100998A.htm>

534. DrukerF. The Next Information Revolution by Peter F. Drucker / F. Drucker //Forbes ASAP. – August 24. – 1998. – 10 c.

535. European charter for regional or minority languages. Switzerland. Third Periodical Report presented to the Secretary General of the Council of Europe in accordance with article 15 of the Charter. – Strasbourg, 2006. – 15 p.

536. Ferguson Y. H. Policies: Authorities, Identities, and Change / Y. H. Ferguson, R. W. Mansbach. – Columbia, S. C. : University of South Carolina Press, 1996. – 468 p.

537. FossumJ.E. «Identity-politics in the European Union» / J.E.Fossum // Journal of European Integration. –Vol.23. – 2001. – URL : http://www.sv.uio.no/arena/publications/wp01_17.htm

538. FreedomHouse вилучив Україну зі списку вільних країн [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2011/01/13/AR2011011300028.html>. – Заголовок з екрану.

539. Fukuyama F. The End of History and the Last Man / F. Fukuyama. – N.Y.P. : Free Press, 1992. – 400 p.

540. Gans H. J. Toward a Reconciliation of «Assimilation» and «Pluralism»: The Interplay of Acculturation and Ethnic Relation / H. J.Gans // International Migration Review. – 1997. – № 31(4). – P. 875-892.

541. Geist B. Sociologické slovník / B. Geist. – Praha : Victoria Publishing, 1992. – 580 p.

542. German Embassy Washington D.C. Citizenship Reform and Germany's Foreign Residents. – URL : <http://www.germany.info/relaunch/info/archives/background/citizenship.html>.

543. Glazer N. Introduction / In: Glazer N. and Moynihan D. (eds.) Ethnicity. Theory and experience. – Cambridge, Mass.: Harvard university Press, 1975. – 320 p.

544. Global Civil Society: 2001 / H.Anheier, M.Glasius, M.Kaldor (eds) / A.Giddens (Foreword). – Oxford : OxfordUniv. Press-Roma. – 2001. – 348 p.

545. Global Modernities / Ed. by M.Featherstone, S.Lash, R.L.Robertson. – Thousand Oaks ; New Delhi. – 2005. – 675 p.

546. Globalization and the Challenge of a New Century : A Reader / P.O'Meara, H.D.Mellinger, M.Krain, D.Marytani (eds). – Bloomington ; Indianapolis : IndianaUniv. – Press, 2000. – 320 p.

547. Globalization Index. – URL : http://wopedia.mobi/en/Globalization_Index

548. Haas C. What Is Citizenship? / C. Haas. – The Danish University of Education. – URL : [www.ffd.dk/media/12748/haas % 20rep3.doc](http://www.ffd.dk/media/12748/haas%20rep3.doc).

549. Hall P. Nationalism and Historicity / P. Hall // Nations and Nationalism. 1997. – Vol. 3. – № 1. – P. 3-23.

550. Ham P. Van. Identity Beyond the State: The Case of the European Union / Ham P. Van // Copenhagen Peace Research Institute. – 2000. – June. – P. 5.

551. Handbook of Swiss Politics. – Zurich, 2004. – URL : www.parlament.ch/homepage/ra-raete/ra-nr-nationalrat/ra-nr-nationalrat-mitglieder-prokanton.htm

552. Hausken K. Leaders and Followers: A Game-Theoretic Approach to the Postwar Dynamics of International Political Economy/ Hausken K., Plumper T. Hegemons // Journal of World-Systems Research, 1997. – V. 3. – №1. – P. 40-42.

553. Homo institutus – Человек институциональный : [монографія] / под ред. О. В. Иншакова. – Волгоград : ВолГУ, 2005. – 854 с.
554. Huntington S. P. Zderzenie cywilizacji i nowy ksztalt ladu swiatowego / S. P. Huntington. – Warszawa : Warszawskie Wydaw. Literackie, 2000. – 380 p.
555. Huntington S. The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order / Huntington S. – N.Y., 1996. –360 p.
556. Iskandar A. From Paris to Cairo. Resistance of the Unacculturated / A.Iskandarand H.Reeston. – URL : <http://www.ambassadors.net/opinions 2.htm>
557. Joseph Russell Rudolph. Politics and ethnicity: a comparative study / Joseph Russell Rudolph. – New York ; Basingstoke : Palgrave Macmillan, 2006. – 272 p.
558. Kagan R. The Sovereignty Dodge / Kagan Robert // The Washington Post. – 2008. – 2 December. – P. 6.
559. Kaserer Waltraud. Kissinger: «Frieden ist ein relativer Begriff» / Kaserer Waltraud // Die Welt. – 2003. – 4 Mai. – P. 4-6.
560. Kazım T. Federal Avrupa veya bölgelerin Avrupası/ T.Kazım // Yerel Yönetim ve Denetim. – 2005. – Ağustos. Cilt 10, Sayı 8. – S. 23-25.
561. Kivisto P. Multiculturalism in a Global Society / P. Kivisto. – Oxford, Malden : Blackwell Publishing, 2002. – 232 p.
562. Kivisto P. Multiculturalism in a global society / Peter Kivisto. – John Wiley & Sons, 2008. – 240 p.
563. KolodiiA. The Idea and Diverse Reality of Multiculturalism: Are They Applicable to Newly Independent States? / KolodiiAntonina //A paper for the Warsaw Special Convention of the ASN. – July 18-21. – 2004. – URL: <http://www.political-studies.com/english/political/multiculturalism.html>
564. Kouveliotis K. The Impact of EU's Cultural Activities on Establishing a European Identity / K. Kouveliotis. – URL: <http://users.hol.gr/~kkouvel>
565. KymlickaW. MulticulturalOdysseys. Navigating the New International Politics of Diversity / KymlickaWill. – Oxford: Oxford UniversityPress, 2007. – 320 p.

566. Laurence J. Integrating Islam: Political and Religious Challenges in Contemporary France / Laurence J. and Vaisse J. – Washington DC : Brookings Institution, 2006. – P. 121-124. – URL: <http://www.jonathanlaurence.net/?p=119>

567. Liberalism, Multiculturalism and Oppression // Political Theory: Tradition and Diversity ; [ed. by A. Vincent]. – Cambridge : Cambridge University Press, 1997. – P. 13-153.

568. Linder W. Ethnic Structure, Inequality and Governance in the Public Sector in Switzerland / Wolf Linder and Isabelle Steffen // DGHRP Paper. – № 22. – UNRISD. – 2006. – URL: www.admin.ch/ch/d/cf/br/index2.html

569. Maurits van der Veen A. Determinants of European Identity: A Preliminary Investigation Using Eurobarometer Data / Maurits van der Veen A. // University of Pennsylvania. – March 19, 2002. – URL: <http://isanet.ccit.arizona.edu/noarchive/vanderveen.html>

570. Migration Country Report. Denmark. 2005. – URL: <http://www.migpolgroup.com>

571. Migration und Integration. Aufenthaltsrecht, Migrations- und Integrationspolitik in Deutschland // Bundesministerium des Innern. – April 2008. – 200 p.

572. Moran A. Australia: Nation, Belonging, and Globalization /A. Moran. – New York : Routledge, 2005. – 245 p.

573. Muslims in Europe: Integration Policies in Selected Countries // CRS Report for Congress : [Paul Gallis, Coordinator Kristin Archick, Francis Miko, and Steven Woehrel Foreign Affairs, Defense, and Trade Division]. – 18 November. – 2005. – URL : <http://www.investigativeproject.org/documents/testimony/27.pdf>

574. Observations re hate crimes and racism manifestations in Ukraine – «No Borders» Project, Social Action Centre (Ukraine) // Warsaw. – OSCE Human Dimension Implementation Meeting. – September 26 – October 7. – 06.10.2011. – URL: <http://noborders.org.ua/en/about-us/news/osce-2011-hate-crimes/>.

575. Park R. E. Competition, Conflict, Accommodation, Assimilation / R. E. Park and E. W. Burgess. – URL: <http://www2.pfeiffer.edu/~lridener/courses/comconf.html>

576. Paths to Inclusion. The Integration of Migrants in United States and Germany / Edited by Schuck P. H., Münz. – New York, Oxford : Berghahn Books, 1998. – 318 p.

577. Pieters J. N. Globalization e integrazione / J. N. Pieters // Intern. sociologico. – 1999. – Vol. 9. – № 2. – P. 145-184.

578. Pope Pius XI, Quadragesimo Anno, 1931, para. 79. – URL: available at <http://www.vatican.va>

579. Rothschild J. Ethnopolitics: A Conceptual Framework / J. Rothschild. – Columbia University Press, New York, 1982. – 220 p.

580. Sahlin M. A Europe of Diversity / Muslims in Europe post 9/11. / M. Sahlin. – Paper presented in St. Anthony's College, Princeton, USA, oct. 2004. – URL: <http://www.sant.ox.ac.uk/princeton/report.pdf>

581. Salmond A. «The new king of Scotland». London: The Independent / A. Salmond. 10 August, 2008. Retrieved 7, April 2010. – URL: <http://www.independent.co.uk/news/people/profiles/alex-salmond-the-new-king-of-scotland-889764.html>.

582. Smith A.D. Nationalism and modernism: a critical survey of recent theories of national and nationalism / A.D. Smith. – L ; N.Y : Routledge, 1998. – XIV. – 270 p.

583. Sobish A. The European Union and European Citizenship // Davies I., Sobish A. // Developing European Citizens. – Sheffield. – 1997. – P. 79.

584. Taylor Ch. Democratic Exclusion (and its Remedies?) // Alan C. Cairns at al. Citizenship, Democracy and Pluralism / Ch. Taylor. – Montreal and Kingston : McGill-Queen's University Press, 1999. – 320 p.

585. The future of Multiethnic Britain. Report of the Runnymede Trust Commission on the Future of Multiethnic Britain. – L., 2000. – P. 11.

586. The Swiss Confederation a brief guide 2007 / Swiss Federal Chancellery. – URL: <http://www.bk.admin.ch/dokumentation/02070/index.html?lang=en>

587. Touraine A. Can We Live Together? Equality and Difference / A.Touraine ; [translated by D. Macey]. – Stanford, California : Stanford University Press, 2000. – 320 p.

588. URBAN II. Commission of the European Communities. – URL: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docoffic/official/guide-lines/pdf/urban_en.pdf

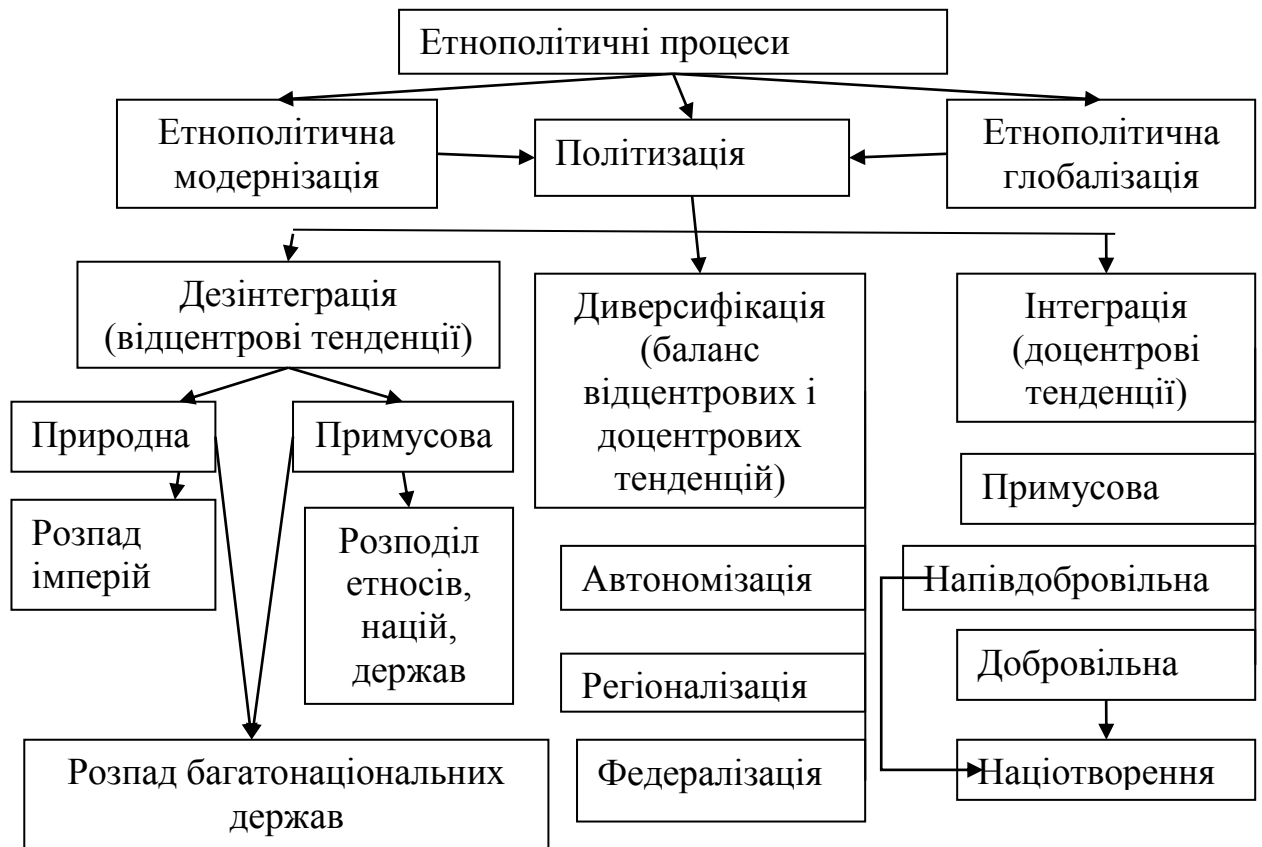
589. Walzer M. «Comment», in A. Gutman (a cura di) Multiculturalism and «The Politics of Recognition»/ M. Walzer. – Princeton, NJ: Princeton University Press, 1994. – 120 p.

590. Young people most likely to consider themselves «Europeans», new study suggests. The Associated Press. – Published: October 19, 2006. – URL: http://www.iht.com/articles/ap/2006/10/19/europe/EU_GEN_European_Identity.php

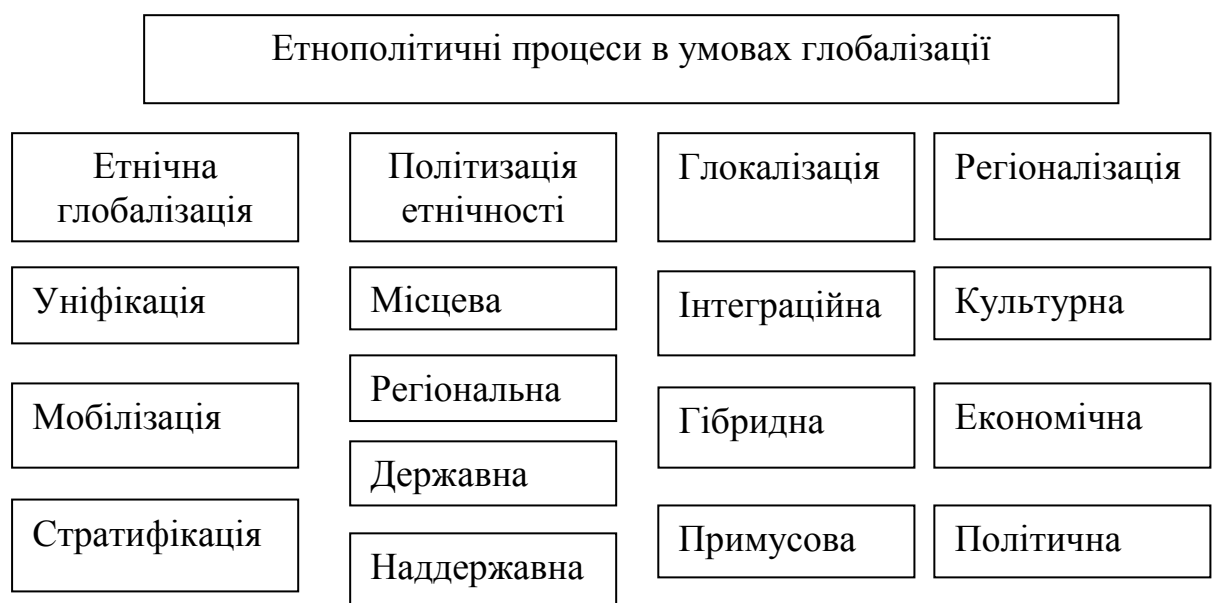
ДОДАТКИ

Додаток А

Типологія етнополітичних процесів за Ю. Куцом

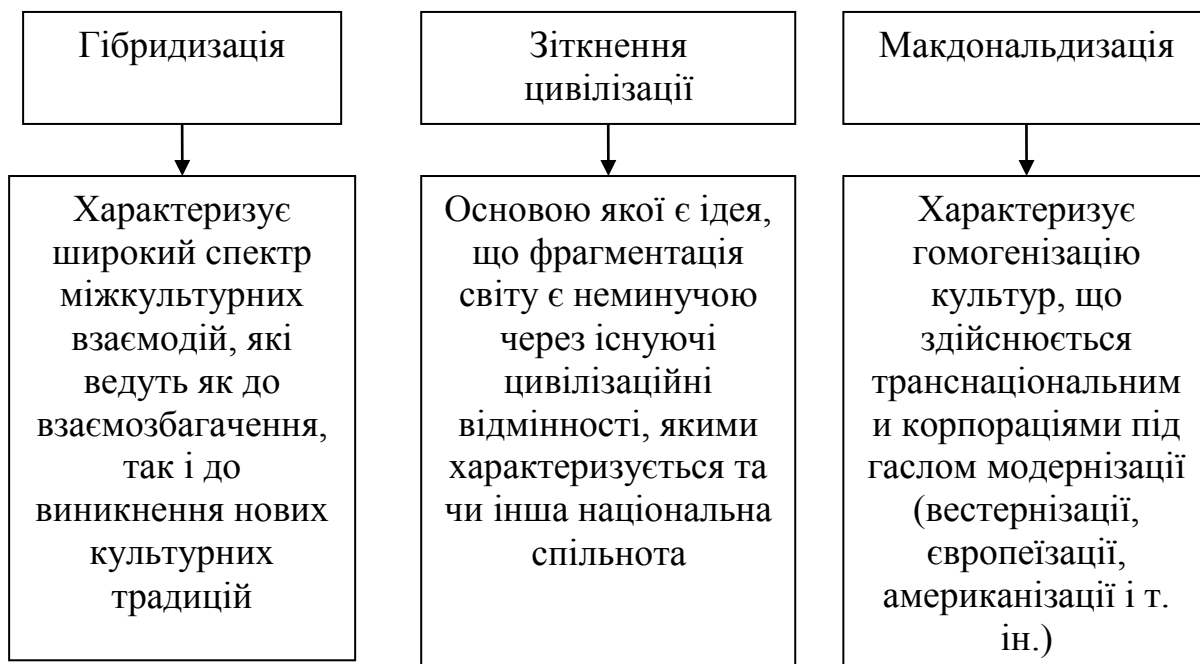

Типологія етнополітичних процесів в умовах глобалізації (авторський підхід)

Етапи розвитку процесів глобалізації

Типологія парадигм осмислення глобалізації Я. Пітерса

**Методика проведення моніторингу етнополітичної ситуації в
Україні (на прикладі Миколаївської області)
(авторська розробка)**

I. Загальні положення

1. Моніторинг етнополітичної ситуації (далі – Моніторинг) – є формою організації, збору, збереження й опрацювання інформації, на основі якої забезпечується безперервність процесу спостереження ситуацією, її динаміки з метою оптимального вибору цілей, завдань та засобів її вирішення та прогнозування. Моніторинг є підґрунтям для прийняття відповідних необхідних управлінських рішень для кореляції дій.

2. Метою проведення моніторингу є одержання об'єктивно-достовірної інформації щодо етнополітичної ситуації в регіоні як передумови ефективного державного регулювання в національній сфері та стабільного національного розвитку держави та суспільства.

3. Завдання проведення моніторингу полягають у:

- спостереженні за станом етнополітичної ситуації в регіоні, одержання необхідної інформації;
- своєчасному виявленні змін, які відбуваються у етнополітичній сфері, факторів, що є їх причиною;
- здійсненні прогнозування, попередження негативних проявів у етнополітичній сфері регіону;
- дослідженні точки зору представників органів влади, місцевого самоврядування щодо стану етнополітичної ситуації в регіоні та діяльності громадських організацій нацменшин;
- з'ясуванні рівнів задоволення/незадоволення представниками нацменшин діяльності органів влади щодо управління етнополітичними процесами;
- вивчення та аналіз динаміки наявних чи можливих змін у процесі діяльності як органів влади так і громадських організацій нацменшин;
- оцінюванні відповідності рівня виконання тих рекомендацій, які були підготовлені за результатами попередніх опитувань (якщо такі проводилися).

Перед дослідженням також ставилося завдання отримати від учасників інформацію (у вигляді коментарів) щодо проблем, які наявні в діяльності органів влади і громадських організацій нацменшин.

4. Інформація, яку отримуємо під час проведення моніторингу, має відповідати певним вимогам, а саме:

- бути повною та об'єктивною;
- повнота та об'єктивність;
- своєчасності та оперативності;
- репрезентативності; вірогідність.

5. Визначення термінів:

Відповідальність – це зобов'язання посадової особи виконувати поставлені завдання та відповідати за їх позитивне вирішення;

Дані – це ознаки або зафіксовані повідомлення, тобто фактично необроблений вхідний матеріал інформаційної системи, послідовне перетворення яких (в системі) дає інформацію користувачу для прийняття рішення;

Етнічна політика – це комплекс політичних, ідеологічних та організаційних заходів в сфері державних та міжетнічних відносин державними органами державної спільно з представницькими етнокультурними об'єднаннями щодо створення умов для збереження, розвитку і взаємозбагачення етноспільнот. Суб'єктом етнічної політики є етноспільноти, об'єктом – держава;

Етнополітичні процеси – це складний комплекс різнопланових явищ, які являють собою відповідь на процес розвитку етносу, що полягає у забезпеченні його нормального функціонування й охорони від розпаду, зникнення, зміни в існуванні або статусі під впливом поширення глобалізаційних процесів;

Інформація – сукупність повідомлень, які відображають конкретний аспект явища, події, виробничо-господарської діяльності; це дані, повідомлення про сукупність явищ і подій, що становлять інтерес для зацікавлених осіб та організацій, підлягають реєстрації та обробці;

Національна політика – це цілеспрямована діяльність держави по регулюванню національних відносин, яка містить в своїй основі теорію, принципи, головні напрямки, систему заходів і механізмів з реалізації. Суб'єктом національної політики є держава, об'єктом – етноспільноти та етнонаціональні відносини в Україні;

Орган державної влади – це відносно окрема частина єдиної системи державних органів влади, побудованої за конституційним принципом розподілу влади;

Процес політизації етнічності – процес формування у етноспільноти політичної свідомості, необхідність мобілізації для досягнення певної мети, вихід на політичну арену та боротьба за участь у прийнятті політичних та управлінських рішень та контролі за їхнім виконанням;

Репрезентативність – відповідність між наслідками несучільного (вибіркового) і суцільного дослідження. Репрезентативність забезпечується правильною організацією вибіркового дослідження.

II. Порядок проведення моніторингу.

6. Моніторинг проводиться на місцевому, регіональному, державному рівнях.

7. Об'єктами моніторингу є:

– етнонаціональний, фінансово-бюджетний та соціально-економічний розвиток регіону;

- стан управлінської діяльності в регіоні та державі;
- стан та ефективність реалізації конституційного права громадян на об'єднання;
- матеріально-технічна база громадських організацій нацменшин;
- кадрове забезпечення державних органів влади, місцевого самоврядування;
- ефективність реалізації регіональних програм розвитку нацменшин;
- відповідність матеріально-технічного та іншого забезпечення громадських організацій нацменшин сучасним вимогам;
- якість управлінської діяльності державних органів влади, місцевого самоврядування на місцях;
- організація роботи державних органів влади, місцевого самоврядування з нацменшинами.

8. Засоби моніторингу:

- цілеспрямований вибір анкет.

Питання, що оформлені у вигляді анкети, допомогли отримати необхідну інформацію та проаналізувати особливості регіональної етнополітичної ситуації. Було встановлено п'ятибальну шкалу оцінювання запропонованих питань. Отримані результати було обраховано у % співвідношення до кількості опитаних, які під час відповідей використали однакові бали по відношенню до загальної кількості респондентів. Анкетування проводилося централізовано, що надало можливість додатково отримати відповідні коментарі від респондентів. Вказана методика досить ефективна, тому що при «простоті» підготовки та проведення за її результатами можна отримати своєрідний «зріз» етнополітичної ситуації та окреслити необхідність відповідних та нагальних змін.

9. Форми моніторингу:

- аналіз офіційних державних даних;
- опитування (анкетування);
- самооцінка;
- спостереження.

10. Моніторинг проводиться:

- обласними державними адміністраціями;
- радами представників громадських організацій нацменшин;
- центром підвищення кваліфікації при обласних державних адміністраціях;
- громадськими організаціями нацменшин;
- міськими радами;
- органами місцевого самоврядування;
- державою.

11. Відповідальними за проведення моніторингу можуть бути:

- керівники державних органів влади, місцевого самоврядування;
- керівники та представники громадських організацій нацменшин.

III. Опрацювання і накопичення інформації.

12. Оброблення та аналіз даних проводиться за допомогою описового пояснення.

13. Отримані результати моніторингу можуть бути оформлені у вигляді довідки, аналітичної записки, графіків та ін.

14. За результатами моніторингу готуються:

- інструктивно-методичні листи, методичні рекомендації;
- проекти програм пріоритетних напрямів етнічного та національного розвитку регіону, з проекцією на можливе застосування на державному рівні;
- проекти наказів, рішень державних органів влади, місцевого самоврядування.

15. Опрацювання й накопичення матеріалів за результатами проведеного моніторингу може здійснюватися як у комп'ютерному (машинному), так і в безмашинному варіантах.

Примірні показники моніторингу етнополітичної ситуації в Україні (на прикладі Миколаївської області)

1. Що, на Вашу думку, є важливим кроком у налагодженні механізмів забезпечення матеріально-технічних, фінансово-бюджетних та соціально-економічних потреб національних спільнот області:

1. Запровадження цільових державних програм;
2. Запровадження спеціальних регіональних програм;
3. Створення умов для самофінансування національних спільнот;
4. Заохочення благодійності.

Продовження Додатку Л

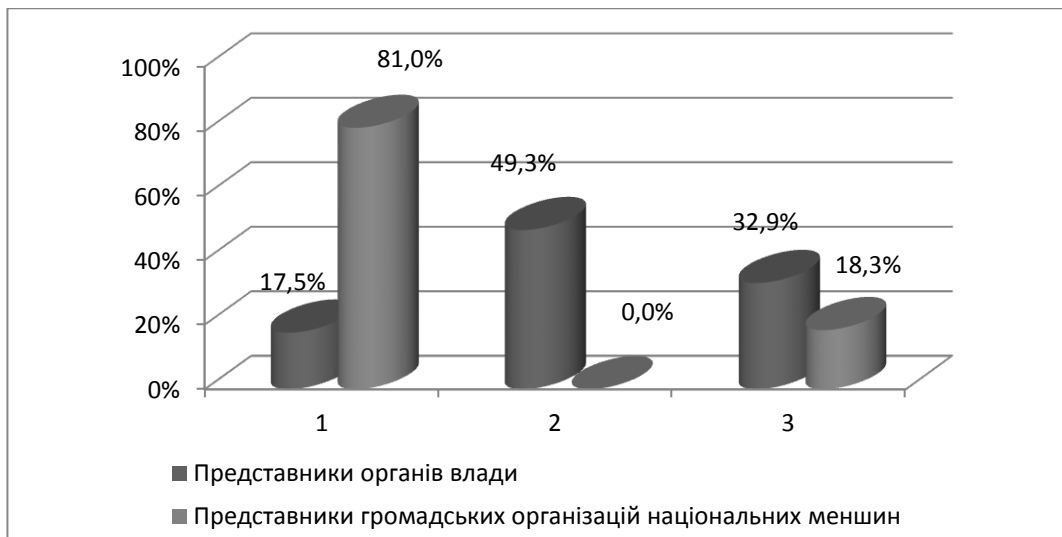
2. Що, на Вашу думку, має стати головним джерелом фінансового розвитку національних меншин та їх організацій:

1. Державний бюджет;
2. Місцеві бюджети;
3. Комерційна діяльність відповідних етнічних структур;
4. Допомога етнічної батьківщини;
5. Членські внески та пожертвування самих членів товариств.

3. Чи враховуються потреби національних меншин в процесі формування місцевого бюджету та плануванні відповідних програм соціально-економічного та культурного розвитку регіону:

1. Так;
2. Ні;
3. Не повністю.

Продовження Додатку Л

4. Назвіть основні проблеми, які постають перед національними меншинами та їх товариствами:

1. Брак коштів;
2. Брак ресурсів(приміщення, техніка, кадри);
3. Відсутність підтримки з боку місцевих органів влади;
4. Неврегульованість законодавчої сфери.

5. Як, на Вашу думку, справляються громадські організації національних меншин щодо забезпечення належних умов та підтримки розвитку й збереження національними меншинами власної культури та традицій:

1. Добре;

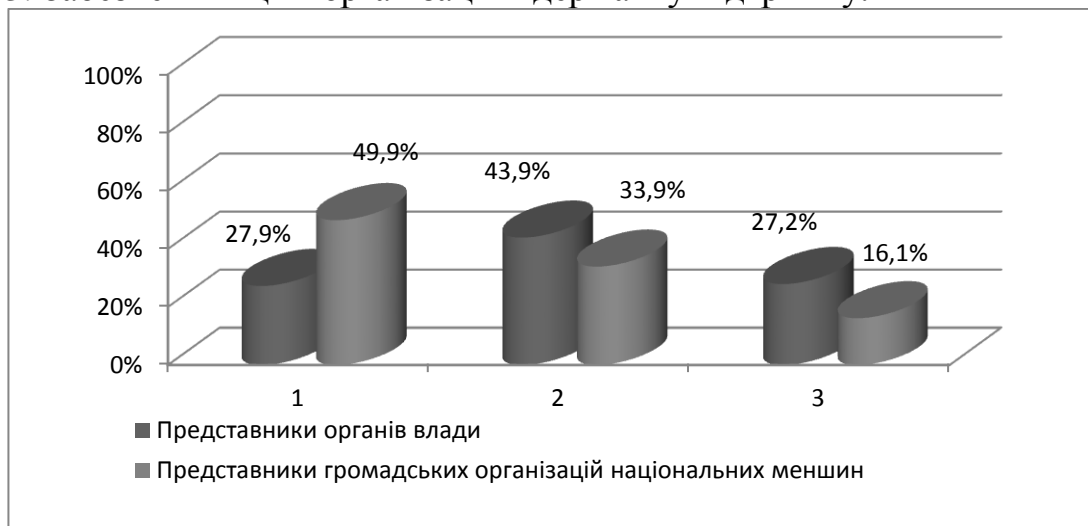
2. Посередньо;
3. Не справляються з роботою.

Продовження Додатку Л

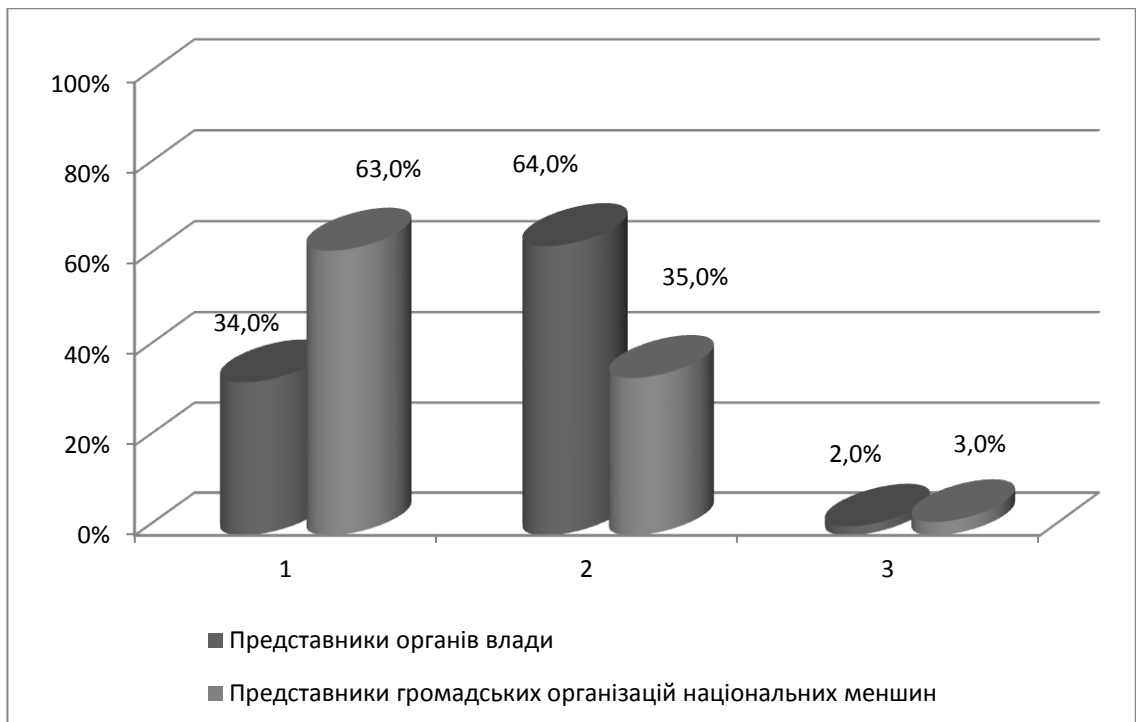
6. Що, на Вашу думку, необхідно зробити для покращання діяльності громадських організацій національних меншин:

1. Популяризувати діяльність цих організацій;
2. Доводити до свідомості людей необхідність самим захищати свої інтереси;
3. Забезпечити цим організаціям державну підтримку.

7. Що, на Вашу думку, необхідно зробити для покращання співробітництво представників національних меншин з органами влади.

1. Так;
2. Ні;
3. Інше.

Продовження Додатку Л

8. Чого, на Вашу думку, бракує для забезпечення більш ефективної роботи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування щодо задоволення потреб національних меншин:

1. Відсутність фінансового забезпечення;
2. Відсутність ресурсів;
3. Відсутність кваліфікованих кадрів;
4. Відсутність координованості дій;
5. Інші причини.

9. Чи забезпечені національно-культурні товариства можливістю створювати органи самоорганізації населення

1. Так;
2. Ні;
3. Інше.

Продовження Додатку Л

10. Чи траплялись Вам випадки дискримінації за національною ознакою:

1. Так;
2. Ні,
3. Інколи.

11. Чи є підстави для занепокоєння з приводу розвитку міжетнічних процесів на Миколаївщині:

1. Так;
2. Ні;
3. Ваш варіант.

Продовження Додатку Л

12. Дайте оцінку стану законодавчої бази у галузі міжетнічних відносин:

1. Відповідає об'єктивним потребам;
2. Не відповідає об'єктивним потребам;
3. Чинне законодавство потребує змін та доповнень.

13. Які, на Вашу думку, напрями розвитку етнічних відносин є найбільш пріоритетними:

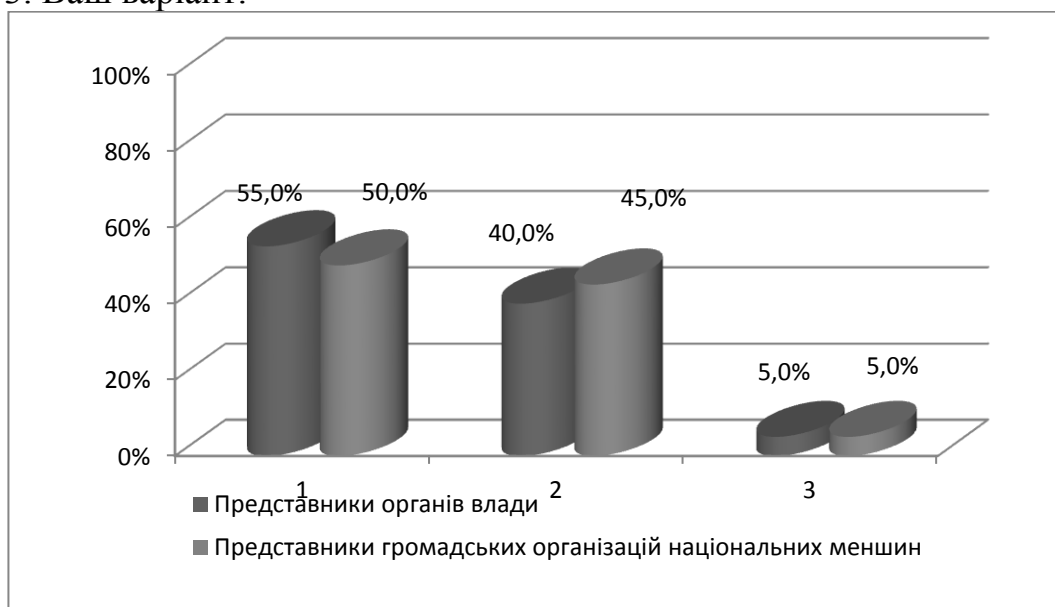
1. Фінансові(фінансове забезпечення національних програм розвитку меншин);
2. Розвиток національної культури;
3. Питання освіти;
4. Релігійні аспекти;
5. Розвиток відносин з етнічною батьківщиною;

Продовження Додатку Л

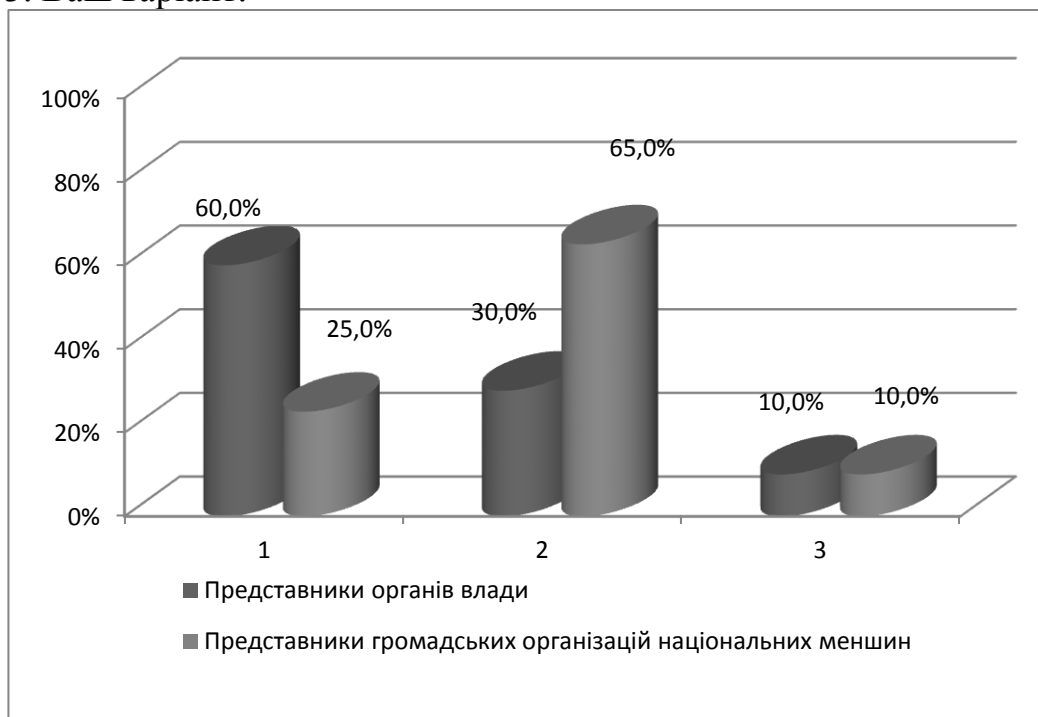
14. Чи вважаєте ви себе прибічником чи противником глобалізаційних процесів?

1. Так;
2. Ні;
3. Ваш варіант.

15. З чим Ви особисто пов'язуєте процеси глобалізації, які ризики та переваги глобалізаційних процесів для держави та суспільства?

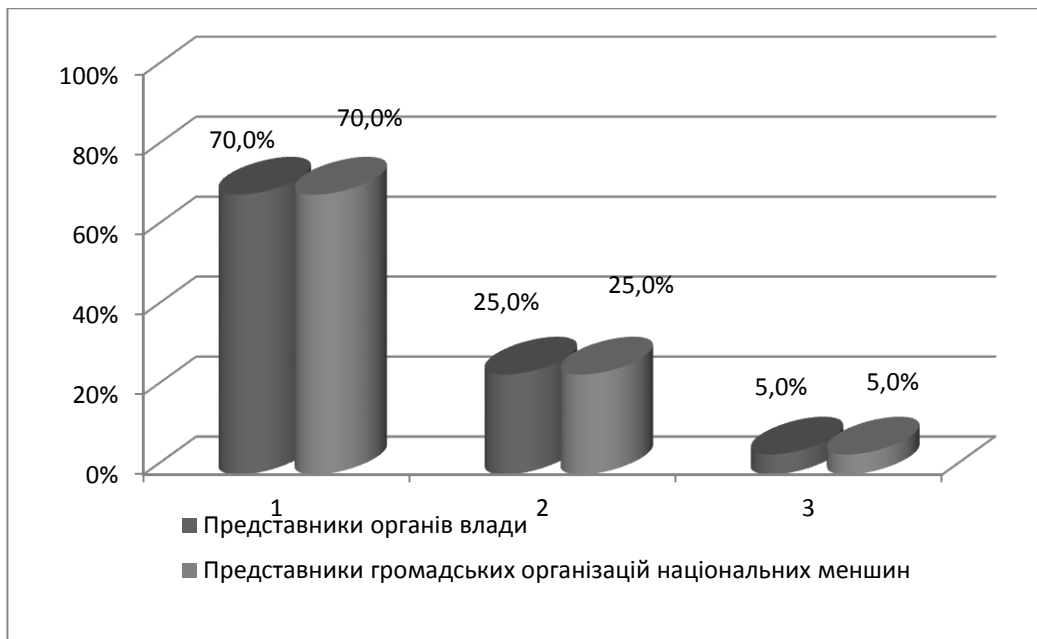
1. Позитивний вплив;
2. Негативний вплив;
3. Ваш варіант.

Продовження Додатку Л

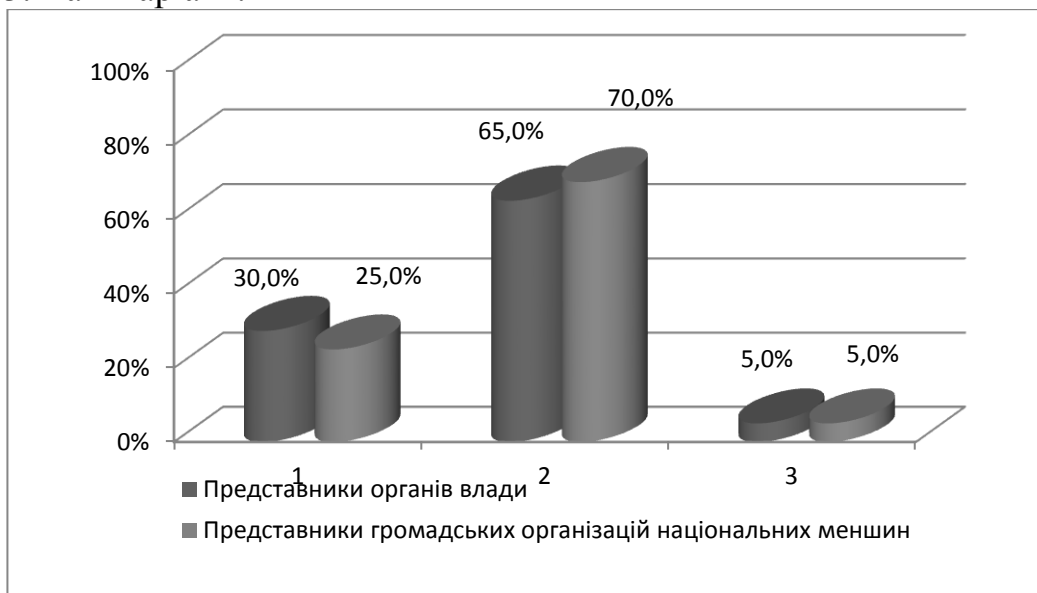
16. З посиленням процесів глобалізації чи необхідно налагоджувати стосунки з представниками своєї національності в інших країнах, в тому числі, за можливості, з етнічною батьківщиною.

1. Так;
2. Ні;
3. Ваш варіант.

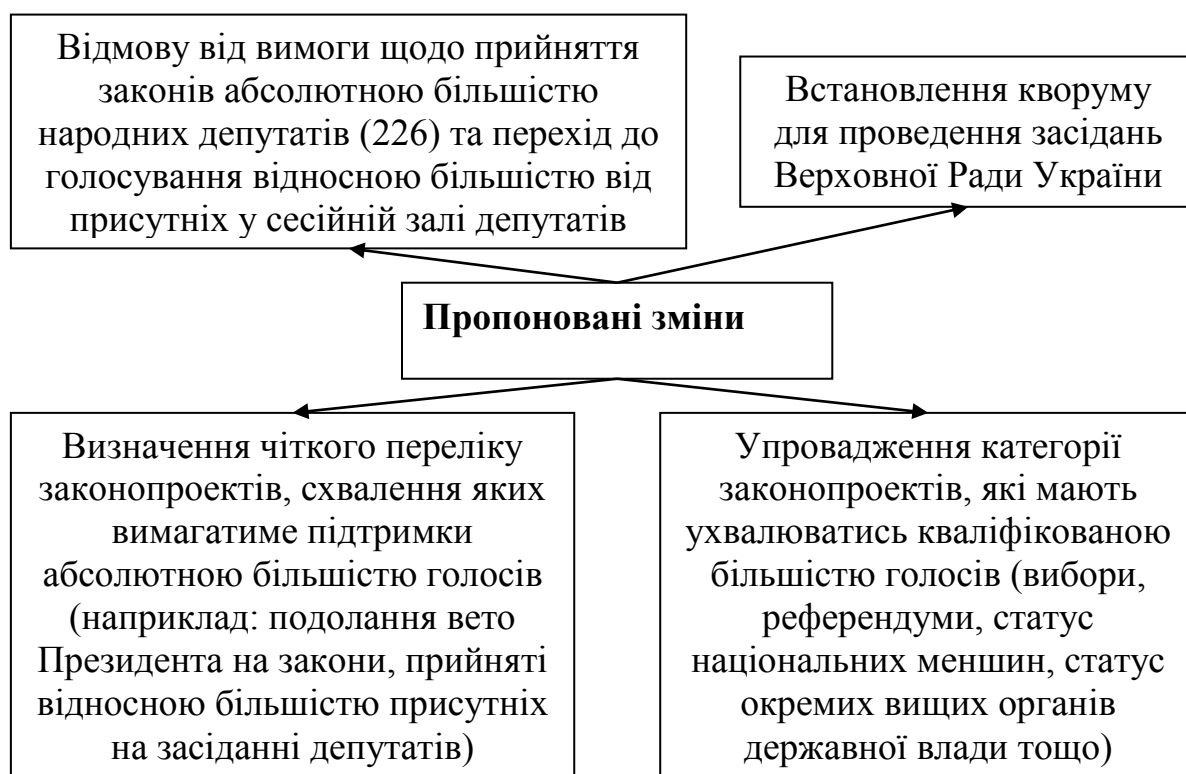

17. Якою, на Вашу думку, є роль глобального способу життя і культури в нашому житті?

1. Позитивний вплив;
2. Негативний вплив;
3. Ваш варіант.

Пропоновані зміни до Конституції України щодо законотворчої діяльності Верховної Ради України

Основні положення органічного законодавства

Органічні закони – це закони, які мають особливий статус – вони є нижчими за статусом від Конституції, але мають вищий статус за звичайні закони.

Приймаються за прямим приписом Конституції на основі її бланкетних норм в її доповнення та розвиток і мають спеціальну процедуру прийняття та, іноді, промульгації (санкціонування закону главою держави та його оприлюднення).

Предметом правового регулювання органічних законів є основоположні суспільні інститути та відносини, що визначають характер політичного режиму та життя країни.

Особливий характер цих законів визначається не лише тим, що їх зміст має основоположне значення для держави, але і тим, що внесення правок до цих законів може суттєво корегувати трактування Основного закону (особливо в питаннях взаємовідносин гілок влади).

Функцією органічного (конституційного) закону називають законодавче оформлення суспільних відносин у вигляді провідних державно-правових принципів та інститутів.